

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Haziran-Temmuz-Ağustos 1986

Sayı: 259—260—261 • 900 TL (KDV Dahil)

11. İktisatçılar Haftası

EKONOMİ VE DEMOKRASİ

İthal İkamesine Yeniden Bakış

Ekonomi ve Demokrasi

Uluslararası İktisadî Sistem

Plân, Piyasa ve Demokrasi

Ekonomik Demokrasi Üzerine

ÖZEL SAYI

CEVHER ŞİRKETLER GRUBU

MURAT 124-131
ve
RENAULT 9

**otolarınız için
özel alaşımli
alüminyum OTO JANTI'ni
gururla sunuyor**

Çağdaş · Güvenli · Ekonomik
CEVHER JANT

Türkiye Genel Distribütörü CEVHER MOTOR TİCARET A.Ş. - İZMİR
Telefon: 25 11 51 - 25 11 52
Telex: 53 078 cese tr

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

İTHAL İKAMESİNE YENİDEN BAKIŞ	3
EKONOMİ VE DEMOKRASİ (I)	33
ULUSLARARASI İKTİSADİ SİSTEM	54
PLÂN, PİYASA VE DEMOKRASİ	79
EKONOMİK DEMOKRASİ ÜZERİNE	95
EKONOMİ VE DEMOKRASİ (II)	113

Sahibi :
İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Ahmet C. Özkan

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nail Satlıgan

Kapak :
Ömer Ülkenciler

ABONE KOŞULLARI
Yıllık 3.600.— TL. (Öğrenci 2.600.— TL.)
6 Aylık 1.800.— TL. (Öğrenci 1.300.— TL.)

Banka Hesap No.
AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

YÖNETİM YERİ :
Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim — İstanbul
Tel. : 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar kaynak
gösterilerek yayınlanabilir.

Basıldığı yer :
YENİLİK BASIMEVİ
Tel. : 143 55 72 - 145 32 48

Değerli Okuyucular;

Yaz dönemini dikkate alarak dergimizin Haziran-Temmuz-Ağustos sayılarını tek bir sayı olarak 17/19 Nisan 1986 tarihleri arasında «Ekonomi ve Demokrasi» üst başlığı ile düzenlenen «11. İktisatçılar Haftasına» ayırdık.

Önümüzdeki dönemde de hem üyelerimizin hem de kamuoyunun iktisadi olayları daha iyi anlayıp yorumlayabilmesine katkıda bulunabilmek için dergimizin sayfa adedini artırırken, içerisinde yapılacak yeniliklerle de okuyucu profilinin genişletilmesi düşünülmektedir.

Ayrıca; üyelerimizin dergiye ilişkin eleştiri, öneri ve katkılarından daha fazla yararlanabilmek için «Dergi Komisyonu» kurulmuştur. Komisyona girmek isteyen üyelerimizin derginin genel yayın sorumlusu Nail Satlıgan'a, müracaatları rica olunur. Bu arada başarılı bir kalp ameliyatı geçiren Nail Satlıgan arkadaşımıza da tüm camia adına geçmiş olsun dileklerimizi sunar, çalışmalarında başarılar dileriz.

Özel sayı olması noktasından hareketle sadece bu sayıya mahsus olmak üzere derginin fiyatı 900.— TL olarak saptanmıştır.

Anlayışla karşılayacağınız inancındayız.

Saygılarımızla

**İ.F.M.C. Genel Merkez
Yönetim Kurulu**

17 Nisan 1986 (Sabah)

İthal İkamesine Yeniden Bakış

Sunuş — **Prof. Dr. Akın İLKİN**
İ.Ü. İktisat Fakültesi Dekanı
Esin KUYLULU
İ.Ü.İ.F. Mezunları Cemiyeti Başkanı

Açılış — **Ahmet Kurtcebe ALTEMOÇİN**
Maliye ve Gümrük Bakanı

Oturum Başkanı — **Talat ORHON**
Türkiye Şişe Cam A.Ş. Genel Müdürü

Tebliğ — **Prof. Hans W. SINGER**
Institute of Development Studies
University of Sussex

Yorumcular — **Prof. Dr. Erdoğan ALKİN**
İ.Ü. İktisat Fakültesi
Prof. Dr. Gülten KAZGAN
İ.Ü. İktisat Fakültesi

TALAT ORHON : Sayın bakanım, sayın hocalar, değerli misafirler ve sevgili arkadaşlarım, bu yıl İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 50. kuruluş yıl dönümü kutlama programı içerisinde yer alan geleneksel iktisatçılar haftasına hoş geldiniz. Hepinizi saygıyla selâmlıyorum. İktisatçılar haftası ülkemizde uzun yıllar büyük bir ilgi görmüş, özellikle ülkemizin çeşitli ekonomik konularını, panel-lerle ve çeşitli tebliğlerle kamu oyuna duyurma görevini başarıyla devam ettirmiştir. İkti-

sat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından düzenlenen iktisatçılar haftası sempozyumu 1986'da anlamlı bir görünüme bürünmüştür. Gerçekten bundan 50 yıl önce İstanbul Üniversitesi'mizin bir fakültesi olarak öğretime başlayan İktisat Fakülte'miz Türkiye'de çağdaş eğitimi uygulayarak, birçok bilim adamı, iş adamı ve iktisatçı yetiştirmiş, üniversite-lerimize ve iş âlemine büyük katkılarda bulunmuştur. Bu vesileyle bu ulvî yuvanın bir mensubu olarak, benden önce yetişmiş ikti-

satıcılar, bilim adamı ağabeylerimize ve ben-
den sonra İktisat Fakültesini bitirmiş arka-
daşlarıma, kardeşlerimin bu mutlu 50. yıl dö-
nümü bayramını kutlar, hepinize tekrar saygı-
lar sunarım.

Değerli konuklar, izin vererseniz şimdi
programa başlamak istiyoruz. Şunu arz et-
mek istiyorum. Açılış konuşmasını sayın ba-
kanım yapacaklardır. Ondan önce iki konuş-
mamız vardır. Bu konuşmalar sunuş konuş-
ması olarak takdim edilecektir. Önce Sayın
Prof. Akın İlkin. Akın İlkin İktisat Fakültesi
dekanı, aynı zamanda İstanbul Üniversitesi
rektör yardımcısıdır. Ardından İktisat Fakül-
tesi Mezunlar Cemiyeti Başkanı Sayın Esin
hanımın yine sunuş konuşmasından sonra,
Sayın Bakanımızı kürsüye davet edeceğiz.
Onun için Sayın dekanımı, İlkin'i kürsüye da-
vet ediyorum. Buyurun.

AKIN İLKİN: Sayın Bakanım, değerli ko-
nuklar, TRT ve basının değerli üyeleri, İkti-
sat Fakültesi'nin 50. yıl kutlama faaliyetleri
içinde yeralan 11. İktisatçılar Haftası'nı teş-
rifinizle onurlandırdınız, teşekkür eder, say-
gılar sunarım.

50 yıllık bir maziye sahip olan İstanbul
Üniversitesi İktisat Fakültesi kalkınan Tür-
kiye'mizde her gün daha hızla artmakta olan
yönetici ihtiyacını karşılamak için gerek li-
sans, gerekse lisans üstü düzeyde kendisine
düşen görevin bilinci içinde çalışmalarını ti-
tizlikle sürdürmektedir. Fakültemiz sadece
eleman yetiştirilmesi açısından değil, özel
kesim ile birlikte yürüttüğü projeler ve bilgi
akımı yoluyla da Türk ekonomisine katkıda
bulunmak gayreti içerisinde. Dolayısıyla
bugün on birincisini gerçekleştireceğimiz İk-
tisatçılar Haftası'nın ekonomimize yeni bo-
yutlar getireceğine inanmaktayız. Bilindiği
gibi Türk ekonomi politikasında bugün temel
unsurlar sanayileşme, piyasa ekonomisi ve
dışa açılmadır. Kalkınmada belirli aşamaya
gelmiş olan ekonomimizin bundan sonraki
dönemlerinde de bu üç temel unsur her za-
man yerini ve önemini koruyacaktır. Bu sunuş

konuşmasının dar çerçevesi içerisinde, üç
önemli noktanın bazı satır başlarına değin-
mek istiyorum.

Sanayileşme sadece ekonomik değil,
sosyal, siyasal ve kültürel değişimleri de
içerir. Bu nedenle sanayileşme ülke ekono-
misi ile tamamıyla bütünleşmelidir. Sanayi-
leşme modelinde kanımca ithal ikamesi ve
ihracata dönük sanayi modellerini, ancak
gerçek bir sanayileşmenin öğeleri olarak
görmek uygun olur. Zira sanayileşmenin ilk
dönemlerinde üretilen malların ülkenin tüket-
tiği mallara yönelik olması ne kadar doğalsa,
belirli bir dönemden sonra gelişen sanayiın
dışa açılması da o kadar doğal kabul edil-
melidir. Türk sanayileşme modeli bu nedenle
1980'lere kadar iç piyasaya dönük iken, 1980'
den sonra dış piyasaya açılma yoluna girmiş
ve sözünü ettiğimiz doğal yapıya uyum gös-
termiştir.

İkinci nokta olarak, 1980'den beri Türk
ekonomisi piyasa ekonomisinin kurallarını
uygulamaya çalışmaktadır. Bilindiği gibi, pi-
yasa ekonomisinde mal fiyatları, döviz kuru
ve faiz serbestçe oluşmaktadır. Günümüzde
modern devletin bu piyasalarda denetim,
gözetim ve hatta etkinliği vardır. Devlet bu
fonksiyonlarını yerine getirirken, mal bazın-
da, kesim bazında, hatta iç ve dış piyasalar
için ayrı, belirli bir objektif bir model ortaya
koymaktadır. Değişen ülkemizde talep hem
nüfus artışı, hem gelir artışı, hem de ihracat
nedeniyle devamlı artmaktadır. Bu talep arti-
şının karşılanabilmesi, ancak bu üç ana un-
surun göz önünde tutulması ile mümkündür.

Üçüncü nokta : Türk ekonomisinin ge-
lecek on-on beş yılda en önemli sorunu dö-
viz olmaya devam edecektir. Bu nedenle
Türk ekonomisi sadece dışa açılmak eğili-
minde değil, mecburiyetinde olmalıdır. Çünkü
sanayileşme hem üretim hem gelir artışı de-
mektir. Bu da her geçen gün daha çok dö-
vize ihtiyaç duyulacağını gösterir. Yalnız, bu
nuktada döviz ihtiyacının karşılanmasında,
müteahhitlik hizmetleri, taşımacılık gibi ke-
simlerin de devreye sokulması gerektiğini be-
lirtmekte yarar vardır. Özellikle kalkınma ve

sanayileşme konusunda verilecek tebliğ, yorum ve katkılarla ülkemiz ekonomisine büyük yararlar sağlayacağına inandığımız seminerimizin sayın konuşmacılarına ve sizlere en içten teşekkürler ifade eder, saygılar sunarım.

TALAT ORHON : Teşekkür ederiz sayın İkin, buyurun Esin Hanım.

ESİN KUYLULU : Sayın Bakan, sayın konuklar, Cemiyetimizin geleneksel iktisatçılar haftası için seçtiğimiz «Ekonomi ve Demokrasi» konusu Fakültemizin 50. kuruluş yılında ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye’de iktisat eğitiminin öncülüğünü 50 yıl önce başlatmış ve gururla bugüne kadar getirmiş olan fakültemiz, bugün 50. yılında, bir düşünce tarzında topluma öncülük görevini üstlenmiş bulunmaktadır. Bu da ekonomi biliminin sosyal bir bilim dalı olduğu görüşünün bilinçlere daha köklü bir şekilde yerleşmesi görüşüdür. Gerçekten ekonomi bilimi sosyal bir bilim dalıdır. Tüm bilim dalları ile müşterek yönü insanların, insanlığın mutluluğuna hizmet etmek amacı olduğu halde, teknik ve mekanik bilimlerden ayrıldığı önemli yanı materyalinin kendi psikolojisi içerisinde toplumu oluşturan insanlar fizik ve doğa bilimlerinin elemanları gibi değişmez mutlak olgular olmayıp, kendi psikolojisi içerisinde toplumu oluşturan ve dönüşümünde toplumdan etkilenen canlı ve değişken varlıklardır. Bundan dolayı çeşitli tarihsel aşamalarda, çeşitli insan ve topluluk tipleri ortaya çıkmıştır. Toplumlara onları oluşturan insanlar arasındaki ilişkiler değişmez kuralların açıklayabileceği olgular olarak değil, fakat zaman içinde oluşan tarihsel kategoriler olarak görülmelidir. Ancak böyle bir yaklaşımla tarihi ve toplumları doğru algılayıp bilimsel olarak irdelleyebiliriz. Toplumu anlasak da anlamasak da toplumun yapıcıları kendi iç dinamikleridir. Bu dinamikler toplumu oluşturan en ufak doku olan insandan insan kümelerinin oluşturduğu çeşitli gruplara uzanan çok girift bir ağ oluş-

turur. Bu doku tüm toplum katmanlarını ne kadar örterse, o kadar sağlıklı olur.

İşte bu bağlamda demokrasi önem kazanmaktadır. Ekonomi toplumdaki insan faktörlerini yine o insanların mutluluğu yönünde organize ederken, demokrasi ağı bu organizasyonu yönlendirmede ne denli etkili olursa insan refahına da o denli hizmet etmiş olmaktadır. Ekonominin insan ve toplum refahı doğrultusunda işleyişinin sağlanması için gerekli olan katılım ancak demokrasi ile olasıdır. Yine ancak böyle bir katılım ve iş birliği ortamında toplumsal güçler müşterek hedef ve amaçlar doğrultusunda harekete geçirilebilir.

Cemiyetimiz, Fakültemizin 50. yılını kutladığı bu yılda fakültemizle birlikte böyle bir konunun tartışılmasını gündeme getirerek, yığın psikolojisi potasında erimeye yüz tutan toplumsal alternatifi mekanik görüşün karşısına koymak amacı gütmektedir. Haftanın ülkemiz ve ekonomimiz açısından başarılı olması dileğiyle saygılarımı sunarım.

TALAT ORHON : Teşekkür ederiz Sayın Kuyululu, şimdi Sayın Bakanımızı kürsüye davet ediyoruz. Buyurun efendim.

AHMET KURTCEBE ALTEMOÇİN : Sayın başkan, değerli konuklar, saygıdeğer hocalarımız, hanımefendiler, beyefendiler, basın ve televizyonun değerli mensupları, sevgili öğrenciler. Ekonomi ağırlıklı bir dünyada yaşıyoruz. Kişilerin, toplumların ve devletlerin önemli sorunlarının başında ekonomik sorunlar geliyor. Görüyoruz, gazetelerde PR araştırmaları yapılıyor, çeşitli anketler düzenleniyor; filanca sürenin en çok konuşulan insanları yazılıyor, en çok tartışılan konular ifade ediliyor. Bakıyoruz ki, hangi isimle olursa olsun en çok konuşulan konuların başında ekonomik konular geliyor. Bugünün toplumunu böylesine ilgilendiren önemli bir konunun bilimsel olarak en yüksek düzeyde düzeyde ve detaylı bir şekilde ele alıp ince-

lenmesi sorunlara çareler bulacak yeni politikaların ortaya konulması ve bu istikamette yapılacak tüm çalışmaları biz Hükümet olarak canı gönülden destekliyoruz. Bu tip çalışmalar, bu tip toplantılar mutlaka çok faydalıdır. Bu vesileyle İstanbul İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin düzenlediği İktisatçılar Haftası'nı açmak, demokrasi, ekonomik konularda seçkin topluluğunuza hitap etmek benim için büyük bir mutluluk. Bana bu fırsatı veren değerli düzenleyicilere huzurunuzda canı gönülden teşekkürlerimi arz ederek, sözlerime başlıyorum. Biraz önce Sayın Kuylulu benim söylemek istediğim hemen her şeyi gayet büyük bir belâgatle özetleyiverdi. Bana söyleyecek pek fazla bir şey kalmadı. Ben de bu fırsatı iyi değerlendirerek, biraz meseleyi kendi sahama, belki de demokrasi, ekonomi ve ekonomik konular derken bu konularla ilgili hükümet icraatı ve son zamanlarda ekonomik konularda meydana gelen değişiklikleri anlatmak fırsatını bulurum. Daha fazla derin konulara dalmamam konusunda bana yardımcı olduğu için sayın Kuylulu'ya da ayrıca teşekkür ediyorum.

Değerli dinleyenlerim, lûgat tarifi halkın kendi kendisini yönetmesi olan demokrasi insanoğlu gelişip büyük topluluklar halinde yaşamaya başladıktan sonra, gelişmesine devam etmiş ve bugünkü gelişmiş ülkelerde son halini almıştır. Demokrasi bugünkü anlamıyla bir hükümet şekli olduğu gibi, toplum hayatını düzenleyen bir anlayış tarzıdır. Demokraside insanlar arasında dil, din, ırk gibi özellikler hiç kimseye başkalarına karşı üstünlük sağlayan özellikler, faktörler değildir. Demokratik yönetimler yurttaşlar arasındaki ekonomik farklılıkları asgariye indirmeyi hedef alırlar. Hükümetler vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli kaynaklarından oluşan imkanlarını en uygun şekilde kullanmak, ihtiyaçlarla memleketin imkanlarını denkleştirmek mecburiyetindedirler. Demokratik ülkelerde memleket yönetimine talip olan siyasi partiler ve onların kurduğu hükümetler parti ve hükümet programlarında demokratik düzeni nasıl sürdüreceklerini

ve hangi ekonomi prensiplerini uygulayacaklarını açıkça ifade etmek ve kamuoyuna duyurmak mecburiyetindedirler. Anavatan Partisi de 6 kasım seçimlerinden önce parti programını ve seçim beyannamesini dağıttığında ekonomik ve sosyal politikalarını açıkça ilan etmiş ve buna ilave olarak bu politikaların nasıl gerçekleştireceğini ortaya koymuştur. Bütün bu hususlar Hükümet olduktan sonra Hükümet programında da tekrar ve açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Sayın konuklar, gelişmemizi ekonominin tabii kanunları içinde sağlamak başlıca hedefimizdir. Ülke menfaatleri doğrultusunda müdahaleleri, tahditleri ve yasakları asgariye indirmek konusunda programımızı uygulamaya koyduğumuz da hepinizin malumlarıdır. Bu suretle rekabete dayalı pazar ekonomisinin sistem olarak ülkemizde de hâkim kılınmasını öngörmüş bulunuyoruz. Şu hususu burada bir kere daha ifade etmek isterim ki, serbest rekabet düzeni ve serbest pazar ekonomisini, ülkemizde parlamenter demokrasi, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması için önemli bir şart olarak görmekteyiz. Ancak serbest rekabet üzerinde de vatandaşların ve kurumların gözetcekleri, uygulayacakları kuralları vardır. Kamu yararı, ülke menfaati gerektirdiğinde, devletin düzenleyici ve koruyucu rolünün ağırlık kazanması zorunlu hale gelmektedir. Devletin düzenleyici karar ve tedbirleri serbest rekabet düzenini bozucu nitelikte olmamalıdır. Böylesine müdahaleleri serbest rekabete müdahale olarak görmemek gerekmektedir.

Devlet demokratik süreç içerisinde sistemin aksamadan çalışması için gerekli her türlü tedbiri almalı ve uygulamalıdır. Aksi takdirde, sistem düzenli işlemez ve ekonomik bir kaosa düşer ki, bunu hiç kimsenin istemeyeceğine hepimiz eminiz. Hükümetimiz programını huzur ve güvenin hakim olduğu, insanların yasalara ve yasalarla verilmiş hak ve vecibelere saygılı davrandığı demokratik bir ortamda gerçekleştirmeye ve ülkemizi gelişmiş ülkeler düzeyine çıkarmaya çalışmakta, ekonomik hayatın aksamadan sürmesi

İçin her türlü tedbiri zamanında almaya devam etmektedir.

Sayın konuklar, aldığımız tedbirler, uyguladığımız politikalar ve sarfedilen çabalarla son yıllarda elde ettiğimiz memnuniyet verici ekonomik ve mali sonuçlarını kısaca dikkatlerinize sunmak istiyorum: Bilindiği üzere 1979 yılından itibaren gayri safi milli hasıla ve reel büyüme hızında gerilemeler olmuş ancak bu trend alınan tedbirlerden sonra 1981 yılında durdurulmuş ve ondan sonra da yeniden artmaya başlamıştır. 1984 yılında gayri safi milli hasıla artış miktarı son yılların en büyük hızına ulaşmış, 5,9 olarak gerçekleşmiş, 1985'te de gayri safi milli hasıladaki artış 5.1 oranında gerçekleşmiştir. 12 aylık üretim gerçekleştirmelerine göre gayri safi milli hasılamız 1985 yılında sabit fiyatlarla 258 milyar 213 milyon, cari fiyatlarla da 27 trilyon 718 milyar liraya ulaşmıştır. 1986 yılı programında gayri safi milli hasıla büyüme hızı olarak yüzde 5 hedeflenmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda 1986 yılında gayri safi milli hasılda yüzde 5 mertebesine ulaşılacağı ortadadır.

Değerli konuklar, çağdaş devletin üstlendiği görevler gerek nitelik, gerekse nicelik olarak devamlı artmaktadır. Böylece ekonomik ve sosyal boyutları giderek büyüyen amaçlara varılabilmesi ve devletçe yüklenilen fonksiyonların istenen düzeyde yerine getirilebilmesi için, devletin ihtiyaçlarını karşılayacak sağlam finansman kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle kamu maliyesi alanındaki gelişmeler ekonominin bütünü için fevkalade önem arz etmektedir. Memnuniyetle vurgulamak istiyorum ki, Türkiye ekonomisinde genel olarak kaydedilen önemli ve olumlu gelişmeler, kamu maliyesi alanında da müşahade edilmektedir.

Kamu maliyesinin altyapısı diyebileceğimiz mevzuat değişikliklerine paralel olarak vergi idaresinde ve harcama politikalarında değişiklikler yapılmış, vergi denetimi ve vergi toplamada sağlanan etkinlikler sonucunda, vergi tahsilatında çok önemli mesafeler kaydedilmiştir. Kamu maliyesinin eco-

nominin zayıf halkasını oluşturduğu konusundaki görüşlerin 1985 yılında gerçekleştirilen ilerlemeler ve ilave yapılacak tedbirlerle 1986 yılında varılacak seviyelerle tamamen ortadan kalkacağına inanıyorum.

Değerli konuklar, 1985 yılı Türkiye ekonomisi bakımından hakikaten çok önemli bir yıldır. Çünkü bu yılda mali açıdan önemli kararlar alınmış ve bu kararlar safha safha uygulamaya geçirilmiştir. Bir katma değer uygulaması, bir yazar kasa uygulaması, belge düzeninin geliştirilmesi, ücretlere vergi iadesi gibi çok önemli bir programın başarı ile uygulanması, Türkiye ekonomisi için önemli konulardır. Bu uygulamalara başlamadan önce bazı çevrelerin duydukları kuşkular artık ortadan kalkmıştır. Çünkü uygulamalar başarılı olmuştur. Türk toplumu kıvrak zekası sayesinde ve zor meselelere ayak uydurmadaki becerisiyle bu yeniliklere hemen ayak uydurabilmiş ve gelecekte güçlü bir Türkiye kurulması için önemli adımların atılmasına, güçlü temellerin atılmasına imkan sağlamıştır. Vergi kanunlarında biraz önce ifade ettim, önemli değişiklikler yapılmıştır dedim. Bunlar sadece katma değer vergisi, vergi iadesinin sağlanması, belge düzeninin kurulması ile kalmamış, vergi kanunlarında da bazı önemli değişiklikler getirmiştir. Bu değişikliklerin temel gerekçesi vergide verim, etkinlik ve adalet sağlamak ve vergi güvenlik ve denetimine ilişkin müessese ve kuralları işler hale getirmektir. Diğer bir ifade ile vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi bu yapılan değişikliklerde temel hedeflerden birisidir. Vergi uygulamasında kolaylık ve sadelik sağlanması gayesi ile birçok bürokratik işlemler ortadan kaldırılmış veya birleştirilmek suretiyle basitleştirilmiştir. Mükellefler arasında eşitliğin sağlanmasına ve haksız rekabetin ortadan kaldırılmasına özen gösterilmiştir. Hepimiz biliyoruz ki, uygulanan vergi sistemi ne kadar sade ve ne kadar basit olursa, uygulanabilirliği de o kadar kolay olur. İşte kanun hazırlanması sırasında bu düşünce sistemli olarak gözönünde tutulmuş, karmaşık bir vergi sisteminin doğuracağı sorunlar, ve uygulamada yaratacağı problemler ortadan kaldırıl-

maya çalışılmıştır. Bu yapılan değişikliklerle vergi gelirleri tahsilâtı artışı 1985 yılında yüzde 62,6 oranında gerçekleşmiştir. Senelerden beri ilk defa tahakkukların önüne geçmiş, bütçe tahminlerini de aşarak yüzde 107,6 olarak gerçekleşmiştir. Vergi tahsilatındaki gelişmelere paralel olarak da, konsolide bütçe performansı iyi bir hale gelmiş ve bütçe açıkları önemli ölçüde düşürülebilmektedir.

1984 yılında bütçe açığının gayri safi milli hasılaya oranı yüzde 2.6 iken 1985 yılında bu oran da yüzde 1.3'e düşürülmüştür. Ekonomiye yön vermek üzere kamu maliyesi alanında uyguladığımız bütçe ve vergi politikalarının 1985 yılında gerçekleştirdiği olumlu sonuçların 1986 yılı için sağlam bir baz oluşturduğu kuşkusuzdur. Bu sağlıklı gidişin 1986 yılında da devam edeceğini umuyoruz.

Değerli dinleyenlerim, bütçe ve vergi politikalarının yanısıra kamu maliyesinin güçlü bir yapıya kavuşturulabilmesi için Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yapılarında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Geçen hafta Ankara'da özellikle KİT'leri konu alan bu toplantıda uzun uzun tartıştığımız konu Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin kâr eder, rantabl çalışan, kaynak yaratan kuruluşlar haline gelmesine çalışılmış ve konuda önemli mesafeler kaydedilmiştir. 1980 yılında 282.5 milyar lira olan KİT yatırımları 1985 yılında yaklaşık 1 trilyon 715 milyar liraya ulaşmıştır. 1980 yılında KİT'ler tarafından yapılan yatırımların sadece yüzde 9.4'ü öz kaynaklarla karşılanabilirken, 1985 yılında bu oran yüzde 45.1'e yükselmiştir. Buna karşılık yatırımların bütçeden finanse edilen bölümü 1980 yılında yüzde 55.5 iken, bu oran 1985 yılında yüzde 10.6'ya düşmüş bulunmaktadır.

Bütçe performansının ve vergi gelirlerinin düzeltilmesi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin kâr eden, kaynak yaratan kuruluşlar haline getirilmesinin yanısıra mahalli idarelerin güçlendirilmesi konusuna da çok büyük önem verilmiştir. Mahalli idarelerin gelirlerinin artırılmasına çok büyük özen gösterilmiş, finansman güçlükleri ile karşılaşmadan, bütçeye ilave yükler getirilmeden, ilave yardım

taleplerinde bulunmadan kendilerinden beklenen hizmetleri verebilmeleri sağlanmıştır. Bunun neticesini hemen her yerde görüyoruz. Türkiye'de bugün hemen her belediye adeta bir şantiye gibi çalışmakta, yeni yollar açılmakta, mevcut yollar düzenlenmekte, alt yapıya önem verilmekte, kanalizasyon gibi hizmetler mükemmel bir şekilde yerine getirilmeye çalışılmakta ve yaşadığımız beldenin çehresi bugünün dünyasına, bugünün Türkiye'sine yaraşır bir hale getirilmektedir. Hemen her beldede yeşil alanlar, parklar görülmektedir.

Sayın başkan, değerli konuklar, kısaca gayri safi milli hasıla, vergi gelirlerindeki düzenlemeler, bütçe performansı, KİT yönetimi, mahalli idarelerle ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermeye çalıştım. Şimdi izin verirseniz, dış ticaret, ödemeler dengesi, kur politikaları gibi dış dünya ile ilgili ekonomik ilişkilerimizi düzenleyen meselelere ve bu konudaki gelişmelere değinmek istiyorum.

Sayın başkan, değerli misafirler, Türkiye'nin dış ülkelerle yabancı ülkelerle siyasi, ekonomik ilişkileri çok dikkatli ve sağlam temellere dayanan politikalarla sürdürülmelidir. Bugünün dinamikleri için söylenen ve atılan her adım çok büyük önem taşımaktadır. Değerli misafirler demokratik idarelerde anayasa, kanunlar, demokratik teamüller çerçevesindeki kişiler ve kuruluşlar yönetimi eleştirebilirler, muhalefet yapabilirler. Özellikle meslek kuruluşlarının doğru bilgilere dayanan eleştirilerini kamuoyuna duyurmaları görevleridir. Ancak bu eleştiri ve değerlendirmelerin doğru verilere dayanması, sağlam verilere dayanması ve kamuoyunun yanıltılmaması, hem memleket içinde, hem de dünya kamuoyunun yanıltılmaması bakımından çok önemlidir. Bu bakımdan verilerin çok sağlam, doğru olmasına dikkat edilmeli ve bunların iyi yorumlanmasına özen gösterilmelidir. Bugün itibarıyla Türk ekonomisinin mevcut durumu ve dış dünya ile ilişkileri üzerinde haklı haksız çeşitli eleştiriler yapılmaktadır. Bu eleştirilerin Hükümetimizin ikibuçuk yıla bir süreden beri işbaşında bu-

lunduğu gözönünde bulundurularak, ve sıhhatli bir şekilde yapılmasını sağlamak bakımından bazı temel bilgiler de vermek istiyorum, sözlerimin arasında.

Sayın başkan, değerli dinleyenlerim, hepimiz biliyoruz, seneler önce ekonomimiz ithal ikamesine dayalı, bazı kapıların ve duvarların arkasına saklanmış bir durumdaydı. Zaman içinde ekonomimiz gelişti, rekabet edebilir bir seviyeye erişti. Türkiye'nin koşulları şartları değişti. Türk insanı rekabet edebilir bir seviyede bilgiye beceriye ulaştı. Bütün bunlara ilaveten ekonomi ihtiyaçlar da zorlayınca bizim o ithale dayanan ekonomimiz de şekil değiştirdi ve doğal bir yapıya kavuşmaya başladı. Artık bugün bizim ekonomimiz birçok tabulardan yasaklardan sıyrılmış, gerçekçi bir kur politikasının uygulandığı, dünya rekabetine her yönüyle açık bir hale geldi. Bu hale gelmeseydi, Türkiye ihracatının 2 milyar limitini aşması ve 1985 yılında 8 milyarlık bir ihracata, 12 milyar civarında bir ithalat seviyesine ulaşması, 20 milyar liralık bir dış ticaret hacmini gerçekleştirmesi mümkün olamazdı. 1983 yılında 5.7 milyar dolar olan ihracatımız, biraz önce de ifade ettiğimiz gibi 1985 yılında 8 milyar civarına yükseldi. Bu değer iki sene içinde yüzde kırka yakın bir artış demektir, değerli dinleyenlerim. 1985 yılında ihracatını hızla arttırdığını bildiğimiz ülkeler arasında Türkiye bu rakamlarla birinci sırayı almaktadır. 1986 yılında petrol üreticisi ülkelerin gelirlerindeki gelişmelerin ihracatımızı olumsuz etkileyebileceği gözönüne alınarak, yılbaşında plan hedeflerini hazırlarken, bütçeleri yaparken hedef aldığımız 8.7 milyar dolarlık ihracat hedefi revize edilmiş 8.2 milyar dolar seviyesine indirilmiştir. İthalatımız da 1983 yılında 9,2 milyar dolardan 1985'de 11,3 milyar dolara eğer altını da ilave edersek, 11,6 milyar dolara ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle ithalatta serbestleşmeye rağmen, ithalatın iki yıllık artış hızı ihracat artış hızının yarısı kadar olmuştur. 1986 yılında petrol ithalat faturamızın azalacağı varsayımından hareket ederek, toplam ithalatımızın 11.2 milyar do-

lar seviyelerinde kalacağı tahmin edilmektedir.

Değerli dinleyenlerim, hepinizin bildiği gibi bütçeler, planlar gelecek yıl için yaşanan yılın ikinci yarısının başından itibaren yapılmaya başlanır. Bütün veriler alınır, değerlendirilmeler yapılır, ihtiyaçlar tespit edilir, istatistiki bilgiler dikkatle incelenir, çeşitli hesaplar yapılır ve Eylül ayı sonlarında Ekim ayı başlarında plan bitirilir, bütçe bitirilir, yüce meclisin takdirine sunulur. Bu söylediğim ithalat ve ihracat hedefleri geçen sene yapılan bu çalışmaların sonucudur, eylül, ekim aylarında hesap edilmiş, tahmin edilmiş rakamlardır. Bu hesaplara göre 1986 yılında ithalat ihracat rakamları bağlandıktan sonra, dış ticaret açığının tabii ki ihracat rakamları yanına, işçi dövizleri turizm gelirleri vs. gelirleri de koymak lazımdır. Dış ticaret açığımızın 700 milyon dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bu açık 1983 yılında 1,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1983 yılında 1,8 milyar olarak gerçekleşen cari açık daha sonra 1985'te 1 milyar dolar seviyelerine inmiştir. Şimdi hepimizin bildiği ve ani bir şok gibi gelen petrol fiyatlarındaki düşüş, yılbaşında bu hesapları biraz değiştirmiştir. Petrol fiyatlarındaki süratli ucuzlamalar, bizim dış ödemeler dengemize mutlaka olumlu etkiler yapacaktır. Çünkü önemli ölçüde ödediğimiz petrol faturaları düşecektir. Yapılan bir hesaba göre eğer petrol fiyatlarında düşme devam eder veya bu günkü seviyelerde kalırsa, petrol fiyatlarına bağlı olarak, petrole dayalı ham maddelerin fiyatları da düşer, bazı mamullerin fiyatları düşerse, bizim ithalatta yapacağımız ödeme miktarı takriben 1 milyar dolar daha düşük olabilir tabii bu bir varsayımdır. Önümüzdeki günler nasıl devam edecektir? Bunu bugünden bilmek mümkün değildir. Şurası muhakkak ki, dış ödemeler bakımından ve ödemeler dengesi bakımından açık ve denge bakımından mutlaka müspet bir gelişme olacağı şimdiden söylenebilir. Bizim petrolle alışveriş yaptığımız ülkelere satacağımız malların miktarında belki bazı düşmeler olabilir. Dolayısıyla petrolün getirdiği bazı kolaylıklar, ihraca-

tın azalmasıyla büyük bir fayda sağlamayacaktır gibi bir düşünce de öne sürülebilir. Ancak şurası muhakkak ki, hükümetimiz hepimizin takip ettiği gibi ihracatını gerek ihraç edilen ürünler bakımından ve gerekse ihracat yapılan ülkeler bakımından çeşitlendirmeye ve arttırmaya çalışmaktadır. İşte bu çabalar sonunda ihracat yaptığımız ülkelerin adedi artar, ihraç ettiğimiz ürünlerin sayısı ve miktarı artarsa, ödemeler dengemiz haki-katen 1986 yılında fevkalade müspet bir şekilde bağlanabilir. Bu gelişmeler bizim döviz rezervlerimiz bakımından çok müspet netice-ler getirecek bir gelişmedir. Biraz önce bahsettiğim gibi geçen yıl yaptığımız hesaplar neticesinde 1986 yılında cari açığın 700 milyon dolar olacağı hesabedilmiş ve daha o tarihlerde 700 milyon dolar açığın kapatılması için gerekli tedbirler alınmıştır. Bu konuda finansör kuruluşlarla temaslar yapılmış ve 1986 yılı boyunca 700 milyon dolarlık bir ilave finansman kaynağının yurtdışından temin edilmesi sağlanmıştır. İhtiyaç oldukça bu 700 milyon dolarlık yardım yavaş yavaş Türkiye'mize gelmektedir. Şimdi bazı çevre-ler mesela nisan ayında 150 milyon dolarlık bir kredi geldiyse, efendim siz 1985 yılında 700 milyon dolarlık bir kredi temin ettiğinizi ifade etmişsiniz, halbuki nisan ayında 100 milyon 150 milyon dolarlık kredi aldınız. Söylediğinizle oranlar birbirini tutmuyor, dola-yısıyla Türkiye'nin fevkalade büyük bir döviz sıkıntısı içinde olduğu söylenebilir gibi ifadeler ortaya koymaktadırlar.

Değerli dinleyenlerim, şunu hiç unutma-yınız ki, Türkiye dış borçlarının bir bölümünü hatta üçte ikisi kadar bir bölümünü yılın birinci yarısında özellikle ilk dört ayda öde-mektedir. Tabii ki zaman zaman ödemeler dengesinde bazı sıkıntılar olabilir. Ancak bu bir anlık hadiseyi geçici konjonktürel du-rumları kalıcı sorunlar şeklinde vurgulamak yanıltır ve ülkemiz ekonomisine zarar verir. Döviz rezervlerimiz azalmaktadır. Dövizimiz kalmamaktadır diye telaşa düşüp, hele hele bu gün itibariyle kısa vadeli borçlanmalara gitmek çok yanıltır. Çünkü özellikle yılın ikinci yarısında azalan ihracat faturaları, ar-

tan ihracat kaynakları, turizm gelirlerindeki artışlar, sağlanan dış krediler yılın ikinci ya-rısında çok bol bir hale gelen dövizlerin ne yapılacağı sorununu da beraberinde getire-bilir. Bir ufak bilgi vereyim, değerli dinleyen-ler, yapılan hesaplamalar ham petrol fiyatla-rında bir dolarlık ucuzlama olduğu takdirde ödemeler dengemizde 135 milyon dolarlık bir rahatlama getirmektedir. Biraz önce söyledi-ğim ifadeyi bir kez daha vurgulamak istiyorum. Çok yakın geçmişte ödemeler denge-sinde hakikaten çok zor, perişan dahi diye-bileceğimiz durum ve bunun sonunda mey-dana gelen dış ödemeler zorlukları bugün tam tersine fevkalade rahat olduğumuz bir döneme dönüşmüştür. Hep beraber bu ra-hatlığı, bu fırsatı, bu müspet durumu ona gö-re değerlendirmemiz faydalı olur.

Değerli dinleyenlerim, üzerinde önemle durulması gereken konulardan bir tanesi de hepimizin bildiği gibi enflasyondur. Enflasyon konusunda kararlı politikaları uygulamaya devam ediyoruz. Biraz önce ifade ettiğim gibi bütçe açıkları asgari seviyelere indirilmekte-dir. Vergi kanunlarında yapılan değişiklikler, denetimin artırılması, ekonomik tedbirler vergi gelirlerini süratle artırmaktadır. Dış borç ödemelerinde önemli gelişmeler kaydedil-mektedir, biraz önce ifade ettiğim gibi. İşte bütün bunlar ve daha birçok etken enflasyo-nun iyi bir şekilde gelişmesine imkanlar sağ-lamıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün top-tan eşya fiyatları indeksi mart 1986 tarihinde geçen aya göre 1.3 olarak gelişmiştir. Mart 1985 yılında ise Mart sonu Mart sonu ola-rak baktığımızda ise, bu rakam yüzde 29.2 olarak gerçekleşmiştir. Bir zamanların Tür-kiye'sinde yüzde 107'ler ile telaffuz edilirken, bugün eğer rakam yüzde 29,2'ye düşürülebil-mişse, bundan hepimizin mutluluk duyması gerekmektedir. Öyle inanıyoruz ki ve ger-çekleştirmeye kararlıyız ki, bu rakam yıl so-nunda mutlaka yüzde 25'ler seviyesine hatta belki de bunun altına düşürülebilecektir. Yal-nız değerli dinleyenlerim bir hususa işaret etmek istiyorum; yıl içinde bu rakam birtakım arızı hadiselerle belki bazen artmalar göste-recektir. Diyelim ki, yaz ortasında temmuz

ayında birden bire bu artış hızının birlerin birbuçukların üzerine çıktığı, mesela iki gibi bir neticeye ulaştığı zaman hiçbir zaman panik duymamamız lazım. Eyvah enflasyon yine azdı, yine hedeflere varılamayacak gibi endişelere kapılmamak ve psikolojik etkenlerle enflasyonun daha da körüklenmesine yol açmamak lazım. Çünkü politikalar bir bütündür. Çünkü hedef enflasyonu yıl sonunda azami yüzde 25 seviyesine düşürmektir.

Değerli başkan, sayın konuklar, Türk ekonomisinin 1985 yılı sonundaki genel görünümüne, kaydedilen memnuniyet verici gelişmelere ve bu gelişmeleri sağladığına inandığımız felsefe ve politikalara kısaca değinmiş bulunuyorum.

Temel hedefimiz, bir kere daha belirtmek istiyorum ki, serbest rekabet sistemine dayalı olarak, dışa açık, kişi hak ve hürriyetlerini koruyan, parlamenter demokrasi ile yönetilen ve istikrar içinde gelişen ve büyüyen bir Türkiye'dir. Bu büyük ve ulvi hedefe ulaşmanın her türlü gayrete ve fedakarlığa değer olduğuna inanıyoruz.

Sözlerime burada söz verirken, 11. İktisatçılar Haftasının başarılı geçmesini diler, memlekete hayırlı ve uğurlu olmasını diler, hepinizi saygı ve sevgi ile selamlarım değerli dinleyenler.

TALAT ORHON : Sayın Maliye ve Gümrük Bakanımıza açış konuşması ve özellikle Türkiye hakkında verdiği değerli bilgilerden dolayı şükranlarımızı sunarım. Şimdi sayın bakanımız herhalde işlerinin çokluğu nedeniyle oturumumuzu terketmek zorunluluğunda kalacaklardır. O nedenle oturuma beş dakika ara veriyorum...

... Oturuma devam ediyoruz. Sanıyorum, daha önce tespit edilen ara bitmiş oldu. Şimdi tebliğ sahibi sayın profesörü çağıracağız ve yorumcularla birlikte, ondan sonra ara verilmeyecektir, birinci oturumu bitirene kadar tabii. Şimdi Profesör Singer'in tebliği hakkında bazı bilgiler vermek istiyorum. Özellikle

le kalkınma ve büyüme ekonomisi konularındaki çalışmaları ve kendi adını taşıyan modelle modern iktisat teorisine katkıda bulunmuş, iktisat literatüründe özgün bir yerli bulunan ünlü ve değerli bir iktisatçıdır. Buradaki yazıyı aynen okuyorum: Halen ileri yaşına rağmen pırıl pırıl bir çalışma ve zekâ gücüyle İngiltere'nin Sussex Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürmektedir. Kendilerini kürsüye davet ediyorum. Lütfen gene yorumcularımız değerli hocalar, Prof. Dr. Gülten Kazgan, hepimizin bildiği, gene İktisat Fakültesi'nin yetiştirdiği değerli kıymetler, gene arkasından arkadaşımız Prof. Dr. Erdoğan Alkin'i yorumcu olarak kürsüye davet ediyorum.

H.W. SINGER : Gelişme iktisatçıları, 1940'lı ve 1950'li yıllarda, az gelişmiş ülkelerde (AGÜ'ler) sanayileşmeyi geliştirmeye ve teşvik etmeye yönelik bilinçli, yoğun ve güdümlü bir çabanın gerekliliğini çok vurgulamışlardı. Aralarında Rosenstein - Rodan, Nurkse, Prebisch, Hirschman ve Dobb'un da bulunduğu birtakım yazarlar, ilgi alanları farklı da olsa, özellikle AGÜ'ler bağlamında piyasa mekanizmasının hızlı sınai gelişmenin sağlanması için yetersiz bir araç olduğundan hareketle, sınai temeli sınırlı olan veya hiç olmayan geri ekonomilerin köklü dönüşümü için amaçlı ve bilinçli bir sınai stratejinin gerekli olduğunu ileri sürüyorlardı.

Bu yazarların tartışmalarında, bilinçli bir sınai stratejinin teorik gerekçesi birtakım farklı temellere dayandırılıyordu: Bunlar arasında bebek sanayi, dışsal ekonomiler ve, geniş anlamda, sanayileşmeye bağlı dinamik faydalar vardı. «İleri», «gelişmiş» ve «sanayileşmiş» ülkelerin özdeşleştirilmesi, sanayileşmenin gelişmenin sadece sonucu değil, aynı zamanda «motoru» olduğuna işaret ediyordu.

Bilinçli bir sanayileşme stratejisi lehinde ileri sürülen, bunlarla yakından bağlantılı bir başka kanıt, AGÜ'lerin ihracatının bileşiminde var olan yapısal esneksizlik ve

bunun büyüme ve ticaret hadleri açısından doğurduğu sonuçlardı. İlkse l madde ihracatçıların ticaret hadlerinde uzun dönemli bir düşüşe işaret eden Prebisch-Singer tezi, piyasa güçlerinin uluslararası ticaret ve yatırım alanlarında (ilksel madde ihracatçılarıyla özdeş tutulan) yoksul ülkelerin uzun dönemli çıkarlarının aleyhine ve (sınai mal ihracatçılarıyla özdeş tutulan) gelişmiş sanayi ülkelerinin lehine işleyebileceği anlamına geliyordu. İlkse l madde üreticileri olumsuz talep, düşük piyasa gücü ve fiyat koşullarıyla karşılaşırken, sınai mal üreticilerinin tam tersi bir duruma sahip olmaları dolayısıyla, uluslararası ticaret ve uzmanlaşmadan doğan kazançların AGÜ'ler ve gelişmiş sanayi ülkeleri arasında eşitsiz biçimde dağıldığı iddia ediliyordu. «Eşitsiz mübadele» ve «bağımlılık» okulları Prebisch-Singer tezinin dolaysız ürünleriydi.

Bu tez, düzenlenmemiş serbest piyasaların AGÜ'lerin aleyhine çalıştığını ileri sürüyordu; bu yüzden de, daha adaletli ve sağlam bir uluslararası sisteme ulaşabilmek için düzenlemeler ve başka müdahaleler (bunlar arasında ilksel madde fiyatlarındaki dalgalanmaları azaltacak önlemler, ödünleyici finansman ya da daha genel olarak AGÜ'lere iyi koşullarla verilen yardımın (soft aid) büyük ölçüde arttırılması vardı) gerekliydi. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO: International Trade Organization) kurulamaması bu okulun üyelerine Bretton Woods sisteminde hiçbir zaman doldurulmayan ölümcül bir boşluk gibi görünmüştü. Üstelik, bu tezin bir uzantısı da uluslararası ekonomi içinde AGÜ'lerin uzmanlaşma örüntüsünü (pattern) değiştirmenin bir aracı olarak bilinçli bir sanayileşme stratejisinin savunulmasıydı.

Ortodoks iktisatçılarda ateşli biçimde karşı çıkılmakla birlikte, Prebisch-Singer tezi hem UNCTAD'ın (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü) 1964'te kurulmasına temel düşünsel kaynağı oluşturuyor, hem de zengin ve yoksul ülkeler arasındaki «kalkınma diyalogu»nu büyük ölçüde etkileyen bir genel kavramsal çerçeve oluyordu.

O dönemin literatürü bağlamında sanayileşme ithal ikamesini zorunlu kılıyordu. 1950'de, AGÜ'ler sınai bir temele sahip değ ilken ve çokuluslu şirketler çağı daha yeni başlamışken, AGÜ'lerden büyük miktarlarda sınai ürün ihracatını göz önüne getirmek güçtü. Üstelik, korumacı tarifelerin yardımıyla ithal ikamesi, sanayileşmeye geç başlayanlar için geleneksel ve kanıtlanmış politikaydı, «Bebek sanayi» tezi kolaylıkla bir «bebek ekonomi» tezi biçiminde genelleştirilmeye elverişliydi.

İthal ikameci sanayileşmenin (İİS) eleştirmenleri, bu okuldan iktisatçıları da, UNCTAD'ı da, İİS lehine ve ihracata dönük strateji aleyhine bir önyargıya sahip olmakla suçlarlar sık sık. Ayrıca, yüksek düzeyde korumacı gümrük duvarları da dahil olmak üzere, İİS'i teşvik etmek için başvurulmuş devlet müdahalesinin fazlasının etkinsizliğe yol açtığını ve bu yüzden AGÜ'lerde yaşayabilirliği olan bir sınai gelişme için bir araç olmaktan çok bir engel oluşturduğunu ileri sürerler. Buna karşılık, bu eleştirmenlerin, dış baskıların ve engellerin AGÜ'lerin kalkınma çabaları üzerindeki etkisini yeterince göz önüne almadığı, ihracata dönük stratejinin bütün AGÜ'ler için gerçekliği olan bir olanak olduğunu varsaydıkları, oysa böyle bir varsayımın hem tekilden bütüne sıçrama türünden bir mantık hatası içerdiği, hem de birçok AGÜ'de var olan içsel teknoloji ve sermaye tahditlerini görmezlikten geldiği savunulabilir.

İİS lehinde bir önyargı eleştirisine gelince, bunun iki cevabı vardır:

(1) 1940'lı ve 50'li yıllarda, AGÜ'lerin üretim yapısı, genel olarak bakıldığında, dar ve çeşitlenmemiş bir nitelik taşıyordu; bu yüzden, bu ekonomilerden dış dünyaya sınai mal ihracatının artışı öngörmek güçtü. 1960'a, yani UNCTAD'ın doğuş günlerine, varıldığında bile, ilksel maddeler düşük gelirli ülkelerin toplam ihracatının % 79'unu, orta gelirli ülkelerinkinin ise % 89'unu oluşturuyordu. 1980'de bile, bu paylar sırasıyla % 55'e ve % 63'e düşürülmüştü ancak. Aslin-

da, İİS savunucuları ihracat ikamesine de aynı derecede taraftar olurlardı — vurguladıkları İ ithalatın İ'sinden çok ikamenin İ'si idi. Asıl mesaj ya da «önyargı» sanayileşmenin S'sindeydi — ilksel maddelerden uzaklaşmaktı amaç. Sadece ithalat ikamesinin İİS'i ihracat ikamesinin İİS'inden daha gerçekçi görünüyordu.

(2) İİS'in bütün eleştirmenleri (örneğin OECD adına Ian Little ve diğerleri, Dünya Bankası adına Bela Balassa ve diğerleri ve National Bureau of Economic Research adına Krueger-Bhagwati gibi) bir ithal ikamesi ön evresinin daha sonraki veya eşzamanlı bir ihracata dayalı büyümenin zorunlu bir temeli olarak önemini ya görmezlikten gelmeye ya da azımsamaya eğilimliydiler. Bu, başarılı ihracatçı ülke örneği olarak sık sık sözü edilen Güney Kore ve Tayvan'ın gerçek deneyimleriyle doğrulanmaktadır. Her iki ülke de 1950'li yıllarda bir ithal ikamesi stratejisi izlemiştir; hatta sınavi mal ihracatının geliştirilmesine büyük ölçüde ağırlık tanınan 1960'lı ve 70'li yıllarda bile, her iki ülkede de belirli sanayilerde hâlâ önemli derecede bir ithal ikamesi gerçekleşiyordu. Kore söz konusu olduğunda, ithal ikamesi ve ihracatı geliştirmenin, sanayileşmenin değişik kesimler arasında yer değiştirmesinin dönüşümlü evreleri olarak, dikkatli ve bilinçli bir biçimde, birbirleriyle bağlı olarak kullanıldığı gösterilebilir. Brezilya örneğinde de, sınavi mal ihracatı, büyük ölçekli ithal ikamesinin başarılı biçimde tamamlandığı sanayilerden kaynaklanmıştır. Bu, söz konusu ülkelerde 1960'lı yıllarda uygulanmaya başlayan ihracatı teşvik politikalarının önemini küçümsemek anlamına gelmez. Ama şu da vardır ki bu tür ihracatı teşvik politikaları, ithal ikameci dönemde yaratılmış olan ihracat potansiyelinden yararlanmanın bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Eleştirmenler ithal ikamesinden ihracata yönelik politikalara dönüşü gerçeklerin keşfedilmesine ve ithal ikamesinin yol açtığı olumsuz deneyimlere atfetmek eğilimindedir. Oysa bu dönüş, sanayileşmenin ilerlemesinde ussal ve doğal bir gelişme aşaması olarak da kavranabilir.

(1960 dolayında dış çevrede daha genişlemeci ve iyimser bir yönde meydana gelen bir değişikliğin sonucu olarak da kavranabilir bu dönüş; bu değişiklik daha yakın zamanda keskin biçimde tersine dönmüştür.) İç pazar için üretim yoluyla teknoloji ve ürün hakkında ön bilgilenme, genellikle dünya sınavi mal piyasalarında etkin bir rekabetin önkoşulu olarak görülür; List, Hamilton ve diğerlerinin bebek korumacılığının bir «geçiş» veya geçici dönem olduğunu vurgulamaları bundandır. Ayrıca, ithal ikamesi çoğunlukla rekabet gücüne sahip ihracat için üretimin gerekli üretim hacmi temelini sağlamak açısından da bir ihtiyaçtır. Bu gözle bakıldığında, ithal ikamesi ve ihracatı teşvik alternatif olmaktan çok tamamlayıcı stratejilerdir.

Burada bir de yöntem sorunu vardır. Eğer bir ülke İİS'den ihracata dayalı sanayileşmeye (İDS) geçtiğinde daha iyi bir büyüme ve kalkınmaya ulaşırsa (veya tam tersi), eleştirmenler bunu İDS'nin İİS'e üstün olduğunun bir kanıtı olarak kabul etmektedirler. Oysa bir başka açıklama da mümkündür: İİS evresi, daha sonraki İDS «atılımı» için lâzım olan, «altyapı kurulması» türünden gerekli bir yatırım olarak görülebilir. Bu «atılım» ise, daha hızlı büyüme biçiminde başlangıçta yapılan masrafı karşılar.

İİS'e yöneltilen ikinci eleştiriye, yani piyasaya güçlerinin işlemesine çok fazla müdahale ve karışma sonucunda karşılaştırmalı maliyetler ilkesinden sapma eleştirisine, gelince: İİS'in neo-klasik eleştirmenleri, çok fazla müdahalenin sadece bürokratik etkisizlik, yozlaşma ve gecikmelere yol açmakla kalmadığını, aynı zamanda ithal ikameci sanayiler için yüksek düzeyde korumacı gümrük vergileri getirilmesinin yüksek maliyetle çalışan ve etkin olmayan sanayilerin kurulmasıyla sonuçlandığını, ulusal paranın aşırı değerlendirilmesine izin verdiğini, tarım ve öteki sektörlerin ihmaline neden olduğunu vb. öne sürerler.

Bu tahlilden türetilen politika sonuçları şunlardır: Korumacı gümrük vergileri ciddi biçimde düşürülmeli, ulusal para devalüe

edilmeli ve piyasa güçlerinin işleyişi teşvik edilmelidir. Bu politikaların ihracata Dayalı Sanayileşme için birer önkoşul olduğu düşünülmür. Kuşkusuz, İDS kaba bir bırakınız yap-sınlar stratejisi değildir; ihracatın teşviki ve iç ve dış pazarlara yönelik üretimin iktisadi bakımından aynı derecede özendirilmesi amacıyla uygun hükümet önlemleri, teşvikler ve sübvansiyonlar gerektirir. Her ne kadar, bu açıdan, devlet müdahalesinin hem kapsamında, hem de süresinde bir daralma olması olanaklıysa da, asıl gerekli olan müdahalenin yönünde bir değişikliktir. Müdahaleciliğin «derecesi» ise ne kolayca ölçülebilir, ne de karşılaştırılabilir. Ancak, müdahalenin ve devletçiliğin eleştirisi İİS'in eleştirisiyle aynı şey değildir — arada ortak noktalar bulunsa bile.

İthal ikamesi politikalarının bazı durumlarda «etkinsizliklere» ve başka arzu edilmeyen yan etkilere yol açmış olması, yaygın devlet müdahalesinin hızlı ve yaşayabilirliği olan bir sınai gelişme için can alıcı bir önem taşımadığı anlamına çekilmemelidir. Hong Kong ve Singapur gibi şehir-devletlerin özel durumunu bir yana bırakacak olursak, öteki yeni sanayileşen ülkelerin (YSÜ'ler) sınai gelişmesine önemli derecede bir devlet müdahalesi eşlik etmiştir. Bu müdahale, İİS'nin eleştirmenlerinin çoğu zaman farkına vardığından kat kat ileri gitmiştir. Ama kuşkusuz teslim edilmelidir ki, piyasa fiyatlarının «çarpıtılması»ndan (veya düzeltilmesinden) çok daha önemli ya da çok daha yapıcı olabilecek birçok başka devlet müdahalesi türü mevcuttur.

Brezilya ve Meksika dahil olmak üzere Latin Amerika'nın YSÜ'lerinden süregelen yüksek müdahale derecesi herkesin malûmudur. Üstelik, çoğu YSÜ'de iktisat siyaseti konusunda yapılan ayrıntılı araştırmalar, sınai gelişmenin yüksek derecede bir merkezi planlama ve devlet denetimiyle, katı ithalat, bankacılık, kredi ve döviz kontrolüyle el ele gittiğini göstermektedir. Güney Kore, «güçlü bir devletin piyasa güçlerine tereddütsüz hâkim olduğu, etkili ve sıkı biçimde

planlanmış bir ekonomisi, katı kontrolleri, daha kolay denetim amacıyla, devlet tarafından desteklenen (state-sponsored) ticaret birliklerinde (trade associations) örgütlenmiş bir özel sektörü olan bir ülkedir. Serbest piyasa politikalarından olabileceği kadar uzaktır.» Hükümetin bankacılık kesimi üzerindeki bunalıcı denetimi, farklı iktisadi faaliyet alanlarına verilen önceliklere bağlı olarak, faiz oranının yatırım alanına göre farklılaştırılması aracılığıyla, yatırılabilir fonların yönünü ve dağılımını etkilemede en önemli araç olmuştur.

Bu bağlamda unutmamak gerekir ki hem Güney Kore'de hem de Tayvan'da, her ne kadar ortalama ihracat kısıtlamaları 1960'lı yılların başından beri ciddi biçimde azaltılmışsa da, sanayi ihracatının hızla büyüdüğü 1960'lı ve 70'li yıllarda ithalatla rekabet halinde olan sanayilerin çoğunda yüksek korumacılık süregitmiştir. Yurt içi üretimin ithal ikamesi, ek ihracat ve «yerel artışı» arasındaki istatistiksel bölünümü birinci kategorinin ikinciyle karşılaştırıldığında yüksek payını devam ettirdiğini göstermektedir. Koreli planlamacılar, ihracatın ithalat girdi payını azaltmayı sürekli biçimde hedeflemiştir. Yani İİS ihracata uygulanmıştır. İhracatın, örneğin Japonya ile karşılaştırıldığında ithalat girdi payının yüksek oluşu, net ihracat performansının ve ihracatın ödemeler dengesinde katkısının da, gayrisafi rakamların verdiği izlenimden daha az çarpıcı olmasına yol açmaktadır. 1964-1974 dönemi boyunca, dokuma ipliklerinde, kumaşlarda ve tekstil ürünlerinde, deri ve deri ürünlerinde, kauçuk ürünlerinde ve ağaç ve mobilyada (bunlar o sırada Kore'nin ana ihracat kalemlerini oluşturuyordu) resmi tarife oranları % 50 ile % 200 arasında değişiyordu. Ayrıca, ithalatta miktar kısıtlamaları oldukça ciddiydi. 1970'de, 1312 temel kalem arasından 524'ünün ithalatı kısıtlanmıştı, 73'ünün ki ise yasaklanmıştı.

Böylece, Koreli bir iktisatçı olan S.S. Park'ın, Kore deneyiminin anlamını özetlerken şunları söylemesi şaşırtıcı değildir:

«Derslerden biri, Kore'nin deneyiminin hiç de bir serbest ticaret rejiminin ya da buna yakın bir rejimin kaynak dağılımında etkinliği ve aynı zamanda makul bir büyümeyi sağladığı bir model oluşturmadığıdır.»

Benzer biçimde Tayvan'da da, 1960'lı ve 70'li yıllarda genel olarak sınai kesimin, özel olarak da sanayi ihracatının hızlı artışı, bir serbest ticaret rejiminin veya ona uzaktan yakından benzeyen bir rejimin benimsenmesi ile bir arada yürümemiştir. 1970'li yılların sonuna gelindiğinde, ithalat kalemlerinin dörtte birinden fazlası hâlâ miktar kısıtlamalarına ve ithalat kontrolüne tabiydi.

Burada amaç her tür devlet müdahalesi için toptan bir savunma geliştirmek ya da birtakım durumlarda kapsamlı devlet müdahalesinin yaşayabilirliği olan bir sınai temeli geliştirmede pek de başarılı olmadığı gerçeğini görmezlikten gelmek değil. Yine de, her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır ki İS'in olsun, İDS'nin olsun başarısını ya da başarısızlığını belirleyen devlet müdahalesinin kapsamı veya süresi değil, daha ziyade devletin hem içeride hem dışarıda karşı karşıya bulunduğu iktisadi-siyasal durum, siyasal angajmanları ve yönetim kapasitesidir. Devlet bir hızır (deus ex machina) değildir ama aynı şey uluslararası pazar için de geçerlidir. Hangisinin daha iyi bir rehber olduğu ya da hangi bileşimin en iyi bileşim olduğu ülkeye özgü, hatta kesime özgü koşullara bağlıdır.

İster ithal ikamesi, ister ihracatı teşvik, isterse de her ikisinin bir bileşimi olsun, herhangi bir ticaret politikasının etkili ve etkin uygulaması, devletin örgütlemadaki kapasitesinin yanı sıra her bir verilmiş ekonominin iktisadi ve siyasal özgüllüklerine bağlıdır. Bu nokta, Datta-Chaudhuri tarafından Güney Kore ve Filipinler üzerine yapılan karşılaştırmalı incelemede güzel bir şekilde kanıtlanmıştır. İki ülke nüfus açısından birbirine yakındır; ayrıca, 1960'lı yılların başlarında iki ülkenin kişi başına GSYİH düzeyleri de benzer durumdaydı. Üstelik, Datta-Chaudhuri'ye göre, her iki ülke de 1950'li

ve 60'lı yıllarda az çok birbirine benzeyen ticaret politikaları benimsemişlerdi: Şu anlamda ki, 1960'lı yılların başında her iki ülke de ticaret politikalarını sanayi ihracatını teşvik yönünde değiştirmişlerdi. Buna rağmen, genel büyüme, istihdam yaratma, gerçek ücretlerde artış ve özellikle de sanayi ihracatının genişlemesi açısından, 1960'lı ve 1970'li yıllarda, Kore ekonomisinin performansı Filipinler'inkinden kat kat çarpıcıydı.

İki büyüme süreci arasındaki farklılıkları açıklamak için Datta-Chaudhuri ticaret politikalarından daha büyük açıklayıcı güce sahip olabilecek bazı etkenlere değinir: Bunların arasında, devlet ile sanayici sınıf arasındaki ilişki, devletin uygun bir sanayileşme stratejisini dikkatli biçimde formüle etme ve etkili biçimde uygulamaya koyma yönündeki yönetim kapasitesi ve siyasal angajmanı vb. vardır. Güney Kore örneğinde, devlet 1960'lı yılların başından beri kaynak dağılımını arzu edilen yöne yönleltmek için kendi iradesine ağırlık tanıyan, seçici bir düzenleme sistemi geliştirmiştir. Aynı zamanda, ihracatı teşvik politikaları, devlet ile oldukça gelişmiş bir sanayici sınıf arasında yakın bir işbirliği ile el ele gitmiş, böylece kalkınmanın öncelikleri girişimcilerin çıkarlarıyla uyumlu bir biçimde tanımlanmıştır. Buna karşılık, Filipinler örneğinde devletin işbirliği yaptığı hâkim sınıf tarımsal zümrelerdi ve, ayrıca, hükümet ve idarenin etkinliği ve planlama kapasitesi Güney Kore'dekinden kat kat düşüktü.

Düşünce alanında «iç pazara öncelik verme», «ülke içinde eşitsizlikleri ortadan kaldırma», «tek kaynak dağıtıcısı olarak piyasa üzerinde daha az vurgu» yönündeki geri dönüş, daralmada (recession) daha çok sıkıntı çeken ve borç krizi dolayısıyla daha büyük tehdit altında olan Latin Amerika'da, Asya'ya oranla daha belirgindir. Yukarıda tırnak işareti içinde verilen bütün hedefler, PREALC'nin (ILO Dünya İstihdam Programı'nın Latin Amerika kolu), düşünce alanında son dönemde ortaya çıkan dönüş açısından tipiklik arz eden bir yayınından alınmıştır. Burada, piyasaların «çok-yönlü çarpıtmaları»

üzerinde ısrarla durulmaktadır: Bunun anlamı, bir ya da iki kilit çarpıklığın (örneğin döviz kuru veya sübvansiyonlar) giderilmesi üzerinde yoğunlaşmanın, ekonominin bütündeki çarpıklıkları ve optimal bir çözüme ulaşmanın güçlüklerini azaltmak yerine artırbileceğidir.

Aynı zamanda, geçmişin hatalarından kaçınılması da çok vurgulanan bir konudur. İç pazara yönelik herhangi bir yeni sanayileşme stratejisi, para, fiyatlar, ödemeler ve ticaret dengesi alanlarındaki sonuçlara eski İİS stratejisinde olduğundan çok daha fazla dikkat etmek zorundadır. Ayrıca, ihracat da daha fazla teşvik edilmelidir. Başka bir deyişle, böyle bir strateji, en azından Latin Amerika örneğinde her ikisinin de yanlışlığı kanıtlanmış olan eski İİS ile son zamanlardaki İDS'nin bir sentezi olmalıdır. Yani eskiye bir dönüşten çok yeni bir şeye doğru bir ileri gidiş olmalıdır. Bu anlamda da, İİS ve İDS'nin birbirini dışlayan alternatif öneriler biçiminde tartışılması çok tehlikeli ve yanıltıcıdır. Bugün ihtiyaç duyduğumuz şey İİSİDS'dir : her ikisinin en iyi yanlarını birleştiren ve tamamlayıcı yönlerinden yararlanan bir strateji. Paradoksal biçimde, hem eski tip İİS hem de son zamanlarda denenen İDS, yetersiz düşey bütünleşmeye ve yatay bağlantılara (linkages) dayanan, etkinsiz bir sinai yapıya yol açmıştır. Geleceğin sentezi, sanayileşmenin sadece hacmi ve büyüme oranlarından farklı olarak yapısı ve kalitesine daha fazla dikkat etmek zorundadır. Lima'da benimsenen, salt nicel ölçülere vurulmuş hedef (dünya sinai üretiminin % 25'inin AGÜ'lerde yapılması) bu bakımdan kusurludur. PREALC raporu, sanayilerin İİS'den kaynaklanan «eklemsizleşmiş yapı»sını ve «modern sanayiler»in toplam içinde az yer tutmasını eleştirmektedir.

Aslında, böyle bir «eklemsizleşmiş yapı»ya ve modern sanayilerin yokluğuna yol açan bir İİS, ilksel maddelerin olumsuz fiyat trendlerinden doğal bir kaçış yolu olarak öne sürülmüş olan İİS'nin amaçlarında başarısızlığa uğraması demektir. «Eski» sinai tüketim mallarının «yeni» sermaye malları

karşısındaki ticaret hadleri, ilksel maddelerinkinden hiç de daha olumlu olmayabilir; eski tip İİS'in çoğu zaman «eşitsiz mübadele»den kurtulma yolunda bir çıkmaz sokak olduğunun ortaya çıkışı bu yüzdendir. Yeni sentezin sloganı «Bütünleşmiş Sanayileşme» olmalıdır.

PREALC çalışması, ayrıca, haklı olarak, eski tip İİS'in zaafı arasında, ülke içi gıda üretiminin ihmali ve bunun gıda maddeleri ithalatına (ve gıda yardımına) bağımlılığı artırmasını saymaktadır. Ama bu noktada, İDS'nin savunucuları da kendilerini bir ikilem içinde bulacaklardır. Onlar da herkes gibi ülke içi gıda üretimine daha çok öncelik verilmesini ve «kentler lehindeki önyargı»nın getirdiği çarpıklıkların giderilmesini savunmaktadırlar. Ama eğer ithal ikamesi gıda maddeleri için geçerliyse, imalat sanayii için, özel olarak da sermaye malları ve «modern» ürünler için neden geçerli olmasın? Bu soruya ikna edici hiçbir cevap verilmemiştir (daha doğrusu soru sorulmamıştır). Ve böyle bir cevabın yokluğunda, AGÜ'lere ağaç kesme ve kuyudan su çekme rolünün verilmek istendiği kuşkusuz zorunlu olarak kafalarda yer edecektir. İDS'nin devalüasyon ve gıda maddelerine sübvansiyonların kaldırılması gibi politika araçları «kentler lehindeki önyargı»nın azaltılmasına hizmet edebilir ama etkinin yönü iç tüketim için gıda üretiminden çok gıda maddeleri ve tarımsal ürünlerin ihracatını artırıcı olacaktır. İç gıda maddeleri üretimine öncelik tanınması İDS'nin yükseliş döneminde İİS politikalarının zarar hanesine yazılmış bir çarpıklığın giderilmesi olarak etiketlenmiştir ama aslında reforme edilmiş bir İİS'ye dönüşün bir yönüdür. Ama kuşkusuz bugünün gıda ithalatına bağımlılığı da akılsız bir İİS'in sonucudur. İİS'in bir sonucunun ortadan kaldırılmasının bugün yeniden ithal ikamesine dönüşü gerektirmesi ironik görünebilir — ama bu tür karmaşıklıklar yeni sentezin ayrılmaz bir parçasıdır.

Benzer bir biçimde, iç pazara tanınan önceliğin canlanması ile temel gereksinimler stratejisi arasındaki ilişkide de bir ironi sez-

mek mümkündür. Yüzeysel olarak bakıldığında bu ikisi birbirine gayet uygundur. Yoksullar iç pazarın bir ögesidir; gereksinimleri, gıda dışında, genellikle ülke içinde, bazen de enformel sektörde üretilen basit mallarda yoğunlaşır; engellenmiş satın alma gücü potansiyelleri (frustrated buying power potential) ya da «talep etme hakları»nın eksikliği (lack of 'entitlements') yeni bir İİS ya da en azından içe dönük bir atılım için güçlü bir kaynak oluşturabilir. Ancak, temel tüketim mallarına verilen öncelik yine düşey bütünleşmesi olmayan «eklemsizleşmiş yapılar» ile sonuçlanabilir. Dolayısıyla gerekli olan, temel gereksinimler kavramının, bu gereksinimlerle dolaylı olarak bağıntılı, bunlar için gerek duyulan faaliyetleri de kapsayacak biçimde derinleştirilmesidir. Başka bir deyişle, temel gereksinimler, hangi malların üretileceğini belirleyen bir kıstas olmaktan çok, ekonominin bütününe yönlendiren bir makro-ekonomik yönetim konusu olmalıdır. İç pazar büyümenin motoru haline geldiğinde, gelirler ve haklar eşit olarak dağıldığında, sektörler ve ürünlere verilecek öncelikler konusunda içimiz daha rahat olabilir — o zaman buyursun piyasa karar versin. Yeni, aydınlanmış İİS'in hedefi işte bu olmalıdır. Böyle bir ekonomide, ihrac ürünleri üretimi de aynı amaca hizmet ediyor olacaktır çünkü kazanılan döviz temel gereksinimlerin daha iyi karşılanması için kullanılacaktır. Böylece, İİS ile İDS arasında var olduğu ileri sürülen ayrışma ortadan kalkacak ve arzu edilen sentez (İİSİDS) ikisinin bir karışımı olarak ortaya çıkacaktır.

Yeni strateji gerek İİS'den, gerekse İDS'den daha az ikili yapı yaratacak nitelikte olmalıdır: Bu eski stratejilerin her ikisi de, bir yandan dışarıyla içeriden daha fazla bağı olan ve girdilerinin çoğunu ithal eden modernlik adacıkları yaratırken, bir yandan da, yoksul kesimi sermaye açlığı içinde ve sindirilmiş bir «marjinal sektör» ile baş başa yaşam mücadelesi vermeye terk etmeyi becerebileceğini kanıtlamıştır. Yeni sentez iki teknolojiyi bir orta teknolojiye birleştirmeyi ya da bunları amaçlı bir biçimde hem fir-

ma içi, hem de firmalar arası bağlantılı yapılarda kaynaştırmayı bilmelidir. Yeni teknolojik ilerlemeler bu yönde olanaklar yaratmıştır; bunların, şimdi Latin Amerika'da ve başka yerlerde el yordamı ile aranmakta olan yeni sanayileşme stratejileri çerçevesinde inceden inceye araştırılması yepyeni ve kocaman bir gündem açmaktadır önümüzde.

Burada önerilen, pek de İİS ile İDS arasında tarafsız bir sanayileşme stratejisi değildir. Bu, başkalarının yanı sıra, Dünya Bankasının tercih ettiği formeldür (örneğin 1981 **World Development Report**'a bakılabilir). Önerilen, daha ziyade, İİS ve İDS arasında, değişik dönemlerde ve değişik kesimler için İİS'ye ve İDS'ye farklı ağırlıklar tanıyan, sistematik bir bileşimdir. Kalkınmakta olan ülkelerin doğası gereği, hem zaman içinde, hem de verilmiş kesimler açısından, İİS'den İDS'ye doğru bir evrilme tersinden daha sık rastlanacak bir durumdur. Ama İDS'nin kendisi yeni İİS olanaklarına, ihracatın ithal girdi payının düşürülmesine, ihracat kesimiyle ekonominin geri kalan bölümü arasında bağlantıların artırılmasına ve böylece ikili yapılardan ve eklemsizleşmiş bir sinai yapıdan kaçınılmasına yol açacaktır.

Aslında, Güney Kore ve Tayvan da dahil, bazı başarılı ihracatçı ülkeler, bir örnek olmayan ve yüksek efektif koruma oranlarına (bunlar % 20-30'un çok üzerinde olup bazen efektif olarak % 100'e varabilmektedir) yaslanmışlardır. Westphal, bu ikisi ile daha içe dönük politikalar izlemiş olan az gelişmiş ülkeler arasındaki farkı açıklarken, bu iki ülke tipini birbirinden ayıranın, korumanın nicel boyutu olmaktan çok bebek sanayi korumasının seçmeciliği ile ihracat artışına verilen teşvik konusundaki duyarlılık olduğunu ileri sürmektedir.

Kanısı, verilmiş bir anda daha az sayıda bebek sanayiın teşvikinin, uluslararası rekabet gücünün hızlı bir biçimde elde edilmesi bakımından, büyük sayıda bebek sanayiın eşzamanlı olarak korunmasına dayanan bir «toptan ithal ikamesi» stratejisinden daha el-

verişli olduğudur. Daha büyük seçmecilik, verilmiş bir anda, kıt yatırım kaynaklarının bir veya az sayıda kesimde yoğunlaştırılmasına izin verecektir; bu yaklaşım, aynı zamanda, kıt girişimcilik kaynaklarının ve nitelikli teknik personelin yoğunlaşmasına da olanak tanıyarak üst düzeyde insan gücünün sağa sola dağılması sonucunda hiçbir sanayi n yeterli teknik personele sahip olmadığı bir durumun doğmasını engeller. Daha büyük seçmecilik, ayrıca, «büyük çaplı yatırımların pazar uygun bir genişliğe ulaşana kadar ertelenmesiyle el ele gider.» Başka bir deyişle, önemli olan, ithal ikamesinin hacmi değil, kalitesidir.

  S'ye karşıt olarak  DS tartişması, bir anlamda, yanlış bir tartişmadır ve bu yüzden de kısmen anlamsızdır. Mevcut bulgular işığında, muhtemelen en doğru tavır, ne   S'nin de de  DS'nin genel ve mutlak bir anlamda üstün bir strateji olmadığı, her ikisinin de görelî avantaj ve dezavantajlarının AG 'leri saran dış dünyanın durumuna ilişkin varsayımlara bağlı olduğunu söylemektir.   S'nin ilk dönemdeki savunucuları, bilinçli veya bilinçsiz olarak, sanayi ülkelerinin genel büyüme ve ticaret politikaları konusunda kötümser varsayımlar yapmışlardı; bu tür kötü varsayımlar, 1950'de, 1930'ların Büyük Depresyon'unun deneyimi ile savaşın yarattığı parçalanma ve ağır olumsuz gidişat henüz belleklerde taze iken doğaldı. Benzer bir biçimde, yirmi yıl sonra, 1970'e gelindiğinde,   S'nin eleştirmenlerinin de, 50'li ve 60'lı yılların olumlu dış koşullarının gelecekte de süreceğini beklemeleri aynı derecede doğaldı. Her iki düşünce okulu da, belki de, kendi varsayımları çerçevesinde haklıydılar. Son dönemin çok daha az olumlu uluslararası beklentileri bağlamında,   S'nin yeniden daha büyük bir saygınlık kazanmış olması da aynı şekilde doğaldır.   S'e karşı  DS tartişmasında inişli çıkışlı başarılarla ve modalara bir açıklama getirmenin yanı sıra, bu tür bir tavır, AG 'lerde optimal sanayileşme stratejisinin   S ve  DS arasındaki esnek bir çizgi olması gerektiği gerçeğine de işaret eder: Dünya resesyonu (daralması) dönem-

lerinde ağırlık   S'e geçer, dünya çapında canlılık dönemlerinde ise  DS'ye. Bu yaklaşım, aynı zamanda, iki strateji arasındaki seçimin, geçmişte genellikle ileri sürüldüğü gibi g c l  bir **iktisadi** tahlile değil, çok daha fazla dünya ekonomisinin durumu ve geleceği konusunda son tahlilde **siyasal** bir değerlendirmeye bağlı bir sorun olduğunu da ortaya koyacaktır.

Bu yaklaşımı, son dönemde yapılmış dikkatli bir nicel tahlil işığında doğrulayabileceğimiz için talihliyiz. Sayın Kavoussi 1967-1977 döneminin incelemiştir. Bu süreyi olumlu piyasa koşullarının var olduğu bir dönemle (1967-1973) olumsuz piyasa koşullarının hâkim olduğu bir döneme (1973-1977) bölen yazar, elli dolayında gelişmekte olan ülkeden oluşan bir örneğin bazı kıstaslara başvurularak serbest ticaret/dışa dönük ve kısıtlanmış ticaret/i e dönük olarak ayıştırıldığı bir durumda, ilk olumlu 1967-73 döneminde ihracata dönüklük ile büyüme performansı arasındaki korelasyonun ihracata dönük ülkelerde daha üstün olduğunu, buna karşılık, daha az olumlu 1973-77 döneminde bu tür bir korelasyona işaret eden herhangi bir bulgudan söz edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Kendi ifadesiyle :

«... Öyle görünmektedir ki, serbest ticaret büyümeyi ancak dış talebin olumlu olduğu durumda artırmaktadır. Dış pazarlar zayıfken, ekonominin büyümesinin ihracata d n kl kle ilişkisi oldukça zayıf olma eğilimindedir. Bu sonuç, serbest ticaretin ihracat kazançlarında ılımlı bir artış sağladığı durumlarda (dış talebin zayıf olduğu durumlarda), açıklıktan elde edilen kazançların yine açıklığın yarattığı olumsuz etkilerce ortadan kaldırılmasının muhtemel olduğu anlamına gelebilir. Buna karşılık, ihracata dönüklük ihracat kazançlarının istisnai bir biçimde hızlı artışına yol a tığında (dış talebin g c l  olduğu durumlarda), açıklığın faydalarının maliyetlerine ağır bastığı kesindir.»

Kavoussi şu sonuca varır :

«Dünya çapında iktisadi faaliyet çevrimlerinin farklı evreleri farklı ticaret politikalarını gerekl  kılar. ihracata yönelik politikalar, g c l  uluslararası talep evresinde ciddi kazançlar getirir-

ken, dünya pazarları daralmışken çok sayıda kalkınmakta olan ülkenin benimsemesi halinde bu politikalar amaçlananın tam tersi sonuçlar doğurabilir.»

Bu tür bir tahlilin, örneğin, dış durumun 1973-77'ye göre bile daha olumsuz olduğu 1979-83 dönemi için yapılmamış olması talihsizliktir. Sadece, o dönem için, içe dönük AGÜ'lerin durumlarının daha iyi olduğu yolunda kesin bir bulgunun ortaya çıkabileceği tahmin edilebilir: Hindistan ve Çin örnekleri böyle bir sonucu destekler gibi görünmektedir. Daha yakın dönemi ele alan bu tür bir tahlilin sonuçlarının yakında elimizde olacağı umulur.

Sayın Kossouvi'nin olumsuz dış koşulların geçerli olduğu dönemlerde içe dönük ülkelerle dışa dönükler arasında pek az performans farkı olduğu yolundaki sonuçlarından hareketle, bu durumda, İİS stratejisinin ulusal yöneticilere, büyüme oranı mülâhazalarından farklı nedenlerle daha emniyetli ve daha çekici görüldüğü tahmin edilebilir. İİS, bir ülkenin kendi kaderi üzerinde ulusal kontrolünü artırır ve dış koşullara daha az bağımlı olduğu için, büyümenin yıldan yıla daha istikrarlı olması olasılığını yaratır. Öte yandan, IMF'ninki gibi enternasyonalist bir bürokrasi için de, uluslararası bütünleşme kendi içinde iyi bir şey olarak düşünüldüğünden dolayı, İİS'nin daha üstün bir büyüme performansının yokluğunda bile tercih edilir bir seçenek olacağı anlaşılabılır. Bu farklılık, IMF ile birçok AGÜ hükümeti arasında, borca bağlı ödemeler dengesi sorunlarına nasıl uyum gösterilmesi gerektiği konusunda var olan polemiğe büyük ölçüde ışık tutabilir.

Olumsuz dış koşulların İİS stratejisinin yeniden canlanmasına yol açmasının bir başka nedeni, AGÜ'lerde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan, net gıda maddeleri ihracatından net gıda maddeleri ithalatına doğru keskin dönüş eğiliminin tersine çevrilmesinin gerekliliği konusunda gelişen (ve son zamanlarda Afrika'daki kuraklık ve kıtlık dolayısıyla güçlenen) vurgulama-

dır. İç gıda üretimine, gıda güvenliğine ve yeterliliğine daha fazla öncelik tanınmasını öngören ve hemen hemen herkesin katıldığı bu ısrarlı görüş, aslında İİS'in değilse bile, ithal ikamesinin savunulmasından başka bir şey değildir. İİS'yi en keskin biçimde eleştirenlerden bazıları, aynı zamanda, iç gıda üretiminin en sadık savunucularıdır. Bu tavırda mantıksal olarak tutarsızlık yoktur: İnsan ithal ikamesinin tarımdaki avantajlarını ve sanayideki dezavantajlarını vurgulayabilir. Ama yine de, iki kesim için bu kadar farklı stratejilerin savunulması, İİS'in eleştirmenlerine, iki kesim arasında bu tür bir yaklaşımı haklı gösterebilecek farklılıkların tam olarak ne olduğunu açıklığa kavuşturma yükünü de yükler.

İİS'nin eleştirmenleri çoğu zaman da AGÜ'lerin sanayileşme stratejilerini seçme konusundaki özgürlüğünü abartır ve kaynak dağılımının yönü ve örüntüsünü (pattern) etkileme bakımından dış baskıların önemini azımsarlar. AGÜ'lerin sanayileşme sürecinin karşı karşıya kaldığı sorunların bazıları, büyük ölçüde, gelişmiş sanayi ülkelerinin eksik piyasalarının AGÜ'ler üzerinde yarattığı baskının sonucu olabilir. Yardım yapan ülkeler ve yabancı yatırımcılar, gelişmekte olan bir ülkenin ulusal çıkarlarıyla çelişebilecek çıkarları temsil edebilirler. Yardım sağlayanlar, ister uluslararası kuruluşlar olsun, ister hükümetler, yardımın veya kredinin kullanımına belirli ticaret zorunlulukları veya başka türden koşullar getirebilirler. Ayrıca, önerdikleri projelerin seçiminin veya dizaynının uygunsuzluğu (örneğin fazla sermaye-yoğun oluşu), yatırılabilir fonların etkinsizliğine (inefficiency) ciddi biçimde katkıda bulunabilir. Benzer bir biçimde, yabancı yatırımcılar yüksek bir kâr düzeyini garantilemek amacıyla, sermayeyi kabul eden ülke hükümetine, yüksek düzeyde korumacı tarifelerin sürdürülmesi de dahil olmak üzere, belirli politikaları uygulamaları için baskı yapabilirler. Bu koşullarda, «optimal sanayileşme stratejileri» üzerindeki tartışmalar konunun esasını tümüyle gözden kaçırıyor olabilir; bu tür dış baskılarla başa çıkmak için

benimsenecek stratejiler çok daha anlamlı hale gelir.

Görelî olarak zayıf ekonomileri, sınırlı bir sinai temelleri, altyapıları, mali kaynakları ve teknolojik uzmanlıkları olan AGÜ'lerde, dış baskıların önemi daha da belirgindir. Bu tür ekonomiler hem yardım yapanlar ve yabancı yatırımcılar karşısında yeterli pazarlık gücüne sahip olmayabilirler, ama hem de kalkınma planlarını uygulayabilmek için uluslararası finansa ve uzmanlığa büyük ölçüde bağımlı olabilirler.

Son dönemde kara Afrika konusunda yayınlanan ve bu bölgede İİS stratejisinin başarısızlığını ele alan bir Dünya Bankası raporunda, yardım yapan veya kredi veren ülke ve kuruluşların, projelerin uygunsuz seçimi ve dizaynı, kendi aralarındaki koordinasyonsuzluk ve bütün bunların sonucunda yatırımların düşük getiri oranlarına mahkûm olması da dahil, günümüzün güçlükleri ile ilgili olarak sorumluluklar taşıdıkları teslim edilmektedir. Ne var ki, rapor finans kuruluşlarının ve uzmanlarının temel olarak tarafsız olduklarını varsaymakta ve bu tür kuruluşların, ulusal çıkarlarla çatışabilecek çıkarları temsil ediyor olabileceğini hatırlanabilir.

Bunun da ötesinde, sanayileşmiş dünyanın eksik piyasaları, YSÜ dahil olmak üzere bütün AGÜ'lerin kalkınma çabaları üzerinde ciddi ölçüde bir baskı oluşturabilir. Başka etkenlerin yanı sıra, sanayileşmiş ülkelerde 1970'li yılların ortalarından itibaren izlenen para ve maliye politikalarından kaynaklanan yüksek gerçek faiz oranlarının bir sonucu olan, AGÜ'lerin (ve YSÜ'lerin) ağır borç ödeme sorunları, ihracat sanayilerinde yatırım için gerekli ithalat kapasitesini kısarak İİS'ye dışsal bir engel oluşturmanın, hatta her türlü gerçek sanayileşmenin önlenmesinin, iyi bilinen bir örneğidir. Bu öyle durumlar yaratmaktadır ki, farklı sanayileşme stratejileri arasında bir «seçim» yapma fikri, tümüyle gerçek dışı bir nitelik kazanmaktadır.

İİS'nin eleştirmenlerince önerilen alternatif sanayileşme stratejisi, dışarıya yönelik bir İİS'dir. Hiç kuşku yoktur ki sanayi ihracatının gelişmesi ve genişlemesi AGÜ'ler için can alıcı bir önem taşır. Ünlü «fazlanın satışı» (vent for surplus) ilkesinin dışında (bu ilkeye göre, iç üretimin iç talebi aşan fazla bölümü, ihracat yoluyla, iç ekonominin ihtiyacı olan mal ve hizmetlerle mübadele edilebilir), bir ülke, ölçek ekonomilerine büyük ölçüde sahip olan sanayi kesimlerine sınırlı bir iç pazarın yarattığı engelleri böylece aşabilir. Ayrıca, dünya sanayi malları piyasasında rekabet etmekle, ülke sanayii yüksek bir etkinlik ve ürün kalitesi standardına ulaşmaya zorlanır.

Ne var ki, İİS stratejisinin AGÜ'lerin bütünü göz önüne alındığında yaşayabilirliği, özellikle de önümüzdeki on yıl bağlamında, bir polemik konusu olarak kalacaktır. Sorun İİS'nin **arzu edilir** olup olmadığı değil, **olanaklı** olup olmadığıdır.

Her şeyden önce, bir veya birkaç AGÜ veya YSÜ için olanaklı olanın, eğer AGÜ'lerin hepsi veya çoğu eşzamanlı olarak ihracata dayalı büyüme yolunu izlemeye başlayacak olursa, bütün AGÜ'ler, ya da bunların büyük çoğunluğu için de geçerli olacağını varsaymak, tekinden toplama sıçrama türünden bir mantık hatasıdır (fallacy of composition). Son zamanlarda yapılan bir tahlil, bir simülasyon işlemi temelinde göstermiştir ki, sayet 1970'li yılların ortalarında bütün AGÜ'ler, sanayileşmenin miktar ve düzeyindeki farklılıklar için gerekli ayarlamalar yapıldıktan sonra, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur ile aynı ihracat yoğunluğuna sahip olmuş olsalardı, bu Üçüncü Dünya sanayi ihracatında % 700'den fazla bir artış anlamına gelirdi. Tahlil, bu durumun sanayileşmiş ülkelerin pazarlarına kabul edilemez bir ölçüde girilmesine yol açacağı, bunun da korumacı bir tepkiyi kaçınılmaz kılacağı sonucuna varmaktadır. Dolayısıyla, «Doğu Asya'nın Dörtler Çetesi'ni (yani Hong Kong, Tayvan, Güney Kore ve Singapur'u) bir kalkınma modeli olarak benimsemek ciddi biçimde ya-

niltıcıdır; çünkü bu modelin, uygulanmasını olanaksız kılacak korumacı bir tepki doğurmadan genelleştirilmesi, hemen hemen kesinlikle mümkün değildir.» Günümüzde var olan pazar payları bile korumacı tepkiler doğurmaktadır — hem sanayi mallarında ticareti yedi kat artırmak, hem de var olan pazar paylarını korumak düşünebilecek şey midir? AGÜ'lerin sanayi ihracatı için temel pazarı oluşturan OECD ülkeleri pazarlarına girebilme olanağı, İDS stratejisinin başarılı biçimde uygulanabilmesi için küçümsenemeyecek bir önem taşır. Güney-Güney ticaretinin genişlemesi ve teşviki olanaklı olmakla birlikte (buna birazdan döneceğiz), yine de gelişmiş sanayi ülkelerinin pazarlarına giriş bir süre için can alıcı önem taşıyacaktır. Bu pazara girme olanağının devamı olasılığı, özellikle de önümüzdeki on yıl açısından bakıldığında, dikkatli bir biçimde değerlendirilmeye muhtaçtır.

1970'li yılların sonlarından beri dünya çapında iktisadi büyüme ve ticaretin artışı oranlarının şiddetli düşüşü göz önüne alındığında, önümüzdeki on yıl boyunca bir İDS stratejisi izlemenin, «birinci dalga»da yer almamış olan AGÜ'ler için fazla parlak bir gelecek vaat etmediği söylenebilir (birinci dalgadakilerin de «menzil»e eriştikleri düşünüle bile).

1950 ile 1970'li yıllar arasında dünya ticaretinin daha önce görülmemiş biçimde genişlemesine karşılık olarak, 1970'li yıllar ilerledikçe dünya ekonomisinin de, dünya ticaretinin de büyüme oranları düşüyordu. Zaten ticaretin, bir çarpan etkisi aracılığıyla, büyüme oranına büyük ölçüde duyarlı olduğu anlaşılmaktadır. Dünya ticaretinin savaş sonrası genişlemesi, ticarete karşı yükselen engellerin GATT tarafından yönlendirilen bir süreç içinde ciddi biçimde azaltılmasıyla kolaylaştırılmıştı. Ne var ki, bu durum 1970'li yılların sonlarından bu yana büyük ölçüde değişmiştir. Zaten, ticaretin önündeki engellerin azaltılması o derece ciddi boyutlara ulaşıyordu ki, sürekli bir genişleme etkeninden ziyade, neredeyse tanım gereği «bir defalık» bir nitelik taşıyordu.

Tarife engellerini azaltma yolunda genel bir angajmana girilmiş olsa bile, son yıllarda ana OECD ülkelerinde «tarife-dışı engeller» korumacı önlemlerin temel biçimi haline gelmiştir. GATT 600 değişik tür tarife-dışı engel saptamıştır; son dönemde tarife-dışı engellerin bir envanterini çıkarmaya başlayan UNCTAD, iki yıl içinde 21 000'in üzerinde ürün-spesifik önlem, bir o kadar da genel önlem tespit etmiştir. Üstelik, tarife engellerinde de olduğu gibi, tarife-dışı engeller oransız biçimde AGÜ'lerin ihracatını hedef almış görünmektedir; ayrıca malın işlenmişlik derecesi arttıkça engeller de yükselmektedir. Bunun da ötesinde, korumacılığın AGÜ'lerin sanayi ihracatının çoğunluğunu oluşturan ve İİS'in eleştirmenlerince de vurgulandığı gibi gerek istihdam, gerekse de daha eşit gelir dağılımı açısından önem taşıyan emek yoğun sektörlerde özellikle yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer büyük sanayi ülkelerinin bugün karşı karşıya olduğu iktisadi sorunlar bir süre devam edecek olursa, ki bu bayağı bir olasılıktır, daha büyük ihtimal, ticaretin önündeki engellerin gerilemesi değil artmasıdır.

Korumacı önlemlere ek olarak, AGÜ'lerin ihracat olanaklarını ters yönde etkileyecek bir başka etken de köklü teknik değişim ve elektroniğe dayalı otomasyon teknolojilerinin yaygınlaşmasıdır. Bu yeni teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte (bu büyük ölçüde 1970 sonrası dönemin bir olgusudur), AGÜ'lerin halen emek yoğun olan sektörlerdeki karşılaştırmalı üstünlüğü ciddi biçimde zayıflayabilir. Otomasyona dayalı teknolojinin etkilerinden biri, emek girdilerinde genel bir azalmadır; bu da AGÜ'lerin düşük ücret maliyeti avantajını yavaş yavaş ortadan kaldıracaktır.

Günümüzde, gelişmekte olan ülkeler, hem ihracat pazarları açısından, hem de ithalat açısından gelişmiş ülkelere büyük ölçüde bağımlıdırlar; gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarındaki ticaret ise toplam ihracatlarının (ve ithalatlarının) sadece dörtte birini

oluşturur. Ne var ki, büyük gelişmiş ülkelerde büyüyen korumacılık eğilimleri ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in bir parçası olarak ticari ilişkilerin Güney için daha olumlu bir ticaret sistemi temelinde geliştirilmesi konusunda Kuzey-Güney görüşmelerinde bir gelişme kaydedilememesi karşısında, AGÜ'ler ticaretlerinin büyümesinin boğulmasını istemiyorlarsa başka pazarlara, artan biçimde de birbirlerinin pazarlarına yönelmek zorundadırlar.

Güney-Güney ticaretinin gelişmesi iki farklı biçimde görülebilir: Tekil AGÜ açısından dışa dönük ya da İDS gibi düşünülebilir; gelişmiş ülkeler açısından ise, içe dönük ya da İİS olarak. Bu sorun, yarısına kadar dolu bir bardağın «yarı dolu» mu, yoksa «yarı boş» mu olduğunu tartışmak kadar çözümsüz (ve anlamsız) bir sorundur. Önemli bir etken, Güney-Güney ticaretinin Kuzey-Güney ticaretini ikame etme yönünde mi (bu durumda makul biçimde içe dönük ya da İİS olarak tanımlanabilir), yoksa ona ek ve tamamlayıcı olarak mı (bu durumda ise, dışa dönük İDS olarak veya ona doğru bir sıçrama taşı olarak görülmesi makuldür) geliştirileceğidir. Genel bir önerme olarak şu söylenebilir: UNCTAD'ın savunduğu Güney-Güney ticareti genişlemesinin büyük bölümü ikinci türden olacak ve Güney'in olduğu kadar Kuzey'in çıkarlarına da hizmet edecektir. Ama İİS'nin başlıca eleştirmenleri genellikle Güney-Güney ticaretini içe dönük bir ruh halinin ve dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi kabul etmekten kaçınmanın bir belirtisi olarak alırlar. Kuşkusuz, Güney-Güney ticaretinin İDS'nin yandaşları arasında çok fazla heyecan uyandırdığı söylenemez; buna karşılık, İİS'in yandaşları, özgüven savunusuna uluslararası ticaretin avantajlarını katan bu olanağa dört elle sarılmışlardır — «kolektif özgüven» deyişi de bunu göstermektedir. Böylece, herkesin kendi seçimini yaptığı bir süreç içinde Güney-Güney ticareti az çok İİS'in bir ögesi haline gelmiştir; burada ele alınması bundandır.

1970'li yıllardaki gelişmeler, gelişmekte

olan ülkeler arası ticaretin, bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle ticaretine oranla yoğunlaşması yönünde bir eğilimin belirdiğini düşündürmektedir. Azgelişmiş ülkelerin petrol dışı ihracatının başka azgelişmiş ülkelere giden bölümünün payı, 1970'teki % 19,2'den 1978'de % 26,2'ye yükselmiştir. Özellikle de, aralarında Doğu Asya'nın Dörtlü Çetesi'nin, Brezilya'nın, Meksika'nın ve sanayi ihracatçısı olarak beliren birkaç başka AGÜ'nün de olduğu birtakım gelişmekte olan ülkeler, gittikçe artan bir ölçekte, sadece OECD ülkelerinin pazarlarına girmeyi değil, aynı zamanda başka gelişmekte olan ülkelerin pazarlarından artan bir payı ele geçirmeyi başarmışlardır.

Güney-Güney ticareti de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkeler arasında iktisadi işbirliğini geliştirme çabası, bu hedefe erişilebilmesinin önünde birtakım önemli engeller olsa bile, 1970'li yılların başından beri UNCTAD'ın başlıca ilgi alanlarından biri olmuştur. Bu engellerin bazıları gelişmiş ülkelerin bugünkü politikalarının, bazıları da gelişmekte olan ülkelerin kendilerinin politikalarının ürünüdür. Birinci tip engeller arasında, bağlı yardımlar, Genel Tercihler Sistemi'ndeki çıkış noktası kuralları ve öteki öncelikler uygulamaları sayılabilir. Çoğu AGÜ'nün karşı karşıya kaldığı kronik ödemeler dengesi sorunları ve uluslararası mali kuruluşlar karşısındaki bağımlılıkları, bağlı yardım ve başka kısıtlama biçimleri aracılığıyla, Kuzey-Güney ticareti lehinde ve alımların AGÜ kaynaklarından yapılmasının aleyhinde baskılar yaratmaktadır.

İkinci tip engeller arasında gelişmekte olan ülkelerin kendilerinin izlediği ticaret politikaları vardır. Örneğin, aralarında hafif tüketim malları ve yarı işlenmiş imalat ürünleri de olmak üzere, Güney-Güney ticaretinin genişlemesi açısından en vaadkâr olan ürünler, aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerde gerek tarifeler, gerekse de tarife dışı engeller aracılığıyla en çok korumaya tâbi olan ürünlerdir. Ayrıca, tüketici tercihlerinde, bazen tümüyle irrasyonel biçimde, başka geliş-

mekte olan ülkelerin ürünlerine karşı önyargılıdır.

Kuşkusuz, bölgesel ve benzer düzeylerde bir takım iktisadi işbirliği ve bütünleşme programlarının başlatılmış ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunun bu programların birine veya ötekine katılmış olmasının da gösterdiği gibi, AGÜ'ler tarafından daha şimdiden bu konuda önemli adımlar atılmıştır. Bu programların çoğunda, ticaret işbirliğine doğru başlıca yönelim grup içi ticaret kısıtlamalarının tedrici biçimde liberalizasyonu olmuştur. Yine de de, AGÜ'ler arasında bu tür işbirliği potansiyelinin bütünüyle gerçekleşmesi daha bir süre alabilir; tablo, bir sürü uyumsuzluk ve uygulamada geri düşme ile doludur; finansman yokluğu da gelişmekte olan ülkeler arasında iktisadi işbirliğinin istim kazanmasındaki başarısızlıkların ana nedenidir.

Dünya ekonomisindeki yavaş büyüme ve «yeni korumacılık» adıyla anılan artan korumacılık eğilimi AGÜ'lerin ihracat olanaklarını olumsuz yönde etkileyecektir. Aynı mülahazaların AGÜ'lerin kendilerinin korumacılığı için geçerli olup olmadığı tartışılabilir. Buna, Gamani Corea'nın kelimeleriyle cevap vermek en iyisidir:

«Cevabın, iki olgu arasında hiçbir paralel çekilemeyeceği olması gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde korumacılığın temellerinin geçerliliği, «bebek sanayi» tezi çerçevesinde, kabul edilmiştir — bu tez büyümekte olan zayıf bir ekonominin altyapı açısından daha geniş sınırlarını da hesaba katmak üzere genişletilebilir. Yine geçici olacak ama çok daha uzun sürecek bu tür bir korumacılık, uzun dönemde büyüme ve etkinliğe katkıda bulunuyor gibi görülebilir. Aynı şey yaşlı sanayilerin korunmasının erdemleri hakkında söylenemez; bunun istisnası, korumacılığın değişime uyarlanma sürecinde ortaya çıkan sürtüşmelerin giderilmesi için geçici bir araç olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde korumacılık kuşkusuz bu ülkelerde büyüme ve etkinliğin zarar göreceği kadar ileri gidebilir; bu tehlikeye dikkati çekmek elbette doğrudur. Ama burada eleştiri, aracın kendisine değil, yanlış kullanımına yöneltilmiştir. Uluslararası bakış açısından farklı ve daha da önemli bir mülahaza vardır. Sanayileşmiş ülkeler tarafın-

dan başvurulmuş korumacılık, gelişmekte olan ülkelerin döviz kazanma, dolayısıyla da ithalat kapasitesini azaltarak dünya ticareti üzerinde doğrudan doğruya kısıtlayıcı bir etki yaratabilir. Gelişmekte olan ülkelerin korumacılığı tam ayni etkiyi yaratmaz; çünkü bu ülkeler bütün ihracat gelirlerini, hatta daha fazlasını, çoğunlukla da gelişmiş ülkelere ithalata harcama eğilimi gösterirler. Bazı mal türlerine getirilen kısıtlamalarla tasarruf edilen döviz, başka ithalat türleri için kullanılır. Bu yüzden, korumacılık ithalatın toplam miktarından ziyade bileşimi üzerinde bir etki yaratır.

Bütün bu pazarlara giriş olanağı ve bunun nasıl geliştirileceği kuşkusuz çok-yanlı ticaret pazarlıklarının merkezi sorunudur. Bu pazarlıkların gelişmekte olan ülkelerin, sanayileşmiş ülkelerin pazarlarına giriş olanaklarını geliştirmekte ne derece başarılı olacağını bekleyip görmek gerekiyor.»

Ancak, günümüzün uluslararası bağlamında, çok-yanlı ticaret görüşmelerinin yeni korumacılık sorununu yeterli biçimde ele alıp çözüme ulaştırması düşük bir olasılıktır. Bu yüzden, İİS'nin, AGÜ'lerin, özellikle de daha çok erken bir gelişme aşamasında olan gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynaması gerekmektedir.

Corea'nın ileri sürdüğü nokta, yani ithal ikamesinin «ithalatın toplamından ziyade bileşimini» etkilediği görüşü büyük önem taşımaktadır. Mantıksal sonucuna götürüldüğünde, bu, İİS'nin «içe dönük» politikalarla özdeşleştirilmesinin yanıltıcı olabileceğine işaret etmektedir. İçe dönük politikalar gelişmekte olan ülkelere döviz darboğazı tarafından dayatılır; son yıllarda bu darboğaz ilkel madde fiyatlarının düşüşü, borçlar ve sanayi ülkelerindeki düşük büyüme ve artan korumacılık dolayısıyla ağırlaşmıştır. Başka bir deyişle, İİS'nin eleştirmenleri, gelişmekte olan ülkelerin politikalarında değişikliklerin yanı sıra uluslararası çevrede de değişiklikler önerselerdi iyi ederlerdi. Bazıları bunu yapmaktadır, ama başkaları bu konuyla hiç ilgilenmemektedir. İDS ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen doğal müttefikler olmalıydı. Onları bu kadar sık barikatın iki ayrı yanında görmemiz ironiktir.

İİS'nin iyi bilinen sorunlarından biri, er

ken aşamadan, yani tüketim malları montajı veya imalatından, ara girdilerin veya sermaye mallarının üretimine veya dış pazarlara doğru genişlemeye geçişin güçlüğüdür. İİS büyük ölçüde farklı aşamaların birbirini izlediği bir süreçtir, ama birçok örnekte kolay veya erken aşamanın ötesindeki aşamaları gerçekleştirmenin zor olduğu ortaya çıkmıştır. Ne var ki, İDS de pazarlara başarılı girişle birlikte artan korumacı bir dirençle karşı karşıya kalabilir.

Ortodoks iktisatçılar, İİS'nin karşılaştığı güçlüklerin temelinde yatan ana neden olarak korumacı ticaret rejimleri üzerinde durmuşlardır. Kısıtlayıcı ticaret politikalarının dünya pazarında rekabet edemeyen, yüksek maliyetlerle çalışan sanayilerin kurulmasına yol açtığı ileri sürülmüştür. Ayrıca, ölçek ekonomilerinin önem taşıdığı ara girdiler ve sermaye malları söz konusu olduğunda, iç pazarın dar boyutlarının getirdiği sınırlamalar dolayısıyla bu sanayilerin düşey bütünleşmeyi sağlayamayacağı belirtilmiştir.

Oysa, şöyle düşünmek de mümkündür: İlk aşamadan öteye geçişin güçlüğü, korumacı ticaret rejimlerinin doğasında var olan kaçınılmaz bir özellik olmaktan ziyade, uygunsuz sanayi seçimini yansıtır. Başka bir deyişle, devletin koruyacağı ve teşvik edeceği sanayiın seçimi, herhangi bir sanayileşme stratejisinin gelecekte yaşayabilirliği açısından büyük önem taşır. Temel iktisadi ilkelerin, örneğin iç pazarın büyüklüğünün, söz konusu ülkenin teknolojik gelişkinlik düzeyinin, kaynak donatımının vb. sanayiler arasında uygun bir seçim yapabilmek için dikkatle gözden geçirilmesi gerektiği kuşkusuzdur. Başka bir deyişle, İİS'nin daha üst aşamalara geçişinden doğan güçlükler kaçınılmaz değildir; yeter ki, devletin koruduğu ve teşvik ettiği sanayiler, gelecekte ihraç olanakları bulunmayan veya düşey olarak bütünleşmeye ve/veya dinamik bağlantılar geliştirmeye yatkın olmayan türden dörer 'beyaz fil' olmasın.

Bu bakımdan, politika kararları verenlerin hem sanayi dalları, hem de politika

paketleri konusunda doğru seçimleri yapma ve uygulama konusundaki bilgileri, örgütsel ve idari yetenekleri büyük önem taşır. Aynı zamanda, devletin, ulusal ekonomi için uygunluğundan bağımsız olarak kendi kısmi çıkarları dolayısıyla belirli bir sanayi dalının lehine hareket edilmesini isteyen baskı gruplarına teslim olmama konusundaki siyasal angajmanı da önemlidir. Üzerinde çok tartışılan, devlet müdahalesinin düzeyi ve kapsamı sorunu, belki de, çok daha az tartışılan sorundan, devlet müdahalesinin kalitesi, tutarlılığı, idari ehliyeti, elde edebildiği siyasal destek ve kullanabileceği politika araçları sorunundan daha az önemlidir.

TALAT ORHON : Prof. Singer'e bu ilginç tebliğinden dolayı teşekkür ederiz. Gerçekten ülkemizde sanayileşme modeli olarak ithal ikamesi en çok yoruma maruz kalmış bir husustur. Sanıyorum, şimdi yorumcu arkadaşlarım, ülkemizdeki bu çeşit eski yorumları, yenileri ve teorideki yerini herhalde bize kısaca anlatacaklar. Ancak çok az zamanımız kaldı, kendilerinden rica ediyoruz, on beşer dakikalık bir zaman içine bunları sıkıştırmaları gerekiyor. Gene Profesör Singer'e teşekkür ediyoruz, 50. kuruluş yılında fakültemizin eski değerli hocalarını bize anma ve hatırlatma fırsatı sağladı, Prof. Neumark, Prof. Kessler ve Prof. Rustow'un fakültemize yaptığı katkıları ve bize intikal eden çok olumlu görüşleri nedeniyle kendilerini minnetle anıyoruz. Teşekkür ederim. Şimdi sırayla Profesör Alkin'den başlamak istiyorum, kendisinden rica ediyorum, hem tebliğ ile hem de Türkiye'deki uygulamayı ve dünyadaki uygulamayı çok özet bir şekilde on beş dakika içinde bize anlatsınlar. Teşekkür ederiz.

ERDOĞAN ALKİN : Teşekkürler sayın başkan, sayın dinleyiciler. Efendim öncelikle fakültemin, her zaman mensubu olmakla iftihar ettiğim fakültemin 50. kuruluş yıldönümü vesilesiyle etkinlikler içinde yer alan bu

11. İktisat Haftasında, hele ilk gününde bana konuşma fırsatı verdiği için bütün düzenleyicilere teşekkür etmek isterim. Benim için bu unutulmaz bir hatıra olacak, davetiyesi şusuyla, busuyla. Benim için ayrı bir iftihar vesilesi olduğunu söyleyeyim.

Prof. Singer konuşmasının tam sonunda, bizi geldi bir noktada düğümledi. İhracatı teşvik politikası ile ithal ikamesi politikası arasındaki optimum bileşim nasıl kararlancak? Güç sorun bu, özellikle Kore ile bitirdiği için Kore örneği ile, özellikle o örnekten de başlamak ilginç. Tabii sanıyorum, aslında Türkiye'nin sorunu Kore'nin, hatta Japonya'nın sorunlarından bir hayli farklı. Bu optimum çözüm için çok daha sofistike, incelikli metodlara ihtiyacımız var. Bu vesileyle özellikle bu yılki 11. toplantımızın ana teması da ekonomi ve demokrasi olduğuna göre bir hatırlatma yapmak istiyorum. Önceki hafta meşhur Kantoroviç aramızdan ayrıldı, 74. yaşında iken, büyük Sovyet ekonometrisyeni, 1975 yılında ilk Sovyet Nobel ödülünü alan bilim adamıydı. Neden bu vesileyle hatırlatıyorum, aslında doğrusal programlamanın babasıdır, kendisi. Oysa çoğunluk böyle bilmez, doğrusal programlamanın özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki Berlin ablukası sırasında geliştirildiğini bilir. Oysa gerçekten doğrusal programlamanın babası Kantoroviç'tir. Yalnız 1939'ta bu fikri ileri sürdüğü zaman ve Sovyet merkezi planlamasına bu fikri uygulamak için ileri sürdüğü zaman, bizzat Stalin tarafından reddedilmiştir, Sovyet toplumunda, hatta Stalin'in kendisi için deli adam lâfını söylediği bile anlatılmaktadır. Batılı bilim adamlarına göre, eğer Kantoroviç fikirlerini ortaya koyabilseydi, fikirlerini Sovyet planlaması vasıtasıyla uygulamaya koyabilseydi, bugün Sovyetler Birliği ekonometride ve planlamada bugünkü durumundan çok daha ileride olabilirdi. Özellikle ekonometride batıdan da daha çok ileride olabilirdi, çünkü Kantoroviç kendi öğrencileri ile birlikte yalnızlığa mahkûm edildi. 1965'te bilimsel nedenlerden çok politik nedenlerle tekrar, Stalin dönemi lânetlenirken yer üstüne çıkarıldı ve Lenin nişanı ile onurlandırıldı. Sanıyorum ki, demok-

rasi ve ekonomi arasındaki ilişkiyi, tek adamın fikriyle nasıl bir bilimsel gelişmenin geri bırakıldığını bundan daha iyi anlatacak bir örnek olamaz. Adam derken Stalin'i kastediyorum tabii ki.

Efendim, başlangıçta da söylediğim gibi Türkiye ile Kore'nin sorunları son derece farklı. Benim kanıma göre, ihracat bizim için milli gelir üretmekten çok döviz üretmek için önemli olan bir faaliyet dalı, Kore için konu ayrıydı, Japonya için de. Milli gelir üretmek için, milli gelire katkısı bakımından da ihracatı teşvik politikasına öncelik veriyorlardı. Fakat hesaplara göre, Sayın Singer'in söylediği hesaplara göre ithal ikamesinin katkısı daha büyük gözüküyor. Yalnız ortada bir sorun var, ihracatı teşvik politikası ile ithal ikamesi politikası arasındaki sınırı çizmek. İhracatı teşvik politikasının bir meleke kazandırdığını uluslara da unutmamak gerekiyor. Evet, ikinci petrol şokunda Kore ekonomisi çok büyük bir darbe yedi, ihracat sanayileri de hatta çok büyük bir darbe yedi ama, Kore ihracatı teşvik konusundaki önceliği dolaısıyla kazandığı meleke sayesinde ihracat çeşitlendirmesinin altından kalkabilecek bir ülke olduğunu gösterdi. 1980'lerde sadece Orta Doğu ülkelerine sattığı meşhur Fony —ki foni diye de dalga geçiliyordu— marka arabayla, şimdi bunu geliştirerek Amerika'ya da girebiliyor, 100 bin arabayla yeni Kore akını deniliyor. Elektronik melektronik derken, o alanda çeşitlendirmenin kendisini sıkıştıracağını anlayınca, Amerika'ya Japonya ile rekabet ederek —gerçi 100 bin rakamı çok küçük Amerikan piyasası ve Japonya ile rekabet için ama bununla birlikte Kore gibi bir ülke açısından 100 bin rakamı önemli— piyasaya girebiliyor. Bu önemli. Niçin? Çünkü böyle bir meleke kazanıldı.

Efendim, Prof. Singer'in tebliğinin dün bize bir özeti gelmişti. Özetinde bir cümle var; «İthalat ikamesi politikası ya da stratejisi tek başına sakıncalı ya da olumsuz bir politika değildir, uygulamada bazı olumsuzluklar çıkar.» Ben bunu çapkınlığa benzetiyorum. Çapkınlık tek başına kötü bir şey

değildir. Uygulama usulleri kötü olursa, çap-
kinlık yapacak olan adam o uygulama usul-
lerini mutlaka uygulayacaktır, başka çaresi
yoktur. O takdirde bizatihi ithal ikamesi po-
litikası yanlış bir politika değildir, ama uygu-
lamada bazı aksaklıklar çıkar, bunun olum-
suz sonuçları da ortaya çıkabilir. Neler ya-
pıldı? Sayın başkanımız da, Türkiye'ye gelin
biraz, dediğine göre, Türkiye'de mesela
neler yapıldı? Dünyada da bunlar yapıldı. İthal
ikamesi politikası ile birlikte hemen şu
uygulamaları da hemen yürürlüğe koyuyorsu-
nuz: Bir, bütün ithal yasakları, çünkü içeride
ithal ikame sanayiini kurdunuz. Niye kurdun-
uz? Vaktiyle ithal ettiğiniz malları içeride
üretip, halka onları kullanıracaksınız, de-
mek ki benzerlerinin ithalini yasaklamak zo-
rundasınız. Bunun için yüksek gümrük ver-
gisi de koyacaksınız, biraz serbest olanlara
ya da miktar kısıtlamalarıyla gelenlere. Tabii
bu da bir afyon etkisi yaratıyor, o kadar gü-
zel hazineye gelir sağlar ki, ondan sonra bir-
rakması da kolay olmaz yüksek gümrük ver-
gilerini. Keşke Profesör Singer'in dediğini
yapsaydık, yani eksik değerlendirilmiş ya da
süratle düzeltilen kur politikasını uygulasa-
ydık, ithalatı bu yolla pahalı kılsaydık, belki
biraz umut vardı. Fakat biz tam tersini yap-
tık; aşırı değerlenmiş kur politikasının ihra-
cattı ucuzlatacağını biliyoruz ama ithalata
trak yasak koyduk, böylece ucuzlasa bile ithal
mallarına uzaktan baktık, yasak, kaçak-
çılık falan —o sosyal konulara değinmek istemiyorum— yarattı. Aşırı değerlenmiş kur
politikası ile bir garabet yarattık. İhracatı da
bu şekilde ya da döviz getiren kalemleri de
bu şekilde kurutmuş olduk. Bütün bunların
üzerine aşırı negatif faiz politikası uyguladık,
ithal ikamesi sanayilerinin sermaye ihtiyacını
karşılama için. Başta zorunluyduk, bunlar
olmasaydı, bizde 1980'den sonra ne ihraç
ederdik, tekstil sanayi vs., biz bu tartışmaları
kendi aramızda zaten üç dört senedir yapıyo-
ruz ama en uygun ithal ikamesi politikası ne
olmalıdır diye düşünürken, herhalde bu nok-
taları da aklımızdan şöyle bir geçirmek gere-
kiliyor. Her ne kadar 1980'den sonra ithal ika-
mesi sanayilerinin yararını gördüysek de, ih-

racatı artırmak bakımından, demek ki ithal
yasakları, aşırı değerlenmiş kur politikası,
aşırı negatif faiz politikası, yüksek gümrük
vergileri, bir de beşinci olarak çok hızlı büyü-
meyi birleştirirseniz sonucun ne olacağı açıktır.
Biz üç defa bunalıma girdik bu yüzden.
Bir kere, ithal yasağı ile koruduğumuz ithal
ikame sanayiini doğal menepolse, çünkü baş-
langıçta her alanda bir iki tane firma mal
üretecektir. Sayın başkanımız şişe cam sa-
nayiini de örnek verince, özellikle de mesela
Şişe Cam Sanayi bir monopoldür, ama fay-
dalı bir monopoldür. Türkiye'ye büyük ya-
rarı var, ihracata katkısı çok büyük. Fakat,
başlangıçta doğal olarak ortaya çıkan mo-
nopolü biz ithal yasakları ile ekonomik mono-
pol haline getirdik ve bir tür melekesizlik,
meleke kazanamama durumu yaratıyoruz ve
sosyal etkilerini bir tarafa koyuyorum mo-
nopollerin.

İkincisi, aşırı değerlenmiş kur politikası
ile bir garabet yaratmaktır. Aşırı değerlenmiş
kur politikası ile makina teçhizat ithalini
ucuzlatmış oluyoruz, tüketim malları ithali ile
birlikte. Ama tüketim malları ithalatını ya-
saklıyoruz, ithal ikame sanayilerini korumak
için, ama makina teçhizat, yani yatırım mal-
ları ithalatını serbestleştiriyoruz. Türkiye'de
böyle uyguladık. O zaman tabiidir ki ithal ika-
mesi sanayileri sadece tüketim malları sana-
yileri olacak değil, işe tüketim malları olarak
başlarız ama, arkasından makine teçhizata
geçmesi lazım. Çünkü makine teçhizatın sü-
rekli ithalatı için gerekli döviz üretemeyece-
ği iddiasında ithal ikamesi sanayileri. Bu
yanlışlığı da yapıyoruz genellikle. Yatırım
malı ithalatını ucuzlatıp, tüketim malını
yasaklıyoruz, yatırım malı ithalatını alabil-
diğine serbest yapıyoruz, çünkü ithal ika-
me sanayilerini bunlarla kuracağız. Bu
takdirde tabii içeride makine teçhizat sanayi-
lerinin kurulması imkânsız hale geliyor, bu
da yanlışlıklardan bir tanesi. Çok uzatma-
yayım. Zaten vakit çok az verildi. Bunun üze-
rine de negatif faiz politikasını da koyar-
sanız, ithal ikamesi sanayilerine ucuz kredi
temin etmek için, aşırı değerlenmiş kur poli-
tikası ucuz döviz temini için, tasarruflar ku-

rur, döviz getiren işlemler kurur. Böylece Türkiye gibi ülkeler sık sık döviz darboğazı gibi sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Döviz basamıyoruz, Türk parasını basabiliyoruz. Döviz basamadığımızdan döviz bunalımıyla karşı karşıya kalıyoruz, Türk parasını bastığımızda da bu sefer enflasyon hızlanıyor. Çifte makaslı, hatta üç dört makaslı bir açmaz içine giriyoruz, ithal ikamesi politikasını bu şekilde uyguladığımız zaman. Kore'den, Japonya'dan son derece farklı bir durum içerisindeyiz, ikisi arasında ayırım yapmak açısından. Ben kendi kanımı söylüyorum. Bu şekilde kurulmuş ithal ikame sanayilerinin ne Kore, ne Japonya, ne Tayvan, ne Hong Kong, ne de Singapur gibi ülkelerin uyguladığı politikalarla ilgisi var. Biz daha çok Latin Amerika ülkelerinin uyguladığı ithal ikamesi politikasını uyguluyoruz. Devasa bir Brezilya, bir Arjantin kendi sanayilerini yürütecek döviz üretemiyorlar. İthal ikamesi sanayilerine aşırı öncelik verilirse, ne yaparsanız yapın kendi hayatını idame ettirecek döviz üretilmesine imkân yok.

Şimdi Türkiye ihracatını yürütüyor. Bana göre Türkiye'nin ilerideki sorunu büyüme yavaşlıyor-ki yüzde 5 hiç bir zaman yavaş bir büyüme hızı değil-büyüme yavaşlıyor, ihrac edilebilecek ürün fazlalıklarını üretememek tehlikesinden çok, bu ürün fazlalıkları üretilse de bunları ihrac etmesi açısından ortaya çıkacak güçlüklerdir. Tekstilde Avrupa Amerika kotalarını delebiliyor, mal çeşitlendirmesi ile. Bizim tekstilcilerimiz çok büyük başarı göstermekle beraber, ancak aynı kota üzerinde pazarlık yapabiliyorlar. Kore örneğinde otomobil, yani bir ihracat çeşitlendirmesi yaparak, Amerikan piyasasına girilmesi. İhracatı teşvik bu yaşadığımız, küçülen dünya içerisinde meleke kazandırıyor ülkelere. İthal ikamesi o melekeyi çok fazla kazandıramıyor. İthal ikamesi stratejisine dayanan ülkelerin önündeki en büyük tehlike —ki bunu Latin Amerika ülkelerinde aşırı bir biçimde görüyoruz bu tehlikeyi— acaba kendi hayatlarını idame ettirecek, yerlerine yenilerini de kurdurabilecek döviz üretebilecek strateji nedir? Sanıyorum, Türkiye'de görüyoruz,

ithal ikamesi stratejisi kesinlikle sanayinin hayatını devam ettirecek döviz üretebilecek bir strateji olma durumundan uzak. Maalesef durum böyle, dış ticaret açığımız 3 milyar doların altına bu yüzden inemiyor ki tehlikeli olan da budur. Turizm, işçi döviz, transit taşımacılık, bunların getirdiği döviz cari işlemler açığını güzel bir şekilde daraltmaktadır, ama esas tehlike dış ticaret açığındadır. İthal ikamesi stratejisi ile dış ticaret açığını 3 milyar doların çok çok altına indirmedığımız sürece daha da hızlı büyüme istiyoruz, o döviz nereden bulacağız?

1985 yılında, 300 milyon doları altın ithali olmak üzere bir tarafa bırakılacak olursa, 10.3 milyar dolar ithalat yaptık yüzde 5 büyüme hızını sağlamak için, bu büyüme hızını yüzde 5'te devam ettirsek, bu 11.3, 12.5, 13.5, 15, 18, 19, devam edip gidecek, bunu ne borçlanmayla karşılayabiliriz ne de ithal ikamesi sanayilerinin bugünkü ihracat temposuyla karşılayabiliriz. İşte Latin Amerika ülkeleri bugün 100'er milyar dolara dayanmış borçlarıyla karşımızda. Batılılar bu akılsızlığı nasıl yapıp onlara bu borçları nasıl verdiler tartışması konumuzun dışında. Fakat ne Brezilya ne Arjantin'in bugünkü sanayi yapıları ile bu borçların faizlerini dahi ödeyebilecek yapıda olmadıkları açık. Taner Berksoy'un bir sözü vardır, sözümü onunla bitireyim: «rast gele ithal ikamesi». Ben Taner Berksoy'un rast gele kelimesini gelişigüzel anlamında anlamıyorum, fakat balıkçılar balığa çıktıklarında rast gele derler, ne çıkacağı belli olmaz, böyle bir ithal ikamesi stratejisi profesör Singer'in dediği ithal ikamesi stratejisi değil. O döviz biz rast gele ithal ikamesi ile kesinlikle üretemeyiz. Sayın başkan, teşekkür ederim.

TALAT ORHON: Teşekkür ederim sayın Alkin, arkadaşımız bize takılıyor. Gerçekter Türkiye'de tekel denilince sadece üretim bakılıyor, tek fabrikada üretiliyorsa bu tekel dir. Ama o durumu incelediğimiz zaman ne reye varıyoruz, bunun hesabını herhalde bileceğiz, ama burada değil herhalde. He

verde aynı şeyle karşı karşıya kalıyoruz, bu gündemimizin dışında bir konuşma. Şimdi değerli sınıf arkadaşımı sayın Kazgan'a söz veriyorum.

GÜLTEN KAZGAN : Efendim, önce derneğimiz mensuplarına konuşma imkânını bana tanıdıkları için teşekkür ederim, Profesör Singer gibi çok değerli bir kalkınma ekonomistini yorumlamak fırsatı bana düştüğü için teşekkürümü katmerli olarak bildirmek isterim.

Efendim, ithal ikamesi, ihracata dönük büyüyor, bana büyük bir kavram kargaşası gibi geliyor. Önce izin verirseniz bu ihracata dönük büyüyor diye model olarak gösterilen ülkeleri tanıtayım. Bu ülkeler temelde 5 tane, dördü Uzakdoğu'da: Singapur, Hong Kong, Güney Kore, Tayvan, Latin Amerika'da Brezilya. Onun dışındaki ülkeler belirsiz, bazen Meksika konuyor, Arjantin ilave ediliyor, bazen AET üyesi olmazdan önceki Yunanistan, İspanya, Portekiz, bir de Yugoslavya konuyor, bazen de sadece önceden söylediğim 5 ülke ele alınıyor.

Bu beş ülkeyi ele alalım, bu beş ülke ne idi ki, bunların konumu neydi ki, bunlar ihracata dönük büyüme denilen bir modelde son derece başarılı oldular, bugün geri kalan dünya ülkelerine örnek olarak gösterildiler. Uzakdoğu'daki 4 ülkeyi alırsanız, bunların ikisinin ülke olmadığını hemen görebilirsiniz. Biri Singapur'dur, nüfusu 2.5 milyondur son baktığımda, diğeri Hong Kong'dur, o da 5 milyon civarındadır. Hong Kong bir açık şehirdir, bir İngiliz kraliyet kolonisidir ve Çin'e devredilecektir. Ülke değildir, ne Singapur'un ne Hong Kong'un ne bir köyü ne de herhangi bir tarımı da yoktur. Bunlar tek tip kent ekonomileridir. Bu kent ekonomisini yaşatmak için dünya ile bütünleşmek, bununla entegre olmak zorundadırlar, ekonominin çapı dolayısıyla. Hammadde üretemezler, gıda maddesi üretemezler, bunları karşılamak için zorunlu olarak dünya ekonomisi ile entegre olma durumları vardır. Tayvan bildiğiniz gibi artık tanınan bir ülke değildir, bugün

Çin'in eyaleti Tayvan, parantez içinde Çin'in eyaleti olarak bilinir. Yani Uzakdoğu'daki bu üç ekonomi klasik anlamda devlet yapısına sahip değil. Bunlar içinde böyle olan Güney Kore'dir ve gerçekten de çok başarılı bir örnektir. Diğeri ise Brezilya'dır. Şimdi Uzakdoğu'daki bu dört ülkenin büyüme süreçlerinde hem Amerikan ve Japon sermayeleri ile bağlantılarından ileri gelen bir olanakları olmuştur, hem de sanayileşme sürecine daha önceden başlamış olma gibi bir fırsatları olmuştur, 60'lı yılların başında Güney Kore'nin tarihini incellerseniz, görürsünüz ki, Güney Kore 1930'lu yılların sonunda ihracatının yüzde 40'ını sanayi mamullerinden elde ediyordu. Japonlar burada-tabii o zamanlar Kore bir Japon sömürgesi durumundaydı-kendileri ile Kore'yi bütünleştirmek için Kore'nin ürettiği ham maddeleri orada ilk aşama sanayi işleminden geçirecek bir sanayi kurdukları gibi, emeği de sanayi içinde genel düzeyde eğitmişlerdir. Yani Japonya'nın kolonyalizmi Kore'nin bugünkü sanayileşmesinin temelini hazırlayacak fırsatları da yaratmıştır. Nitekim, bakıyoruz Kore savaşından sonra Güney Kore'nin gayri safi milli hasılası çok düşüktür, çok fakirdir, ihracatı birkaç milyar düzeyindedir ama, bu savaşın sonucundadır, nasıl bugünkü Batı Almanya'da aynı şey oldu, aynı şey Kore'de olmuştur. Kore sahip olduğu imkânları da kısa sürede devreye sokabilmiştir. Onun için bu başarılı modelin bir tarihi olduğunu bilmemiz gerekir.

Brezilya'ya gelince, Brezilya ithal ikamesi yoluyla sanayileşmeye 19. yüzyılın sonunda başlamıştır. Bizim 1930'lu yıllarda kurmaya başladığımız dokuma sanayiini Brezilya 1890'lı yıllarda kurmuş bulunuyordu, ama bu ithal ikamesine yönelik bir sanayi idi. Fakat tıpkı Uzakdoğu'daki ülkeler gibi Brezilya'nın da yabancı sermaye açısından çok önemli bir konumu olmuştur. Çünkü dünyada bir numara yabancı sermaye çeken ülkedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle yatırımlarını çekmiştir. İkinci olarak da sahip olduğu etnik nüfus yapısından ötürü önemli ölçüde Alman sermayesi Brezilya'ya gelmiştir. Dolayısıyla sermaye yatırımıdır bunlar imalat sanayi

yiine yapılmış olan. Tabii Brezilya'nın kendi iç pazarının genişliği, daha sonra kurulan bir serbest ticaret bölgesinin de önemli bir konumda olması yabancı sermaye için bir cazibe merkezi olmasına neden olmuştur. Brezilya'nın ihracatında bu yabancı sermayenin yaptığı yatırımların önemli payı olduğu biliniyor, ihracatının yarıya yakın kısmının bu şirketlerden yapıldığı ampirik olarak saptanmış durumda. Demek ki Brezilya'nın konumu bu.

Güney Kore dolaysız yatırımlardan çok fazla yararlanmış bir ülke değil ama bunların yararlandığı anlaşmalar var. Özellikle Japon sermayesi ile ve Amerika sermayesi ile serbest bölgeler önceliği almak üzere, sanayi malı üretiminin emek yoğun olan belirli aşamaları bu ülkelerde, başta Güney Kore, sonra Tayvan ve diğer iki ülke olmak üzere gerçekleştiriliyor. Şimdi ülkeleri bu açıdan Japon sermayesi ve Amerikan sermayesi için cazip kılan ne? Burada sanıyorum, birkaç yapısal özellik var, bir kere tabii Japonya açısından çok belli, hem tarihsel açıdan bağları var, hem de kültürel ve coğrafi açıdan yakınlığı var. Üçüncü olarak da genel olarak dünya sermayesi için konumları şu: Burada emek son derece verimliliği yüksek bir emek, bir de yumuşak, yani boynu dik durmayan bir emek. Verimliliği yüksek, boynu kırık, sosyal hakları olmayan artı düşük reel ücret oldu mu, birim maliyetin son derece düşük olduğu bir emek piyasası ortaya çıkıyor. Bu çok uluslu şirketleri Uzakdoğu'ya çeken başlıca olay bu olmuştur. Brezilya başka konumda olduğu gibi yabancı sermayeyi çekmiştir; Uzakdoğu farklı özellikleri dolayısıyla çekmiştir. Yani bunları incelediğiniz zaman görürsünüz ki, bunların ihracata dönük büyümesine katkı yapan yabancı sermaye kesinlikle tek model içinde toplanamaz. Uzakdoğu'da farklı bir modeldir, Brezilya'da farklı bir modeldir, Brezilya'da düşük ücretler söz konusu değildir. Böyle yoğun subcontracting faaliyeti Meksika'da olmuştur, Brezilya'da olmamıştır, ama başka olanaklardan yararlanılmıştır. Şimdi bu model evrenselleştiriliyor ama ne kadar evren-

sel olabilir, onu bilemiyorum. Çünkü şu açıdan söyleyeyim, bir kere Hong Kong, Singapur gibi ülkelerin durumunu düşünürseniz bunlar o kadar küçük çaplı ülkelerdir ki —ülke de değil kent ekonomileri diyorum— bu ülkelerden Türkiye gibi örneğin 50 milyonluk bir ülke için model çıkartmak olanak dışı. Belki Güney Kore'den çıkarılabilir. Fakat Güney Kore de son derece ilginç bir ülkedir. İhracatına Japon ve Amerikan firmalarının yaptığı katkıların dışına çıktığınız zaman —bu son derece ilginçtir— hem yoğun kamu müdahalesine tanık olmuştur, hem de Profesör Singer'in belirttiği gibi bu yoğun kamu müdahalesi irrasyonel bir müdahale olmamıştır, çünkü kamu müdahalesi daima rasyonel olmayabileceği gibi —en tipik örneği 1970'li yıllar Türkiye'sidir— bazen irrasyonel de olmayabilir. Bunun bir örneği de, zannediyorum, Güney Kore'dir. Yani akılcı, yerinde, dozunda yapılan müdahale ile Güney Kore ekonomisi son derece dinamik bir yapıya girmiştir. Onun için belirtmek istediğim nokta şu ki karşımızda tekdüze, monolitik bir model yok. Profesör Singer de bu noktayı doğruladı. Ama ben biraz daha ayrıntılı vurgulamak istiyorum: Model çok değişik görünümde. Ayrıntıya girdiğimizde ve bu olanaklara sahip olmayan ülkeler açısından da sanıyorum öyle çok kolay tekrarlanabilir bir model de değil. Bu birinci nokta vurgulamak istediğim.

İkinci nokta şu efendim: Ufak çaplı bir araştırma yaptım, bir toplantıda vereceğim tebliğ için. Buna yakın bir konuydu. O araştırmada şöyle bir bağlantı aradım değişkenler arasında: Elime aldığım ülke sayısı 13, bunlardan 6 tanesi yeni sanayileşen diyebileceğimiz Uzakdoğu'daki 4 ülke, Brezilya ve Güney Avrupa'dan da Yugoslavya'yı aldım —hiç olmazsa bölge itibarıyla bize yakın bir ülke. Bir de 7 adet ikinci nesil sanayi mamu ihracatçısı ülke dediğim ülkeleri aldım. Bunlar da Türkiye'nin dahil olduğu, yani Tayland, Filipinler, Tunus Türkiye filan gibi ülkeler. Bunlar da ikinci sınıf, ikinci kuşak sanayi mamulü ihracatçısı ülkeler. Bu ülkelerdeki gayri safi milli hasıla artış hızı ile ihracat yı-

yatırım artış hızları arasında —hepsi artış hızları olarak— basit sıra korelasyonları aradım. Şimdi 1965-1973, yani dünya konjonktürünün yüksek olduğu dönemi ele alırsanız, yeni sanayileşen dediğimiz 6 ülkede ihracat artış hızı ile gayri safi milli hasıla artış hızı pozitif korelasyon veriyor, yani iki hız birbirleriyle bağlantılıdır. Fakat 1973-1983 dönemini aldığınızda, böyle bir bağlantı kopuyor. Fakat yatırım artış hızlarını alırsanız eğer, hem 63-73 hem 73-83 dönemleri için her iki dönemde de gayri safi milli hasıla artış hızı ile yatırım artış hızı bağlantısı pozitif korelasyonu istatistiki bakımdan anlamlı bir biçimde yüzde 1'le veriyor. Tabii herhangi bir nedensellik ilişkisi çıkartmıyorum, ama bu basit ilişki göstergeleri beni şu soruya götürüyor: Acaba bu ülkeler temelde yatırım dinamiği çok güçlü oldukları için hem gayri safi milli hasılları hem ihracatları artıyor, hem de dışarıdan yabancı sermayeyi çekerek büyük bir atılım mı yapabiliyorlar? Yoksa sadece ihracatı arttırdıkları için mi gayri safi milli hasılları ve yatırımları artıyor? Bana öyle geliyor ki, olay birinci söylediğime daha yakın, yani onlar gerek konumları itibariyle, yapıları itibariyle, özellikle sahip oldukları emek vasıfları itibariyle ekonominin dinamik büyümesine çok elverişli ülkeler. Şunu söyleyeyim ki Uzakdoğu'daki ülkeler emeğin eğitim düzeyi itibariyle bütün orta gelirli ülkeler arasında birinci konumda. Güney Kore'de 120 küsur üniversite var. Bu olağanüstü bir rakam, düşünürseniz. Yani Japon modelini başka biçimde, insana, sahip oldukları doğal tek sermaye insan olduğu için, insana çok önem verdikleri için, emeği o düzeyde eğitiyorlar ki, o emeğin yüksek verimlilik düzeyi bir kere kendi içinde bir cazibe, ayrıca da reel ücreti düşük olunca, böyle sosyal haklar filan da kısıtlı olunca, —bunlar otoriter rejimler tabii aynı zamanda— bu kendi içinde yabancı sermayeye bir cazibe yarattığı gibi, unutmayalım, katma değer niteliği olarak emek ücreti ile kâr arasında bölündüğüne göre, reel ücret de, reel ücretten çok birim emek maliyeti de bu denli düşük olduğuna göre, yerli sermaye için de bu bir

yatırım dürtüsü sağlıyor. Dolayısıyla bu tür ülkeler yatırım dinamiklerini kendi içlerinden alıyorlar kendi özel konumları dolayısıyla, yabancı sermayeyi çekiyorlar ve ekonomi güçlü bir dinamizm içine giriyor. Yani ihracat artışı, yatırım artışı ve gayri safi milli hasıla artış hızında olağanüstü yüksek oranlar.

Bilemiyorum doğrusu. Bazı neoklasik iktisatçıların söylediği gibi bunlar doğru fiyatları uyguladılar, dolayısıyla dünya ekonomisinden yansıyan fiyatlar uygulamaya girdi, bunlar da dolayısıyla bu modele girdiler. Bu bana sadece Hong Kong için doğru geliyor. Çünkü Hong Kong açık şehir, serbest pazar, bizim klasik iktisatta okuttuğumuz serbest dış ticaret teorisini uyguluyor. Singapur'a da bir ölçüde uyuyor bu model ama, Singapur bile bir ölçüde daha dirije bir ekonomi Hong Kong'a oranla. Onların dışında gördüğümüz ne Brezilya, ne Güney Kore, ne Tayvan, hiçbirisi, böyle doğru fiyatlar uygulayıp da, büyük dinamizm sağladı denebilecek ekonomiler değil, onların dışında başka vasıfları olan ekonomiler. Bu vasıflar bu ülkeleri bu tür dinamizme sevk ediyor.

Sayın Erdoğan Alkin'e bir şey söylemek istiyorum. İthal ikamesi sanayi ile Türkiye bir yere gelemmez, dedi. Ama sayın Alkin, ben de şunu düşünüyorum: Türkiye'ye geldik üçüncü olarak, ne de olsa kendi problemimiz bizi daha çok heyecanlandırıyor. Acaba bu beğenmediğimiz ithal ikamesi sanayi de olmasaydı 80'den sonra — tabii 70'li yıllarda son derece hatalı politikalar izlendi, hatalı politikanın ithal ikamesi de yok, ihracata dönük olanı da yok, hatalı politika hatalı politika. Siz ne kadar aşırı değerlendirilmiş kur uygularsanız, negatif reel faizleri yıllarca uygularsanız, tabii anormal bir ekonomik yapı ortaya çıkar, ama bunu dışa kapalı bir ekonomide uygulamak daha kolaydır. Dünya ekonomisine daha açık olduğunuz zaman şamarı daha önceden yersiniz. Bunlar da hatalı politikalar, fakat ben diyorum ki, irrasyonel ya da rasyonel, her neyse, biz geçmişte bir sanayi yapısı edindik. Bu sanayi yapısı elimizde olmasaydı 1980'li yıllarda Türkiye ne kur de-

valüasyonu yaparsa yapsın ihrac edecek hiçbir şey bulamayacaktı. Nitekim 1958 yılında Türkiye, biliyorsunuz, bir **de facto** devalüasyon yaptı ve Türkiye'nin ihracatı 64 yılına kadar bir parmak oynamadı. Ki döviz fiyatını üç katından fazla arttırmıştı. Bunun için, yani yalnız bir fiyatı ayarladık, bu işler oldu mantığı ancak belirli varsayımlardan hareket ederseniz vardır. O varsayımlar da sizin bir sanayi tabanına sahip olduğunuz, bu sanayi tabanını yanlış fiyatlarla bozduğunuz durumdadır. Eğer o sanayi tabanınız da yoksa, onu yaratmak durumdaysanız, rasyonel, irrasyonel, öncelikle o tabanı yaratacaksınız. Günahı sevabı ne olursa Türkiye 80 yılına kadar bunu yapmıştır.

Efendim 1. plancılara ben şahsen içimde hep çok övgü besliyorum. Aramızda galiba hiç kimse yok o dönemden. Çünkü birinci planda şöyle bir şey söylüyorlar, diyorlar ki, on beş yıllık bir perspektif plan yapıyoruz, bu perspektif plan dönemi boyunca Türkiye pek sanayi mamulü ihrac edemeyecek. Dolayısıyla da ihracatını arttırması için de pek fazla umut yok. Ama 70'li yılların sonundan itibaren, yani on beş yıllık perspektif plan döneminden itibaren biz sanayi mamulü ihracatına geçeceğiz, ondan sonra biz ancak önemli boyutta ihracat artışına tanık olabiliriz. Nitekim Türkiye 80 yılından itibaren, o yıl fiyatları yerine koymakla bu sahip olduğu tabandan ihracata geçebildi. Bu tabanı yaratmaya çabalamadı, bu tabandaki üstelik de âtil kapasiteden yararlandı.

On beş yıllık bir perspektif plan yapıyoruz, bu on beş yıl boyunca sanayi mamulü pek ihrac edilemeyecek, ihracatın arttırılması için pek fazla umut yok. Ama 70'li yılların sonlarından itibaren, yani onbeş yıllık perspektif planın bitmesinden itibaren başlayan dönemde biz sanayi mamulü ihracatına geçeceğiz. Ondan sonra artık biz önemli boyutta ihracat artışına tanık olabiliriz. Nitekim Türkiye 80 yılından itibaren uygun fiyatları üzerine koymakla, bu sahip olduğu tabandan ihracata geçebildi. Tabanı yaratmaya çabalamadı. Bu tabandaki üstelik de âtil kapasite-

teden yararlandı, iç tüketimi de biraz kıstı. Ama bu tabanı yaratmak durumunda olsaydı, fındık, üzüm ihracatıyla herhalde Afrika'nın en zor durumdaki ülkeleriyle at başı gidiyor olacaktı.

Bundan sonrasında ne yapabiliriz? Böyle deyince benim aklıma gene üzerinde durulması gereken, Türkiye ile benzer ülkeler açısından iki önemli soru geliyor. Bunlardan bir tanesi, eski öğrencilerim ve sayın meslektaşlarım bilirler ki ben teknoloji sorununa çok ağırlık veririm. Dünya bunun gelişmesi üzerinde büyüyor aslında. Yani bütün ivme buradan kaynaklanıyor. Şimdi biz de bir teknolojik devrimin içerisinde yaşıyoruz. Üçüncü sanayi devrimi diyorlar, dördüncü sanayi devrimi diyorlar. Adı ne olursa olsun, dünya bir sanayi devriminin içinde. Teknoloji devrimi birtakım şeyler getiriyor. Profesör Singer tarım üzerinde durdu. Dünya 60'lı, 70'li yıllarda bir yeşil devrim yaşadı, bildiğiniz, artık eskiyen teknolojilere dayanarak, ama 80'li yıllarda bir başka türlü yeşil devrim yaşayacak. Bu biyoteknik genetik mühendisliği vs. gibi teknolojilere dayanan bir teknik olacak. Sayın Profesör Singer gıda maddelerinde ithal ikamesi üzerinde durdu. Nitekim 60'lı, 70'li yıllarda büyük boylu ülkelerin tümü, Çin, Hindistan başta olmak üzere, bu yeşil devrim sayesinde bu ikameyi gerçekleştirdiler ve diğer ülkeler de gıda maddeleri üretimini arttırmaya çalıştılar. 1980'li yılların ortasına geldiğimizde, tarımda teknoloji bizim gibi ülkeler için şöyle bir açmazı ortaya koydu. Dünya tarım fiyatları inanılmaz ölçüde dolar üzerinden düşüyor, fakat siz dünya teknoloji devrimini uygulamaya koyarak bu fiyat düşüklüğüne intibak etme yoluna girdiğinizde, bizim gibi ülkeler ve diğer dünya ülkeleri, bu fiyatlar daha da düşecek. Dolayısıyla böyle bir dolar üzerinden fiyat düşme sürecine girecektir tarım, çünkü biyoteknik yeşil devrimden daha fazla verim artışı ve çeşitlenme getirecek. İthal ikamesine biz bu alanda geçtiğimizde, kaçınılmaz biçimde herhalde bir süre yoğun korumayla birlikte yürütülmesi gereken bir olay. Tarım için söylemek istediğim bu.

Çokuluslu şirketler için de bir noktayı belirtmek istiyorum. Bu ihracata dönük büyüyor denilen ülkelerin dolaysız yatırımlar yoluyla ihracatlarında çokuluslu şirketlerin önemli payı olduğunu belirtmiştim. Son okuduklarımda gördüğüm şu ki, çokuluslu şirketler 80'li yılların başından itibaren uluslararası stratejilerinde önemli değişimler yaratmaya başladılar. Bu stratejilerden bir tanesi şu: Bunlar eskiden her yerde çok sayıda filyal kuruyorlardı. Şimdi bunları daha bir araya toplayıp, daha verimli hale getirip ve daha merkez kararlarına bağlı konuma getirmeye çalışıyorlar. Yani eskisi kadar dünyaya açılıp saçılmıyorlar. İkincisi, çokuluslu şirketlerin aralarında **subcontracting** dışında başka ilişkiler doğmaya başladı. Bunu Avrupa'da çok belirgin bir şekilde görüyorsunuz. Pazarlama anlaşmaları yapıyorlar. Yani diyelim ki x şirketi Avrupa'da, y şirketi Amerika'da, x şirketinin mamullerini y şirketi Amerika'da pazarlıyor, y şirketinin mamullerini de x şirketi Avrupa'da pazarlıyor. Ama y şirketi gidip Avrupa'ya, x şirketi gidip Amerika'ya yatırım yapmıyor. İkinci önemli değişme de bu. Üçüncü önemli değişme şu: Bilgisayar ve ona bağlı elektronik temelli devrimle birlikte çokuluslu şirketlerin daha merkeze yönelik olarak üretim yapma eğilimi ortaya çıkmış gibi gözüküyor. Çünkü ancak bir bilgisayar ağını bir bütün içinde kurduğunuz zaman bu verimliliği maksimum düzeye yükselttiği için, 60'lı ve 70'li yıllarda ihracata dönük büyümeye yönelik ülkelerin yararlandığı çokuluslu şirketler faaliyeti 80'li ve 90'lı yıllarda bu teknolojik değişimin etkisi altında galiba biraz değişecek gibi geliyor. Çokuluslu şirketlerle ilgili bir nokta daha söyleyim. Efendim, bir defa, Uzakdoğudaki ülkelerde işadamlarının son derece dinamik ve girişken olduğunu bilmek lazım. Yani baktılar ki kendilerine kota konuyor, gittiler Afrika'da kotaya tabi olmayan bir yere yatırım yaptılar, oradan Avrupa pazarına, Amerika pazarına sıçradılar. Şimdi diyorum ki, bizde de bu girişkenliğin başlaması lazım. Tekstil kotası konuyor, gideceksiniz, başka, kotaya tabi olmayan bir ülkede ortak girişim yapacaksınız.

O ortak girişim ihracatını gerçekleştirecek. Çok teşekkür ederim, biraz uzun sürdü.

TALAT ORHON : Teşekkür ederiz, sayın Kazgan. Gerçekten biraz geciktiniz ama arkadaşlara ve bize gerçekten önemli bilgiler aktardınız.

Evde bahar CBS ile başlar

Evlerde, bürolarda, işyerlerinde...
Yaşanan tüm mekanlarda bahar
CBS Plastik renkleriyle başlar.
CBS Plastik kalitesiyle sürer yıllarca.

CBS Plastik...
Renklerini tabiattan, kalitesini
CBS teknolojisinden alan
üstün boya.

CBS
güçlü boya

T.C. ZİRAAT BANKASI
"Gücüne erişilmez"

17 Nisan 1986 (Öğleden Sonra)

Ekonomi ve Demokrasi

Oturum Başkanı — Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN
İ.Ü. İktisat Fakültesi

Panelistler — Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT
Dr. Ali Nail KUBALI
Yaşar Holding Genel Koordinatörü
Kemal KURDAŞ
Eski Maliye Bakanı
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
İ.Ü. İktisat Fakültesi

YÜKSEL ÜLKEN : İktisatçılar Haftasına onur verdiniz, hoş geldiniz. 11. haftaya —ki oldukça gelenekselleşmiş sayılır— bizi ulaştıran cemiyetin sayın yöneticilerine buradan şükranlarımızı, teşekkürlerimizi bildiriyorum. Panelimizin konusunun «ekonomi ve demokrasi» olduğunu biliyorsunuz. Programda panelistler arasında ufak bir değişikliği size bildiriyorum. Sayın Morton'ın ani bir engeli yüzünden gelemediğini öğrendik. Lütfen kabul buyurdular, Ali Nail Kubalı bu oturumda yer alacaklardır. Ancak başka konuya göre kendini hazırladığı için bu sürpriz karşısında biraz değişik konuşacaklardır. İlk sözü kendilerine vereceğim. Sonra programda olduğu gibi sayın konuşmacılar 20 dakika üzerinden konuşmayı götürecekler. Tekrar hepinizi saygıyla selamlıyorum, yöneticilere tekrar te-

şekkür ediyorum. Sözü Sayın Kubalı'ya bırakıyorum. Buyurun efendim.

ALİ NAIL KUBALI : Teşekkür ederim, sayın başkan, değerli iktisatçılar. Ben yarınki programdan, bugünkü programa aktarılmış olduğum için, konuşmamda belki ekonomi ve demokrasi ile ilgili fazla bir şeyler söyleyemeyeceğim. Ama belki bugün sabah dinlediğiniz konuşmalarla daha yakından ilişkili bir şeyler söyleyeceğim. Benim konuşmamı sabahki konuşmaların devamı gibi kabul ederseniz, memnun olurum.

Efendim, ben 1960'lı yıllardan bu yana, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasının ve büyümesinin ihracatını arttırmayı ile yakından il-

gili olduğunu ve ithal ikamesi yerine ihracatını arttırmakla yakından ilişkili olduğunu, ihracatını arttırmanın ilk ve belki de en önemli adımını ise tarım ve tarıma dayalı sanayiye önem vermek olduğunu savunagelmışimdir. Bu konuyu savunurken, üzerinde durduğum husus, bunu bu şekilde savunmamın sebebi, en kronik darboğazın döviz olduğunu hepimiz gibi benim de müşahade etmiş olmamdan kaynaklanıyor. Döviz darboğazını Türkiye'nin yenmesi için çıkar yolun, çarenin ithal ikamesi olmadığını ve Türkiye mukayeseli üstünlük nazariyesinin emirlerini yenmek istiyorsa, kalkınmasının ilk etabında mukayeseli üstünlükler nazariyesinin suyuna gitmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Belki biraz daha açıklıkla söylemek gerekir bunu. Savunmuştum ki Türkiye'nin kalkınmasının başlangıcında bolca olan kaynaklarını daha yoğun bir biçimde kullanan tarım ve tarıma dayalı sanayiye öncelik vermesi gerekir. Bu sektörde tarıma dayalı sanayi ve tarımda yapılacak değişikliklerin hem daha az döviz girdisine ihtiyaç göstereceğini, yani daha az dövizle daha çok sonuç alınabileceğini, hem de daha fazla döviz yaratabileceğini savunmuştum. Ve bu sektörlerin yaratacağı iç ve dış kaynaklarla sanayileşme hamlesine daha kolaylıkla girişebileceğimizi ve sanayileşmenin kestirme bir yolu olmadığını, bu iki sektörü ihmal ederek, kestirme, kısa yoldan sanayileşmeye çalışmanın aslında daha uzun bir yol olduğunu ve böyle bir hamlenin de daima döviz darboğazına takılmaya mahkûm olduğunu söylemiştim. Hakikaten de Türkiye'mizin, yakın geçmişimize bakarsanız, yapmış olduğu hızlı kalkınma hamlelerinin genellikle takıldığı darboğaz döviz sıkıntısıdır. 1950'lerde de bunu yaşadık, en son 1970'lerde, 1970'lerin sonunda da bunu yaşadık. Bu konuya daha fazla vakit ayırmayacağım. Ancak benim bu önerim, bu düşüncem tabii ki ülkemizin tarım ve tarıma dayalı sektörlerine, ekonomik sektörlerine olan güvenimden kaynaklanıyordu.

Türkiye'nin tarım sektöründe ve tarıma dayalı sanayi sektöründe büyük bir potansiyel olduğuna inanıyordum. O potansiyelin bu

gün de mevcut olduğuna inanıyorum. Nitekim biz ne kadar ihracatımızın çok büyük bir bölümünün yüzde şu kadarının sanayi ürünleri olduğunu ifade etsek de sanayi ürünleri ihracatımızı iyi bir tahlile tabi tutacak olursak, sanayi ürünü olarak ihraç ettiğimiz malların çok büyük bir bölümünün, yarısından daha fazla bölümünün yüzde 60 civarının işlenmiş tarım ürünleri olduğunu görürüz. Yani tarıma dayalı sanayi ürünleri olduğunu görürüz. Türkiye'nin toplam ihracatını yüz diye kabul ederseniz, bunun içinde tarım ürünleri, yani işlenmemiş tarım ürünleri olarak geçen bölüm yüzde 20'li bir rakamdır, yüzde 24-25, yani o civarlarda dolaşan bir rakamdır. Bu yüzde 24-25 olursa tabii yüzde 70'i de sanayi ürünü olarak gözükmekte, ama tarıma dayalı sanayi ürünü ihracatımızın tarım da dahil yüzde 44'ünü oluşturmakta, yani tarım ve tarıma dayalı sanayi —şunu kastediyorum : büyük çapta hammaddesini tarım ürünleri oluşturan sanayi dalı—, ile birlikte Türkiye ihracatının hâlâ yüzde 70 gibi bir bölümünü oluşturmakta. Tarım ihracatı artmıyor olsa da tarıma dayalı sanayi ihracatının artıyor olması ve tarım ürünlerinin gittikçe daha fazla oranda işlenerek, giderek daha fazla oranda katma değerle ihraç edildiğini gösterir. Bence bu Türkiye'nin kalkınması açısından da, gelişmesi açısından da sağlıklı bir gelişmedir. Sağlıklıdır, doğrudur.

Ancak bugünlere gelirsek, çok üzülerek ifade ediyorum ki, Türkiye için en güvenmemiz gereken sektör, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörü, çok büyük ve bence ciddi, tehlikeli boyutlu bir kriz içinde bulunmaktadır. Bu sektörün, yani tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörünün daha büyük ihtimama ihtiyacı vardır. Bu sektör, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörümüz, Ortak Pazar ülkelerinin çok büyük sübvansiyonlu tarımsal ürün fiyatlarıyla, çok yüksek sübvansiyonlu tarımsal ürün ihracatı ve fiyatlarıyla uluslararası piyasalarda rekabet etmekte, bırakalım uluslararası piyasaları, kendi öz vatanında rekabet etmek zorunda kalmakta ve tabii devlet desteği ile gelen, büyük sübvansiyon

siyonlarla gelen bu yabancı güce, kendi öz vatanında maalesef mağlup olmak durumunda kalmaktadır. Aslında sübvansiyonsuz, devlet desteği olmayan bir ortamda kalınca Avrupa ülkeleri ile en etkili bir biçimde rekabet edebilecek ender sektörümüz. Ben Türk tarımının, Ortak Pazar sübvansiyonları olmamış olsaydı, Ortak Pazar ülkelerinin sanayi ile kolaylıkla rekabet edebileceğini biliyorum. Birazdan bu konuda rakamlar vereceğim.

Sübvansiyon ve koruma sistemi Türkiye'nin tarım sektörünü ve tarıma dayalı sanayi sektörünü ciddi bir biçimde yıpratmaktadır. Kanımca Ortak Pazara girmemiz halinde Türkiye'nin en kuvvetli silâhı, rekabet üstünlüğü sağlayabilecek en büyük sektörü, tarım ve tarıma dayalı sanayi, bugün bir damping ve yıpratılma uygulaması ile karşı karşıyadır. Adeta bilinçli bir yıpratma uygulaması ile karşı karşıyadır. Örnekler vereceğim. Türkiye Ortak Pazara girme hazırlıkları, en azından arzusu, isteği içindedir. Ben şunu sormak istiyorum: Ortak Pazara girdiğimiz zaman tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörümüz zayıflamış, cılızlaşmış, yıpranmış bir durumda olursa hangi sektörümüzle bu Ortak Pazar içinde tutunabileceğiz? Gümrük duvarları indiği zaman hangi sektörümüzle Ortak Pazar içinde yer edinebileceğiz kendimize, hang sektörümüzle? Türkiye kendi ülkelerinin fabrikalarının ürettiği modelleri üretmektedir, eski modelleri üretmektedir, örneğin otomotivde. Fiat dururken, Murat alır mı Avrupalı? Yeni model Renault'lar dururken, eski modelleri alır mı Avrupalı? Hangi mamulümüzle rekabet edip, hangi mamulümüzle tutunacağız, tarım ve tarıma dayalı sanayimizle tutunmayacaksak?

Değerli iktisatçılar, son Ortak Pazar sübvansiyonlarının seviyeleri, ne şekilde bir dampinge karşı karşıya olduğumuz hakkında rakamlar vermek istiyorum. Benim de mensup olduğum sanayi grubunun mensup olduğu sektörlerle ilgili rakamlar, çünkü onları biliyorum, yakından bildiğim onlar. Örneğin süt ve sütlü ürünler sanayiini alalım. Bence Türkiye için önemli bir konudur, çok büyük po-

tansiyeli olan bir konudur. Şöyle bir şey söyleyeyim: Türkiye'ye Ortak Pazar çok büyük çapta süt tozu ihraç etmektedir. Ne kadar ihraç ediyor dersiniz, sade ihraç etmektedir demiyorum, bu ihracatında büyük aşamalar, büyük atlamalar yapmaktadır. 1984 yılında 2700 ton olan Ortak Pazarın Türkiye'ye olan süt ihracatı 1985 yılında 7502 tona ulaşmıştır. Yani üç katı civarında artmıştır. Süt tozu Ortak Pazar içinde ortalama satış fiyatı, dolar / ton olarak veriyorum, ortalama 1600 dolar / tondur. İhraç ettikleri süt tozunun ortalama fiyatı ise 880 dolar tondur. Ortak Pazarın süt tozu ihracatında uyguladığı sübvansiyon ise 763 dolar / tondur. Yani 880 dolar / tona Türkiye'ye süt tozu üreticisi bu süt tozunu satıyor. Dönüyor, Ortak Pazar Müste-rek Tarım Politikası Fonundan 763 dolar, yani bunun yüzde 90'ına, yüzde 80'ine yakın bir parayı alıyor. Şimdi süt tozunun neden önemi var? Şundan: Bir ülkeye süt tozu dampingi yaparsanız, o ülkenin süt sanayiini öldürürsünüz. Çünkü süt tozu o sektörün bir yan ürünüdür. Yani süt tozu üretmeden tereyağ üretemezsiniz, süt tozu üretmeden peynir üretemezsiniz, süt tozu bir yan ürünüdür, elinizde süt tozu dağlar gibi birikirse süt tozu, sütlü mamüller üretmekten vazgeçmek zorunda kalırsınız.

Benim mensup olduğum şirket, açıklıkla ifade ediyorum, evet, bunu yapmak zorunda içimiz kan ağlaya ağlaya kalmışızdır. Tereyağ üretmemişizdir, köylünün sütünü satın alamamışızdır, tereyağ ithal edip satmışızdır. Süt tozlarımız dağlar gibi yığılmıştır.

Bir örnek daha vermek istiyorum size. Türkiye, tabii hükümetimiz de bununla mücadele etmektedir. Süt tozu ithalinde alınan fon geçtiğimiz aylar içinde bir 100 dolar kadar yükseltildi. Bunun akabinde bir iki gün içinde bir teleks aldık. Bize süt tozu teklifinde bulunuyor bir firma ve diyor ki, Türkiye'ye özel olarak bir ek ihracat katkısı çıktı, yüz dolar / ton diyor. Yani Ortak Pazar Türkiye'nin bu sektörünü bu kadar yakından takip ediyor ve bu şekilde önlem alıyor. Tabii Ortak Pazar tereyağına da, beyaz peynirine de sübvansi-

yon veriyor. Sübvansiyon oranları çok yüksek, tereyağda ihrac fiyatı takriben 1520 dolar / tonken 1611 dolar / ton sübvansiyon vardır, tereyağ ihracatında. Ben bu rakamları, bu sübvansiyonları bizim kaynaklardan söylemiyorum, değerli iktisatçılar. Ortak Pazar resmi gazetesinden aldığım, yani Ortak Pazarın resmi yayınlarında açıkça, net bir biçimde ifade ettiği, yayınladığı rakamlar.

Et sektöründe daha büyük bir fecaat yaşanıyor. Şöyle söyleyeyim, gene aynı kaynaktan, Ortak Pazarın resmi gazetesinden aldığım, tabii resmi gazetede bütün bu rakamlar Avrupa ortak para birimi ECU cinsinden ifade ediliyor. Ben bunları cari değerlerle dolara çevirerek söylüyorum. Efendim, Ortak Pazar et sübvansiyonunu diğer bütün mallarda olduğu gibi gayet güzel böyle teferruatlı bir biçimde, her cins eti spesifik ederek, ne kadar sübvansiyon verdiğini açıkça yazıyor. Ben hepsini tek tek saymayayım ama taze ete ne sübvansiyon veriyor, dondurulmuş ete ne sübvansiyon veriyor, onu söyleyeyim. Efendim, AET'nin bu sübvansiyonları da piyasalar açısından ayrılıyor. Ortadoğu ülkelerine farklı, Amerika'ya farklı, diğer ülkelere farklı filan. Bizi ilgilendiren bölümü Ortadoğu'ya ihracatında uyguladığı. Ben buna kısaca vergi iadesi diyorum. 941 dolar / ton ihracat sübvansiyonu var soğutulmuş taze et için, şayet siz onlara ihracat yapmak isterseniz 2005 dolar ton girişte vergi, fon neyse ödemek zorundasınız. Ama ihracatını alalım biz, yine 941 dolar / ton. Türkiye'nin ithalatta aldığı fon ise 250 dolar / ton. Gümrük vesaire resmi de 97 dolar tona geliyor. Böylece toplam 347-350 dolar diyelim. 940, 350: Onlar 940 veriyor. Bizimki 350, yani onlar 2 metre 15 santim atlayacak şekilde geliyorlar, biz önlerine 50 santimlik duvar koymuşuz. Donmuş et tabii daha da facia: Oradaki sübvansiyon 100 dolar / ton. Siz onlara ihrac etmek isterseniz 3440 dolar ton, Türkiye'nin uyguladığı fon ise gene 350 dolar ton civarında. Yani Türkiye'nin et sanayi efektif olarak 650-700 dolar civarında bir net dampingle karşı karşıyadır. Neden bunu acaba böyle yapıyorlar, dersek, **Economist** diye

bir dergi vardır, iktisadi gelişme ile ilgili ilginç haberler verir, eminim çoğunuz takip ediyorsunuz; burada bir makaleden size bir bölüm aktarayım, diyor ki: Ortak pazarın elindeki et stokları 760 bin ton civarında et dağı diyor. Bunu eritmek için büyük sübvansiyonlar veriyorlar, diyor. Ayrıca teknoloji keşfetmeye çalışıyorlar, diyor. Yani bundan gaz üretebilir miyiz, yakıt olarak kullanabilir miyiz? falan diye. Ortak Pazarın elindeki soğuk hava depoları bu etleri stoklamaya yetmediği için, Ortak Pazar bu sene İsviçre'den ve Avusturya'dan Ortak Pazar dışı ülkelere soğuk hava deposu kiralamıştır, diye. Rusya'ya çok güzel fiyatlarla et satmaya çalışıyor. Bu stoklar tereyağda 1 milyon 200 bin ton, üst tozunda 500 bin ton filan, diğer tarım ürünlerinde bu şekilde gidiyor.

Efendim, gerçekten bu şekilde Türkiye'nin tarım kesimi bir sübvansiyonla karşı karşıya. Maalesef bugün Türkiye'de süt veren hayvanlar kesiliyor, besi çiftlikleri kapanıyor, tavuk çiftlikleri kapanıyor, yumurta çiftlikleri kapanıyor, tavuklar kesiliyor. Kanımca alınması gereken ve alınabilecek önlemler var. Birçok şey söylenebilir. Öncelikle şunu söylemek lazım. Tarım sektörüne destek olmak, yardımcı olmak lazım. Bu sektör de artık bu zorluklar dolayısıyla tarım kredilerinin dışına taşmış, yüksek maliyetli, yüzde 70-80'e ulaşan maliyetli, bildiğimiz normal ticari krediler kullanır hale gelmiştir. Bu sektörün bu sübvansiyonlu ithalat, bu damping karşısında bunları kaldırır hali kalmamıştır. Büyük bir memnuniyetle Türkiye'de güzel istatistikler görüyoruz, enflasyonun yüzde 30'lu rakamlara indiğini görüyoruz, enflasyonun inme beklentisi artık yaygındır. Eğer bu gerçekse, Türkiye'nin son bir yıllık enflasyon oranı yüzde 38'ler civarına inmişse, yüzde 50'lerden başlamışsa, bugünkü rakamlar belki yüzde 30'lar civarındadır, bu doğruysa eğer, önümüzde büyük bir fırsat vardır. Bu enflasyonun inme beklentisinden de yararlanarak, kredi faizleri de Türkiye'de indirilmelidir. Bu fırsatı kaçırmamalıyız. Türkiye'nin ihracatını canlandırmak istiyorsak, yatırımlarını da canlandırmak istiyorsak, enflasyonun

indiği bir dönemde kanımca Türkiye'nin reel faiz haddi büyüme hızının üzerinde olmamalıdır. Eğer o beş-altı ise Türkiye'de reel faiz de o seviyede olmalıdır. Bunun üzerinde kalmamalıdır reel faiz oranları, eğer faizleri genel olarak indiremiyorsak en azından tarım ve tarıma dayalı sanayilerde indirmek gereklidir.

İkincisi, Ortak Pazar'ın uyguladığı ihracat, ithalat, dış ticaret rejimini mutlaka uygulamalıyız. Neden uygulamalıyız? Birincisi, etkili bir biçimde mücadele edebilmek için uygulamalıyız. İkincisi, yarın Ortak Pazara girersek biz de ona tabi olacağız, bunun için uygulamalıyız, yani Türkiye'nin ülkeler itibarıyla, bölgeler itibarıyla elâstik, yönetimine özel sektörün de, yani sanayicinin de iştirak edeceği, ama kaynağı da özel sektörden gelen, kaynağı vergi olmayan bir ihracatı teşvik sistemine ihtiyacı vardır. Vergi iadesi sistemini terk etmek üzere olduğumuzu zaten okuyoruz. Süratle terketmeliyiz, bunun yerine Ortak Pazarın uyguladığı bir ihrac teşvik sistemi ve ithalde —ne dersiniz deyin, ithal duvarları mı dersiniz?— Ortak Pazarın uyguladığı sistemi süratle uygulamalıdır. Ben bununla ilgili zannediyorum, en son **Cumhuriyet** gazetesinde, bundan evvel birkaç kere nasıl olması gerektiğini teferruatıyla yazdım. Vaktim olsaydı burada da izah etmek istiyordum. Ama vaktim kalmadığı için izah edemiyorum. Ayrıca Ege Bölgesi Sanayi Odası hükümete Sanayi Odası görüşü olarak önermiş ve benimsemiştir. Ben bu yeni ihrac teşvik sisteminin Türkiye'de gerekli olduğuna inanıyorum, ihrac hamlemizin devam için, tarım ve tarım dayalı sanayimize canlılık kazandırmak için gerekli olduğuna inanıyorum. Zannediyorum, vaktim doldu. Ben içtenlikle diliyorum ki, 1986 ve daha sonraki yıllarda Türkiye'miz daha çok üretim yapan, daha prodüktif üretim yapan, ürettiğinin daha büyük bir bölümünü ihrac eden, dışa satan ve daha çok ithalat yapan, yeniden büyüyen, ekonomisi büyüyen bir ülke haline dönüşmüş olsun.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

YÜKSEL ÜLKEN : Çok dikkat çeken, ilginç

konuşması için Sayın Kubalı'ya teşekkür ediyorum. Söz sayın Akat'ın buyurun efendim.

ASAF SAVAŞ AKAT : Teşekkür ederim, sayın başkan. Efendim, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne ben de teşekkür ederim. Benim konuştuklarımın Sayın Kubalı'nın anlattıkları ile hiçbir ilgisi olamayacak, doğan aksaklık yüzünden, bu bir. İkincisi, burada sanki muhalefet de yok gibi. Sayın Kurdaş ve Sayın Önder, biz, az çok benzer şeyler söyleyen insanlarız, hiç olmazsa bendeki intiba o. Gönül isterdi ki bizden farklı şeyler söyleyenlerle bir araya gelelim, biraz tartışma olsun, belki tartışma yerine burada fikirleri zenginleştirebiliriz.

Biliyorsunuz, «ekonomi ve demokrasi» panelin konusu. Aslında o da biraz acemice olmuş. Ekonomi, bildiğiniz gibi, genel bir kavram; demokrasi ise özel bir rejim. Makulü «ekonomi ve siyaset» olurdu, bir özdeşlik olurdu, «piyasa ekonomisi ve demokrasi» veya, «planlama ve demokrasi» olabilirdi. Onun için ben izin verirsiniz ekonomi ve siyasetten bahsedeceğim. Siyaset deyince de tabii sadece demokrasi değil, demokrasinin tersini de daima düşünmek gerekiyor, özellikle Türkiye'de böyle gelenekler var. Konuşmayı iki partide düşündüm. Birincisinde Türkiye'nin şöyle bir geçmişine bakıp Türkiye'nin geçmiş döneminde ekonomi siyaset ilişkileri hakkındaki tezleri gözden geçirmek, ideolojileri gözden geçirmek, varsa benim bu konudaki tezlerimi hatırlatmak diyeyim, çoğu sağda solda söylendi. İkinci bölümde ise daha genel belki felsefi diyebileceğimiz ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkilerin yarınına yönelenebiliriz. Şu anda program nasıl uygulanacak bilmiyorum, ama buna ben kendi hesabına uymaya çalışacağım. Türkiye'de birkaç tema var, bunları gözden kaçırmamak, hiç olmazsa unutmamak lazımdır.

Türkiye köklü bir tek parti geleneğinden gelen bir toplum. Dolayısıyla Türkiye'de ekonomi, hızlı ekonomik gelişme ile demokrasinin bir arada gitmeyeceği yönünde güçlü ka-

naatler epeydir hep varolmuş. Bugün de var mı, o da tartışılabilir, ama geçmişte her zaman varolmuş. Onları şöyle bir hatırlatmakta yarar var. Tek parti dönemini bir an için kenara atalım. Adı üstünde tek parti dönemi. Ondan sonra bizim için ilginç olan dönem sanıyorum 1960'lı yıllar. 60'lı yıllardan başlayan dönemde gene iki tarafta da genel kanaat demokrasi ile hızlı büyümenin bir arada olmayacağı idi. İster Kemalizm diyelim, ister Atatürkçülük diyelim, o cenahta şöyle özetleyebiliriz cenahın olaya bakışını: Bir ke-re, seçim sistemi geldiğinde, Filipin demok-rasisi ya da sandıksal demokrasi geldiğinde gericiler, feodaller, gayri milli unsurlar, Ame-rikan uşakları iktidara gelmektedir. Bunların amaçları zaten ülkeyi Amerika'ya peşkeş çekmektir. Dolayısıyla bunların büyüme sağ-lamaları mümkün değildir. Mademki seçim-lerde bunlar geliyor, demek ki bu ülke de-mokrasisi ile büyüyemez, hızlı büyüme rayına oturamaz. Ne yapmak lazımdır? Darbe yap-mak lazımdır. Darbe yapınca da tek partili bir rejim gelmelidir. Ancak bu takdirde Türki-ye emperyalizm boyunduruğundan kurtulur, bu boyunduruğu kırar ve hızlı büyümeye Ke-malist tek parti atılımı içinde, birlik içinde vs. Bunlar okuyorsunuz, gazetelerde geçer. Genel kanaat solda —sol diyelim— budur. Marksist solun —o devirde pek yoktu, daha sonra çıktı— görüşleri de beş aşağı beş yu-karı aynıdır, yalnız atılım, birlik yerine sos-yalizm vardır. Az gelişmiş ülke kapitalizm ve demokrasi ile kalkınamaz. Ne lazımdır? Sos-yalizm lazımdır. Yani az gelişmişlik çemberi-ni ancak sosyalizmle kırarsınız. Demek ki soldaki genel kanaat memlekette demokrasi-nin bizim iktisadi gelişmemizi engellediği.

Sağa baktığımızda, aynı anlayışı biraz farklı şeylerle özellikle iş âleminde görebilir-siniz. Orada da şudur: Demokrasi gelince sendikalar geliyor, örgütlenme hakkı geliyor, böyle rivayetler çıkıyor, arkadaşlar, bu mem-leket böyle idare edilmez, otoriter bir rejim, sağlam, sopalı bir rejim gelsin, yani diktatör-lük gelsin. Demokrasi bizim için lükstür. İki tarafın da birleştiği şey odur. Yani bizim hızlı büyümemiz için demokrasi denilen olay lüks-

tür. 60'lı yıllarda çok belirgindir bu. Yani de-mokrasisi lüks değildir, diyen insanlar birkaç kişiden ibarettirler. Amaçlanan rejim farklı-dır, ama amaçlanan rejim demokrasi değil-dir. Çünkü demokrasi ile Türkiye yavaş bü-yür. Böyle bir gözlem yapabiliyoruz. İktisat-çılar bu konuya maalesef çok az bakmışlar-dır. İktisatçıların demokrasi, iktisadi büyü-me tartışmasına girdikleri kanaatinde de ği-lim. Benim ilginç gördüğüm tek çalışma Bo-ratav'ınki; o da 80'li yıllardan sonra yapılmıştır. Boratav bu ana eğilimin dışında bir şey söylüyordu, diyordu ki 50'li yıllarda po-pülizm gelmiştir. Bu popülizm ithal ikamesi politikaları sayesinde gelmiştir, demokrasiyi mümkün kılmıştır. Bir bölümüne katılıyorum, ithal ikamesi konusunda benim ciddi tered-dütlerim var ama ilginç bir tartışma açmıştır bu. Yani Demokrat Parti-AP geleneği popülist midir? şeklinde buna karşı çıkanlar da oldu, destekleyenler de oldu. Benim hipotezim ge-rek **Alternatif Büyüme Stratejisi'**nde, gerek sağda solda çıkan yazılarda, örneğin daha net bir şekilde olayı anlatan **Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi'**nde çıkan yazıda da tam tersinedir. Benim Türkiye ile ilgili göz-lemlemlerim Türkiye'de demokrasi arttıkça, par-lamente rejimin etkinliği arttıkça, büyüme hızının yükseldiği, tam tersine sapıldıkça büyüme hızının düştüğüdür. Yani bana so-rarsanız, çok net bir şekilde Türkiye'nin an-cak ve ancak sadece demokratik rejimde hızlı büyümeye gideceği, demokrasi azaldık-ça büyüme hızının düşeceği kanaatindeyim. Ampirik olgular diyorum, bunu böyle gösteri-yor. Ampirik bir gözlem, tabii teorik kanıtları da var, sağda solda rastlamışsınızdır. Bunun altında rejimin gücü kavramı, Türkiye'de de-mokratik olmayan rejimler ekonomiye doku-nacak kadar güçlü müdürler sorusu. Rejimin gücünün iktisadi anlamı da tarımda kaynak aktarma mekanizmaları olayına geliyor daya-nıyor, vergileme vs. gibi olaylara dayanıyor, yani bir de teorik çerçeve var.

Bu ana temalar çerçevesinde şöyle kuş-bakışı Cumhuriyet tarihimizde ekonomi siya-set ilişkilerine bakmak istiyorum. İlk bakma-mız gereken dönem 50 öncesi dönem tabii.

50 öncesinde Cumhuriyet tarihinin şu panelin konusuna giren, ekonomi siyaset konusuna giren olayların içinde en önemli iki tanesinden bir tanesi yer almıştır diyeceğim; Türkiye'nin belki de bütün şu geçmiş 70 yılında alınmış karar, aşarın kaldırılması ve yerine tarım sektöründe doğrudan vergi toplayan bir modern vergi sisteminin kurulmaması, kaldırılıyorsunuz, yerine bir şey koymuyorsunuz, bu çok önemlidir. Zannediyorum sayın Önder bu konuda bir şeyler söyler. Onun makalelerinden birinde, galiba **Toplum ve Bilim** ya da **İktisat Dergisi**'nde, bu şekilde Cumhuriyet yönetimi sanayileşmemeyi kabul ediyordu, diye ifade vardır. Yani bu kadar önemli bir şeydir, tarımdan sanayie kaynak aktarmayı reddetmek demek fiilen sanayileşmeyi reddetmek demek. Ben diyorum ki bu karar son 60 yıllık iktisat tarihimizin kendisidir, macera budur işte. Sanayileşmeyi bir kararla reddetmiş bir toplumun macerasıdır, Türkiye'nin son 60 yıllık iktisat tarihi hikâyesi. Peki ama diyeceksiniz, bunun siyasetle ne ilgisi var? Netice itibarıyla bir karar alınmış, tarımda doğrudan vergileme yapılmaktan vazgeçilmiş, siyaset ile bence bunun çok önemli bir ilgisi var, bağlantısı var, o da şu: Neden aldılar bu kararı, sonuçları ne oldu diye sorulduğunda, diyorum ki bu karar Cumhuriyeti kurtarmıştır bence. Cumhuriyet rejimi sonradan kendisinin ifade ettiği kadar toplum önünde güçlü ve meşru bir rejim değildir. Bunun için köylünün üzerinde büyük bir yük olan aşarı kaldırmıştır, sanayileşmekten vazgeçmiştir ve bunu yaparak saray — ulema ikilisinin tezgâhladığı bir iç savaş, bir ayaklanma ihtimalini engellemiştir, cumhuriyeti kurtarmıştır. Cumhuriyetin kurtarılması Türkiye'nin siyasi gelişmesi açısından çok önemlidir. Bundan dolayı da aşarın kaldırılması Türkiye'nin siyasi gelişmesi açısından çok önemlidir diyorum. Yani söylediğim bu kadar net bir olay.

Şimdi burada tabii bir sürü alt temalar var. Onların hepsine girmemek lazım, yalnız hemen ondan sonra gelen olaya vurguyu çekmek istiyorum; o da 30'lu yıllar başında iktisadi devletçilik başlıyor. 30'lu yıllar başın-

da gelen iktisadi devletçiliğin önemli siyasi sonuçlar yarattığı kanısındayım. Bu siyasi sonuçların devrin Cumhuriyet Halk Fırkası genel sekreteri Recep Peker'in metinlerinde çok belirgin bir şekilde görüldüğü kanatımdedir. O da şudur: İktisadi devletçilik ancak siyasi devletçilikle birlikte anlam taşır. Yani iktisadi devletçilik ve tek parti rejimi iç içedirler, beraber bir anlam taşırlar. Rejim 1930'lu yıllara geldiğinde bu anlama, bu özgül anlama konsolide olmuştur. Siyasi devletçiliği ve iktisadi devletçiliği talep etmekte, istemektedir tek parti rejimi ve devletçilik. Türkiye'de genellikle devletçilikten bahsedenler de hep biraz Recep Peker'in bu sözlerini anımsatırlar ve korkuturlar, acaba siyasi devletçilikte yani tek partili rejim de istiyorlar mı diye. Bu iki olay beraberce Türkiye'nin tarihi açıdan önemli bir olayın, 46-50 olayına ışık tutuyor. Cumhuriyet rejimi aşarı kaldırmış, dolayısıyla hızlı büyümeden vazgeçmiş, büyümekten vazgeçmiş. Büyümekten vazgeçmesinin önemli bir sonucu var. Kendi kendisini konsolide edemiyor, bir türlü. Çünkü tek parti rejiminin kendi kendini konsolide edebilmesi, yani içeride bölünmelerin, ciddi bölünmelerin olmamasının ön şartı, ekonomide hızlı büyümedir. Ekonomide hızlı büyüme olmayınca, rejim kendi içinde bölünmeye, tek parti kendi içinde bölünmeye çok açık. O kadar açık ki dışarıdan şöyle küçük bir fiske geldiğinde, 1945'te müttefikler, demokrasi cephesi, savaşı kazanınca tek parti konsolide olmamış bir tek parti rejimi olduğu için demokrasi penceresini açmak zorunda kalıyor. Yani belki aşarı kaldırıp yerine modern bir vergi koyma güçleri olsaydı, diyorum, o zaman belki de 1946'da Türkiye demokrasiye geçmezdi diyorum. Çünkü 20'lerden 40'lara, 50'lere giden hızlı büyüme rejimin böyle bir ihtiyaç duymasına yol açan bölünmeye izin vermezdi. Bence bu da ekonominin nasıl siyasete, yandan da olsa, tekrar geri geldiğini ve aşarın kaldırılmasının Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından ne kadar önemli bir karar olduğunu bize bir daha gösteriyor.

Hızlı büyüme ancak bir tek parti dik-

tatörlüğü ile olur, önerisini çok net bir şekilde **Kadro'**cularda görüyoruz, 1930'larda **Kadro** hareketi. O dönemin eksantrik iktisatçısı var; Ahmet Hamdi Başar. Genellikle doğru sözler söyler ama, bu konuda o da onlarla hemfikir. Bir tek muhalif ses var. O da benim bildiğim, Ahmet Ağaoğlu. O **Serbest İnsanlar Ulkesinde** diye piyasa ekonomisi bazında demokrasi ile yönetilen bir ülkenin ütopyasını 1930 ya da 1931'de bir yerlerde **Kadro'**culara ve siyasi ve ekonomik devletçilere karşı yazıyor. Fakat fazla bir etkisi olmuyor, yani tek ses, öyle bir eksantrik ses olarak kalıyor. Toplumu etkilemiyor o dönemde de, daha sonra da. **Kadro'**cular etkili oluyorlar 60'lı yıllardan sonraki sol Kemalist harekette. Sol hareketin de Türkiye'de öncüsü diyebiliriz **Kadro'**cu düşünce için. 1950 önemli bir olay tabii. 1950'de seçimle beraber seçimle gelip, tekrar seçimle gidecek bir partinin ekonomiye bakış açısının hemen değiştiğini görüyoruz. Kendisine oy verenlerin ihtiyaçlarına cevap verme arayışı var. Türkiye'de yeni bir olay, bunları Boratav'ın dediği gibi popülist sözcüğü ile özetleyebilirsiniz, olabilir. Çünkü güncel hayata yansıyor, iktisat politikalarına yansıyor seçmenlerin ne düşündüğünü önemsemek. Birincisi, yatırımlar artıyor, bütçe açıkları artıyor, destekleme politikaları artıyor, kredi politikaları boyanıyor, yani Türkiye önemli bir genişleyici politikalar kümesi uygulamaya başlıyor. O sıralarda, 50'li yıllarda, daha evvelki daraltıcı iktisat politikalarının etkisinden bir miktar da kullanılmayan kaynaklar olduğu için, özellikle 50'li yılların ilk yarısında üretimde de fenomenol diyebileceğimiz, cumhuriyet tarihinin görebileceği en büyük büyüme hızları ve üretim artışlarına da yansıyor.

Bence 1950 dönemi demokrasinin, parlamenter demokrasinin, seçimlerin —yani demokrasi sözcüğünü kullanmayalım 1950'ler için isterseniz, parlamenter sistemin diyelim, ne kadar demokrasi olduğu çok belli değil, kuvvetler birliği anayasası ile birlikte— ve parlamenter sistemin Türkiye'de ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi hızlandırdığına çok net ampirik bir kanıttır bence. Ancak bir de

madalyonun öbür yüzü var. Hızla büyüyen bir milli gelir, hızla artan reel gelirler ve refah içinde toplumun sayıca önemsiz fakat etkili zümreler diye daha sonra adlandırılacak olan bir kesiminin gelirleri hızla düşmekte. Demokrat Partinin 10 yılı boyunca bürokrasinin reel geliri sürekli düşüyor, askeri ve mülki erkânın reel olarak. Bu konuda yapılmış araştırmalar vardır, **Toplum ve Bilim**'de yayınlanmış. Türkiye'de kişi başına gelir iki katına çıkarken, bürokratların gelirleri yarı yarıya düşer; demek ki fakirleşmeleri bire dört olmuştur. Bence 27 Mayıs olayının şüphesiz başka sebepleri de vardır, ama zenginleşen bir toplum içinde fakirleşen bir bürokrasinin Demokrat Parti'ye nasıl kin duyduğunu, çoğunuz hatırlamazsınız ama, Yassıada mahkemesi denilen şarlatanlıkta çoğumuz, benim neslim hiç olmazsa, yaşadı.

27 Mayıs sonrasında bir cuntacılık furyası var, biliyorsunuz. Bugün geldi, yarın geliyor. Paşa demiş ki, olmak üzere. Önemli bir etkisi oldu bu cuntacılık furyasının 60'lı yıllarda. Kimse enflasyon yapmaya ve bütçe açığı vermeye cesaret edemedi. Yap enflasyonu, assınlar seni, bu kadar basitti. Dolayısıyla 60'lı yıllar cuntacı tehdidi altında istikrarlı iktisat politikalarıyla geçti. Bana sorarsanız, demek ki siyasetten gelen ekonomiye zorunlu istikrar ve gene aynı şeyi gördük ama istikrara rağmen Türkiye'nin fevkalade parlak büyüme açısından, fevkalade dengeli bir dönemidir 1970'e kadar geçen dönem.

Bu arada önemli bir nokta var, gözden kaçan; 1968, 1969, 1970 yıllarında devrin iktidarı Süleyman Bey finansman kanunlarını ve ağustos iktisat paketini çıkartmıştır. Bunlar, efendim, demokrasi ile gelen seçimler reform yapamaz, vergi koyamaz diyenlerin yüzüne vurulmuş bir tokattır. Cumhuriyet döneminde bir tek ciddi, varlıklı sınıflara yönelik vergi paketi finansman paketidir. Onun dışında hiç kimse hiçbir şey koymamıştır. Demek ki demokrasi içinde Türkiye içinde rejimler bayağı vergi koyabilmiştir. Sadece ve sadece demokrasi dönemlerinde Türkiye'de böyle şeyler yapılabildiği, diyorum.

ben. Demokrasi sağtığı zaman bunlar yapılamaz. Demokrasinin olmadığı dönemlerde bir finansman kanunları, bir 1970 operasyonu yapılamazdı. Bunu da tekrar vurgulamak lâzım.

50'li ve 60'lı yıllarda başlayan bu popülist dediğimiz politikaların, yani seçilmek amacıyla, seçmenine iktisadi bir şeyler verme çabasının, bu okul olabilir, kredi olabilir, yüksek fiyat desteği olabilir, fabrika olabilir, yol olabilir, ama çeşitli yolları vardır. Seçmene bir hizmet bir refah götüren şeyler yapılması olayı, seçmende demokrasiyi benimseme açısından bence tek parti rejiminin hatıraları önemli bir birikime yol açmıştır. 71 olayının kalıcı bir olay haline dönüşmemesi, geçici ve kısmi kalmasında bu çok önemli bir etken olmuştur.

Şimdi aslında esas güzel döneme geldik. 70 sonrası ve 80'e geldik. Ama korkarım ki vaktim kalmadı. İkinci turda ben bir şey olmamış gibi —bizde âdettir zaten, bizim panellerde herkes bir şey olmamış gibi kendi söylediklerini söyler, insanlar genellikle birbirleriyle tartışmazlar— kısaca anlatsaydım ne gibi sonuçlara varacaktım, onları söyleyeceğim. Birincisi, Türkiye'de seçimler ve parlamenter sistem ekonomide hızlı büyüme eğilimlerini güçlendirmiş, tek parti ya da darbe iktidarları ise zayıflatmıştır. Kıssadan hisse çıkartıyoruz. İki, özellikle fiyat istikrarı anlamına gelen ekonomik istikrar, düzgün işleyen parlamenter sistemin ön koşuludur. Üç, 1960 sonrası —buna daha sonra gelecektim, çok önemli bir olayı anlattık, aşar olayını, öbürünü anlatamadık— ocak bucaklarının kaldırılmasıyla siyasete halkın katılımının engellenmesi, diyorum, 70'li yıllarda iktisadi istikrarsızlığın temel nedenidir. 70'li yıllardaki iktisadi istikrarsızlık daha sonraki gelişmelerin esaslı nedenidir. Yani bende ocak bucaklarının kaldırılmasına iktisadi ve siyasi sonuçları olan bir olay şeklinde, aşarın kaldırılması ile karşılaştırılabilecek bir olay şeklinde bakma eğilimi var. Son olarak da 1980 rejimi hızlı büyümeye geçişi engellediği ölçüde ekonomik istikrarı arttırıcı değil, azal-

tıcı bir etki yapmaktadır. Yani dört tane sonucumuz var, sonuncusu da doğrudan doğruya 80'le ilgili. Efendim, zannediyorum ki tam zamanında bitirdim. Çok teşekkür ederim sayın başkan.

YÜKSEL ÜLKEN : Çok teşekkür ederim Sayın Akat, hem konuşmanız için hem başkanlığa gösterdiğiniz yardım için sağolun efendim. Sayın Kurdaş, buyurun efendim, söz sizindir.

KEMAL KURDAŞ : Efendim, ben konuşmaya başlamadan önce bu kabil toplantılarda şimdi sizin de şahit olduğunuz bir rahatsızlık durumunu dikkate getirmek istiyorum. Son derece önemli konuları bu toplantılarda geniş panellerde tartışıyoruz ve de son derece kıymetli zevatı çok kısa sürelerle sıkıştırıyoruz ve de bu yüzden son derece hızlı konuşan bir konuşucu grubu teşekkül etti. En önemli konular yarıda kesilip, başkanla konuşucu arasında bir münaveret davası haline geldi. Başkan antipatik oluyor, konuşucu rahatsız oluyor. Onun için çok genç bir ses beni telefonda defaatle bu konuşmaya davet etmemiş olsaydı, böyle bir konuşmayı kabul etmeyecektim. Çünkü Ankara'da çok ciddi bir sıkıntıya uğradım. Türkiye'de para politikaları, finansman politikaları ve enflasyon konusunda bir konuşma istenmiş, konu çok önemli, Türkiye'de pek çok önyargının da geçerli olduğu bir saha, ciddi hazırlanmışım kendimi, her işi bırakıp, onbeş dakikada izah edeceğim diyorlar ve o gün benimle başkan arasında —başkan tavizsiz bir maliye müsteşarı çıktı, onu da gücendirmek tehlikelidir Türkiye'de— habire mücadele cereyan etti. O üç dakikada bir beni ikaz eder, ben bir şey söylemek isterim. Onun için bugün söyleyeceğimi başta, —nasıl olsa bitiremeyeceğim diye— ilk başta söyleyeceğim. Sonra geri kalanı vakit kalırsa anlatmaya çalışacağım. Şimdi 20 dakikayı başlatıyorum, sayın başkan, tamam mı?

Efendim, ben konuya geçmişle değil,

Sayın Akat'la, doğrudur, fikirlerimiz çok büyük ölçüde aynı paralelde olur. O çok güzel değindi geçmişe. Ben bugünün Türkiye'sinden alacağım konuyu ve istikbal için düşüncelerimi bir manada teorik bir çerçevede arz etmiş olacağım.

Hedefimizin özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasi olduğunu farz ederek konuşuyorum. Öyle bir demokrasi ki insan haklarına saygılı, insanların teşebbüs özgürlüğüne de saygılı, hızlı kalkınmaya açık, ama hızlı kalkınmanın nimetlerini de bütün vatandaşlarına mümkün olduğu kadar eşit biçimde yayabilen bir düzendeki demokrasiyi esas alıyorum ve şu soruyu soruyorum: Böyle bir demokrasi hangi ekonomik sistem içinde mümkündür veya güven altındadır? Tabii meselelerin bir de şu yanı var, ekonomik sistemin dışında bir de bunun uygulaması var. Son derece mantıklı bir sistem içerisinde, son derece hatalı uygulamalar olabilir, binanaleyh meseleyi vaktin uzun olduğu bir panelde veya bir etütte ekonomik sistemlerle demokrasi münakaşası yapmak, ayrıca da sistemler içindeki uygulamalarla demokrasinin bağlantısını tesis etmek şeklinde ele almak doğru olur. Ben burada kısaca önce sistemler karşısında özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasinin durumunu belirteceğim. Burada size vaktin kalmaması ihtimaline karşı peşinen şunu arz etmek istiyorum. Özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasi, piyasa sistemi olmayan, piyasa sistemine dayanmayan ve teşebbüs özgürlüğünü kabul etmeyen bir ekonomide mümkün değildir. İnsanlığın 60 yıllık, 70 yıllık tecrübesi bunu bize kesin olarak kanıtıyor. Şu arz edeceğim teorik bilgiler de sanıyorum bunu verecek. Dünyada işler halde gördüğünüz bütün özgürlükçü demokrasiler, çoğulcu demokrasiler piyasa düzeninde çalışan özel teşebbüsü kabul etmiş, ama o teşebbüsün serbest bir piyasa düzeni içerisinde ortaya çıkardığı pek çok sakıncayı —altını vurguluyorum— akılcı sosyal demokratik tedbirlerle giderebilmiş toplumlar da yaşıyor. Totaliter, üretim araçlarının tamamının devlete verildiği ve ekonominin piyasa güçleri dışında merkezi planlama ile

düzenlendiği, dikte edildiği ekonomilerde çoğulcu, insan haklarına saygılı, insan özgürlüklerine saygılı demokrasiler gelişmiyor. Belki büyük bir kültür devrimi ile bu demokrasilerde de, yani bu ekonomilerde, kolektivist ekonomilerde demokrasi olabilir. Ama 65-70 yıldır olamadı, olacağı da gözüküyor. Çok daha kolaylıkla Stalin'ler ve Pol Pot'lar yaratıyor. Söyleyeceğim bu noktada toplanıyor, ama vakit kalacağını düşünerek, konunun biraz derinliklerine girmek istiyorum.

Bunu şunun için de belirtmek istiyorum. Türkiye'de yeni siyasi yelpazenin teşekkülünde piyasa sisteminin etkinliklerini esas kabul etmeyen, o çerçeve içinde Türkiye'ye denge ve hızlı kalkınma getirebilecek bir program üzerinde çalışmayan hiçbir siyasi hareketin başarılı olacağına ve Türkiye'ye hizmet edebileceğine inanmıyorum. Bunu vakti ile ben muhtelif yazılarda yazmıştım, yayınladığım kitabın özel olarak önsözünde incelemiştim. Bütün üretim araçlarının devletin elinde kullanıldığı ve bütün ekonomik kararların bir plan içinde, bir merkezden alındığı bir ekonomide siyasi özgürlük olamaz. Çünkü Marksizmin kendi iddiasına uygun olarak ekonomik araçlara hâkim olan ekonomiye, topluma hâkim olur. Bütün bu araçlar da bir partinin elindeyse —aslında bir partinin de elinde değil, bir kliğin elindedir, hatta o kliğin başındaki adamın elindedir— bu kadar güce sahip olan, istediği adamı istediği işe tayin eden, kendisine karşı geldiğini hissettiği herkesi işinden atabilen, hiçbir iş buldurtmayan bir toplumda özgürlük olamaz. Bu zannediyorum universal bir gerçek. Özgürlükçü insan ancak bir geliri olan, gelirinde güveni olan veya hiç olmazsa geliri elinden alınabildiği zaman başını sokabileceği bir evi olan, sığınabileceği, ekmek çıkartabileceği bir küçük toprağı olan insandır. İnsanları bir toplum içerisinde birtakım hayallerle bir adamın keyfine tabi hale getirdiğiniz anda özgürlükler kaybolur. Kolektivist ekonomiler, yani özellikle Rusya'da gördüğümüz tatbikat şekliyle, çoğulcu da değildir. Çünkü bütün kararlar bir merkezden alınmaktadır, aşağı bildirilmektedir. İştirakçi de değildir; verilen em-

re aşığıdaki adamın bir şekilde uyması istenmektedir. O da tabii, bazı zaman garip hikâyelerle biliriz, hıleyle bu sistemin emirlerini yerine getirir. Tabii sistem tamamen merkezîyettir, emredicidir ve düzenleyicidir. Hiçbir müteşebbis özgürlüğü yoktur. Kalkınma açısından 60-70 yıllık uygulamadan sonra zannediyorum şu gözlemi yapmak haksız değildir: Bu tip ekonomiler başlangıçta, özellikle az gelişmiş ülkelerde ilk aşamada bir hamle verse bile ekonomi komplike olduktan sonra milyonlarca insanın iştirakini, katkısını, hevesini, desteğini yanında tutamadığı, yaratmayı, icat etmeyi asla teşvik etmediğinden, teknoloji dahi geliştiremediğinden bir yerde çıkmaza girmektedir. Kolektivist ekonominin temel sorunu, hangisi gelirse gelsin, prodüktivitedir. Kimse üretmek istemiyor, sistem buna elverişli değildir. Bu sistemin doruk noktası yarı tanrılık dedikleri durumdur. Eğer siz parti genel sekreterine bütün bir ekonominin üretim araçlarına hâkim olma imkânı verirsiniz, istediği gibi düzenlemek imkânını verirsiniz o adam yarı Tanrı olmaya heveslenir. Siyasette en büyük zaaf, —siz gençsiniz, görmediniz— insanın kendisinde tanrısal güçler görmesidir. Bu piyasa ekonomilerinde de var. Ona biraz sonra geleceğim. Fakat bütün güç elinde, bütün toplum elinde, istediğini işsiz güçsüz, ekmeksiz, yurtsuz, yersiz bırakabilen bir adamın Stalin gibi olması kaçınılmazdır. Ancak son derece ileri bir kültür ve kültürel gelişme belki burada bize daha başka sonuçlar getirebilir.

Buna karşılık özel teşebbüs ve mülkiyeti kabul eden ve serbest piyasa sistemine dayalı olarak işleyen ekonomilerde şöyle bazı gözlemler yapmak mümkündür. Bir kere piyasa sisteminin kendisi demokratiktir. Çünkü piyasada üretimden tüketime kadar kararlar yüzbinlerce tüketicinin arzusuna göre, onların arzuları tahmin edilerek, bazen şekillendirilmeye çalışılsa bile, binlerce, yüz binlerce, milyonlarca kişi tarafından oluşturulur. Yani bir iştirak ekonomisidir. Tabii çoğulcudur, pek çok çıkar merkezi, noktası vardır. Piyasa sisteminin etkili olduğunu söylemeye

gerek yok. İnsanlık tarihinin en büyük materyal gelişmesi kapitalist piyasa düzenleri zamanında, düzeninde gerçekleştirilmiştir. Teknolojik açıdan gelişme açısından da bu sistem son derece yaratıcıdır. İnsanlık hiç bu kadar hızlı teknolojik gelişmelere şahit olmadı. Onun problemleri var ama teknoloji muazzam bir gelişme yapıyor. Rekabet sistemi içerisinde bu gelişme muazzam eserleri ile dikkati çekiyor. Piyasa ekonomisini özgürlükçüdür. Milyonların katıldığı bir ekonomide operasyon kolay olmaz ve tabii mülkiyetin güvencesi altındadır bu özgürlükler. Piyasa ekonomisinde baştaki adamla ters düşerseniz adam işinizi elinizden zorla alır. Eğer piyasa sistemini tadil edip bütün güçleri birtakım bahaneler altında elinde toplamışsa, piyasa sisteminde baştaki adamın bir adamın ekmeğiyle oynaması çok zordur.

Binaenaleyh piyasa sistemi çoğulcu, verimli, demokratik ve özgürlükçüdür. Fakat pür şekliyle piyasa sisteminin de bazı sakıncalar taşıdığını biliyoruz. Piyasa sistemi gelirlerin dağılımında çalışanların aleyhine gittikçe belirginleşen bir adaletsizlik yaratmaktadır. Servetin dağılmasında da büyük haksızlıkların kaynağı olmaktadır. Servet ve gelir muayyen küçük zümrelerin elinde toplanmaktadır. Piyasa sistemleri klasik iktisadın çerçevesinde, biliyoruz, iktisadi buhranlara bir noktada açık veriyor, sistem bir yerde tıkanıyor. Kendi başına bırakıldığında hayli tahripkârdır, insana karşı tahripkârdır, sömürücüdür, çevreye karşı tahripkâr ve sömürücüdür. Temeli rekabete dayanmasına rağmen, rekabetin giderek azaldığı oligopollere, monopollere dönüştüğü bir sistemdir. O halde karşımızdaki sorun şudur: Piyasa sistemi dinamiktir, yaratıcıdır, özgürlükçüdür ama pek çok da sakıncası vardır, mesele bu sakıncaları rasyonel yollarla giderecek bir yol tutulmasıdır.

Gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliği önleyecek tedbirler hem bunun oluşumunu önleyici, hem olduktan sonra giderici tedbirler, böyle bir ekonomi için kaçınılmaz bir zorunluluktur. Ekonomiyi buhranlardan koru-

yacak tedbirler büyük insan ıstırabına, zaman kaybına ve de madde kaybına sebebiyet vermemek için önceden gözetilmeli, ekonominin yönetiminde bu hedef dikkatle göz önünde bulundurulmalıdır. İşsizlik de mutlaka göz önünde tutulacak; bu piyasa sisteminin zaafı olan noktalardandır. Tabii çevre ve insan sömürsünü önleyici tedbirler de bilhassa alınması gereken tedbirlerdir. Bu bizi nereye götürüyor? Zannediyorum, bir cins piyasa sosyal demokrasisine götürüyor. Aslında insanlığın bugün Batıda da, her yerde uyguladığı, muhafazakâr olarak bilinen politikalar dahi mesela 50 yıl evveline bakıldığında hayli sosyal demokrasi istikametindedir. Piyasa ekonomilerinde bir de bence çok önemli bir şey, bürokrasiyi önlemektir. Piyasa sistemi aslında antibürokratiktir, kararlar en alt düzeyden başlar, binlerce kişi tarafından alınır. Fakat piyasa sisteminde bir cins yeni sınıf vardır, bunu bir türlü analiz etmiyoruz sanıyorum. Bu sınıfın elinde çok büyük hızla bütün dünya muazzam bir bürokratik düzene boğulmuştur. Kolektivist ekonomiler zaten bürokrasisiz olamaz, o zaten baştan aşağı bir bürokrasidir, ekonomiyi siz düzenliyorsunuz. Piyasa ekonomisinde bürokrasi olmaması lazım. Fakat benim gördüğüm, birbirini izleyen bütün politikalar, bütün toplumlarda bürokrasi inşaatçıları. Bunlar bu bürokrasileri milletlerin başına çeşitli bahaneler altında getiriyorlar. Politikacıda benim gördüğüm en büyük zaaf, tam bir piyasa sisteminde dahi olsa gücü eline geçirmek zaafıdır. Ben hiçbir politikacı görmedim ki ona bir müdahale telkin edin, efendim işte şöyle bir şey var, tedbir alın, deyin, ama o piyasa sistemine müdahale olsun, onu reddetsin. Politikacı dünyanın her yerinde işte yatırımları teşvik, ihracatı teşvik bahanesi altında tamamen kendi takdirine bağlı olarak sistemler yaratıyor. Şimdi giderek iş bitirme namı altında bütçelerin bütün sarfiyatını kendi elinin altında toplayan düzenler getiriyor. Gene hızlı iş bitireceğim iddiası altında vergi sisteminde tamamen keyfiliğe açık, beş kişinin vereceği kararla arttırılan eksiltelen, beş kat indirilen, beş kat yüksel-

tilen tedbirler getiriliyor. Aslında bir manada yukarıda çizdiğim genel çerçeve dışındaki, piyasa ekonomisine uyuşum manasındaki tedbirler dışındaki, yani rekabeti koruyucu, rekabeti arttırıcı ilave tedbirler dışında alınan her düzenleyici bürokratik tedbir piyasa ekonomisi ile çatışan tedbirlerdir ve bunlar piyasa ekonomisinin etkinliğini çok büyük ölçüde azaltırlar. Bunun sonunda da kolektivist ekonomilerde yapılanlar ölçüsünde vahim hatalar yapılır.

Ekonomilerde uzun deneylerim, rastlantılar sonucu şunları gördüm: Kolektivist bir ekonomi verimsizdir, kaynak israf edicidir. Fakat sözde piyasa ekonomisi olan bir ekonomide yanlış tedbirler uygulanırsa o ekonomi kolektivist ekonomiden de daha verimsiz olmaktadır. Çünkü piyasa ekonomileri çok hassastır, çok hassas dengelere dayanır. Sistem kendisi içinde tutarlı ve düzelticidir. Siz politikacı olarak hiç bir şey bilmeden veya bürokrat olarak, her müdahale ettiğiniz zaman ekonominin bütün dengelerini alt üst ediyorsunuz. Mesela dünyanın en kuvvetli devleti yanlış bir döviz sistemi ve kur politikası izliyor ve borçlu zavallı bir millet haline geliyor. Tabii piyasa ekonomilerinin politikacı elinde getirdiği en büyük sakınca da enflasyonda gözüküyor. Piyasa ekonomileri, yani özellikle bu son yüzyılın kâğıt para düzeni, banka parası düzeni içinde politikacının emrine tâbi para politikaları uygulayabiliyor. Gücü kendinde olan bu politikacı sonuna kadar her vesileyle istismar etmekten kaçınmıyor. O zaman piyasa ekonomileri diğer alternatiflerinden daha büyük sıkıntılar, ihtiyaçlar içine düşüyor. Şöyle sözümü bitireyim: Eğer bundan sonra Türkiye'de özgürlükçü, çoğulcu bir demokratik gelişme içinde hızlı kalkınma istiyorsak bir piyasa sistemini mantığı içinde işletmek zorundayız. Böyle bir sistemde demokrasinin kurumlarının devletin kaderi üzerinde, ekonomik politikanın gidişi üzerinde kontrolünü, müdahalesini, hâkimiyetini tesis etmek zorundayız. Böyle bir ekonomide piyasa sistemi ile gerçekte hiç uyuşmayan birtakım bahaneler altında bütün iktidarın, piyasa sistemi olduğu halde, bir kişi ya

da iki tane müsteşarın elinde toplanmasına imkân veren sistemleri reddetmek zorundayız. Aksi halde piyasa sistemi içinde bir yuturmacayı kabul etmiş oluruz. Teşekkür ederim

Bir şey daha ilave etmek istiyorum. Bakıyorum, dinleyicilerin çok büyük bir bölümü genç arkadaşlar. Dünya bizim de burada tartıştığımız sorunları çok yaygın bir biçimde tartışıyor. Zannediyorum, bu alanda dünyada en çok yayının olduğu bir dönemi yaşıyoruz. İngiltere’de, Amerika’da, Türkiye’de de bu sahada ciddi yayınlar oluyor, önümde de **Piyasa Ekonomisi ve Demokrasi** diye bir kitap var. Bir hocamız tercüme etmiş; ben zor okudum. Çünkü yeni Türkçe kelime var içinde. Siz daha rahat okuyup anlayabilirsiniz. İngiltere’de **Democratic Economy** diye bir yayın oldu, Amerika’da geçen 4 ay içinde New York Üniversitesi’nde «Kapitalizmin Tabiatı ve Mantığı» adı altında aşağı yukarı bu konuları kavrayan çok ilginç yayınlar oldu. Deminden beri beni dinliyorsunuz ama benim sizden bir ricam var, bu kitapları ele geçirip, kafanızı toplayıp sakın bir şekilde okuyun. Çünkü istikbalde hem demokrasiyi, hem sağlıklı kalkınmayı siz savunacaksınız ve siz gerçekleştireceksiniz. Teşekkür ederim.

YÜKSEL ÜLKEN : Sayın Kurdaş, çok teşekkür ederiz. Sayın Önder, buyurun.

İZZETTİN ÖNDER : Sayın başkan, çok değerli hocalarımız ve çok sevgili arkadaşlarımız iktisatlılar. Şimdi gözünüzün önünde cereyan etti. Bir icraatın dışından, sonra da tarihin içinden konuşma oldu ve Kemal Bey de bazı deneyimlerini nakletti. Doğrusu çok değerli meslektaşım Savaş’tan benimsemediğim, benim de gerçekten yapmak istediğim, fakat yapamadığım bir yaklaşım izledik. O da şu: Toplumsal olaylar da, belki diğer olaylarda olduğu gibi, zaman içinde, kendi kuralları —bu kurallar üniversal değildir— içinde, sebep sonuç ilişkisi içinde geliyor. Yine değerli arkadaşımız Savaş bize anlattı ki, bazı yerde ekonomi belirleyici oluyor, bazı

yerde gerçekten politika belirleyici oluyor ekonomide. Benim doğrusu anlamadığım şu: hep yanlış yapıyoruz, arkadaşlarımıza söylememiz gerekiyor, bilim adamlarını getiriyor, burada —ben kendimi ayıracağım müsaadenizle— konuşma yapıyoruz, fakat tarihi izah eden büyük filozoflara baktığımızda, mesela Marx’a baktığımızda, katiyen toplumları devindiren insanlar arasında bilim adamlarına bu konuda yer vermiyor. Gramsci’ye baktığımızda, her toplum kendi bilim adamını yetiştiriyor, geliştiriyor, toplumu ancak biraz kapalı, şuursuz bir biçimde izah eden bilim adamları oluyor. Asaf Savaş izah etti, bana da biraz referans verdiği için müsaade ederseniz, söyleyeyim, aşarın kaldırılması meselesi. Biz kaldırdık aşarı, çünkü o Cumhuriyet kadrosu, yani o koskoca düşmanları Çanakkale’de şurada burada denize döktü demeyeceğim —çünkü bu **agresive** bir kelime, sevmiyorum bu kelimeyi— ama hakikaten kurtardı. Ama içe geldiğinde aşarı kaldırdı ki, o zaman aşar 1925’lerde bütçenin üçte birini oluştuyordu, Aşarın kaldırılması, İzmir İktisat Kongresine baktığınızda, 1923’te ittifakla alınmış bir karar. Öyle ekseriyetle falan değil, ittifakla alınmış bir karar. Niye? Toplumsal ittifak her zaman böyle mi olur? Hayır, Japonya’da 1868’te Meici restorasyonu yapıldığında, âşara benzer vergi kondu daha doğrusu vardı da arttı. Çünkü toplumsal ittifak orada başka şekilde teessüs etti. Bizde ise askerle toprak ağası arasında oluştu. Orada askerle sanayici arasında oluştu. İzmir İktisat Kongresinin bileşimine baktığınızda, o zaman İzmir İktisat Kongresinin kararlarının neler olabileceği zaten bilinir. Belki bunları hiç öğrenmeyeceğiz. Yani İstiklâl Savaşında o zamanki adıyla Mustafa Kemal’e 600 yıllık imparatorluğunu bırakıyor ve dindar bir toplum başka bir alana sapıyor. Niye? Toprağını kurtarmak için. O esnada yapılmış ittifakları ise belki de hiç bilmeyeceğiz. Yani toplumsal olayların izahında biz böyle görünen şeyleri ve biz de büyütendikten sonra, ışınılandıktan sonra izah etmeye kalkıyoruz. Tabii bazı şeyleri de yanlış izah ediyoruz. İşte niye biz buradayız, onu bile-

miyorum. Toplumu en iyi izah edebilen insanlar —bilim de toplumun içinde tabii— toplumun yanında olan insanlar olması gerekiyor. Çünkü toplumu onlar ne oluşturmuyorlar, ne yaşıyorlar, ne bir şey yapabiliyorlar. Ama dışarıdan görebiliyorlar. Bu görev üniversitelere düşebilirdi, çok ileride belki yine üniversitelere düşebilir kanaatini taşıyarak, şimdi biraz da başka şeyler söylemeye çalışalım.

Demokrasi kelime olarak da bir kere yanıltıcı. Mesela ne dedik? Serbest piyasa; kelimeler de dikkatle seçilmiş kelimeler tabii: serbest piyasa, özel teşebbüs, özgür insan. Şimdi, bunlara karşı çıkamazsınız, mantıksal olarak tutsaksınız. Çünkü serbest piyasa dediğiniz zaman karşıtı, hapsedilmiş, mahkûm piyasa, bağlanmış piyasa filan diyebilirsiniz. Böyle dememeniz lazım. Hakikaten o kadar serbest mi piyasa acaba? Ben işadami filan değilim, bağımlıyım fakat, serbestçe konuşabilmemiz için Kemal Beyin dediğine göre toprağınız falan olması lazımmış, benim toprağım falan da yok, serbestçe konuşamıyorum doğrusu, konuşmamam da lazım serbestçe.

Evet, piyasa ekonomisi, fakat dışa giden ithalatçılara baktığımızda ithalatımız artıyor, naylonunu falan bir kenara atın. Onlar daha kendi aralarında yakınıyorlar. Daha Başbakan şeref salonunda iken bir kısmı içeride görüşmeye başlıyormuş da daha bir kısmı bilmem gümrük kontrolünden geçiyormuş. Serbestlik bu mu, bu mu serbestlik? Bilmiyorum, bunları görmemiz lazım. Bunlar detay değil, çok ciddi olgulardır, bunların detay olarak görülmemesi lazım.

Şimdi demokrasi kelimesine bakalım. Asaf Savaş'a katılıyorum, belki hakikaten burada başka bir başlık bulmamız lazım. Biz çünkü şöyle bir formül yapsak, X belirli bir fonksiyonel ilişki içinde Y'nin fonksiyonu ise, Y'yi belirlerseniz, Y'ye belirli bir değer verirsiniz eğer, o zaman X belirlenmiş demektir zaten. Biz ikisini birden tartışırken, aslında bazı şeyleri pasifize ediyoruz. Yani bir şey serbest de olabilir, bu şey ekonomi de ola-

bilir. Biz yapmıyoruz, yapmaya çalışalım ileride. Ondan sonra demokrasi de gelişebilir ileride. Fakat demokrasiye baktığımızda da değerli meslektaşım Asaf Savaş yine izah etti, hatta biraz da sol görüş olarak, o da yanlış gibi geliyor bana. Sanki demokrasiyi geliştirdiğinizde, ekonomide birtakım ıvır zıvır sesler çıkacak. Sağ da öyle görüyor ya, sendika mendika gibi, üretim düşecek, gerileyecek. Demokrasi dediğinizde şu iddialarla karşınıza çıkabiliyorlar: Canım, bizim herkeşe ekmek verebilecek paramız yok, biraz daha gelişelim, ondan sonra vermeye başlarız. Ama tersinden bakmıyoruz. Tersinden nasıl bakabiliriz? Acaba bu yükü paylaştırabilir miyiz? Yükün paylaştırılması acaba biraz daha adil olabilir mi? Kim karar veriyor yükün paylaştırılmasının böyle olması gerektiğine? Bir yükse, bunun sonuçlarından yararlanacaksak, çocuklarımız yararlanacaksa, o zaman bunu biraz daha adil paylaştirmamız gerekiyor. Şimdi biraz daha detaya inelim, politikacının bir defa karar vermek görevi yoktur. Politikacılar manipüle ederler, yani toplumsal kararları alırlar. Ondan sonra onları uygularlar. En kaba haliyle serbest piyasa rejiminde görülüyor gerçekten, çünkü piyasa olduğu zaman dokusunu oluşturur o, sosyal dokusu denilen ideolojisini oluşturur. O ideoloji bizi ışınıyor, yani resmen robotlar biçiminde ışınıyor. Bir film vardı televizyonda, ben seyrettim, birtakım insanlara telefon etti mi birileri gidiyor, bir yerleri bombalamaya başlıyorlar. Rahatlıkla ışınıyor, yani birtakım şeyleri düşünmeye başlıyoruz, idoller yaratmaya başlıyoruz. Ben de bir zamanlar bir meclis bulmuş olsaydım, damına çıkıyor olabilirdim, ondan sonra dam üzerinde **If I Were a Rich Man** şarkısını söylüyor olabilirdim. Ama herkes meclis bulamayacağına göre, şimdi çıkartıyoruz bu insanları, nasıl zengin olunurmuş, bilmem, lambayı söndürerek zengin olunurmuş, bilmem böyle zengin olunurmuş, yok böyle hikâye. Çünkü herkes Türkiye'de zengin olmuş olsaydı geliri Amerika'nın kaç katına çıkardı. Bu Türkiye'de mümkün olmadığına göre pasifize etmek lazım insanları. İşte, serbest teşebbüs diye-

ceksiniz, ekonomi diyeceksiniz, demokrasi diyeceksiniz. Demokrasi için mücadele edin, niye etmiyorsunuz ki, ama acaba müsaade ediyor mu sistem? Şimdi, bu ideoloji oluşurken, kriz dönemlerinde daha koyu bir şekilde oluyor bu gelişme. Bakıyoruz, Türkiye’de de gerçekten ideolojinin yapısal, iç yapısal yoğunluğu dediğimiz olay, kriz dönemlerinde daha ciddi bir şekilde ortaya çıkmaya başlıyor.

Nedir ideoloji? Aslında ideoloji kötü bir sözcük değil, loji inceleme, ide de fikir; fikirlerin incelenmesi meselesi. Ama olay öyle değil. Çünkü ideoloji kesin bir anlatım bir kere, yani kafayı öldüren — biz bir şeyi ezberlettiğimiz zaman öğrenci arkadaşların kafasını kesinlikle öldürüyoruz, yani bir şey öğretirken zedeliyoruz eğitim fonksiyonunu, o dokuları yakıyoruz resmen — ideoloji de böyle bir olay. Sonra yeni unsurlara kapalı, büyüme unsurlarına kapalı, çünkü psikolojik tasarruf mekanizmasıdır gerçekten. Yeni bir şey düşünmek zordur. Sonra geçmişe veya çağın düşüncelerine yakın bir fikir sistemi oluşuyor. Konformist bir düşünce sistemi içinde geliyorsunuz. Bunun ardından önce kalkınalım, sonra dağıtalım. Yani yükü niye daha önce dağıtmayalım? Bu büyük bir soru işareti tabii burada. Buna bir de kitle psikolojisi eklenince, kitleler rehber hisseder kendisini, babanızı seçmiş olabilirsiniz, hatta hocanızı seçmiş olabilirsiniz — değil —, bunların hepsi rehberdirler. Veya büyük bir işadını seçilmiş olabilir. Bir gün ben de öyle olacağım diye düşünebiliyor insanlar ve o kişi erişilmek istenen bir imaj olarak geliştirilir. Ondan sonra o dokuyu, o insanları tahrip etmek mümkün olmuyor tabii. Şimdi böyle bir doku içerisinde dört senede, beş senede değil, her sene de seçim yapın ve seçim ister anayasanız olsun ister seçiminiz olsun, yüzde 90, yüzde 95’lerde olsun, bir anlamı yok, çünkü bu holding yönetimi gibi bir şey. Yani başlangıçta halkı yönetiyorsun; insanları ışınlarsanız, bunun bir anlamı yok ki. Böyle bir doku oluşturduktan sonra kurduğumuz mekanizma, yüzeysel bir mekanizmadır. Demokrasi dediğimiz zaman ona içe-

rik kazandırmak lazım. O içeriği de ekonomi oluşturuyor gerçekten, — meslektarım söyledi — siyaset oluşturuyor, fakat ben inanıyorum ki onun da bazı ekonomiktir. İşin garibi, demokrasi dediğimizde çoğulcu idare diyoruz. Yani ekonomi bunu oluşturuyor, yönlendiriyor ise, ekonomiye baktığımızda monopolleşme olduğu ölçüde ekonomide hâkimiyet kuralları, sayıları azalıyor. Sayıları azaldığı zaman bunların iktidarı etkileme güçleri de artıyor ve az sayıda insan etkilemeye başlıyor. Şimdi bürokrasinin kalkması güzel bir şey tabii. Ama yine Kemal Bey kendileri belirttiler, meclise hâkim olmak o kadar kolay bir olay olmuyor, kanun çıkartmak lazım. Ama bir kanunu, bir vergi kanununu, başka bir kanunu gerçekten bürokratik kademede tuttuğunuz dozda etkilemeniz bir gece telefonla da mümkün olabilir aslında. Şimdi kim kimi etkiliyor, neresi neresini etkiliyor, bunları çok ciddi bir biçimde, çok şuurulu bir biçimde incelemek, fark etmek mecburiyetindeyiz. Çözüm var mı? Hayır, katiiyen çözemeyiz gibi geliyor bana. Hiçbir şekilde benden çözüm beklemeyin lütfen. Evet ama, düşünmek büyük bir olayın başlangıcı gibi geliyor bana, düşünmek zorundayız. Büyük cinayetler bile önce düşünmekle başlıyor. Önceden kafasına koyuyor, ben öldüreceğim, öldüreceğim, öldüreceğim diye, ondan sonra gidiyor öldürüyor. Bütün o esnadaki senaryosunu kuruyor. Başarıyor, başaramıyor, bu ayrı bir olay tabii,

Bu doku oluşması meselesi gerçekten çok önemli bir olay. Doku oluşması tabii sadece bu piyasa sisteminde —serbest demeyeceğim ben— olan bir olay değil, her yerde olan bir olay tabiatıyla. Ama yine orada hakikaten bilmek zorundayız ki, —yani bütün bu reformist görüşleri bir kenara bırakın, bunlar sosyalistlerin de karşı çıktığı birtakım görüşlerdir, fonksiyonalist görüşleri bir tarafa bırakın, Marksist okulları bir tarafa bırakın — serbest denilen piyasa sisteminde de, bugünkü uygulanamayan batı ekonomi sistemlerinde de devletin hiç olmazsa görece bağımsızlığını elinde tutabilmesi için hakikaten demokrasiye ağırlık vermesi lazım. Şimdi ba-

kın, demokratik oluyoruz dediğimizde alınan kararlara bakın, yani çok partili olursa iş yapamayız, az partili olursa iş yapabiliriz. Peki az partili olduk, iş yaptık. Ben, arkadaşlarım bilirler, maliyeciyim, söyleyeyim, Türkiye'de vergi yasalarında, gelir vergisinde yapılan en son değişiklik 1985. 1980 ondan önce. Fakat ondan önce 1963, yani 17 yıl bir şey yapılmamış. 80'de değişiklik yapılmış. Şimdi, 86'da uygulamaya konan gelir vergisi değişikliğine baktığımızda —ben size söyleyeyim, kaba hatlarıyla rakamlar, ama bunlar gerçektir— eğer bugünkü fiyatlara göre düzeltilmiş olarak 1 milyon lira geliri elde etmiş olsaydınız, 1963 tarifesini uygulanmış olsaydı, aşağı yukarı yüzde 25 oranlı vergiye tabi olursunuz ki, bugün de yüzde 25. Ama eğer 50 milyon lira geliriniz olmuş olsa, 1963 tarifesinde yüzde 63'ün üzerinde vergilendiriliyordu, bugün o olay çok düşmüştür, yüzde 50'de vergilendiriliyorsunuz. Değişiklik yapılmıştır, değişikliğin yönü belli. Doğrusu bir batılı siyaset adamı gibi baktığınız zaman meseleye, işte o serbest teşebbüs falan diyoruz ya, böyle bir doku içerisinde mecliste herkesin, biraz gruplandırılmış herkesin temsilcisinin olması gerekiyor. Ondan sonra nasıl kalkar dersiniz ki iki parti ile yönetiliyor? Bütün dokuların temsil edilmesi lazım ki, bir kere o dozda kendi aralarında bir koalisyona varırlar, kanun çıkmayabilir gerçekten, yani Türkiye'de gelir vergisinin 1963'ten 1980'e kadar değiştirilmemesi gerçekten bir güçlerin birbirlerini itmesi meselesidir. Kanun çıkmadı diye kızacak ne var? Çıktı. Şimdi nasıl çıktı? Yük dağılımı böyle olarak çıktı.

Öte yandan harcamalara bakın. 7 trilyonluk bütçe içinde Savunma Bakanlığının harcamalarını çıkartın, Maliye Bakanlığını da çıkartın, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile birlikte bu üç daire bütçenin dörtte üçünü alıyor. Yani geri kalan 24 daire dörtte birini bölüşüyor aralarında. Yani serbest idare mi bu? Serbest teşebbüs mü bu? İnsan yine şunu bekliyor, yani isterseniz son anda yine iyimser bir kapatma olsun. Piyasada bir gelir dağılımı, bir kaynak dağılımı oluşuyor. Eğer

bu gelir dağılımını, kaynak dağılımını pekiştirmemiz gerekiyorsa, devlete ihtiyacımız yok bunun için, devlete ihtiyaç sistemi korumak için de olsa, bir şey yapması gerekiyor, ama ben size bir şey söyleyeyim, İstanbul Belediyesinin Şehzadebaşı'ndaki binasının önündeki heykellere bakın, orada benim görebildiğim 4 tane heykel var. İki tanesi aslan, bir tanesi kükremiş, birisine atlıyor. Bir de karşısında bir aslan, ağzında kuzu, kuzuyu boyundan ısırması, şimdi bunun için özel teşebbüs kafi, başka bir şeye gerek yok. Teşekkür ederim.

YÜKSEL ÜLKEN : Efendim, teşekkür ederim, Sayın Önder. İkinci bölümde tekrar panelistlere söz vereceğim. Böylece başkanlığın antipatikliğini, geri kalan vakitte kendilerine söz vererek, gidermeye çalışacağım. İlk sözü Sayın Akat'a veriyorum. Buyurun Sayın Akat.

ASAF SAVAŞ AKAT : Teşekkür ederim Sayın Başkan. Demin de söylediğim gibi ben evvelâ sözümü bitirip, ondan sonra arkadaşların söylediklerine değineceğim.

Takriben 71'e gelmiştik. Orada vurgulamaya çalışacağım ikinci önemli nokta: Cumhuriyet tarihimizin gerek ekonomik açıdan, gerek siyasi bilim açısından önemli olayı; 61 rejiminin halkın siyasete katılımını engellemek amacıyla, partilerin örgütlenmesine getirdiği kısıtlamadır. Bu olay tarihimize «ocak bucağı olayı» diye geçmiştir. Yani ocak bucağın örgütlenmesi yasaklanmıştır. Bunun anlamı siyasetin, özellikle siyasi partilerin, tabandan tümüyle kopuk, tavanda bir kör dövüşüne dönüşmeleri oldu. İktisat açısından çok önemli bir sonucu, partiler bu şekilde tabanlarından kopunca, bir vaatler kümesine ve inanılmaz bir popülizme düştüler. Bütün partilerde bunu izliyoruz. Siyaset onu yapacağız, bunu yapacağız kavgasına dönüştü. Bu sorumsuzluk tabii; bir de öbür

ANKOMAK'86

27-31 MAY 1986. ANKARA - TURKEY

ANKOMAK

4-10 Mayıs 1987

25-29 Mart 1987

OPTİKA

7-12 Nisan 1987

SERPOCAM

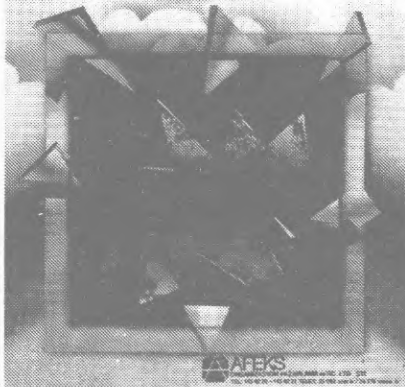
çok
önemli
fuvarlar

SERPOCAM'86

TÜRKİYE İL SERAMİK PORSELEN VE CAM FUARI
IHL CERAMIC PORCELAIN GLASS FAIR

MARCH 3-9 MART 1986

OTIARULE BERGI MERKEZİ-ODAKULE EXHIBITION CENTER-ISTANBUL

AFEKS

AFEKS

ORGANİZASYON PAZARLAMA ve
TİCARET LTD.ŞTİ.

2nci ULUSLARARASI
TÜM OPTİK
ÜRÜNLER
FUARI

2nd INTERNATIONAL
ENTIRE
OPTICS FAIR

2-6 Nisan 1986
April
Odakule - ISTANBUL

ORGANİZASYON PAZARLAMA ve TİCARET LTD.ŞTİ.
Tel: 143 42 20 - 143 42 21
Telex: 25 063 afex tr /4 119 mens tr

Tel. 90 (1) 149 70 44-143 42 20-143 42 21
Tlx. 25063 afex tr
Posta/Postal P.O.B. 1175
Karaköy/İstanbul/TURKEY
Selime Hatun Camii Sok. 11/10 Fındıklı/İstanbul

15 yıldır Paranızın tam karşılığı Bugün yine Aygaz buzdolabı

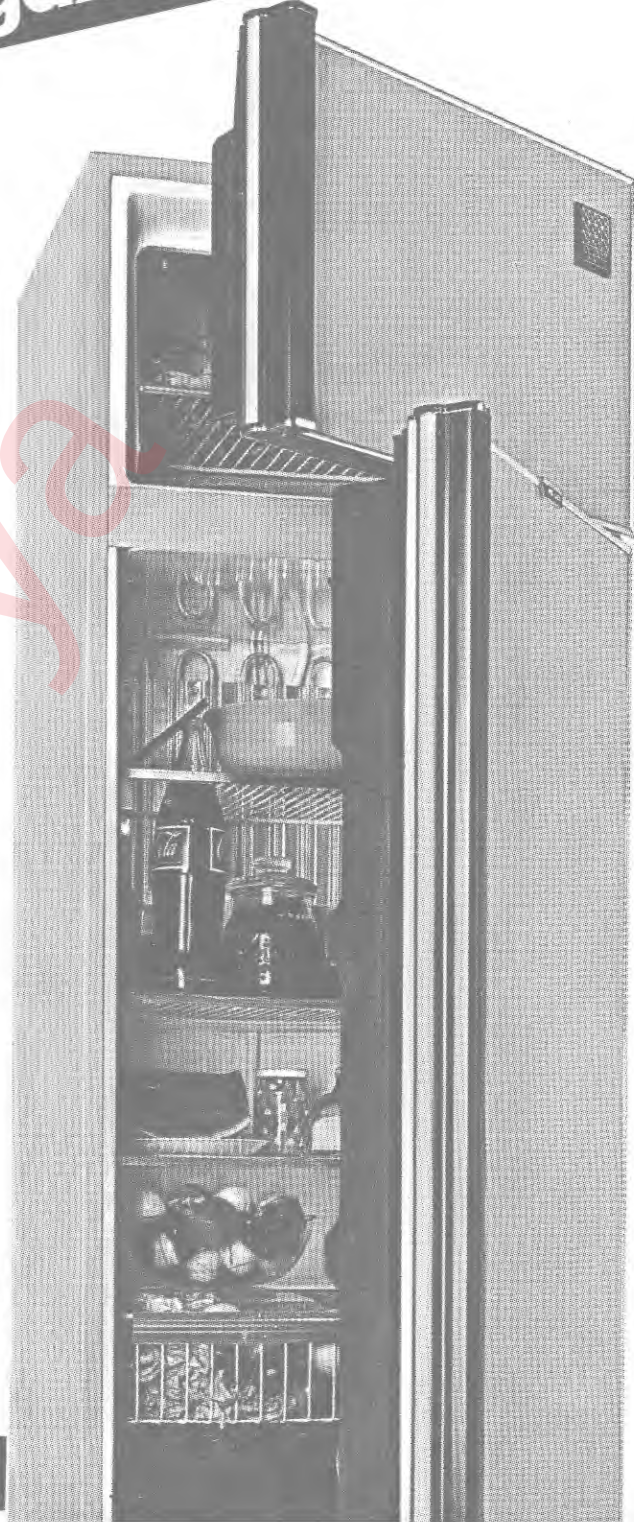
15 yıl önce, Aygaz buzdolabı
pekçok markadan biriydi.
O markalardan pek azı bugüne kaldı.

15 yıldır Aygaz buzdolabı
kullananlar, bugün yine Aygaz'ı
tavsiye ediyorlar.

Şimdi yeni modellerinden
bir Aygaz buzdolabı seçin.
Yıllarca "buzdolabı" kullanın.

AYGAZ *buzdolabı*

"Bir kere alın tam alın"

tarafı var işin; cunta tehdidi 71'in savuşturulmasıyla ortadan kalktığı için, özellikle makro politikalarda inanılmaz bir yanlış kararlar dizisine yol açtı. Türkiye bütün 70'li yıllar boyunca, birbirinin ardından inanılmaz derecede vahim iktisat politikası hatalarının yapıldığı bir ülkedir. Hangisine bakarsanız bakın, 12 Mart'ın sonundaki dolar devalüasyonundan, DÇM olayına, istikrar programı adı altında yapılmış son derece yetersiz programlara kadar müthiş bir sorumsuzluk. Hiçbir bütçe disiplini kalmamış ve popülist menfaatlerini gerçekleştirmek isteyen siyasi hareketler tabandan kopmuş tavan hareketi niteliğini kazanmışlardır. Bu yıllardaki iktisadi istikrarsızlık, bence daha sonra gelen istikrar paketinden de çok 80'li yılları açıklayacak olaydır. Buradan 80'li yıllara gelebiliriz. Büyük bir istikrarsızlık bizi eninde sonunda bir yere getirmiş. Eninde sonunda şu ya da bu şekilde bir istikrar talebi ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de de böyle olmuştur. İktisadi istikrar 24 Ocakla birlikte başlamıştır. Hemen ardından bildiğiniz gibi 12 Eylül gelmiştir. Bununla ilgili bir iki tema var, bunlara da değinmek lazım. Yani deniyor ki; bu tür bir istikrar programı ancak ve ancak ücretlerin düşmesi, büyük kütlelerin satın alma güçlerinin düşmesi ile başarılı bir şekilde uygulanabilir. Bu doğrudur. Ancak demokratik bir rejimde gerçekleştirilemez. Demek ki istikrar paketiğ demokrasinin durmasının, rejimin demokrasinin dışına gitmesinin bir tür nedenidir.

Şimdi birincisi doğru, ama ben ikincisine katılmıyorum. Yani Türkiye'de 12 Eylül rejiminin bir istikrar paketinin uygulanması için devreye sokulduğu kanaatinde değilim. Bu biraz fazla finalist bir mantık ürünü oluyor. Ama şu gerçek var; gerçekten 12 Eylül söz konusu istikrar paketinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. 12 Eylül benim tezimi doğruluyor. Demokrasiden uzaklaşma, geçtiğimiz 6 yıl boyunca —demokratik sayılmayacak, yani özgür olmayan bir seçimle bera-

ber— seçim yapılmış olsa bile Türkiye'de büyüme hızının düşmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'de büyüme hızı düşüktür. Yakın gelecekte büyüme hızının yükseleceğine dair en ufak bir işaret yoktur. Buradan bir sonuca da ulaşmak mümkün. Bundan evvel olduğu gibi, demokrasiden sapma halinde Türkiye düşük büyüme hızlarında kalmıştır ve kalmaya devam edecektir. Düşük büyüme hızları Türkiye'de her zaman istikrarsızlığı artırır. Özellikle iktisadi istikrarsızlığı artırır. Bunun sebebi de açık; Türkiye talepleri olan, gelişme yolunda bir ülkedir. Türkiye ancak hızlı büyüme ile bu taleplerini tatmin edebilecektir. Bunlar tatmin edilmediği sürece de iktisadi istikrarsızlık uzun dönemde artar. Kısa dönemde belki bir iki yıl için bir istikrara yönelme olabilir. Fakat bunu uzun dönemde tutmak mümkün değildir. Bütün dünyanın deneyimi de, üç aşağı beş yukarı bunu gösteriyor. Bir ülkenin istikrarsızlıktan, istikrara geçebilmesi için hızlı büyümeye de geçebilmesi lazım. Bugünkü rejimle bu mümkün değildir. Dolayısıyla bugünkü rejim içinde, biz, bugünkü rejimin Türkiye'nin hızlı büyümeye geçmesini önlediği ölçüde, ekonomik istikrarsızlığı artırıcı bir etki yaptığını ya da istikrarı engelleyici bir etki yaptığını söyleyebiliriz. Biraz zor bir mantık ama bunu söyleyeceğim.

Bunlardan sonra bir iki genel konuya değinmek istiyorum. Birincisi özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi aynı şeyler değil. Özel mülkiyetin olduğu ama piyasa ekonomisinin olmadığı, komuta ekonomisinin olduğu, bal gibi olduğu dönemleri görmüşüzdür, bunları yaşamışızdır. Demek özel mülkiyet piyasa ekonomisini garanti etmiyor, bunun tersi de doğru değil bence. Piyasa mekanizmasının olması için illa kapitalist özel mülkiyet zorunlu değildir. Ben özyönetimciyim, bunu her yerde söyledim. Bence piyasa mekanizması ya da piyasa ekonomisi bir özyönetim sistemi ile tutarlıdır, hatta özyönetim sistemi ile gerçekten tutarlı tek kaynak dağılımı mekanizmasıdır. Özel mülkiyet-piyasa ekonomisi ayrımında hassasiyetle durmak gerektiğini düşünüyorum.

Demokrasi piyasa ilişkisi. Evet, Sayın Kurdaş bahsetti bundan. Orada bazı sorunlar var. Gerçekten demokratik ideolojinin kökeninde insanların eşit olduğu varsayımı var. Bu çok da eski bir şey değil. İnsanların uzun süre içinde yaşadıkları toplum biçimleri ve onların destekleyen ideolojiler, insanların eşit olmadığı varsayımına dayanıyor. Mavi renkli kanlılar var, kırmızı renkli kanlılar var, asiller var, ulema var. Çeşitli şekillerde insanlar eşit değiller. Bu demokratik ideoloji ile birlikte geliyor. Herkesin siyaseten eşit olduğu anlamında, yani işsiz ve çöpcünün bir oyu var, iktisat profesörünün bir oyu var, yüksek erkânın bir oyu var. Eşitleniyoruz bir yerde, siyasette. Bir tek oyu-muz var hepimizin. Bu çok özel bir yapıda ortaya çıkmış ve demokrasinin altında eşitlikçi bir ideoloji var. Hiyerarşilerin insanından eşit insanlara geçiş sürecidir demokrasinin ortaya çıkışı.

Piyasa mekanizması ise sürekli eşitsizlikler üretmeye mütemayil bir yapı. Aslında piyasa mekanizması saf kendi hali ile özel mülkiyetle, ücretli emekle birleştiği zaman mutlaka eşitsizlikler üretecek bir yapı. Bir tarafta siyasi rejimde eşitlikler talebi var; bütün insanlar eşit diyoruz, öte tarafta ekonomi büyük servet ve gelir eşitsizlikleri üretiyor. Liberal ideolojinin de genelde batı muhafazakâr liberal hareketinin de büyük dilemması buradadır. Bir taraftan bütün insanlar eşit diyorsunuz, aynı anda toplumunuzda büyük servet ve gelir, dolayısıyla iktidar eşitsizlikleri üreten mekanizmalar vardır. Karşı-mızdaki sorun: Bu dilemmayı nasıl çözeriz?

Bir taraftan insanların eşit olduğu prensibinden vazgeçmiyoruz, yani Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi yeni bir hiyerarşik insanlar sistemi yaratmayacağız, bir özgürlükler, demokrasi sistemi kuracağız; bu piyasa mekanizmasını gerektirecek. Ama aynı piyasa mekanizmasının servet ve gelir eşitsizliklerine dönüşmesini engelleyeceğiz. Çünkü bu eşitsizliklerin kalıcı ve büyük bir biçimde var olduğu yerde, demokrasinin uzun dönemde yaşaması mümkün değildir, yaşamamıştır

ve kuruluşunda da bu yoktur. Gerçekten Amerika Birleşik Devletleri'ne kuruluşunda baktığınız zaman en net görürsünüz, bağımsız çiftçiler dünyasıdır. Kapitalizmin rüyası da budur zaten.

Bu ikileme karşı Kemal Bey çok net bir şekilde söyledi, «piyasa sosyal demokrasisi» diye, ben buna katılma eğilimindeyim. Yani kısa dönemde demokrasiyi kullanarak, yani eşitlikler dünyasının içinde kalarak, özel mülkiyet-ücretli emek ikilisinin yarattığı eşitsizlikleri yok etmeden, ama tırpanlamaya çalışarak ve asgari bir yaşam düzeyini insanlarına vererek. Kısa dönemde yapılacak şey, bence budur. Ben yalnız orda durmamayı tercih ediyorum, bir adım daha atmak mümkün gibi geliyor. Uzun dönemde ise piyasa mekanizmasını gene tutarken, belki de bizi bu ücretli emek sermaye ilişkisinden tamamen kurtaran, bir özel mülkiyet biçimi olan öz yönetim olacaktır. Özyönetim işçilerin kendi çalıştıkları firmalara sahip olmaları, sadece çalışanların sahip oldukları, sahip olanların çalıştıkları diyebileceğimiz bir biçimdir. Devlet mülkiyeti ya da kamu mülkiyeti değildir. Böyle bir öz yönetimin eşitsizlikleri minimuma indireceğini düşünüyorum. Gene kalır mı eşitsizlikler, bilmiyorum, bütün diğer ütopyalar gibi. Ama bana kalırsa, bu şekilde minimuma indirmek mümkün.

Demek ki kısa dönemli, uzun dönemli, iki ayrı düzeyde, bir tarafın, yani siyasi düzeyin mutlak eşitlikçilik talebini, öte tarafın yani piyasa mekanizmasının ürettiği eşitsizliklerle dengelemeye çalışıyoruz. Kısa dönemde servet ve gelir dağılımının yeniden bölüşümüyle, uzun dönemde ise toplumun üretken kapasitesinin örgütlenme biçiminde radikal diyebileceğimiz —ki öz yönetim budur— bir değişikliği sağlayarak. Sanıyorum İzzettin Önder'in dokuyla kastettiği bunlarla bir şekilde bağdaşabilir. Yani gerçekten ancak bir iktisadi ve sosyal doku ile birlikte demokrasinin uzun sürede kalıcı ve katılımcı olmasını bekleyebiliriz, diyorum. Teşekkür ederim.

YÜKSEL ÜLKEN : Sağolun Sayın Akat. Bu-
yurun Sayın Kurdaş.

KEMAL KURDAŞ : Sayın Akat'ın temel ko-
nulara döndüğü zaman yapabileceği katkı-
lardan birine daha şahit olduk.

Zannediyorum hepimiz mutabıkız: Piyasa sistemi özgürlükçü, çoğulcu bir demokratik düzenin kurulmasının ön şartı, birinci şartı gözüküyor. Ama piyasa sistemi böyle bir gelişime ters düşen temayüller taşıdığı gibi, gelir ve servet dağılımında, fırsat eşitliğinde yarattığı eşitsizlikler sebebiyle, demokratik bir düzen getirmesi otomatik de olmayabilir. Yani dünyada piyasa sistemi içinde pek çok faşizan dönemler gördük. Piyasa sistemi içinde bin bir müdahaleyle, kontrol mekanizmasıyla, bürokratik müdahaleyle iktidarların piyasa sisteminin mantığı dışına çıktıkları gibi, ekonomiye büyük tazyikler yaptığı dönemleri de gördük. Zannediyorum gene görmekteyiz. Bütün bunların yarattığı sıkıntıların tedavisi, biz ona piyasa sisteminin zaafı diyoruz, bu zaafı giderecek tedbirler üzerinde, artık çok ciddi düşünülmesi gerekmektedir.

Eski sloganları bırakıp, şu soruyu sormalıyız. Biz şimdi sosyal demokrat bir iktidarı, servet ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek ne gibi tedbirler alacağız? Vergide, şirketler hukukunda, verasette, eğitimde. Spesifik düşünmek zorundayız. Diğer bütün alanlarda da spesifik düşüncelerimiz yoksa, sistem istediğimiz sonucu birden vermez.

Tabii şunu söyleyeyim; piyasa sistemi bir sürü eşitsizlik yaratır. Fakat piyasa sistemi en büyük eşitsizliği ne zaman yaratır, biliyor musunuz? Ona keyfi müdahale olduğu zaman. Bizim şu geçmişte kambiyo sistemine yaptığımız müdahaleler, fiyat sistemine yaptığımız müdahaleler gibi. Aslında Türkiye'de havadan kazançların en büyük kaynağı durumundadır. Yani piyasa sisteminde rekabet tam tesis edilirse, onun alt yapısı da iyi geliştirilirse, eşitsizlik olsa bile,

bizim kendi müdahalelerimizle yarattığımız eşitsizlikler gibi sonuçlar vermeyecektir.

Bir hususa daha değinmek istiyorum; aşarın ilgası. Ben bunu 1970 senesinde verdiğim bir tebliğde —«Türk Vergi Sistemi ve Ekonomik Kalkınma» diye sonra kitaba aldığım— uzun uzun inceledim. Bence de bir hatadır. Devletin gelirinin büyük bir kısmını kaldırılıyorsunuz; tarımın ekonomiye katkısını indiriliyorsunuz. Fakat ilginç bir şey var o dönemde: Mustafa Kemal ve arkadaşları tarımda yaptıkları bu affı kendileri ödemişlerdir. Tarımda aşarı kaldırdıktan sonra memur maaşlarında seyyanen yüzde 25'e yakın bir indirim yapmışlardır. Arkasından da «muvazene vergisi» adı altında bir vergi getirmişlerdir. Daha ilginç, zannediyorum, Türkiye'nin 25-35 ya da 25-38 dönemi bütün insanlık tarihinin maliyeti en düşük devlet idaresidir. Yani öyle ucuz bir devlet idaresi kurmuşlar ki, aşardan fedakârlık ettikleri halde, 35-38 senelerinin hayli önemli sanayileşme hareketini enflasyonsuz ve dışa borçlanmadan finanse etmişlerdir. Bir taraftan bir fedakârlık yapmışlar, politik bir fedakârlık gibi gözüküyor. Fakat onu devletin kendi memuruna ödediği parayı keserek, o memur üzerindeki yükü artırarak ve de ucuz devleti yaratarak sağlamışlardır.

Şimdi biz pahalı devleti yaşıyoruz, belki de dünyanın en pahalı devletini yaşıyoruz. Türkiye'nin belki de problemi o. Geçenlerde Ankara'da da vurguladım. Türkiye'de devlet milli gelirin en az 1/3'ünü alıyor. Yüzde 40'ını almakla başlıyor, sonunda 1/3'üne iniyor. Bakın, basitçe hesabını yapayım, mesela bu sene genel bütçe 7.3 trilyon. 3 milyar fonlar hesaplanıyor en az. 2 milyar KİT'lerin kendi yarattıkları kaynak, 1 milyara yakın da belediyelerin kaynağı var. Böylece devlet 13 milyarlık bir bütçeyle girdi 86'ya. Böyle bir tahminle 85 yılında milli gelir 27.8, yüzde 5 reel artış düşünün 28.5. Demek ki devlet 28.5'un aşağı yukarı 13'ünü kendisi almak istiyor. Tabii alamıyor. Vergi geliri düşük, enflasyona başvuruyor. Enflasyon kavgasında kendisi de kaybediyor. Fakat böyle bir hesaplama

baktığınız zaman hep milli giderin 1/3'ünü sarf etmiş, karşısında ne var? Türk devleti çok pahalı bir devlettir: Özel uçakları ile, binlerce otomobiliyle, binasıyla, mefruşatıyla çok pahalı bir devlet vardır. Buna karşılık 1938'de hâlâ tahta sandalyede oturup devleti idare eden, dönemin en saygın devletini yaratan bir kadro vardır. Türkiye iktisat şuuru yerinde, ama bu fedakârlığı yapmaya hazır bir kadroya muhtaçtır ve bence de la-yıktır. Teşekkür ederim.

YÜKSEL ÜLKEN : Sayın Kurdaş, lütfettiniz, teşekkür ederim. Söz sırası Sayın Önder'de.

İZZETTİN ÖNDER : İzin verirseniz en son-
dan başlayayım ben. Sayın Kurdaş dediler ki, 1920'ler, 30'lar saygın devlettir. Saygındı tabii, çünkü sermaye bu boyutta değildi. Yani Ricardo o dönemde ortaya çıkmıştı, sermaye o boyutta değildi. Eğer sermaye o boyutta olsaydı, Ricardo da o söylediklerini söyleyemezdi o dönemde tabiatıyla. Şimdi güçler farklı olmaya başladı. Devlet borç alamıyor, ama bir holding gidip borç alabiliyor. Eskiden bilmem hangi şirketin müdürü saatlerce devletin kapısında beklerdi. Bu ayrı bir olay ama, şimdi artık böyle bir olay söz konusu olmaz.

Şimdi burada devletin bağımlılığı bağımsızlığı söz konusu olmaya başlıyor gibi geliyor bana. Ben başka bir şey söyleyeyim. Çelişkiler yaşıyoruz, neoklasik iktisatta bir Say kanunu var. O kanuna göre enflasyonun olmaması gerekiyor. Hakikaten devleti kaldırırsak-böyle bir hipotetik durum düşünelim-enflasyonun olmaması gerekir. Enflasyonu yapan devlet belki de. Devlet niye yapıyor? Kimlerin denetimi altında yapıyor ve bundan kimler yarar sağlıyor? Sonuçta nereye gidiyor bütün bunlar? Devlet nasıl alıyor kararları?

Biz demokrasi meselesini hiç uluslararası düzeyde düşünmedik. Demokrasi derken bir karar alına mekanizması, ulusal boyutta

herkesin katılması gerektiği gibi aldık, ama uluslararası boyutta katıyen düşünmedik. Bayağı alim iktisatçılarımızın-kimseye taş at-maya niyetim yok, öyle bir huyum yok-he-pimizin yaklaşımı ithal ikamesi. Hiç düşün-dük mü bu nasıl bir olay? Yani, bizim 1980'den önceki dönemi düşünün. Halk Partisi yok tünele girdik, tünelden çıktık falan diye 5 kuruşluk kredi vermediler. Sonra bir ihtilâl geldi. Ondan sonra hop diye döviz itibarımız arttı. Dış borçlara baktığımız zaman aşağı yukarı 10 milyar civarından bugün 27 milyara çıkmış vaziyette. O zaman yeşil ışığı falan yakmayan, hatta sarı ışığı da yakmayan insanlar, koskoca devleti denetlediler bir anlamda. Sonra bir ışık yandı, müsaade ettiler. Peki nasıl oluyor da böyle bir güç, sadece Türkiye'de değil, devletlerin ithal ikamesi politikası izlemesine karar verebiliyor. Yani o ne demektir? Türkiye'yi alın, o zaman 50 milyonluk değil, ama gene de bir potansiyel. Yani malını satamayacak burada, ve biz bu kararları alabiliyoruz. Nasıl alabiliyoruz acaba? Onun arkasında başka mekanizmalar da mı var?

Bütün bunları düşünmek gerekiyor. Bunlarda da çözümüm yok, baştan söyleyeyim. O dokuyu anlatmaya çalışıyorum. O dokunun içinde biz de varız. Ben izah edemiyorum, bu sermaye piyasasını yönlendiren güçlü kuruluşlar nasıl oldu da, yıllardır Türkiye'ye siz bir şey ithal edemezsiniz, siz kendi kalkınmanızı yapın diye müsaade ettiler. Niye ettiler bunu acaba? Bugün bakıyorsunuz hiçbir sanayide teknoloji gelmiyor, ne oldu, bu piyasa doydumu, yapmak istediklerini yaptılar mı? İthal ikamesi derken zaten kendi patentleri ile girdiler.

Kendi aralarında bugün siyasi paktlar oluyor. Acaba ekonomide de böyle bir şey mi oluyor? Uluslararası boyutlarını hiç görmüyoruz. Bu bulanık suda hiçbir cevabın yok gibi geliyor bana. Ama bir şeyde ısrar ediyorum gene, gerçekten düşünmemiz gerekiyor. Düşündüğümüz zaman çözecek miyiz? Hayır, istediğimiz gibi yapamayabiliriz. Bağımsızlık demek her şeyi benim istediğim

gibi yapmam demek değil. Ama şu saydamı sahada oynadığımı bileyim. Bilerek gerileyeyim. İşte yapamadığımız olay bu. Yapmamız gereken bu bence. Bir sũrũ sahayı daha gũremiyoruz, izah ediyoruz, karşıdan bizim aldığımız karar gibi geliyor, ama bũyle bir soru geldiğinde, bize 5 kuruç borç vermeyen insanlar «kapat peki gũmrũk duvarlarını, ben sana mal satmıyorum» dedirtebiliyorlar. Aca-ba o kadar serbest miydik o kararı alırken? Teřekkũr ederim.

peçya

18 Nisan 1986 (Sabah)

Uluslararası İktisadî Sistem

Açılış — **Mustafa Tınaz TİTİZ**
Devlet Bakanı

Oturum Başkanı — **Halit SOYDAN**
Bankacı

Tebliğ — **Prof. Paul STREETEN**
Economic Development Institute,
World Bank

Yorumcular — **Prof. Dr. Tansu ÇİLLER**
Boğaziçi Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer GÖKAY
İ.Ü. İktisat Fakültesi

HALİT SOYDAN : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin artık gelenekselleşmiş olan İktisatçılar Haftası'nı bu yıl ayrı bir coşkuyla kutluyoruz. Çünkü 1986 yılı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin kuruluşunun 50. yılı. 1986 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti bilim ve kültür ağırlıklı etkinliklerle bugüne değin Türk bilim hayatına verdiği hizmetleri, katkıları bütünlüme gayret sarf etmektedir. Geçenlerde kamu iktisadi kuruluşları ile ilgili ve çok başarılı bir seminer gerçekleşmiş bulunmaktadır. İktisatçılar Haftası'nı içinde

bulduğumuz günlerde idrak ediyoruz. Haziranda ve önümüzdeki günlerde İktisat Fakültesi'nin adının kamuoyunda tekrar tekrar anılacağını biliyor ve 50. yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne, feyiz aldığım irfan ocağına nice uzun yıllar temenni ediyorum.

Bugünkü toplantımızı Sayın Bakanımız teşrif etmiş bulunmaktadır. İzin verirsiniz, hepimiz adına kendilerine teşekkürleri vesilesi ile minnet ve şükranlarımızı arz etmek istiyorum. Kendilerini kürsüye davet etmeden önce, bu haftanın hazırlanmasına ve

gerekse İktisat Fakültesi'nin 50. yıl törenlerine hizmeti geçen İktisat Fakültemizin çok değerli Dekanı İlkin Hocamıza ve Cemiyetimizin çok başarılı Başkanı Sayın Kuylulu'ya ve bu seminerlere emeği geçen tüm İktisatlılara minnet ve şükran duygularımızı bir kere daha ifade ediyoruz. Bu vesileden yararlanarak gene İktisat Fakültesi'nin kurulması, gelişmesi ve bugünlere ulaşmasında emeği geçen, başta hocalarımız olmak üzere, herkese, ebediyete intikal etmiş olanlara rahmet diliyoruz ve aramızda olanlara Tanrıdan uzun ömür, afiyet ediliyoruz.

Sayın Bakanımıza aramızda bulunmalarından dolayı minnet duygularımızı iletiyor ve kendilerini kürsüye davet ediyorum efendim.

MUSTAFA TINAZ TİTİZ: Sayın Başkan, kıymetli konuklar, basın ve TRT'nin değerli mensupları, hepinizi gönülden saygı ve sevgilerimle selâmlıyorum. Konuşmama başlamadan önce tüm İktisatlıların bu anlamlı 50. yıl dönümlerini gönülden kutluyorum. Bir daha 50 yıl sonra kutlanabilecek olan bu günün kendileri için çok önemli olduğunu, bütün Türkiye için, hepimiz için çok önemli olduğunu bir kere daha belirtmek istiyorum. Böyle bir münasebetle böyle seçkin bir topluluğa hitap etmek fırsatını bulduğumdan dolayı da ayrıca mutluyum.

Herhalde benden sonraki konuşmacılar uzmanlık isteyen birtakım konularda değerli fikirlerini belirtecekler. Hep birlikte zevkle dinleyeceğiz. Onları dinlemek herhalde söz söylemekten daha doğru bir şey olsa gerektir. Ancak bir iki noktada bu münasebetle fikirlerimi söylemek istiyorum. Her ne kadar oturumumuz ekonomi ve demokrasi üzerineyse de bu kompozisyon üzerinde yoğunlaşmışsa da bunların gene bir parametresi durumunda olan istihdam hayatıyla demokrasi arasındaki bağlantıyı kurma yolunda birkaç düşüncemi sizlere aktarmak istiyorum.

Bugüne kadar muhtelif yollarla; basın

yayın vasıtasıyla, televizyon vasıtasıyla ve ondan daha kalıcı olarak yayınlarımız vasıtasıyla işsizlikle mücadele, istihdam hayatımızın sorunları hakkında neler düşündüklerimizi, bunlara ne teşhisler koyduğumuzu, ne gibi çözümler öngördüğümüzü kamuoyuna sunduk. Eğer bunları kısa olarak özetlemek gerekirse: Türkiye'de işsizliğin temel nedenlerinden bir tanesinin fertlerin beceri eksikliği olduğunu, bunun yanı sıra az da olsa bir beceriye sahip olanların kendi hesabına çalışmak yerine sosyal güvencesi nedeniyle mutlaka bir kuruluştaki çalışmayı arzu ettiğini, dolayısıyla istihdamın en sağlam aracından böylelikle mahrum olduğumuzu belirttik. Gene bu grup içinde sosyal güvenceyi de fazlaca dikkate almadan bir işe girme, iş kurma teşebbüsünde olabileceklerin bu kez de ihtiyaçları olan destek mekanizmalarını bulamadıkları için başarısızlığa uğradıklarını, bu nedenle bu sağlam araçtan mahrum kaldığımızı söyledik. Bunun dışında hızlı nüfus artışı, enflasyon, öz kaynağı yetersiz kuruluşlar, tasarruf, verimlilik ve bu gibi konularda değer ölçülerimizin çarpılmışlığı, hızlı teknolojik değişime ayak uyduramama gibi veya kapasitelerini tam kullanamayan kamu kuruluşlarımızın ve özel kuruluşlarımızın varlığı gibi bir dizi unsurun işsizliğin nedeni olduğunu ifade ettik. Büyüme hızının azalması nedeniyle işsizliğin doğduğunun çok doğru bir sebep olmadığı, eğer böyle olsaydı, büyüme hızının yeterli olduğu ülkelerde işsizliğin hiç olmayacağı ve tersine büyüme hızının çok azaldığı ülkelerde, mesele Amerika Birleşik Devletleri'nde işsizlikten insanların sokaklara döküleceğini teşhis olarak ortaya koyduk.

Bu sebeplerden oluşan probleme yaklaşımımız ise, yine her sebebe yönelik bir çözümün geliştirilmesi biçiminde olmuştur. Ayrıca yeni istihdama yol açacak atmosferin yaratılması kadar, şu anda devam etmekte olan büyük gayretler, emekler sonucunda yaratılmış olan istihdamın korunmasının da en za yeni istihdam yaratmak kadar önemli olduğunu, bu kavramın ülkemizde yerleşmesi gerektiğini, bunun üzerinde tartışmamız-

gerektiğini belirtmiştim. İstihdam yaratma olayın bir yönüyle, yaratılmış olan istihdamın korunması ikinci ve en azından onun kadar önemli olan bir yönüdür.

Nihayet bir üçüncü yönü de işsiz için de yer aldığı gelir atmosferini olumlu etkileyerek, işsizliğin yarattığı olumsuz etkilerin daha az algılanmasına yol açacak bir ortam yaratılması. Bu da işin üçüncü boyutuydu. Bu üç parça bir araya geldiği takdirde, uyguladığımız istihdamı geliştirme çerçevesi ortaya çıkmaktadır.

Bu felsefeye oturmamış, buna uygun olmayan mevcut kuruluşlara birer ikişer bin kişi yerleştirerek göstermelik olarak insanları tatmine yönelik, kısa vade içinde belki birtakım faydalar veriyormuş gibi görünse de, uzun vadede bu kuruluşları tahribe yönelik olan tedbirlerin tarih içinde kalmış, ancak tarih kitaplarında anlatılabilecek tedbirler olduğunu ve gelişen modern Türkiye’de konu edilmemesi gerektiğini bir kere daha huzurunuzda altını çizerek belirtmek istiyorum.

Yeni yatırımlar yaparak bütün sorunların çözülebileceğini iddia etmenin de çok gerçekçi bir yaklaşım olmadığını, yapılmış olan yatırımlardan istifade etmenin belki birinci planda, öncelikle düşünülmesi gerektiğini belirtmek isterim. Yatırımları istihdam yaratmak için değil, gelir yaratmak, refah yaratmak için yaparken, bir yan ürün olarak sağlayabileceği yararlar arasında istihdamı da düşünmek herhalde daha doğru olur.

Bu özetten sonra bir önemli noktaya değinmek istiyorum. Herhangi bir problemin çözümünde o problemle ilgili tarafların katkısı olmaksızın bir çözümün mümkün olmadığını belirtmek istiyorum. İlgili hangi kesimler varsa, onların her birinin kendi payları oranında, kendi sorumlulukları oranında sorunun çözümüne katkıda bulunmaları ilke olarak herhalde benimsenmelidir. Bu kuralı benimseyebilirsek, istihdam sorununu da bu kuralın içinde düşünmekte yarar vardır. İstihdam sorununda hepimizin takdir edebileceği gibi, başta Hükümet olmak üzere toplu-

mu oluşturan tüm kesimlerin, çalışanların, çalıştıranların, bilim kurumlarının, araştırma kurumlarının, velhasıl sokaktaki vatandaşın üniversitedeki öğretim üyesine kadar her kesimin belirli görevleri vardır.

Bu görevler yerine getirildiği ölçüde mücadele başarılı olacaktır. Taraflardan bir kısmı görevini yerine getirmede olduğu ölçüde de mücadele başarısız olacaktır. Dolayısıyla zaman zaman işsizlikle mücadele Hükümetin işi değildir gibi çarpıtılarak dile getirilen gerçeğin aslının bu olduğunu, işsizlikle mücadelede tarafların tek başına mücadele etmesinin sözkonusu olmadığını, bunun çıkar yol olmadığını burada huzurunuzda bir kere daha açıklamaktan memnuniyet duyuyorum.

Şunun çok iyi anlaşılması gerekmektedir: Demin saydığım nedenler Türkiye’deki istihdam sorununun temelinde vardır. Hızlı nüfus artışının Türkiye’de işsizliğe neden olmadığını hiçbirimiz söyleyemeyiz. Enflasyonun bugüne kadarki, oldukça kabul edilebilen değerlerinin daha üzerindeki seyrinin işsizliğe neden olmadığını, bunların sermaye erozyonuna neden olmadığını, faizleri yükseltmediğini hiçbirimiz söyleyemeyiz. Hepsisi doğrudur. Ancak şunu unutmamalıyız ki Türkiye’de sağlıklı bir istihdam hayatı olacaksa, bu doğrudan doğruya kişilerimizin yaratıcılıklarını seferber ederek, o yaratıcılıklarının işe, istihdama dönüşmesini sağlayacak bu atmosferi kurarak mümkündür. Bunun dışında tüm yolların, yani insanın yaratıcılığına değil de, devletin dolaylı istihdam yaratmaya çalışması, sürekli olarak yatırımlar yaparak insanları devletin işçisi, memuru biçiminde çalıştırmaya yönelik olan tedbirlerin kısa vadede birtakım sonuçlar verebileceğini, ama uzun vadede dayandığı nokta yanlış olduğu için başarılı olamayacağını belirtmek istiyorum. Belki bunu bir ilke olarak değil de, bir felsefe olarak söylemekte yarar var. Biz, insanlarımızın önündeki engelleri kaldırarak onların kendi işlerine sahip olmalarını sağlayarak, toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetleri üretmelerini temel felsefe olarak benimsemiş durumdayız.

Dolayısıyla zaman zaman kamuoyunda işsizlikle mücadelenin ancak büyük yatırımlarla, büyük fabrikalar kurup binlerce on binlerce insanı istihdam ederek mümkün olabileceği şeklinde çok bilgiççe, bilinçsizce söylenmiş sözlerin burada tekrar altını çizerek, çok doğru olmadığını, toplumdaki doğru değer yargılarının oluşmasına engel en büyük nedenlerden biri olduğunu belirtmek istiyorum. Doğru felsefenin insanın içinde gizli olarak bulunan hazineyi Hükümetler olarak doğru eğitimle ortaya çıkartmak, teknolojik imkânları seferber etmek olduğuna inanıyoruz. Bunun dışındaki çare spekülasyonlarının sadece zaman kaybı demek olduğunu, bu konularda da en büyük desteği siz kıymetli iktisatçılarımızdan beklediğimizi huzurunuzda ifade etmek istiyorum.

Demokrasi insanların kendi kendilerini yönetmeleri ve tüm yeteneklerini seferber etmelerinin bir ifadesi ise, insanları devletin sağlayacağı işlerde çalıştırarak, kısa yoldan bu problemi çözmeye kalkışmak, herhalde demokratik bir çözüm olmasa gerektir. Ben ekonominin bir parametresi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi böylece kurmak istedim. Bize düşen burada insanlarımızı yaratıcılığını seferber edebilecek bir şekilde yetiştirmek ve modern teknolojinin bu imkânlarını onlara sunmak olmalıdır.

Teşekkür ediyor, saygılarımın kabulünü rica ediyorum.

HALİT SOYDAN: Devlet Bakanımız Tınaz Titiz Beye teşekkürler ediyoruz. Sayın konuklar, 11. İktisatçılar Haftası'nın 2. gününün sabah oturumunda tebliğ sahibi bir akademisyen ve tebliğ üzerinde yorum yapacak iki ayrı akademisyenimiz var. Önce izin verirseniz, tebliğ sahibi akademisyeni size çok kısa olarak tanıtmak istiyorum. Tebliğ sahibi akademisyen Profesör Paul Streeten. Kendileri Dünya Bankası Dünya Kalkınma Enstitüsü Direktörü, Boston Üniversitesi mezunu ve orada öğretim görevlisi olarak bulunuyor. Kendileri Dünya Bankası'nda geçici bir

görev yapmaktadır. Oxford Üniversitesi'nde de başarılı eğitim ve öğretim çalışmalarının bulunduğunu biliyoruz.

Sayın Profesör Streeten uluslararası ekonomik dayanışma konusunda konuşacaklar. Programda her ne kadar tarihsel perspektif içinde kalma düşüncesi yer almakta ise de, bugün sayın Streeten'in konuşacağı konu uluslararası ekonomik karşılıklı dayanışma noktası üzerinde düğümlenmektedir. Kendileri ilginç bir alt başlık ile «sloganlar karşısında gerçekleri» anlatmaya çaba sarf edecektir. Sayın Prof. Streeten'in konuşması ile ilgili olarak Sayın Profesör Tansu Çiller ve Doçent Ömer Gökay'ın yorumlarını dinleyeceğiz. Kuşkusuz Sayın Profesör Tansu Çiller'i, Sayın Doçent Ömer Gökay'ı benim size tanıtmaya çalışmam biraz fazla olacaktır. Sayın Çiller hepimizin tanıdığı ve takdir ettiği ve Türkiye'deki çağdaş ekonomistler arasında kuşkusuz önemli bir yeri olan bir hocamız. Doçent Ömer Gökay ise —eğer genç neslin dersem beni anlayacağını varsıyorum— en yetenekli öğretim görevlilerinden ve feyiz aldığımız fakültemizin halen hocaları arasındadır. İzin verirseniz sırasıyla kendilerini kürsüye davet ediyorum.

PAUL STREETEN: Bazı büyük sanayileşmiş ülkelerin Üçüncü Dünya ile ilgili sorumluluklardan kaçışı 70'li yıllarda başladı. İki petrol şoku, Britanya'da Misis Thatcher'ın, ABD'de ise Mister Reagan'ın seçimleri kazanması, ilginin uluslararası plânda Doğu-Batı sorunlarına, ulusal plânda ise enflasyon ve işsizlikle mücadeleye yönelmesi, uluslararası borç sorununun ön plâna çıkması —bütün bunlar bu gelişmeye katkıda bulunuyordu. İktisat siyaseti konusundaki öğretiler ve anlayışlar da aynı sıralarda altüst oluyordu: Vurgu, maliye politikalarından para politikalarına, talep yönetiminden arz yönetimine, hızlandıran ilişkisinden yatırımların belirleyicisi niteliğiyle faiz hadlerine, kamu müdahalelerinden özel kesime ve piyasa güçlerine güvenmeye ve (biraz daha erken bir aş-

mada) sabit döviz kurlarından esnek döviz kurlarına doğru yer değiştiriyordu.

Üçüncü Dünya'nın gereksinimleri karşısında daha olumlu ve yapıcı uluslararası cevaplar getirebilecek bir çerçeveyi özet olarak sunmaya girişmeden önce, bazı kavramsal ayırmalar yapalım. Uluslararası **karşılıklı bağımlılık bütünleşmeden** ayrılmalıdır; bu sonuncusu da **ortak** veya **karşılıklı** çıkarlarla aynı şey değildir. **Bütünleşme** farklı ülkelerin tek bir ülkeymişçesine davranmaları anlamına gelir. Eğer bu kavram, bütünleşmiş bölgenin bütün üyelerinin bir anlamda eşitler olarak ele alınması gerektiği türünden bir değer yargısı içermeksizin tanımlanırsa, dünyanın on dokuzuncu yüzyılda bu gün olduğundan daha çok bütünleşmiş olduğu söylenebilir. Devlet politikalarına daha az sayıda amaç yüklemekle ve altın standardı, sabit döviz kurları ve dengeli bütçeler gibi, geriye bakıldığında irrasyonel tahditler olarak görünen ilkeleri kabul etmekle, değişik ülkeler, bu sonucu hiç de amaçlamadıkları hâlde, bir büyük gücün hâkimiyetindeki tek bir dünya ekonomisiyle bütünleşiyorlardı. İç politikalar sabit döviz kurlarına bağlılık gereğinin sınırlaması altındaydı. Devlet politikalarına daha sonra asayiş ve düzeni korumanın ötesinde, tam istihdam, iktisadî büyüme, gelir dağılımı, fiyat istikrarı, bölgesel denge, doğal çevrenin korunması gibi sayısız **yeni hedef** eklenecekti. Ayrıca, sabit döviz kurları gibi, maliye ve para politikalarının serbestçe belirlenmesine getirilen sınırlar gibi, iktisat siyasetine uygulanan tahditler de reddedilecekti. Bunlar, ulusal ekonomilerin kendi içlerinde daha çok bütünleşmesine yol açarken, uluslararası ekonominin bölünmesi sonucunu doğurmuştur. Ne var ki, bu tür bir bölünme yüksek derecede bir karşılıklı bağımlılıkla bir arada var olabilir. Çünkü **karşılıklı bağımlılık**, bir ülkenin tek taraflı davranışıyla başka ülkelere zarar vermesi biçimini alabilir. Rekabetçi korumacılık, devalüasyon, deflasyonist politikalar, havanın veya okyanusun, ulusal sınırlar ötesinde, dünya çapında kirletilmesi bunun bazı örnekleridir. Bir nükleer savaş, uluslararası bölünmenin ürü-

nü olan bir karşılıklı bağımlılığın nihai biçimi olarak düşünülebilir.

Karşılıklı bağımlılığın ölçüsü, ilişkinin koparılmasının maliyetidir. Bu maliyet taraflardan biri için ne kadar yüksekse, o tarafın bağımlılık derecesi de o kadar yüksektir. Bir alışverişe giren iki taraf için de maliyet yüksekse, karşılıklı bağımlılık ortaya çıkar. Yoğun ve hızla büyüyen **uluslararası ilişkiler**, yüksek derecede bir karşılıklı bağımlılık olmaksızın var olabilir; bunun koşulu, söz konusu ilişkilerin düşük bir maliyetle ikame edilebilmesidir. «Karşılıklı bağımlılık» kavramının bir başka anlamı vardır; burada «bağımlılık» sadece bir şeyin «sonucu olmak» veya «etkilenmek» anlamını taşır. Bu daha gevşek anlamda, ilişkilerin koparılmasının maliyeti düşük, hatta negatif olsa bile, karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilir. Ama kavrama bu konuşmada verilecek olan anlam bu değildir.

Bazen **karşılıklı çıkarlar** ile karşılıklı bağımlılık karıştırılır. Oysa, karşılıklı çıkarlar, hiç bir karşılıklı bağımlılık olmaksızın var olabilir. İki ülke ticaret politikalarında tümüyle otarşik olabilir, dolayısıyla da birbirlerinden tümüyle bağımsız olabilir; yine de birbirleriyle dış ticaret ve sermaye akımını geliştirmek her ikisinin de karşılıklı çıkarına uygun olabilir. Çıkarlar potansiyel ilişkilerle ilgili olabilir; karşılıklı bağımlılık her zaman var olan durumla ilgilidir.

Karşılıklı çıkarlar bazen de **ortak çıkarlar** ile karıştırılır. Karşılıklı çıkarlar, bir tarafın davranışlarına öteki tarafın farklı davranışlarıyla karşılık verildiği anlamına gelir. Ortak çıkarlar ise paylaşılan çıkar alanlarıyla ilgilidir: denizlerdeki balık stokunun veya ormanlardaki ağaç stokunun, temiz havanın, istikrarlı bir para sisteminin veya barışın korunması gibi. Karşılıklı çıkarlar, alışverişe konu olan özel mallardır; ortak çıkarlar ise kamu malları.

Karşılıklı bağımlılığın yüksek olduğu da, zaman içinde büyüdüğü de sık sık söylenir. Bu bağlamda, uluslararası ticaret, karşılıklı bağımlılığın bir göstergesi olarak kabul edi-

lır; yüksek ve (belirli kesintilere rağmen) büyüyen uluslararası ticaret değerleri bunun bir kanıtı olarak gösterilir. Oysa, bu konuda üç önemli uyarı gereklidir.

Birincisi, uluslararası ticaretin ulusal gelire oranı ele alındığında, savaş sonrası on yıllarda 1976'ya dek görülen hızlı büyüme 1914 öncesi değerlere bir dönüş olarak kabul edilebilir. Büyük ülkeler için, GSMH içinde dış ticaretin payı, iki dünya savaşının ve büyük depresyonun yaptığı tahribattan önceki büyüklüğüne ancak yeni erişmiştir. İhracatın GSMH'ye oranı 1960'ta % 14'e yakınken, 70'li yılların sonunda % 22'yi geçmiştir; ama 1914'ten önce de yaklaşık olarak buydu oran.

İkinci uyarı konusu şudur: Genişleyen ticaretten yararlanan ülkeler ve (bazı durumlarda) ülke içindeki gruplar (bunların sayısı giderek artıyor olsa bile) sınırlıdır. Hint alt kıtasının ve kara Afrika'nın büyük yoksul kitleleri, uluslararası ticaretin büyümesine dış dokunur biçimde katılmamışlardır.

Üçüncü uyarı, iktisadî karşılıklı bağımlılığın göstergesi olarak ticaretin hacminin veya büyüme oranının değil, ortadan kalkması hâlinde doğacak zararın alınması gereğiyle ilgilidir. Yani önemli olan tüketici ve üretici artığıdır. Ticaretin önemli bir bölümü azıcık farklılaştırılmış tüketim mallarında yoğunlaşmıştır. Bunlar, tüketicilere büyük zarar vermeden, iç üretimle ikame edilebilir. Bunun tek sınırı, ürün farklılaştırmasının ciddi ölçekte ekonomilerine dayandığı ve tüketicilere büyük yararlar getirdiği durumlardır; bu takdirde, bu ticaret ağıının ortadan kalkması ve iç üretimle ikame edilmesi tüketicilere ya çok pahalıya mal olacaktır, ya da tatminlerini büyük ölçüde azaltacaktır.

Bazen uluslararası ticaret optimal olan-
dan daha büyük bir miktara ulaşmış olabilir; örneğin, yabancı otomobil satışlarında toplam birim maliyetin altında kalan fiyatlarla karşılıklı satışlar gibi. Buna karşılık, ticaret miktarı küçük olan ve yavaş artan veya hiç artmayan kalemler çok büyük öneme sahip

olabilir ve bunların ortadan kalkması ciddi kayıplara yol açabilir. Örneğin ABD'nin man-ganez, kalay ve krom ithalatına güçlü bir bağımlılığı vardır.

Kuşkusuz, ticaret iktisadî karşılıklı bağımlılığın sayısız beliriş biçiminden sadece biridir — en önemlisi de değildir. Ötekiler arasında ülkeler arasında üretim faktörleri, sermaye, girişimcilik ve emek akımı; varlıkların, yasal hakların, bilgi ve haberlerin mübadelesi vardır. Ayrıca, iktisadî karşılıklı bağımlılığa ek olarak, eğitim ve kültür alanlarında olduğu gibi askerî, stratejik ve siyasi alanlarda da hızla bütün dünyaya yayılan itici güçler mevcuttur.

Sir Arthur Lewis bir yapıtında bizi bütün gelişmiş ülkelerin denizin dibine battığı bir durumu hayal etmeye çağırıyordu. Sir Arthur'a göre, uzunluğu belirsiz bir uyum döneminin sonunda, ortaya çıkacak olan durum, gelişmekte olan dünya açısından bu güne göre çok farklı olmazdı. Gelişmekte olan ülkeler denizin dibine batsaydı, gelişmiş ülkeler için de aynı şey söylenebilir.

Bütün bu uyarılara rağmen, karşılıklı bağımlılığın artmış olduğuna kuşku yoktur. Richard N. Cooper dört farklı etkiyi yararlı biçimde birbirinden ayırıyor ve bunlara trampolen (trampolîne) etkisi, sekme (ricochet) etkisi, iktisat siyasetinin erozyonu ve politikaların etkisinin dönüşümü adını veriyor. Ben bunlara devlet politikalarının karşılıklı bağımlılığını eklemek istiyorum.

Trampolen etkisinin dayandığı benzetme, bir noktadaki önemli bir etkinin bölgenin öteki noktalarında bağlı ama daha küçük bir etki yaratacağını ifade eder. Sir Dennis Robertson, savaş ertesindeki dönemde, Amerika hapsirince dünyanın gerisinin zatürreeye yakalandığını söylerdi. Bu artık doğru değilse de, dünyanın gerisi hâlâ üşütüyor Amerika hapsirince. Ama (bağımlılığa karşıt olarak) karşılıklı bağımlılık, karşılıklılığa (reciprocity) yol açıyor. Richard Cooper'ın işaret ettiği gibi, eğer dünyanın gerisi hapsirirsa, Amerika da üşütüyor. Belirli bir maldaki kıtlık,

birkaç yıl önce şekerde olduğu gibi, hızla bütün dünyaya yayılıyor. Bu, David Hume'un tasvir ettiği parasal mekanizmadan çok farklı bir mekanizma: Orada, altın çıkışı, değerli maden yitiren ülkede deflasyona yol açarken, değerli maden kazanan ülkede enflasyon ile sonuçlanıyordu. Şimdi teşbihi değiştirmek gerek: Dünya artık bir tahterevallî değil, bir Rus treni; hep birlikte iniyoruz ve çıkıyoruz — ya da sadece inıyoruz. 1970'ten bu yana bütün dünyayı kapsayan, eş güdümlü iki bunalım yaşadık, 1973-75 ve 1979-82 arasında. Rus treni yokuşu çıkarken aynı derecede iyi çalışmıyor: Son yıllarda Amerika'daki toparlanma dünyanın gerisinde çok büyük bir işsizliğin devamına engel olmadı.

Rus treni mekanizmasının istisnası ABD' de genişlemeci maliye politikalarıyla daraltıcı para politikaları birleşiminin doların değerini yükselterek öteki ülkeleri ABD'nin izinde daraltıcı bir para politikası benimsemeye zorlaması durumunda görülebilir. Bu durumda ABD'de genişleme ile öteki ülkelerde daralma el ele gider. Yüksek faiz hadlerinin sonucu olan daralma, ucuz ihracattan doğan genişlemeye baskın çıkar. ABD'de sıkı maliye politikaları ile gevşek para politikası, birleşik bir genişleme ile daha tutarlı olacaktır.

Gerçi ABD'nin hâkimiyet derecesi savaşın hemen ertesindeki dönemle karşılaştırıldığında azalmıştır. Ama bütçesi 200 milyar dolar, dış ticareti ise 150 milyar dolar açık veren, tarihsel ölçütlerle bakıldığında hâlâ çok yüksek faiz hadlerine sahip olan bir ülkenin, izlediği politikaların öteki uluslar üzerindeki etkileri konusunda fazla hassas olduğu söylenemez. Karşılıklı bağımlılık muhtemelen 1979'da, 1985'te olduğundan daha büyüktü. ABD'nin hem kendi politikalarını belirlemedeki özerkliği; hem de başka ülkelerin politikalarından bağımsızlığı artmış görünmektedir. Bu ülke, bir kez daha, kendisi yerinde oturup başkalarını koşuşturan bir konuma yaklaşmıştır.

Karşılıklı bağımlılığın ikinci biçimi sekme (veya bumerang) etkisidir. ABD Avrupa'

dan çelik ithalatını kısıtlar; bunun üzerine Avrupa Brezilya, Güney Afrika ve Kore'den çelik ithalatını kısıtlar; bütün bunların sonucu olarak da, ABD'ye daha çok miktarda Brezilya, Güney Afrika ve Kore çeliği girer. Bu durumda, ABD Brezilya vb.'ndan çelik ithalatını kısıtlayacak önlemler almak zorunda kalacaktır. Rusya'ya tahıl satışına getirilen kısıtlamalar, bu ülkenin alımlarını Arjantin'e kaydırmasına yol açmıştır. Bu yüzden artık Arjantin'den alım yapamayan Şili, Peru, Japonya, İspanya ve İtalya, alımlarını ABD'ye kaydıracaklardı. Böylece, bir hedefe yönelen kurşunlar, beklenmedik biçimde geri tepmektedir.

Üçüncü etki, yani iktisat siyasetinin erozyonu, birçok alış verişin uluslararasılaşması dolayısıyla eski iktisadi denetim yöntemlerinin çok daha az etkili olması anlamına gelir. Maliye politikaları yoluyla ekonomiyi canlandırma girişimlerinde çarpanın değeri düşmüştür; çünkü ek gelirlerin daha yüksek bir oranı ithalâta harcanmaktadır. Bu yüzden, mali genişleme politikaları daha az etkilidir. (Ama burada bir noktayı eklemek gerekir. Esnek döviz kurlarının var olduğu bir dünyada, hükümetler, döviz kuru dalgalanmaları aracılığıyla, kendilerini dış çarpan etkisine karşı bir ölçüde koruyabilirler). Sadece maliye politikası değil, para politikası da daha az etkilidir; çünkü sermaye ülke dışına akabilir veya kısıtlayıcı bir para politikası ülke içine sermaye akımları dolayısıyla başarısızlığa uğrayabilir. Sanayii düzenlemeyi amaçlayan mikro-ekonomik politikalar bile erozyona uğramıştır. Uluslar aşırı şirketler vergi bağıışıklıklarından yararlanmak için İsviçre'ye veya denetim yokluğundan yararlanmak için Lüksemburg'a sığınarak denetimden kaçabilmektedirler. İktisat siyasetinin uğradığı bu kısmî felç durumu dolayısıyla uluslararası eş güdümün güçlendirilmesi için çağrılar yapılmaktadır.

Dördüncüsü, iktisat siyasetinin etkisi dönüşüme uğramıştır. Uluslararası alış verişlerden doğan yeni sonuçları göz önüne almak zorundayız. Eskiden, faiz haddinde bir yük-

seliş, başlıca, konut türünden uzun ömürlü varlıkların yapımını, stok oluşumunu ve (mali varlıkların borsadaki değerinde ortaya çıkan değişimler aracılığıyla) tüketimi etkilerdi. Bu gün ise, ABD faiz oranında bir yükseliş, eğer doların söz konusu borcun ömür süresi boyunca beklenen değer kaybı, dış dünya ve ABD'deki gerçek faiz oranları (nominal faiz oranları eksi beklenen enflasyon oranları) arasındaki farktan daha düşükse ve öteki dövizlerin değeri konusundaki tahminler, görelli enflasyon oranları, ABD ekonomisi konusundaki beklentiler ve siyasal koşullar gibi başka etkenler değişmezse, ABD'ye doğru bir sermaye akımına yol açacaktır. (Kısa dönemli borçlar için vadeli döviz piyasasında döviz satın almak olanaklıdır; bu durumda vadeli dövizin maliyetinin faiz farkından düşülmesi gerekir.) Yüksek gerçek faiz oranları ülke içine doğru sermaye akımını teşvik ederek doların değer kazanmasına yol açmakta, bu ise Britanya veya Japonya'dan yapılan ithalatı ucuzlatmaktadır. Caterpillar traktör fabrikasının işçileri işsiz kalınca, Japon traktör sanayini suçlarlar; ABD'nin sıkı para politikasını ya da askerî harcamalar dolayısıyla ortaya çıkan ve yüksek faiz hadlerine katkıda bulunan bütçe açıklarını değil, ABD'de finans ve bankacılık kesiminin çıkarlarıyla sanayiın çıkarları arasında bir çatışma vardır: İlki, doların değerinin yüksek olmasından ve istikrar göstermesinden yarar görür, çünkü bunun sonunda ülkeye akan sermaye uluslararası bankacılıkta kârları yükseltir; ikincisi ise ihracata, ithal ikamesine ve istihdama katkısı dolayısıyla doların değerinin düşük olmasını ister.

Ya da başka bir örnek alacak olursak, IMF borçlu ülkeleri, borç ödeme kapasitesinin artırılabilmesi amacıyla, kemer sıkma önlemlerini kabule zorlamaktadır. Bunun sonunda, bu ülkeler sadece gelişmiş sanayi ülkelerinden yaptıkları ithalatı değil, geçmişte ticaretlerinin hızla artış gösterdiği öteki gelişmekte olan ülkelere yaptıkları ithalatı da kıstamaktadırlar. Böylece sadece Kuzey'in büyüme hızları düşmekle kalmaz; aynı zamanda, ihracatı kısılan ülkelerin borç ödeme ka-

pasitesi de düşer ve borç krizi derinleşir. Meksika, Şili, Venezuela ve Arjantin Brezilya'nın baş müşterileridir; bu ülkeler IMF'ye boyun eğip Brezilya'dan ithalatı kısıtıkça, Brezilya'nın ödeme taahhütlerini yerine getirme olanağı da azalır.

Nihayet, hükümet politikaları arasında çok daha büyük bir karşılıklı bağımlılık oluşmuştur. Paul Krugman'ın «yeni görüş» adını verdiği görüşe göre, karşılıklı bağımlılığın en önemli kanalı «bir ülkenin politikalarının öteki ülkelerin ekonomisi üzerinde [dış çarpan yoluyla yansıyan] doğrudan etkisi yoluyla değil, dolaylı yollardan, öteki ülkelerin hükümetlerinin **politikalarında** meydana gelen uyarılmış değişiklikler yoluyla» ortaya çıkar. ABD'nin sıkı para politikasının dünyanın geri kalan bölümüne yansımaları iyi bir örnek **oluşturur**. ABD'de yüksek faiz oranları dışarıdan **sermaye** cezbederek doların değerini yükseltir. Britanya bunun kendi ihracatını artırmayı memnuniyetle karşılar ama, bir yandan da, sterlindeki düşüşü göğüslemek çabası içinde kendi faiz oranlarını yükseltir. Resesyonun Britanya'ya aktarılması, ABD'nin İngiliz ürünlerine talebinin düşmesinden ziyade (Amerikalıların düşen geliri doların değerinin yükselmesiyle ödünlenir), bu tür uyumlu para politikasının bir ürünüdür.

Tabii, ABD kısıtlayıcı bir para politikasını çok büyük ölçüde genişlemeci bir maliye politikasıyla birleştirmiş olduğu için, bu durum faiz oranlarında ve dolayısıyla doların değerinde görülen artışı daha da güçlendirir. Öteki ülkeler kendi ulusal paralarının değerindeki düşüşe karşı direnecek olurlarsa, ABD'nin genişleyici mali politikası dış dünyada daha da derin bir resesyona yol açacaktır. Böylece tahterevallili mekanizmasına dönmüş oluyoruz; ama bu sefer değerli maden akımı gibi gayri iradî bir etkinin değil, hükümet politikalarının uyarılmasının bir sonucu olarak. ABD genişlemeci bir para politikası izlemiş olsaydı, bu genişleme dünyanın geri kalan bölümüne yansımış ve böylece toparlanma dünya çapında olmuş olacaktı.

İktisat siyasetleri arasındaki karşılıklı

bağımlılık, gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda, IMF koşulları dolayısıyla daha da güçlü bir nitelik kazanır. Gelişmekte olan bir ülkenin ödemeler dengesi kötüleştiğinde, eğer Fon'dan borç almak isterse deflasyoncu politikalar benimsemeye zorlanacaktır. Birçok gelişmekte olan ülkede günümüzde yaşanmakta olan resesyonlar OECD ülkelerinin azalan talebinin doğrudan etkisinden çok Fon'ca dayatılan kemer sıkma politikalarının dolaylı etkisi altında ortaya çıkmıştır. Bu ise, yüksek faiz oranları ve bankaların azalan güveni dolayısıyla ağırlaşan borç yükünün bir sonucudur. Herkes artan karşılıklı bağımlılıktan söz ededursun, ABD, izlediği para politikası aracılığıyla, gelişmekte olan ülkelerin kaderine hâkim olmayı sürdürmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından, ABD para politikasının gevşetilmesiyle birlikte öteki OECD ülkelerinde daha genişlemeci bir politika, doların değerinde düşüş ve dünya toparlanmasına dönüş en iyi çözümdür. Gelişmekte olan ülkeler, hem borçları için daha düşük faiz oranlarından hem de ihracatları için genişleyen talepten yararlanacaklardır. En kötü çözüm ise, ABD'de enflasyonla mücadele için sıkı para politikasına geri dönülmesi, doların değerinin yükselmesi ve öteki OECD ülkelerinin kısıtlamalarının sürmesi olacaktır. Bu durumda, gelişmekte olan ülkelerin ihracat malları için talep düşük olacak, faiz ödemeleri yükselecek ve dolar cinsinden borçların değeri artacaktır. Bu koşullarda, borçlu kartelleri, borçların ödenmesinden kaçınma ve finansal sistemin tehlikeye düşmesi gibi sonuçlar beklenabilir.

Günümüzün uluslararası iktisadî düzen-sizliğini anlayabilmek için, her hangi bir uluslararası düzenin iktisadî gelişme için yerine getirmesi gereken işlevlerden bazılarını hatırlamak yararlı olacaktır. Birincisi, varlıklı merkez ülkelerinin ödemeler dengesi fazlaları yaratmaları gerekir. İkincisi, bu fazlaları kabul edilebilir koşullarla uzun dönemli kalkınma kredilerine dönüştürecek finans kuruluşları, bir güven çöküntüsü hâlinde li-

kidite yaratacak, son çare olarak başvurulacak bir borç veren kerte ve uluslararası ticaretin ve sermaye akımlarının gereklerine göre uluslararası likiditenin arzını ve piyasadan çekilmesini düzenleyecek bir kerte var olmalıdır. Üçüncüsü, kalkınma için gerekli sermaye mallarının üretimi ve satışı için yeterli bir sınaî ve ticarî kapasite mevcut olmalıdır. Nihayet dördüncüsü, iktisadî gücü destekleyecek, akitlerin uygulanmasına nezaret edecek ve barışı koruyacak bir askeri güç var olmalıdır.

Yaklaşık olarak 1970'e kadar bu dört işlev tek bir hâkim güçte toplanmıştı — dünyanın geri kalan bölümü bu merkezin eş güdümüne bağımlıydı. 1914'e kadar bu güç, **Pax Britannica** çerçevesinde uluslararası bir düzen kuran ve Kanada, ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Lâtin Amerika'da yeni yerleşime açılan bölgeleri geliştiren Büyük Britanya idi. Carî hesap fazlaları Britanya'da yaratılıyordu ;finans kurumları Londra'da boy vermişti; altın veya sterlin uluslararası parasal işlemler için rezerv para rolü görüyordu; İngiltere'nin kuzeyi demir, çelik ve sermaye mallarını sağlıyordu; İngiliz donanması ise dünya düzenini koruyordu.

İki dünya savaşı arasında pek bir düzen yoktu ama İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen çeyrek yüzyıl boyunca, **Pax Americana**, doların kudreti etrafında, bir uluslararası düzen yoktu, ama İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen kaynaklanıyor, hatta belirli bir dönem insanlar kronik bir dolar kıtlığı olacağından kaygılanıyordu; Newyork finans kurumları açısından Londra'ya rakip bir merkez hâline gelmişti; dolar dünya rezerv parası olarak sterlinin yerini alıyordu; ABD'nin sınaî kapasitesi güçleniyor ve ABD ordusu Amerikan barışını uyguluyordu. Ne var ki, 1970'ten bu yana bu işlevler, farklı merkezler arasında, eş güdüm olmaksızın, parçalanmış, dağılmıştır. Artık fazlalar, Almanya ve Japonya'nın yanı sıra, Körfez'in birkaç çöl şeyhliğinden kaynaklanıyordu. Petrolün fiyatındaki düşüşle birlikte OPEC ülkelerinin sermaye fazlaları eriyip giderken, Almanya ve Japonya

fazla vermeye devam ediyordu. 100 milyar dolarlık fazlanın kaynağı da belli değildi; ihtimal ki, gelişmekte olan borçlu ülkelerden sermaye kaçışından kaynaklanıyordu bu miktar. Eskiden Londra ve Newyork'ta yoğunlaşmış olan finans merkezleri, Singapur, Hong Kong, Japonya ve Almanya'da sayıları hızla büyüyen bankalar ve bunların Cayman adalarında, Bahamalar'da ve öteki vergi cennetlerinde açtıkları şubeler dolayısıyla dünya yüzüne yayılıyordu. Uluslararası likidite rezervleri, ÖÇH'nin icadına rağmen, ya çok boldu ya da çok kıt ve kötü dağıtılmış. Sınai kapasite artan ölçüde Almanya'ya, Japonya'ya ve yeni sanayileşen ülkelere kaymaktaydı. Ve askerî cüceler iktisadî devler hâline gelirken, askerî süper güçler silâhlanma harcamaları yüzünden iktisaden zayıflamaktaydı. Söz konusu dört işlev farklı ülke grupları arasında dağılmıştı; dünya şizofreniye yakalanmıştı.

Ne var ki, bu işlevlerin hiç bir eş güdüme tâbi olmayan biçimde dağılmış oluşu, bize, bu soruna yapıcı bir kurumsal cevap getirme ve geçmişin tek bir süper devletin gereksinimlerine, hâkimiyet ve bağımlılık ilişkilerine dayalı uluslararası düzenleri yerine, karşılıklı bağımlılığa ve eşitliğe dayalı plüralist bir düzen kurma fırsatını getirmektedir. Bu düzende, uluslararası likidite, sermayes bol bir rezerv para ülkesinin ödemeler dengesinde açıklar verme ihtiyacına göre değil, ticaret ve sermaye akımlarının küresel gereklerine göre yaratılacaktır. Finans kurumları ve çok uluslu şirketler birbirleriyle eşit koşullarda rekabet edecek, herkes en ucuz piyasalardan satın alıp, en pahalı piyasalarda satmakta özgür olacaktır. Çok insan, böyle bir düzenin, arzu edilir olsa bile (ki bundan kuşku duyanlar da vardır) gerçekleştirilebilir olmadığını söyleyecektir. Richard Cooper, sağlık gibi çok acil bir alanda bile uluslararası iş birliğinin ancak elli yılda sağlanabildiğine işaret ediyor. Böyle bir düzenin kurulabilmesinin önündeki en önemli güçlüklerden biri ülkelerin sayısının hızla çoğalmış olmasıdır (yaklaşık 160). Çoğu ülke bu düzeni arzu edilir bulsa bile. Bu noktaya aşağıda dönü-

lecektir. Ayrıca, kurumsal reform için bazı önerilerde de bulunulacaktır.

Eğer yeterli bilgim, zamanım ve böyle bir görevim olsaydı, kültür ve askerî güvenlik alanlarında da karşılıklı bağımlılık açısından benzer gelişmeleri özetlerdim. Ama bu bir iktisat konuşması olduğuna göre bu işi bir kenara bırakacağım. Sadece kültürel alanda da, iktisadî karşılıklı bağımlılığa çok benzeyen bir şeyin varlığından söz etmekle yetineceğim. Kuzey'den Güney'e, Doğu'dan Batı'ya bir başkentten bir başkasına dolaştığımızda, genç insanların aynı giysileri giydiklerini, aynı saç stillerini benimsediklerini, aynı müziği dinleyip aynı dansları yaptıklarını, sağlıklı yaşam koşullarına katıldıklarını, boşanmaya, gebelikten korunmaya, kürtaja, eş cinselliğe, uyuşturuculara karşı aynı tavrı takındıklarını görmekteyiz. Suç işleme bile uluslararasılaşmış durumda. Ama, ticarette olduğu gibi burada da, haberleşme ve ulaşımdaki devrimlere rağmen, jet uçaklarına, telekse, televizyon uydularına, transistörlere, konteynir gemilerine, dev tankerlere ve dev maden cevheri şileplerine rağmen, Güney'in yoksulları dışlanmış ve geleneksel yaşayışlarına terk edilmiş durumdadır. Bu kültürel etkilerin bu hızlı fakat kısmî yayılışına tepkiler doğmuştur; yerel kültürel kimlikleri canlandırma çabaları olmuştur. Kültürel kimlikleri, güçsüz ülkelerin siyasal bakımdan bilinçli insanların ortaya koyabileceği tek şeydir çoğu zaman.

Teknik bilgideki hızlı atılımlar ve bunun sonunda mesafeleri kısaltan ulaşım ve haberleşme devrimleri ile egemenlik hakkı iddialarından vazgeçmeyen, vatandaşlarının yaşamını düzenlemeye çalışan, karşılıklı bağımlılık karşısında onların talep ettiği koruma ve güveni sağlamaya çabalayan ulusal devlet tipi siyasal kurumlaşma arasındaki uçurum bir Kore yolcu uçağının Sovyet toprakları üzerinde düşürülmesiyle veya İran devrimiyle canlı birer sembole kavuşmuştur. Karşılıklı bağımlı ama bütünleşmiş olmaktan uzak, hatta bazı yönlerden bölünmekte olan bir dünyada negatif toplamı oyunların, kar-

şıklı olarak birbirine zarar vermelerin temelinde yatan, bu uçurumun yarattığı gerilim ve çelişiklerdir.

Buraya kadar söylediklerimden çıkarttığım ana sonuç, bugün yirminci yüzyılın sonunun teknolojik ve siyasal gerçekliği ile bu gerçekliğe kurumsal uyum arasında varolan bir gecikme aralığının sıkıntısını çekmekte olduğumuzdur. Modern bilim ve teknoloji hızla ilerlerken kurumlardan biri, ulusal devlet, hâlâ iki yüz yıllık bir topraktan beslenmektedir. Dört gelişme işlevinin dağılması ve parçalanması, fırsatların kaçırıldığı ve bu ulus devletlerin eşgüdümlessiz hareketlerinin tahribata yol açtığı anlamına gelmektedir.

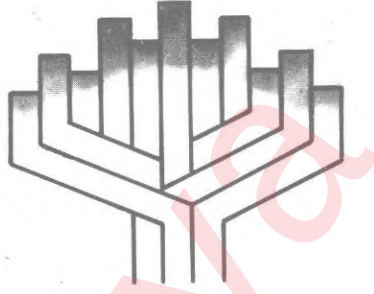
Yanlış anlaşılacak istemem. Kurumsal yenilikten söz ederken, kastettiğim ilave uluslararası bürokrasiler değil. Yeni kurumlar, örgütler ve forumlar hızla çoğalıyor. Ama uluslararası bürokratlar, çoğu zaman, ilerleme ve reforma yardımcı değil engel olmuşlardır, değişime karşı direnişini arttıran bir etki yaratmışlardır. Sir Hermann Bondi'ye göre, bir örgütün budalalığı üyelerinin sayısının küpüne orantılıdır. Dünya çapında örgütlerin boyutlarının ne olacağını da hayal etmek zor değildir. Kurumsal yenilikten kastım, kesin biçimde tanımlanmış teknik işlevleri olan (başarılı Dünya Posta Birliği iyi bir örnek olabilir), politizasyona karşı bağışıklığı olan ve demokratik biçimde denetlenen kurallar, yöntemler ve örgütlenmelerdir.

Bu tür kurumsal uyarlanmaların özel kesimde ortaya çıkmış olduğunu kaydetmekte yarar var. Çokuluslu şirketler, Avrupa döviz pazarı ve uluslar aşırı bankalar, bilgi, haberleşme ve ulaşımdaki devrime cevaplardır. Kamu kesiminde de benzer gelişmeler sağlamak mümkündür. Uluslararası Haberleşme Birliği, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, Dünya Meteorolojik Birliği vb. türü bazı başarılı uluslararası kuruluşlar buna kanıttır. Dünya çapında işlevsel çözümleri hedeflemeliyiz.

Uluslararası karşılıklı bağımlılık ilişkilerindeki sorunların bir çoğu «bedava yolculuk» sorununun, Olson sorununun ve «tutuk-

lunun ikilemi»nin bir bileşimi olarak ortaya çıkar. Aslında, «bedava yolculuk», «tutuklunun ikilemi» olayının bir özel durumudur. «Bedava yolculuk» sorunu, uluslararası güçlülere getirilecek bazı çözümlerin kamu malları sağlanmasından ibaret olmasının bir sonucudur. Kamu malını tanımlayan, o malı değer veren herkesin, maliyetine katkıda bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, malın arzından yararlanmasıdır. Kavram kolaylıkla, ulaşılması için gerekli maliyete katılıp katılmadığına bakılmaksızın, herkesin ulaşılmasından yararlandığı ortak hedefleri veya ortak çıkarları kapsayacak biçimde genişletilebilir. Maldan veya hizmetten bir insanın yararlanması, öteki insanların yararlanma derecesini eksiltmez. Bu anlamda, uluslararası işbirliği ve uluslararası savaşların önlenmesi kamu mallarıdır. Aynı şey, nihaî borç verici (lender of last resort) ve likidite sağlayıcı bir uluslararası merkez bankası içerecek bir uluslararası para düzeni için de geçerlidir. Bilimsel araştırma da bu kategoriye girer. Bir uluslararası gelir vergisi de, uluslararası sabit sermaye yatırımlarının eşgüdümü de. Ne var ki, bu kamu malların arzı sistematik olarak eksik olacaktır, çünkü hiçbir ülke gereken önlemleri almanın kendisine yararını görmeyecek, bunu öteki ülkelerin yapmasını bekleyecektir. Ve hiçbir ülke, ötekilerin böyle davranacağını bildiği için, başkalarına yarar sağlayacak bir şeye tek başına katkıda bulunma şevkini hissetmeyecektir. Bunun sonucunda, uluslararası işbirliği, barış, araştırma, uluslararası parasal istikrar ve dünya çapında kalkınma, arzı yetersiz mallar halinde kalacaktır. Kimse katkıda bulunmamıştır ve herkes eskisine göre daha kötü durumdadır. Adam Smith'e göre çok sayıda bireyin bağımsız kararlarının eşgüdümünü sağlayan Görünmez El, aynı zamanda, ulus devletlerin hareketlerinin amaçlanmamış eşgüdümüne uygulanabilir ve uygulanmıştır. Ama ister birey olsun, ister ülke, her etmenin tekil çıkarını ortak çıkara uygun biçimde yönlendirdiği düşünülen bu Görünmez El'i yukarıda ele alınan durumlarda bulmak olanaklı değildir.

50 Yıldır Güvenilir Sigortacılığın Temsilcisi Ankara Sigorta

Ankara Sigorta 1936 yılında kuruldu;
Türkiye İş Bankası, Etibank, Türk Ticaret Bankası'nın
elbirliğiyle, sağlam doğdu. O günden bugüne gelişti, büyüdü.
Ülkemizin belli başlı büyük,
önemli kuruluşlarının
sigortasını üstlendi.
Destek gücünü anında
sunabilen, Türkiye'nin
önemli sigortacısı oldu.
50 yılın verdiği sigortacılık
tecrübesiyle, güvencesini
birleştirdi.

Güvenilir sigortacılığın
temsilcisi oldu.

ANKARA SIGORTA
"Sağlam Sigorta"

Genel Merkez: Bankalar Cad. No:80 Karaköy/İstanbul
Tel:1431385 (5 hat) Telex:24394 ASUR TR.

DIBIRDİK HOLDİNG A.Ş.

FEVZİ ÇAKMAK CADDESİ (FOMARA)
DIBIRDİK HOLDİNG İŞHANI - BURSA
TLF: 22 662 - 25 435 - 26 084 - 27 971
P.K. 358, BURSA - TLX: 32 256 PAS TR.

PLASTİK VE TEKSTİL SANAYİ TİCARET A.Ş.

DIBIRDİK ULUSLARARASI PAZARLAMA A.Ş.

teksplast

TEKSTİL VE PLASTİK SANAYİ TİCARET A.Ş.

DIBIRDİK SİGORTA
ARACILIK HİZMETİ LTD.ŞTİ.

ISTPLÂST

PLASTİK VE TEKSTİL MAMULLERİ PAZARLAMA LTD.ŞTİ.

ANPLÂST

PLASTİK VE TEKSTİL MAMULLERİ PAZARLAMA LTD.ŞTİ.

İZPLÂST

PLASTİK VE TEKSTİL MAMULLERİ PAZARLAMA LTD.ŞTİ.

ATAK

ULUSLARARASI NAKLİYAT A.Ş.

Kuşkusuz, «bedava yolculuk» sorunu her yerde hazır ve nazır değildir. Bireyler bazan Kant'ın kategorik emperatifine (categorical imperative) uygun biçimde, evrenselleştirilebilecek tarzda davranırlar. Aksi takdirde, bir tiyatro gösterisinden sonra (alkış eyleminden kimsenin zevk almadığı varsayılırsa) kimse oyuncularını alkışlamazdı; veya demokratik bir seçimde kimse oyunu kullanmazdı. Ama Kant'ın kategorik emperatifi, yani başkalarının davranmasını istediğimiz tarzda davranmamız gerektiği fikri, iş ulus devletlere gelince bireylerden daha az geçerlilik taşır. Önderlik, hatta hegemonya, özellikle de güçlü bir süper devletin hegemonyası, ve çıkarların bilinçli bir şekilde izlenmesi (enlightened self-interest) bu tür davranışa katkıda bulunabilir.

«Tutukluların ikilemi», her ülkenin kendi çıkarlarını rasyonel biçimde savunurken, ülkelerin daha kötü bir durumun yaratılmasına katkıda bulunmasından doğar. Nasıl kamu malları yetersiz olarak arz ediliyorsa, kamusal kötülüklerde de arz fazlalığı vardır. Hiçbir tekil oyuncunun bunları gidermekte yeterince çıkarı yoktur. Bu, rekabetçi korumacılık, komşuyu yoksullaştırıcı devalüasyon veya deflasyoncu politikalar, enflasyonun yayılması, yatırım savaşları, silahlanma yarışı, hava ve denizin küresel biçimde kirletilmesi, balıkçılıkta aşırı avlanma, mülkiyet hakkının söz konusu olmadığı tükenebilir kaynakların aşırı sömürsü vb. durumlarda geçerlidir. Richard Cooper bu durumu, bir geçit resmini seyretmekte olan bir toplulukta her bireyin olan biteni daha iyi görebilmek için parmak uçlarında yükseldiği, sonuçta kimsenin eskisinden daha iyi görmediği ama herkesin daha rahatsız olduğu bir duruma benzetmektedir. Bu durumda iki şeyden birine ihtiyaç vardır : ya eşgüdüm ve işbirliği ya da bütün ülkeleri, sonunda kendi çıkarlarına olduğu ortaya çıkacak bir biçimde davranmaya zorlayacak uluslar üstü bir kuruluş. Bu tür koordine edilmiş veya zorla kabul ettirilmiş davranışlar olmadıkça, ulusal açıdan rasyonel hareketlerin sonucu irrasyonel zararlar ve karşılıklı olarak birbirini yoksullaştırma olacaktır.

Çünkü, öteki ulusların benzer biçimde davranıp davranmadıklarından bağımsız olarak, tahribat yaratıcı hareket tarzı en iyisi olacaktır.

Öte yandan Coase teoremine göre, işlem maliyetlerinin olmadığı bir durumda, bir ülke başka bir ülkeye kendisi için doğan yarıardan daha büyük bir zarar verirse, zarar görmüş olan ülke bir akit yaparak zarar veren ülkeyi bir tazminat karşılığında sözkonusu zararı vermemeye ikna edebilir ve böylece eskisinden daha iyi bir duruma gelebilir; veya zarar veren ülke zarar gören ülkenin zararını tazmin edebilir ve yine de daha iyi bir durumda olabilir. Bu tür uluslararası tazminatlar veya rüşvetler gerçekte yaygın değildir, ama ilke düzeyinde «tutukluların ikilemi»nden öteki aşırı uca dikkat çekmek bakımından önemlidir. Böyle bir dünyada, Pareto optimal kaynak dağılımlarına ulaşılabilir, çünkü her sapma ortak kazançlara yol açar, bu kazançlar da zararda olan taraflara bu zararı kabul ettikleri için tazminat olarak ödenebilir.

Coase-tipi anlaşmalara varmanın güçlüklerini ve sonunda «tutukluların ikilemi» türünden durumlara düşmenin tehlikelerini ağırlaştıran dört etken vardır. İlk günümüzde artık, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Britanya veya İkinci Dünya Savaşı ertesinde çeyrek yüzyıl boyunca olduğu gibi ABD türünden, kamu mallarının maliyetini üstlenmeye ve başkalarının da katkıda bulunmasını sağlayacak bir önderlik uygulamaya hazır hegemonik bir güç yoktur. İkincisi, bağımsız ulus devlet sayısının 160 dolayına yükselmiş olması, daha az sayıda devletin bir karşılıklı güven veya yaptırıma bağlı uygulatma sistemi kurabildiği bir çağa göre anlaşmalara varılmasını daha güç bir hale getirmiştir. Üçüncüsü, toplumsal ve teknik değişimin yüksek hızı, karşılıklı güvenin temeli olacak bir istikrarı sağlamayı güçleştirmektedir. Benzer durumlarda tekrarlanan «mahpusların ikilemi» oyunlarının işbirliğine dayanan çözümlere yol açtığı gösterilmiştir. Hızlı değişim, bunun temelini oluşmasına engel olmaktadır.

Nihayet dördüncüsü, bir dünya hükümetinin ve dünya mahkemelerinin yokluğu, akitlerin uygulanmasının yasa yoluyla sağlanmasını ve anlaşmalara bağlı kalınması için yaptırımlar getirilmesini olanaksız kılmaktadır.

Michael Lipton'ın belirttiği gibi, eğer bütün sonuçlar işbirliksiz (non-cooperative) «mahsupların ikilemi» türünden olsaydı, devletler olanaksız olurdu. Eğer her sonuç Coase teoremine uygun olsaydı, bu sefer de devletlere hiç gerek kalmazdı (gelirin yeniden-dağılımı amacının dışında). Gerçek dünya bu iki ucun arasında bir yerdedir. Ama yukarıda belirtilen dört durum dolayısıyla, ulus devletlerin ilişkileri yelpazenin «mahpusların ikilemi» ucuna daha yakındır.

Güney'in daha iyi bir dünya çağrısına daha yapıcı bir cevaba yönelik bir çerçeve kurabilmek için, Kenneth Boulding'in, mübadele sistemi, tehdit sistemi ve bütünleştirici sistem arasında yaptığı ayırımı başvurmak yararlı olacaktır. Mübadele sistemi şu ilkeye dayanır: «Benim için iyi birşey yaparsan, ben de senin için iyi bir şey yaparım.» Tehdit sistemi şu ilkeye dayalıdır: «Benim için iyi bir şey yapmazsan, sana korkunç bir şey yaparım.» Bütünleştirici sistemde (ya da sevgi sisteminde), kendimize ve ailemize uyguladığımız sevgi ve görev ilkeleri daha geniş bir topluluğun (community) öteki üyelerini de kapsayacak biçimde genişletilir. İyiliği, karşılığında iyilik beklediğimiz için veya kötülük tehdidi altında olduğumuz için değil, birlik veya dayanışma veya görev duygusuyla yaparız. Bu üç sistem, kabaca, bütün katılanların yararlandığı pozitif toplamı oyunlara, koordine bir biçimde davranılmadığı takdirde herkesin zararlı çıkacağı negatif toplamı oyunların önlenmesine ve bir tarafın ötekilerin yararı için ödünler vermesi gereken sıfır toplamı oyunlara tekabül eder.

Kuşkusuz karma sistemler de var olabilir. Kısa dönemde gerçek bir özveri gibi görünen birşey, uzun dönemde özveriyi yapana yararlı olabilir. Veya bir yararın elden alınması (sözgelişi bir pazara girişin engellenmesi) bir tehdit oluşturabilir. Ya da ortak ka-

zançların bölüşümü çatışmalara yol açabilir. Uygulamada bu, pozitif toplamı oyunlara ulaşılabilmesinin önünde özellikle ağır bir engeldir. Zamanla kazançlara alışılır ve geriye sadece bu kazançların bölüşümü konusundaki itiş-kakış kalır.

Doğru olanı yapmakla, ulusun çıkarı öyle gerektirdiği için doğru olanı yapıyor gibi görünmek istemek arasında ayırım yapabilmek önemlidir. A.B.D., Myrdal'in «Amerikan İnancı» adını verdiği bir değer sistemine bağlıdır. Bu değer sistemi, Amerikan toplumunda birleştirici bir rol oynar ve A.B.D. dış politikasına güç kazandırır. Ama, Orta Amerika konusundaki Kissinger Komisyonu Raporu'nun bir paragrafında yapıldığı gibi, doğru davranıyor **gibi görünmenin** Amerika'nın ulusal çıkarlarına uygun olduğunu söylemek **bambaşka** birşeydir. «A.B.D.'nin manevi otoritesini krumak, başkaları tarafından, doğru olanı doğru olduğu için yapan bir ulus olarak görülmek, ülkemizin başlıca kozlarından biridir.» Doğru olanı, doğru olduğu için yapmakla, A.B.D.'nin doğru olanı doğru olduğu için yapıyor görünmesi için yapmak arasında dağlar kadar fark vardır. Ahlâka uygun biçimde davranıyor görünmek A.B.D.'nin ulusal çıkarlarına hizmet eder. Birinci hareket tarzı ahlakidir, çıkar peşinde koşmaz; ikincisi ise tümüyle çıkarlara yöneliktir.

Sözü edilen üç sistem arasında ayırım yapmak tahlil açısından yararlıdır ama pazarlıklar için değil. Çünkü bu ikinci durumda, bizim için gerçekten bir yararı olan bir şeyin bir özveri olduğu havasını yaratmak işimize gelir çünkü böylece başka alanlarda ödünler elde edebileceğimizi hesaplarız.

Karşılıklı çıkarlara dayalı mübadele sisteminin reklâmı sık sık yapılmıştır; özellikle de Brandt komisyonu, OECD ve Deniz Aşırı Kalkınma Konseyi (Overseas Development Council) tarafından. Ticaretin liberalleştirilmesi en sık savunulan politikadır. «İnsan özgür doğmuştur, ama her yerde zincir altındadır.» Buna benzer biçimde, bütün iktisatçılar (daha) serbest ticareti tavsiye edip dururlar, ama her yerde korumacılık vardır.

Genel olarak, insanların, grupların ve ulusların kendi çıkarlarını fark etmekte ve izlemekte gayet becerikli oldukları ve bu konuda nasihata ihtiyaçları olmadığı düşünülebilir. Ama, görmüş olduğumuz gibi, öz çıkarların amaçlanması ile bu çıkarlara ulaşılması arasında büyük farklılıklar doğabilir. Bazı durumlarda, öz çıkarların izlenmesinin sonucu insanın kendine zarar vermesi olabilir. «Mahpusların ikilemi»ni ve «bedava yolculuk» sorununu daha önce tartışmış bulunuyoruz. İki, tarafların birbirlerine karşılıklı olarak zarar vermelerine yol açar; ikincisi, kamu mallarının eksik arzına, kamusal kötülüklerin ise fazla arzına neden olur. Bunlara ek olarak, ulusal çıkar değişik nedenlerden dolayı zarar görebilir. Gücü ve etkisi farklı, sesi farklı derecede çıkan gruplar arasında çatışma olabilir; daha güçlü olanlar politikaları, sonuçta onların bu işten kazançları, daha az güçlü ve etkili olan, sesini daha az duyurabilen kesimlerin zararından daha küçük olsa bile, daha çok etkileyebilirler. Öte yandan, çatışma başka biçimler de alabilir : daha büyük ama dağınık kazançlarla daha küçük ama belirli noktalarda yoğunlaşmış kazançlar arasında, daha büyük ama belirsiz kazançlarla daha küçük ama kesin kazançlar arasında, daha büyük gelecekteki kazançlar ile bugünün daha küçük kazançları arasında, varolduğu düşünülen daha büyük kazançlarla gerçekte varolan daha küçük kazançlar arasında... Bu sonuncusu, ulusal egemenliğin terki, ulusal çıkara bağlı hedefleri, egemenliğe, özerkliğe ve denetim hakkına biçimsel olarak bağlı kalmaktan daha etkili şekilde gerçekleştirebilecek olsa bile, gerek genel kamuoyunun, gerekse siyasal kararları verenlerin ulusal egemenlikten feragat yavaşlamalarının nedenlerinden biri olabilir. Aynen trafik kurallarının kabulünün, bir yandan seçim özgürlüğümüzü sınırlarken, bir yandan da kazasız belasız araba kullanma özgürlüğümüzü genişlettiği gibi. Nihayet, bazılarının kazançları ötekilerden fazla olabilir ama bu sonuncular biraz kazanıyor olsalar bile buna içerliyebilirler. Her halükârda, kazançların bölüşümü, uluslararası dü-

zeyde, ulusal düzeyde olduğundan çok farklı sorunlar doğurur. Herhangi bir ulusal toplulukta merkezi bir hükümet, yararlı görüldüğü takdirde, kazançları vergilendirip yeniden-dağıtabilir. Ama bir dünya hükümeti olmadıkça, aynı şeyi uluslararası düzeyde yapmak olanaklı değildir.

Bütün bu durumlarda, bencil davranışlar öz çıkarların elde edilmesini sağlamayabilir; bunların elde edilmesi, sınır tanımaz ve kordine edilmemiş bir bencillikten belirli bir özveriyi gerektirebilir. Üstelik, ulusal çıkarların yönlendirdiği davranışların, kalkınma hedeflerimizle (ister hızlandırılmış büyüme, ister hakkaniyetli bir büyüme, ister büyüme ile elele giden bir yeniden-dağılım, isterse temel gereksinimler olsun) çakışması tümüyle bir raslantının ürünü olurdu. Özel olarak da, en yoksul gruplar ve ülkeler, ulusal çıkarlara dayalı bir stratejinin izlenmesi durumunda, açığa kalacaktır.

Tehdit sisteminin tehlikelerinin giderilmesine, yani negatif toplamı oyunların engellenmesine büyük bir öncelik verilmelidir; çünkü bunlar karşılıklı yoksullaştırmaya, hatta karşılıklı imhaya yol açabilir : silahsızlanma, korumacılık tehdidinin kaldırılması, komşuyu yoksullaştırma amacına yönelik deflasyon / devalüasyon veya enflasyonlardan kaçınılması, «gönüllü» ihracat sınırlamalarına son verilmesi, hiç kuşkusuz savunulması gereken hareket tarzlarıdır. Bütün bunlar için uluslararası eşgüdüm ve yukarıda tartışılan, aşağıda da tartışılacak olan kurumsal çözümlere ihtiyaç vardır.

Negatif toplamı oyunları engelleme, kötü şeyleri engelleme ve iyi şeyler yaratma konusunda anlaşmanın zor oluşunun bir nedenini Mancur Olson'un ortaya koyduğu görüşte bulmak olanaklı. Grup büyüdükçe, her bir üyenin herkese yarar getirecek olan davranışa katkıda bulunma istekliliği zayıflayacaktır. Oysa bugün dünyada 160 dolayında ülke vardır.

Karşılıklı yarar getirecek ortak ulusal çıkar alanlarından hareket edebiliriz : örneğin,

dünya ekonomisinde düzenli ve hakkaniyete uygun bir büyümenin yeniden tesisi, amaçladığının tam tersi sonuçlar doğuran korumacılıktan kaçınma taahhüdü, dünya çapında arzı kit olan kaynakların arttırılması için araştırmalar vb. vb. Ama, karşılıklı ve ortak çıkarlara yönelik pozitif toplamı oyunlar için de, «mahpusların ikilemi» türünden amaçladığının tam tersi sonuçlar doğuran, karşılıklı olarak yıkıcı politikaların engellenmesi için de yapılacak bol bol iş olsa da, adil olan ve adil görülen, kabul edilebilir olan ve dolaşısıyla kabul edilen, çatışma ve karşı karşıya gelmeleri azaltan bir dünya düzeni yaratılması da daha «yüksek» çıkarların gereğidir.

Bütün toplumlar, kendilerini düzenleyebilmek ve toplumsal kontrolü sağlayabilmek için bir ahlaki ilkeler temeline ihtiyaç duyarlar. Bireyler içinde yaşadıkları toplumlar için özverilerde bulunmaya hazırdırlar. Bütünleştirici sistemin temelini oluşturan budur. Bu ilke ulus devlete gelince durabilir mi? Anglo-Sakson düşünce ve eyleminde, çıkarlarla özgecilik arasında uyumluluk olduğuna dair güçlü bir inanç vardır. Onsekizinci yüzyıl piskoposu Joseph Butler'i hatırlayalım: «Oturup serin kanlı düşündüğümüzde, kendi kendimize ne bu uğraşı ne de ötekileri haklı gösteremeyiz; ta ki mutluluğumuza katkıda bulunacağına ikna olana kadar...» Sorulacak tek soru şudur : neden bireysel mutluluğu ulusal çıkarla özdeşleştirmek, ya da hiç olmazsa uyumlandırmak, dünya topluluğunun çıkarıyla özdeşleştirmekten veya uyumlu kılmaktan daha kolay görünmektedir? Tuhaftır, zengin ülkelerin, yoksul ülkelerin kalkınmasına karşı hiç çıkar gözetmeyen, ahlaki bir ilgi duyabileceği hiç teslim edilmez. Nasıl ikiyüzlülük kötülüğün erdeme ödediği haraç ise, yoksul ülkelerin kalkınmasında zengin ülkelerin çıkarının bulunduğu iddiası da erdemin kötülüğe ödemesi gereken haraç sayılabilir.

Günün ortak ve karşılıklı çıkarları vurgulama modasına kapılırsak, ahlaki veya insani (humanitarian) duygulara hitab etmenin gücünü eksik değerlendirme riskini unut-

muş oluruz. Uluslararası işbirliğini ikirciksiz olarak ahlaki bir temele yerleştirmiş olan Hollanda, İsveç ve Norveç, % 0,7'lik yardım hedefine ulaşmayı becermişlerdir. Bu konudaki çabanın yeterli olmadığı ülkeler, yardımın kamuoyuna ulusal çıkarların bir gereği olarak sunulduğu ülkelerdir.

Ortak çıkarlar aynı zamanda değişik zaman dilimleri açısından da tanımlanmalıdır : gelecek yıl, önümüzdeki beş yıl, önümüzdeki yirmi yıl gibi. Bu farklı zaman dilimleri arasında çatışmalar olabilir, biri için olumlu olan öteki için olumsuz olabilir. Örneğin, en yoksul ülkelere piyasaya göre elverişli koşullarda yapılan yardım, yakın gelecek için iktisadi özveri anlamına gelebilir, ama doğan bütün insanların potansiyellerini geliştirebilecekleri bir dünyanın temellerini atmakla insanlığın uzun dönemli çıkarlarına katkıda bulunabilir.

Güçlüklerden biri demokrasilerde yetişkinlerin oy hakkı olmasına karşılık çocukların ve henüz doğmamışların oy hakkının olmamasıdır. Kavga sadece güçlü biçimde örgütlenmiş yerleşik çıkarlara karşı değil, aynı zamanda hepimizin, gelecek kuşakların çıkarlarını ihmal eden kısa dönemli çıkarlarına karşıdır.

Kalkınma için işbirliğini ahlaki ilkeler üzerine yerleştirmeye yönelik çabaların cevap bulması gereken üç soru vardır. İlkin, bir topluluktaki zenginlerin yoksullara karşı (hayır işlerinin dışında) bir sosyal adalet görevi var mıdır; yoksulların zenginlerden taleplerde bulunmayan hakkı var mıdır? İkincisi, bu anlamdaki bir topluluk insanlığın bütününden mi oluşur yoksa toplulukların sınırı ulusal sınırlar mıdır? Üçüncüsü, dünya topluluğu içinde (eğer böyle bir topluluk varsa tabii), zenginlerin yoksullara karşı görevlerini (eğer böyle görevler varsa tabii) yerine getirmesine ulusal hükümetlerin varlığı bir engel değil midir?

İlk soru ahlâk felsefesinin çeşitli teorileri tahlil edilmeden cevaplandırılmaz. Ancak, hem faydacılık hem de farklı türden hak

etme teorileri (entitlement theory) bir toplulukta zenginlerin, yoksulların durumuna katkıda bulunmasına ilişkin bir temel oluşturabilir ve böyle bir görev öngörebilir. Belki bundan daha zor olan, insanlığın bütününün bu anlamda bir topluluk oluşturduğunun savunulmasıdır. Sosyal kontrat teorileri, dünya topluluğunun bizim için hiçbir şey yapmadığını, oysa devletin koruma, güvenlik ve bazı başka hizmetler sağladığını, dolayısıyla da dünya topluluğu için hiçbir şey yapmamız gerekmediğini söyleyebilirler. Ancak, ilk iki soruya olumlu cevap verilse bile, üçüncü soru şöyle bir güçlük yaratır : görevin yerine getirilmesi, kaynakların zengin ülkelerdeki yoksullardan yoksul ülkelerdeki zenginlere doğru bir yeniden-dağılımı biçimini alabilir. Bu güçlekle başa çıkabilmek için, kurumsal düşgücümüzü, bu olasılığı engelleyecek, ya da hiç olmazsa asgariye indirecek yöntemler ve kurumlar bulma yönünde çalıştırmak zorundayız.

Kabul edilebilir bir dünya düzeninin temsil ettiği daha «yüksek» çıkarlar, ya ahlaki terimlerle tanımlanabilir, ya da toplamı negatif oyunlardan, çöküntü ve savaşlardan kaçınma isteği temelinde. Tanımlanma ve haklı gösterilme yolu ne olursa olsun, amaç hasmane ilişkileri işbirliğine dönüştürmektir. Çıkarlar farklılaşınca veya çatışınca, devlet adamlığının görevi bunları bağdaştırmaktır. Bu, ortak veya karşılıklı çıkar alanlarını araştırmaktan tümüyle farklı ve daha da önemli bir görevdir. Dünya çapında yoksulluğun kökünü kazımaya ve uluslararası iktisadî düzeni yeniden-yapılandırmaya yönelik işbirliğine dayanan çalışmaları tam da bu ışıktan görmek gerekir.

Makul bir uluslararası düzenin gerekleri nelerdir öyleyse? Bu gerekler ulusal hükümetlerin yapmaması gereken şeyleri tanımlayan negatif kurallarla işbirliğine dayanan bazı pozitif yönelimler konusunda anlaşmalardan oluşacaktır. Kaçınılacak şeyler hakkındaki kurallarla negatif toplamlı oyunları engellemeyi amaçlayacaktır; nasıl davranılması gerektiğini ortaya koyan kurallarla ise, birtakım

kıymetli kamu malları yaratmayı ve birtakım kamusal zararı (public bads) önlemeyi. Ralph Bryant bu kurallara «uluslararası trafik kuralları» adını takmıştır. Bazı eleştirmenler, gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelerin uyması beklenen bazı genel kurallardan (örneğin tarife indirimlerinde karşılıklılık veya rüchhan hakkı tanıyan ticari düzenlemelerin yasaklanması gibi) muafiyet istemekle suçlamışlardır. Uluslararası iktisadi ilişkilere uygulanacak uygun kurallara konusundaki tartışma ile ilgili olarak geçmişten beri bir karışıklık süregelmıştır. Karışıklık **birörnek** (buna bazan **genel** de denir) ilke veya kurallarla (bunlar özgül kuralların tam karşıtıdır, dolayısıyla da zorunlu olarak basittir) **evrensel** ilke ve kurallara (bunlar ileri derecede özgül ve karmaşık olabilirler, iş ki tekil durumlara ilişkin bertaraf edilemeyecek noktalar içermesinler) arasındadır. Eğer kurallara ilişkin bir üçüncü karakteristik, yani zaman içinde **esneksizlik** işin içine sokulur ve birörneklik veya evrensellik ile karıştırılırsa kargaşa artar. Bir kuralın **değiştirilmesi** olanaklıdır ama bu söz kuralın ne birörnek (yani basit) olmasına, ne de evrensel olmasına (yani çok sayıda «istisna»yı kapsamasına) engel değildir. Eşit olmayanlara «eşit» davranılması adaletin bir ilkesi değildir; böyle birşeyi öngören genel bir kural da adil olmayan bir kuraldır. Tarafgirliğin ve partizanlığın önlenmesi için kuralların evrensel olması yani tekil durumlara ilişkin noktalar içermemesi gerekir. Ama birörnek olmayabilir kurallar; hatta olmamaları gerekir. Farklı ülkelerin değişik özelliklerinin ve durumlarının göz önüne alınması gerekir.

Gelişmekte olan ülkeleri kurallardan başışıklık talep etmekle suçlayanlar, **birörnek** kurallarla **evrensel** kurallar arasındaki bu karışıklığa düşmekten suçludurlar. Dolayısıyla, farklı gelişme aşamalarında bulunan bir grup ülke arasındaki ticaret açısından, ihracatçı ülkenin gelişme düzeyine göre farklılaştırılmış bir çok-katlı tercihler sistemi en iyisi ve en adil olarak görülebilir. Adil bir kurallar sistemi aynı zamanda koşullara bağlı olarak sorumluluklarda ve haklarda bir farklılaşmaya

yönelir. Orta gelirli ülkelerin yardım yapma sorumluluğu olmayacaktır ama aynı zamanda yardım da almayacaklardır. Başkalarına ticaret öncelikleri tanımayacaklardır, ama onlara da tanınmayacaktır bu tür öncelikler. Hatta daha ince farklılaşmaya da gidilebilir. Bir ülkenin büyük bir ödemeler bilançosu fazlası varsa, döviz kazançları dolayısıyla kredilere, vatandaşları yüksek gelire sahipse, kişi başına geliri dolayısıyla kalkınma yardımına katkıda bulunması istenebilir; ama aynı ülkenin sanayileşme düzeyi düşükse, bu ülkeye ticaret öncelikleri tanınması düşünülebilir. Böyle bir yaklaşımda, % 0,7 yardım hedefinin yerini, belirli bir kişi başına gelir düzeyinin altındakilerinin bağışık tutulacağı, kişi başına gelirle birlikte hedef yüzdesinin yükseleceği bir sistem alabilir.

Kuşkusuz, **basit** kurallar, adalet temelinde savunulan evrensel (fakat karmaşık) kurallara, pratik ve taktik nedenlerle tercih edilebilir : bunun nedeni, basit kuralların sunistimale daha az açık olması ve denetim açısından kolaylık sağlamasıdır. Birörnek kurallar da taktik nedenlerle savunulabilir çünkü bu tür kuralların pazarlığını yapmak daha kolaydır. Kuralların çok karmaşık olmaması ve çok sık değiştirilmemesi teorik **nedenlerden** çok bu tür pragmatik nedenlerle savunulabilir.

Ticaret ayrıcalıklarında veya ticaret önceliklerinde karşılıksızlık türünden her özgül öneri, elbette somut yararları açısından değerlendirilmelidir. Ancak, «kurallardan bağışıklık» ile «yeni kurallar geliştirme» arasındaki ayırım, bağışıklık talebi, gerçekte, farklı ülkelerin değişik özellik ve koşullarını göz önüne alan bir dizgi evrensel kural talep etmek olduğu ölçüde, mantıksal bakımdan savunulamaz. Tıpkı, çalışmayan aile bireyleri için yapılan vergi indirimlerinin veya emek gelirlerinin emek-dışı gelirlere göre daha düşük oranda vergilendirilmesinin birer «istisna» olmayıp adalet anlayışımızı yansıttığı ol-ması gibi.

Uluslararası ilişkileri düzenleyen kuralları değiştirmeyi arzu edenler, kısmen var

olan kuralların yanlılığını gidermeyi, kısmen günümüzde iktidarın eşitsiz dağılmış olduğunun hissedildiği alanlarda bu iktidara karşı-ağırlık oluşturacak güçlerin ortaya konmasını, kısmen de, zaten daha fazla kaynağa sahip olanların yığılımlı biçimde daha fazla kazanç elde etmesi ya da başlangıçta görece olarak az kaynağa sahip olanlara verilen yığılımlı zarar türünden, kurallardan değil de iktisadi süreçlerin doğasından ileri gelen eğilimlere karşı durmayı amaçlamaktadırlar.

Yeni kurallar talebi iktisadi ilişkilerle sınırlı olduğu ölçüde, pozitif toplamı oyunlar olanaklıdır. Ama bu talep, farklı ve çatışan amaçlara sahip egemen devletler arasındaki ulusal güç ilişkilerini ilgilendirdiği ölçüde, güç kavramı doğası gereği **görelî** olduğundan, sözkonusu olan sıfır toplamı oyunlardır. Gelişmekte olan ülkelerin dünya konseylerine daha fazla katılma talebi olsun, uluslararası güç dağılımında varolan eşitsizliklerin düzeltilmesi talebi olsun, çatışma koşullarında sanayileşmiş ülkelerin gücünü zorunlu olarak azaltacak taleplerdir.

Kuralların yanısıra kurumlara da ihtiyaç vardır. Düşündüğüm kurumsal reform türüne beş örnek vereyim. İlk, gerek alış veriş, gerekse ihtiyat saikiyle kullanılacak uluslararası likidite yaratabilecek (ve piyasadan çekebilecek) bir uluslararası merkez bankasının kurulması gereklidir. Bir panik halinde bankalara hücum, likidite sağlayabilecek bir kurumsal düzenleme olmadığı takdirde, uluslararası finans sisteminin çöküşüne yol açabilir. Günümüzde Borçlanma Genel Anlaşmaları (General Arrangements to Borrow) bunu bir ölçüde yapmaktadır ama bir Merkez Bankası bu işi daha sağlam ve güvenilir bir temelde yerine getirebilirdi.

Merkez Bankası aynı zamanda dünya rezervlerinin, ne enflasyonist ne de deflasyonist bir etki yaratmayacak bir oranda büyümesinden sorumlu olurdu. Dünya çapında bu tür bir otoritenin yokluğunda, ulus devletlerin rekabetçi davranışları ya her bir ülke kıt rezervleri biriktirme telaşına kapıldıkça fazlasıyla kısıtlayıcı olacak ve işsizliğin, atıl sı-

naî kapasitenin yaygınlaşmasına yol açacak, ya da parası rezerv rolü gören ülke dünya çapında sonu belirsiz iktisadi veya askeri girişimlerde bulunabilmek için büyük ödemeler dengesi açıkları verdikçe fazlasıyla genişlemeci olacak ve dolayısıyla bütün dünyaya enflasyonun yayılmasına yol açacaktır.

İkincisi, bir uluslararası gelir vergisinin ihdasıdır. Bu vergi kişi başına gelire göre GSMH üzerinden artan oranda kesilmeli, bir alt bağışıklık sınırı olmalı, otomatik biçimde toplanmalı ama gelişmekte olan ülkelere üzerinde anlaşılmış kıstaslara bağlı olarak dağıtılmalıdır. Kıstaslara uyulup uyulmadığı na ilişkin gözetim, ya gelişmiş ülkelerin kendilerince ya da karşılıklı olarak kabul edilmiş bir uluslar aşırı kuruluşça gerçekleştirilmelidir.

Üçüncüsü, inşa süreci uzun süren sabit, dayanıklı yatırım alanlarındaki kararlarla ilgili bilgi sağlayacak bir uluslararası kuruluşa ihtiyaç vardır. Bu, günümüzde çelik, gemi bakımı ve gübrede sıkıntısını çektiğimiz önce kıtlık, sonra da aşırı kapasite tuzaklarını önlemeye yarayacaktır. Kuşkusuz, bu kuruluş pazar paylaşma anlaşmalarına yönelen bir süper-kartel değil, yatırım kararlarını koordine etmenin bir yöntemi olmasıdır.

Dördüncüsü, ödemeler dengesi fazla veren ülkelerin fazlalarını, çok-yanlı olarak garanti edilmiş bir plan çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelere yönelten bir uluslararası yatırım tröstüdür. Bu düzenlemede, alacaklılara enflasyona ve döviz kuru kayıplarına karşı garanti sağlanabilir; krediler orta gelir dilimindeki ülkelere ticari koşullarla verilebilir; düşük gelirli ülkelere verilen kredilere ise bir faiz sübvansiyonu uygulanabilir.

Beşincisi, petrol fiyatı sorununa, 1973'den bu yana yaşadığımız düzensiz zikzaklardan daha uygun bir çözüm yolu bulunmalıdır. Petrol üreticisi ve tüketicisi ülkeler bir araya gelerek gerçek petrol fiyatlarında, örneğin % 2 dolayında, küçük bir yıllık artış konusunda anlaşmaya varabilirler. Bu, petro-

lün yirmi yıl sonraki gerçek fiyatı konusunda en iyi tahminin ne olduğu konusunda bir fikir birliğini gerektirir. Bu artışın sonucu olarak ortaya çıkacak olan ödemeler dengesi fazlaları, yukarıda önerilen yatırım tröstüne kanalize edilebilir. Yeni petrol keşfi, alternatiflerin araştırılması ve petrol kaynaklarının muhafazası konularındaki teşvik böylece tedrici fakat istikrarlı olacaktır. Petrol ihracatçısı ülkeler açısından, gelirlerini alternatif üretken varlıklara yatırıma konusundaki teşvik tedrici ve istikrarlı olacaktır. Petrol tüketicileri öngörülebilir ve tedrici bir uyarılmaya teşvik edilmiş olacaktır. Ne borç krizleri çıkacaktır ortaya, ne de büyük fonlar kârlı ve düzenli getiri arayışı içinde sağda solda gezinecektir. Böylece dünya ekonomisi hiç olmazsa bir temel şok ve istikrarsızlık kaynağından kurtulmuş olacaktır. Hem enflasyon oranı, hem de işsizlik azalacaktır.

Kuzey-Güney işbirliğinden sorumlu kurumların da reforma ihtiyacı vardır. Günümüzde Güney ile ilişkiler konusunda Marshall Planı'ndan neler öğrenebiliriz? Bugün genellikle kabul edilmektedir ki, Marshall Planı kredileri Avrupa'ya fazla yumuşak koşullarla, ve belki de fazla miktarda, verilmiş, ama yine de Avrupa'nın hızlı yeniden-inşası amacına ulaşılmasını sağlamıştı. Aynı zamanda, o deneyimden çıkarılan derslerin gelişmekte olan ülkelere uygulanamayacağını, çünkü Avrupa'da gerekli olan beşeri sermayenin o dönemde varolduğunu, nitelikli ve şevkli bir işgücü ile yeniden-inşaya girişiminin az gelişmiş bir ülkeyi geliştirmekten çok daha kolay bir iş olduğunu söylemek de çiğnenmiş sakız haline gelmiştir. Yine de öğrenilebilecek bir önemli ders vardır. Hem soldan, hem de sağdan eleştirmenler yardımın sayısız kusurlarına, özel olarak da, ister yoksulluğun hafifletilmesi olsun, ister gelirin yeniden-dağılımı, isterse iktisadi büyüme, yardımla amaçlanan hedeflere ulaşamadığına işaret etmişlerdir. Vardıkları sonuç, yardımı başımızdan defedip kurtulmamız gerektiğidir. Oysa, yardımın kusurlarından kurtulmak ve yardımı verenlerin hedeflerine ulaşılmasını garanti altına alacak mekanizmalar geliştirmek daha iyi

bir sonuç olurdu. Yardım veren ülkelerin kalkınma yardımına performans kıstasları uygulamak amacıyla müdahale etmesi, ulusal egemenlikle tutarsız görülmüş, başkalarının işine burnunu sokmak gibi düşünüldüğü için reddedilmiş ve huzursuzluk yaratmıştır. Üstelik, gelişmeyi hızlandırma amacıyla ihracatı artırma, Birleşmiş Milletler'de oy kazanma, siyasal müttefikler edinme, stratejik destek sağlama gibi dar ulusal çıkarla ilgili amaçları birbirinden ayırmak da kolay olmamıştır hiçbir zaman. Dolayısıyla, ikili ilişkiler çerçevesinde yardım veren devletler tarafından dayatılan performans kıstasları kuşku çekmiş ve amaçladığının tersi sonuçları doğurmuştur.

Öyleyse önümüzdeki görev, hem vericilerin hem de alıcıların amaçlarını gerçekleştiren ve her iki tarafın da güvendiği kurumlar geliştirmektir. Bu, bir yanında müdahaleciliği engelleme ve ulusal egemenliğe saygı, öteki yanında ise vergi ödeyicilerin parası konusunda sorumlu biçimde hesap verme kaygılarının yer aldığı ikilemin çözümü de demektir. Sorun, kalkınmanın hızıyla ilgili değildir: Avrupanın yeniden-inşa sürecinde bu hız kalkınma için gerekli yapısal değişikliklere göre çok hızlıydı. Ne de yardımın koşulları ile ilgilidir : bugünün kalkınma yardımının koşullarıyla karşılaştırıldığında, Avrupa'da bu koşullar çok yumuşaktı. Sorun gözetim yöntemleriyle ilgilidir. Avrupa devletleri birbirlerinin performansını gözetlemeye teşvik edilirken ABD devletinin güçlü eli bu işin dışında tutulmuştu. Her hükümet, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (O.E.E.C.) bağrında öteki Avrupa hükümetlerince incelenmek, soruşturulmak ve gözetlenmek üzere bir plan hazırlıyordu. Üstlerden ziyade eşitler tarafından kontrol, iş yönetiminde de savunulan bir ilkedir. Benzer bir yöntem, gelişmekte olan ülke grupları için de uygulanabilir.

En azından iki almaşık daha vardır. Sadece uluslararası topluluğa sadakat bağlarıyla bağlı olacak ve hem vericilerce, hem de alıcılarca güvene lâyık görülecek gerçek bir uluslar aşırı sekreterlik yaratılması arzu edi-

li bir şeydir. Günümüzün çok-yanlı kuruluşlarının personeli bu güveni elde edememektedir. Bu, kısmen ülke kotaları sisteminin liyakatten çok ulusal köken üzerinde durmasından, kısmen bu örgütlerin devletler-arası kurumlar oluşundan, kısmen de bu örgütlerin personelinin işe alınışının, yetiştirilişinin, görevlendirilişinin vb. sadece dünya topluluğuna hizmet eden bir kadronun sahip olması gereken manevi değerlerle çelişmesinden dolayı ortaya çıkan bir durumdur.

Son olarak, görevi hem vericilerin hem de alıcıların performansını gözetlemek olan ve yine her iki tarafca da güvenilecek bir bilgiler konseyi kurmayı düşünebiliriz. Egemenlik haklarını tam olarak uygulamakta ısrarlı ulusal hükümetlerin varlığı, bugün hem ahlaki bir temelden, hem de öz-çıkarların bilinçli bir savunusundan kaynaklanan kalkınma için işbirliği amacının önünde bir engel niteliği taşımaktadır. Bu engel kaldırılmadıkça daha ileriye yönelmemiz mümkün değildir.

HALİT SOYDAN : Sayın Streeten'a çok teşekkür ediyoruz. Sayın Çiller'den yorumlarını rica ediyoruz.

TANSU ÇİLLER : Teşekkür ederim Sayın Başkan. Değerli konuklarımız, sevgili öğrenciler ve dinleyiciler, bugün sözlerime bir teşekkürle başlamak istiyorum. Biliyorsunuz, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 50. yılına erişmenin mutluluğunu yaşıyor. Bunu özellikle de bizlerle paylaştıkları için, bu düzenlemeyi yapan İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne teşekkür ediyorum.

Hemen ardından eski arkadaşım, değerli iktisatçı Profesör Streeten'ı aramızda görmekten duyduğum mutluluğu dile getireyim. Kendisini tanıtmaya gerek yok, kendisi dünya sorunlarını, çıkmazlarını, hatta dünyanın birtakım güncel konularını çok geniş ve zaman perspektifi getirerek, ülke çıkarlarını bir kenara bırakarak bakabilen bir iktisatçı olarak iz bırakmıştır. Böyle olduğunu da bugün bize bir kez daha gösterdiğini zannediyorum.

Prof. Streeten benim de üzerinde durmak istediğim bir konuyu çok güzel dile getirdi. Dünyanın artık gelişen ve bağımlı bir dünya haline geldiğini görmemiz lazım; sadece dış ticaretiyle değil, dış politikasıyla. Ülkelerin iç politikalarının dıştan gelen birtakım unsurlarla etkilenmesiyle, artık birbirlerine bağımlı bir haldedirler. Dolayısıyla da uyumlu bir durum arz etmek durumundadırlar. Bunu, ben zannediyorum ki, Türkiye bugüne kadar yapmış değil.

Türkiye geleneksel olarak ve geçmişte bu bağımlılığı yaşamış bir ülke değildir. Bunu sadece tarihe bakarak söylemiyorum. Son 10-15 yılda da bu böyle olmuştur. Hatta Türkiye'nin dışa açıldığı son beş yılda da böyle olmuştur. Bunun niçin böyle olduğunu kısaca özetlersek şunu görürüz. Mesela 1970'lerde birinci dünya şoku yaşanmış, enflasyon oranları büyük ölçüde artmış, o kadar ki enflasyon oranları farklı seyrederken, artık sabit kurlarla ya da zaman zaman ayarlanan kurlarla, bu sistemin ve dünya düzeninin üstesinden gelinemeyeceği anlaşılmış, yavaş yavaş sabit kurlardan esnek kurlara bir geçiş olmuştur. Bu arada dünya pazarları genişler durumda, ihracat atılımı modelleri revaçta olurken Türkiye ne yapıyor, bakalım.

Türkiye, 1970 başlarında ve 70 sonlarına kadar kapalı ekonomi modeli çizmiştir. Dünya esnek kurlara uyum sağarken, Türkiye sabit kurla, hatta Türk lirası'nı yüksek değerlendiren var olmuştur. Dünyadaki yüksek kurlara karşılık Türkiye'de herhangi bir cevap yoktur. Türkiye kapalı ekonomi modelini, ithal ikamesini, dünyanın açılan pazarlarına rağmen sürdürmeye devam etmiştir. Ve nihayet tikanıklıklarla 1980 başına geldiğimiz zaman, Türkiye'nin bu defa mecburi bir dışa açılma atılımı içine girdiğini görüyoruz. Fakat bu dönemde de Türkiye «dünya gider Mersin'e, biz gideriz tersine» misali, dünyayı artık tam birtakım dışa açılma modellerinin aksaklıklarını ortaya koyduğu ve hatta pazarlarının iyice daraldığının farkına vardığı, faizlerin iyice yükseldiği, borçlanma krizine girildiği ve de esnek kurların getir-

diği düzensizliklerden yakınılmaya başlandığı bir ortamda dışa açılmaya başlamıştır. O zaman da Prof. Streeten 1981 yılında gene böyle bir toplantıda aramızda idi. Bu konuda bizi destekleyici konuşan uzmanların yanında, biraz daha farklı bir biçimde uyarılarda bulundu; dedi ki, dışa açılıyorsunuz, ama birtakım pazarlar daralma sürecine girecektir; bu dışa açılmada hangi ülkelere neyi, nereye satacağını iyi hesap etmek lazımdır. Fakat kendisinin de söylediği gibi Türkiye'nin başka çaresi yoktu ve diğer dünya ülkeleri gerçekten 1980 başlarında dışa açılma modelinde büyük aksaklıklar gösterdiler. Uruguay, Şili, Arjantin bu aksaklıkları sergileyen ülkeler arasındadır.

Türkiye bütün bunlara rağmen çok başarılı bir dışa açılma modelini dünyanın arkasından da olsa sürükleyebildi. Zannediyorum burada en büyük etken, o zamana kadar gecikse dahi, en sonunda kullanabilmeye başladığı Ortadoğu pazarları olmuştur. 1980 başlarında 1930'lardan beri gelmiş belki en büyük bunalım yaşandı. Bu ortamda bu kadar büyük bir atılımı götürmesi mümkün olmazdı. İç politikalarda uyumlu olmasaydı bu başarıyı sağlayamazdı. Türkiye özellikle uygun bir kur politikası izleyebilmiştir.

Bu ortam içinde, Türkiye dışa açılmaya hakikaten milli gelirin de dış payı yüzde 11'lerden yüzde 36'lara çıkartarak ve ithalatını oldukça büyük bir biçimde libere ederek — ki mesela kotaların kaldırılmasının dışında gümrükler yüzde 40'lardan yüzde 9'lara kadar düşürülebilmiştir, hatta ihracat sübvansiyonları yüzde 12'lerden yüzde 6'lara kadar çekilebilmiştir — hem dışa açılmayı, hem liberasyonu başarıyla bir yere getirebilmiştir. Bunu dünya politikalarına ters düşen bir dönemde ve dünya gelişmelerine adeta ters giden bir gelişme içerisinde yapabilmıştır.

Söylemek istediğim şu: Türkiye kabul etse de etmese de açık bir ekonomiye sahiptir ve dünya kabul edilse de edilmese de bu bağımlılık içine girmiştir. Bu bağımlılıkla be

raber daha çok iniş çıkışlar ve Profesör Streten'in söylediği gibi inişler olabilir. Ama şunun farkına varmak lazım ki, bugün sadece dış kesim değil, Türkiye'nin içerisinde uygulayacağı mikro ve makro seviyedeki birtakım politikalar dahi dünyadaki gelişmelerden etkilenme mecburiyetindedir. Bu kez Türkiye bu gelişmeleri ve gidişleri beşer onar yıl gerisinden değil, günü gününe takip etmek mecburiyetindedir.

Ancak şu anda Türkiye'nin içinde bulunduğu konumda bunu görmek mümkün değildir. Nerelerde bu uyumsuzluklar, kısaca ona bakmak istiyorum. Birinci olarak, tabii olarak dünyadaki liberasyondan uzaklaşma eğiliminin üzerini çizmek istiyorum. Dünya genelde yeniden ithal ikamesi modeline mi dönüyor? sorusunu yaratacak bir sorgulama sürecindedir. Biz ithal ikamesinden hangi dönemde ihracata geçilmesi gerektiğini öğrendik, bunu uzmanlar bize söylediler. Özellikle Profesör Bela Balassa yaptığı geniş araştırmalarda, birinci etap sanayileşme veya ithal ikamesi, yani nihai mallardaki ithal ikamesinin hemen ardından ihracata geçilmediği ve ikinci etap ithal ikamesinin, yani ara mallardaki ithal ikamesinin de dışa açılmadan önce veya daha sonra ortaya çıkması halinde bazı zorlukların ortaya çıkacağını söylediler. Yani ara malların ithal ikamesine geçilirse, ara mallardaki düşük kalite ve fiyat farklılıkları nihai mal ihracatını da baltalar, ülkelerin rekabetini azaltabilir bir duruma getirebilir. Dolayısıyla birinci etaptan sonra dışa açılmanın yerinde olacağını vurguladılar.

Dünya bu arada birtakım sorulara cevap verebilmiş değildir. Eğer dışa açılma da birtakım etaplardan oluşuyor ise, bu defa bunun ithal ikamesi ile beslenmesi durumu hangi aşamada söz konusu olur? Yani optimum dışa açılma veya liberalleşme nedir? Hangi ülkeler için hangi kıstaslara bağlıdır? Bunarı o kadar iyi bilmiyoruz. Ama biliyoruz ki özellikle Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu ortamda, Türkiye ihracatı için dahi olsa içteki üretime ve ithal ikamesine önem vermek

mecburiyetindedir. Şimdi ben yıllarca ihracatı savunduktan sonra, dönüp ithal ikamesi yapalım demiyorum, ama ithal ikamesi ile beslenen bir ortama geldik ve dünya da bu doğrultuda diyor. Bunu özellikle Türkiye için neden söylüyorum? Şunun için: Türkiye bugün giderek daha fazla korunan malları giderek daralan pazarlara satmak durumundadır. Ortadoğu pazarı daralmaktadır. Avrupa'nın genişleyen bir pazar olduğunu söylemek mümkün değildir. Almanya dışında Türkiye özellikle tekstil, demir çelik, deri gibi mallar ihraç etmektedir ve bunlar gittikçe daha fazla korunan ve en çok korunması beklenen malların başında gelmektedir. Türkiye hem bölgesel hem de mal düzeyinde bir çeşitlenmeye gitmek mecburiyetindedir. Bu çeşitlenme sadece kapasite artırımı şeklinde değil, yeni üretim dalları bulma ve içeride bunları üretme durumunda da ortaya çıkacaktır.

Aynı şekilde bugün Türkiye'nin ihracatında çok büyük bir ithal oranı vardır. Bunun zamanı gelmiştir, gelmemiştir, bunu bir önceki kadar kesinlikle söyleyemeyeceğim ama üstünde durulması gereken konulardır.

Oysa Türkiye bugün halen modelini ağırlıklı bir biçimde ve özellikle kurlarını ihracata ayarlayarak ve efektif kurlarını ihracatta ithalatın oldukça üzerinde tutarak — ithalatı efektif kurlardan oldukça yüksek olmakla birlikte — bir ihracat modeli sürüklemektedir. Ancak bunun artık bir ithal ikamesi ile beslenmesi zamanı da gelmiştir. Dünyadaki gelişmeler de bu yoldadır.

İkinci bir farklılık koruma düzeyinde olmaktadır. Dünya ekonomisinde korumacılık artmakta ve Profesör Streten'in da dediği gibi Türkiye bir korumacılığın ortasına düşmüş, fakat kendi korumacılığını indirmiş durumdadır. Bununla şunu kastediyorum: Türkiye'nin ilk döneminde; yani ithalatını libere ettiği, dışa açıldığı ilk dönemlerde, Türkiye'de de korumacılık efektif olarak yükselmiştir. İlk önce yapılan olay şu olmuştur; ara mallarındaki vergiler büyük çapta düşürülmüş, nihai mallardaki vergiler büyük çapta yük-

selektifdir. Bunun ilk etkisi Türkiye açısından liberasyonun ilk aşamasında efektif korumacılığın yükselmesi anlamına gelmiştir. Dikkat çekicidir; bütün liberasyona karşılık sanayicilerimizden öyle fazla bir tepki de gelmiş değildir. Ancak bu daha sonraki yıllarda biraz daha farklı olarak seyretmiştir. Benim çalışmalarım burada yıllar itibariyle bitiyor, ama bize bu doğrultuda doneler veren diğer çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda görüyoruz ki, efektif koruma o çıktığı yüzde 300'lerden aşağı doğru çekilebilmiş, hatta zaman zaman yüzde 40 seviyelerine indirilebilmiştir — efektif korumadan bahsediyorum. Bu arada Türkiye'de kotalar tamamen kaldırılmıştır. Efektif korumanın azalmasında bir etken de budur.

Türkiye'de durum böyle iken, dünyada kotalar oldukça yüksek ve geniş bir biçimde uygulanmaya başlamış ve gümrük vergileri dışında ülkelerde korunan piyasaların oranı yüzde 40'a kadar ulaşmıştır. Bunlar çok büyük rakamlar, daha da fazlası dünyada korumacılığın artacağını gösteren biçimde ve daha çok bizim sattığımız mallarda yoğunlaşacağını gösterir nitelikte gelişmeler vardır.

Burada Türkiye hemen korumacılığa geçsin demiyorum, ama Türkiye bütün bu gelişmeleri çok yakından izlemek mecburiyetindedir artık. Bunun hemen ardından Türkiye'nin ele alması gereken bir tarım kesimi vardır. Türkiye'de tarım kesimi ihmal edilmiştir. Tarım kesiminde ithal ikamesi modeli genişliyor diyemeyeceğim. Ama Türkiye'nin hiç olmazsa ihracat için — çünkü korunması düşük olan sektörler arasında tarım mevcuttur — yapılan projeksiyonlara göre tarıma mutlak önem vermesi zamanı gelmiştir. Bunu yabancı sermaye ile destekleyebilir, bunu üretim artışı ile destekleyebilir. Evet, Türkiye'nin bir Uzakdoğu projesi vardır doğu sınırında. Ama bunun gündeme gelmesi bir beş altı yıldır. Bu yılları bekleyemez Türkiye. Üretimi, ithal ikamesi ihracatı için tarım yine öncelikli bir biçimde ele alınmalıdır.

Türkiye'nin dünyaya uzak kaldığı ve paralel gitmediği bir başka alan da para piya-

salarına ilişkindir. Dünyada para piyasaları büyük bir gelişme ve adeta **revolution** içindedirler. Şunu kastediyorum: Para piyasalarında bir bütünleşme vardır, hatta o kadar ki banka sistemleri içerisinde para piyasaları oluşmuştur, para piyasaları borsalaşmış, borsalar bankalarla birleşmiştir. Dedikleri, Amerika'da bankalar hemen hemen herşeyi satmaya başladılar, mevduat alıp kredi veren kurumlar olmaktan çıktılar. Örneğin evler için verilen krediler, hatta arabaların borçlandırılma enstrümanları, her şey pazarlanmakta. Yani bankalar bir çeşit komisyonculuk işine girmişlerdir. Kendi ülkeleri içerisinde yapmaları mümkün olmayan işlemleri de hemen Avrupa para piyasalarına kayarak, buralarda bütünleşerek yapmaktadırlar.

Türkiye sermaye piyasası yönünde ve banka piyasası içinde son yıllarda yaptığı değişimler, hatta gelişmeler yanında, bugün para piyasasını henüz kurabilmiş değildir. Bu para piyasasındaki bütünleşmeyi de yapabilmiş değildir. Bütünleşmeyelim, çünkü içteki para politikaları da erozyona uğrar diyemeyiz. Çünkü Türkiye'nin içteki para politikaları esasen geçen yıldan beri dış etkenlerden dolayı artık eski etkinliklerini kaybetmişlerdir. Hatta uygulanan son vergi reformunun Türkiye üzerindeki etkinliği ve daraltıcı etkisi de bence sırf bu nedenle, eskisi kadar yoğun bir biçimde ortaya çıkmamıştır. Türkiye'nin enflasyonu düşürme doğrultusunda yaptığı birtakım yetersiz çabalar da, kısa dönemli sermaye akımları ile geçen yıl adeta kamufle edilmiştir. Üstesinden gelinmiştir, para bazını artırıcı bir nitelikte karşımıza gelmiştir. Dolayısıyla hiç olmazsa para piyasalarında pasiflikten aktifliğe geçebilmek için para piyasalarının Türkiye'de bankalar çerçevesinde kurulması ve bunların dünya ile entegre edilmesinin zamanı gelmişti ki, Türkiye sadece pasif bir biçimde ithalatına ihracatına bağlı ve bugün yüzde 30'lara çıkan kısa dönemli bir dış borçlanma ile karşı karşıya kalmasin, gereğinde birtakım enstrümanları da ihraç edebilir duruma gelsin.

Bir başka uyumsuzluk gene Türkiye açısından dünya gidişine aykırı bir biçimde kur politikasına değil de, kur sistemlerine ilişkindir. Dünya sadece Profesör Streeten'in dediği gibi değil, sadece iktisatçılar tarafından değil, ülkeler bazında da, dünyanın şu anda içinde bulunduğu düzensizlikten yavaş yavaş yakınmaya başlamışlardır. Bu düzensizlikler birtakım «reform olmalı mı, olmamalı mı?» panellerini gündeme getirmiştir. Dünya Bankası, IMF bunları yapıyorlar. Burada dünya para piyasaları reformu, para sistemleri lafları duyuyoruz. Reform ve sistem düzen istemi demektir. Düzen isteniyor ve birtakım eski kurlardan uzaklaşma eğilimleri artık açık seçik ortaya çıktı. Bunu sadece geri kalmış ülkeler değil, gelişmiş ülkeler de istemekte. Bu ortam içinde Türkiye ne yapıyor? Türkiye verdiği savaşta nasıl giderek daha fazla esnekleştirebiliriz, kurlarımızı piyasa mekanizmasına nasıl daha fazla bırakabiliriz temasını işlemekte. Tabii konvertibilite gündemde. Şimdi ben bunlardan da hemen uzaklaşalım iddiasında değilim. Ama ben dünyadaki gelişmelerin Türkiye'yi bir zaman sonra etkileyeceğini ve ona göre önlem almamız gerektiğini ortaya koymaya çalışıyorum. Bu önlemlerin arasında mutlaka enflasyonu kontrol altına almak gelecektir. Çünkü esnek kurlarda içteki politikaları dış dengeler için kullanma gereği çok etkin ve gerekli olmayabilir, içteki politikalar bağımsızlaşabilir. Ama enflasyonun olduğu bir ortamda ve dünya enflasyonunun iyice dizginlendiği bir durumda ki, dünyadaki sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyon ortalaması bugün yüzde 4'tür, Türkiye daha fazla ayarlanabilen kurlarla birlikte bugün yüzde 30'lara indirmeyi umut ettiğimiz enflasyonu birlikte götüremez. Bu enflasyon düşüşü bizim için bir başarı sayılabilirse dahi, bu enflasyon farklılığı daha fazla sabit ya da ayarlanabilen kurlar çerçevesinde götürülemez. Bunun içindir ki sadece gelir dağılımı açısından değil, dünya ekonomisine uyum sağlayabilmesi açısından da Türkiye'nin enflasyonunu dünya ile karşılaştırılabilir seviyeye indirmesinin zamanı gelmiştir.

Dünya ekonomisindeki entegrasyon ve bağımlılık, kurumlaşmalar, dünya çapında oluşturulmayabilir. Dünya 160 ülkeden oluştuğu zaman, bu kurumları 160 ülke bazında ve Profesör Streeten'in de çok güzel ortaya koyduğu gibi, birtakım manialar çerçevesinde oluşturmak gerekli olmayabilir. Ama dünya zannediyorum ki, bölgesel bütünleşmeye doğru gitmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu bir para sistemi kurabilmiştir, hatta para birimi kurabilmiştir, hatta müşterek vergi kurumları işlemektedir. Zannediyorum, bölgesel işbirlikleri, dünyanın bu düzenleme döneminde bölge bölge yeniden ortaya çıkacaktır. Profesör Streeten'in ortaya koyduğu kurumlar, belki bu bölgeler arası kurumları, bölgeler arası merkez bankalarını işlerliğe koymakta daha etkin olacaktır. Bu açıdan da Türkiye'nin Ortak Pazar dışında kalması Türkiye'nin uzun dönemli dünya gelişmeleri açısından yararına değil, zararına olacaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse, dünya bir bütünleşme içerisine girmese de, düzensizlik içindeyse de belirli bir bağımlılık çerçevesi içine girmiştir. Bu bağımlılık sadece ticaret alanında değil, bankalardan içteki politikalara kadar bir bütünlük göstermektedir. Türkiye bu uyumu bundan önceki dönemlerde yaptığı gibi 5-10 yıl arkadan izleyemez, bu defa dışı açık bir Türkiye olarak bu gelişmelerin önünden gitmek mecburiyetindedir. Teşekkür ederim efendim.

HALİT SOYDAN : Değerli Profesör Çiller'e bu ilginç yorumlarından ötürü teşekkür ediyor ve şimdi değerli Doçent Ömer Gökay'ı dinliyoruz.

ÖMER GÖKAY : Sayın Başkan, sözlerime başlamadan önce mensubu bulunduğum Cemiyete ve Fakülteme bana bu fırsatı verdikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim.

Sayın Streeten bir alt başlık vermiş, sloganlara karşı gerçekler. Çok akıllıca bir baş-

lık bence, çünkü kendisini eleştirmeye kal-
kan kişi kendisi de gerçekleri dile getirdiği
için otomatikman sloganları destekler hale
geliyor. Benim kuşağım hep sloganlarla bü-
yüdü, onun için ben sloganlardan çok kor-
kuyorum. Sloganlarla da hareket etmek iste-
miyorum.

Kendisi haklı; dünyada daha haklı, da-
ha adil ve üçüncü dünya ülkelerine yararlar
sağlamak isteyen çok çeşitli uluslararası ku-
ruluşlar var. Bir ara ben de bir tanesinin
mensubuydum. Batı dünyasının uluslararası
kuruluşları var. Bu Batı dünyasının kuruluş-
ları Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarlarını bu
ülkelerden daha iyi bildiklerini iddia ederler.
Bunu kötü bir anlamda söylemiyorum, yani
kendisi Dünya Bankasının mensubu olduğu
için değil.

Sayın Streeten'in çok ilginç bir tebliği
var. İlginçliği şuradan geliyor; hepimizin 50'
lerden, 60'lardan beri takip ettiğimiz olayları
çok sistematik ve çok güzel bir biçimde bir
araya getirmiş ve bize oldukça düşündürücü
yönleri ortaya koyuyor. Ben tebliğine ilişkin
herhangi bir yorumda bulunmak istemiyo-
rum. Fakat kendisine bazı sorular sormak ist-
iyorum.

Dünyamıza baktığımız zaman tırnak için-
de demokrasi ile yönetilen ülke çok az. Hele
dünyanın Güney yarıküresinde, Afrika'da,
Uzakdoğu'da, Ortadoğu'da demokrasi diyebi-
leceğimiz rejimler yok gibi bir şey. Serma-
yenin uluslararasılaştığı, dış ticarette karşı-
lıklı bağımlılığın çok arttığı bir dünyada, aca-
ba dünya düzeninde aynı şekilde bir siyasal
rejim düzeni gerekip gerekmediğini kendisi-
ne sormak istiyorum.

Bir sayın meslektaşım Türkiye'nin gü-
ttüğü iktisat politikaları, askeri müdahaleler
ve siyasal özgürlüklerle bazı korelasyonlar
kurmaya çalıştı. Ben bu noktanın üzerinde
biraz durmak istiyorum. Türkiye ekonomisine
baktığınız zaman, takriben onar yıllık süre-
lerle büyük bunalımlara düşmekte ve buhran-
ların hemen arkasından ise askeri müdahale-
ler olmaktadır. Bunun kanımca Türkiye'nin

güttüğü kalkınma stratejileri ve ekonomik
politikalarıyla yakın ilgisi vardır.

Dünya konjonktürüne baktığımız zaman
1950'lerde Türkiye'de de oldukça büyük bir
siyasal değişiklik olmuş, Türkiye tek partili
sistemden çok partili rejime, yani daha de-
mokratik bir siyasal ortama dönmüştür. Aynı
yıllar dünyada Kore harbinin olduğu ve bu-
nun getirdiği yüksek konjonktürün olduğu bir
dönemdir. Bu yıllar Türkiye'nin dünyanın yük-
sek konjonktüründen yararlanarak büyüme
hızlarını oldukça yükselttiği ve bugün için
çok kişinin eleştirisini yaptığı ikame sanayi-
lerini kurmaya başladığı yıllar olmuştur. Bir
süre sonra Türkiye ödemeler bilançosundaki
sıkıntılarından dolayı ilk moratoryumunu
1958'de ilan etmiş ve arkasından bir iki yıl
sonra da Türkiye ilk askeri darbesi ile kar-
şılaşmıştır. Bu örnekleri 1960 için, 1970'ler
için, 1980'ler için verebiliriz.

Türkiye'nin döviz tasarruf eden değil,
döviz tasarruf etmeyen bir ikame sanayii, bir
montaj sanayii olmuştur. Bu sanayii ayakta
tutabilmek için, Türk ekonomisinin çok yük-
sek oranlarda bir döviz getirici yapıya sa-
hip olması lazımdır. Biz bu ortam içinde Türk
ekonomisini dışa açmışızdır. Sayın Özal,
bundan takriben bir 5-6 ay önce ona benzer
bir analiz yapmıştı. Kendisi diyordu ki, «Tür-
kiye'deki siyasal rejimi istikrara kavuştur-
mak istiyorsak veya demokratik bir ortam
içinde kalkınmamızı devam ettirmek istiyor-
sak, Türkiye ekonomisinin döviz kazandıran
bir yapıya sahip olması gerekir.»

Türkiye ithal ikameci politikaların — Bela
Balassa'nın ben tersine düşüneyim-birinci
aşamasından ikinci aşamasına geçemediği
için hâlâ döviz tasarruf edici bir özelliği yok-
tur. Türkiye ekonomisini ayakta tutabilmek
için — bilmiyorum, eski bir rakama sahi-
bim — 1958'lerde 1 dolarlık üretim yapabil-
mek için 86 cent'e ihtiyacı vardı. Böyle bir
ortam içinde tekrardan ithal ikameci politika-
lara ağırlık vermemiz, büyüme kaynaklarını
dış piyasadan iç piyasaya çevirmemiz beni
oldukça düşündürüyor.

Bir başka üzerinde durmak istediğim

husus dünyadaki 1972'den sonraki durum. Şu anda Amerika nezle alıyorsa, Almanya soğuk alıyor. Almanya soğuk aldıktan sonra da biz zatüree oluyoruz. Ümit ederim, Sayın Profesör Streeten burada söz etmediği ve düşlediği bir uluslararası bir düzeni kurabilir veya böyle bir düzen dünyada kabul görür ve desteklenir.

Yalnız burada sormak istediğim bir şey var; 72 döneminden önce hakimiyet sistemleri var. Acaba kurmak istediği sistem nedir? Acaba yeniden Amerika'nın hâkimiyetindeki bir sisteme geri dönüş mü oluyor? Bizim Üçüncü Dünya ülkeleri olarak bu sistemden pek yararlandığımızı söyleyemem. Onun için kendisine bu soruyu sormak istedim.

Sayın Profesörün tebliğini okurken, kütüphanemden bazı kitapları aramak ihtiyacını hissettim. Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı'nın «İki Bin Yılında Dünyanın Yeni Perspektifi» adlı bir kitabı elime geçti. Burada misafirimiz bulunan Sayın Profesör Singer'in de bildiği ve üzerinde entelektüel katkılarının olduğu bir doküman. Birleşmiş Milletler bünyesinde 77 ülkeleri kendilerine Lima şehrinde bir hedef seçmişlerdi. Bu da dünya sanayileşmesi içinde gelişen ülkelerin payının yüzde 25'e ulaşmasıydı. Bu teklif çerçevesinde dünyanın Üçüncü Dünyadan yana olan Batı beyinleri çeşitli teklifler getirmişlerdi. Dünyada iki güç var; Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği. Bunların etrafında iki tane grup var. Bunlardan bir tanesine B grubu, diğerine D grubu ülkeleri deniyor. Her teklifin muhakkak ilk defa B grubundan, arkasından da D grubundan geçmesi lazım. B grubunun liderliğini Amerika Birleşik Devletleri yapmaz, İsviçre'ye yaptırır. Bu Üçüncü Dünya Ülkelerinin sanayileşmesine fon teşkil edecek kuruluş için Amerika Birleşik Devletleri'nin İsviçre'ye söylettiği bir tek şey vardı; «unutun». İkincisi ise, Sovyetlerin söylediği: «Unutun, çünkü kurulan uluslararası teşkilat Batı ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmektedir. Onun için biz hiçbir şeyi destekleyemeyiz.»

Bu dünyada Üçüncü Dünyanın lehine çalışacak düzenleri kurmanın çok zor hatta imkansız olduğuna, çok içtenlikle ve samimi olarak inanıyorum. Teşekkür ederim.

HALİT SOYDAN: Sayın Gökay'a çok farklı yaklaşımı ve ilginç konuşması için teşekkür ediyoruz. Burada bir noktaya değinmek istiyorum. Dünyada 160 ülke, 4 milyar insan evrensel dengeyi istiyor ve arıyor. Kritik unsur bu arayış içinde acaba egemen olanlar ve yön verilenler bulunduğu göre nasıl bir dengeye ulaşacağız? Zaten Prof. Streeten de söyledi; bir dominant unsur var, bir de bağımlı unsur var. Dominant unsur ve bağımlı unsur 1980'lere kadar gül gibi geçindi, çünkü İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere'yi kabullendik; ondan sonra Amerika'yı da kabullendik. Ama artık herkes aynı sandalın içindeyiz, açık denizdeyiz ve de fırtına var. Batarsak hep beraber aşağıya gideceğiz. Sayın Gökay'ın da çok yerinde ifade ettiği gibi, acaba dominant olanlar ve yönlendirilenler arasında nasıl bir denge oluşturulmalıdır? Sorun budur.

18 Nisan 1986 (Öğleden Sonra)

Plân, Piyasa ve Demokrasi

Oturum Başkanı — **Fahrettin ECEVİT**
İFMC Genel Başkan Yrd.

Panelistler — **Yıldırım AKTÜRK**
Uluslararası Bankası Yön. Krl. Bşk.

Doç. Dr. Taner BERKSOY
Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Bilsay KURUÇ
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Dr. Ertan YÜLEK
DPT Müsteşar Yardımcısı

FAHRETTİN ECEVİT : İktisat Fakültesi'nin 50'inci yılını kutladığımız bu yıl İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin geleneksel «İktisatçılar Haftası»nın 11'incisinde bir araya gelmenin mutluluğu ve heyecanını yaşıyoruz. Plan, Piyasa ve Demokrasi konulu oturuma hoş geldiniz. Oturuma katılan konuşmacıları sizlere takdim ediyorum. Sayın Yıldırım Aktürk, Uluslararası Bankası Yönetim Kurulu Başkanı; Sayın Doç. Dr. Taner Berksoy, Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi; Sayın Doç. Dr. Bilsay Kuruç, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim görevlisi; Sayın Ertan Yülek, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Yardımcısı.

Değerli Konuklarımız, Plan, Piyasa ve Demokrasi konulu oturumumuzda konuşmacılarımızdan on beşer dakikalık ilk konuşmalarını yapmalarını rica edeceğiz. İlk konuşmayı Sayın Yıldırım Aktürk'ten rica ediyoruz. Buyurun Sayın Aktürk.

YILDIRIM AKTÜRK : Teşekkür ederim Sayın Başkan, değerli dinleyiciler, İktisat eğer bir ilim ise bir miktar hesaba dayanan rakamlarla konuşturulan bir tarafının olması lazım. Dün maalesef, maalesef diyeceğim, özür dileyerek çünkü konuşmacı arkadaşların burada bulunmamasını bir eksiklik olarak nite-

lendiriyorum. Çünkü konuşmaların hemen sonrasında platforma söz verilme hakkı doğmadı, zaman sınırlaması nedeniyle. Meseleleri içinde herhangi bir büyüklük olmadan felsefi birtakım tartışmaların içine sokuyoruz. Bir şeyler tarif ediyoruz. Ancak bu tariflerde bahsedilenin fil mi, yoksa tahta kurusu mu olduğu belli olmuyor. Ben buna bir ucube diyorum, çünkü kafamızda bundan başka bir şey şekillenmiyor. Genç dimağları billurlaştıracağız, berraklaştıracacağız derken daha **flau**, adeta buzlu camlar arkasından mesajlar verip, sonra da bırakıp gidiyoruz. Hatta çözümlerle de bir ilişkimiz yok. Kafalara bir miktar tohum atıyor ve sonra da bırakıp gidiyoruz. Ben bunu fevkalade tehlikeli ama aynı zamanda da üretken buluyorum. Çünkü ekonominin ana gayesinin üretim olması gerektiği inancından hareket ediyorum.

Planlamada üst seviyede görev üstlendiğimizde de zannediyorum hedefimiz büyümeyi, üretimi, verimliliği seferber ederek elden gelenin yapılması şeklindeydi. Bunun için de amaçlar her zaman kesinkes belli idi, ancak araçlar, bu amaçlara ulaşmak için gideceğimiz yollar konusunda bir türlü karar verilemiyordu.

Dün bir âşar konusu tutturuldu. Deniliyordu ki, Cumhuriyet tarihimizde âşar iktisadi politikalarımızın dönüm noktasıdır. Niye böyledir? Çünkü iktisat kitaplarımızda iki sektörlü bir büyüme modeli anlatılır. Tarımdan kaynağı alacaksınız, sanayi **bununla** kuracaksınız. Bu kapalı kutuda ufak bir aritmetik egzersizdir. Dünya o kadar basit değil. Yani ben özür dileyerek hasbelkader ekonomî iktisadı da yaptım, sonradan Harvard'da. Ama ne kadar öğrendiysem ekonomi ilmini, şunu kavradım ki, modellere yerleştiremiyoruz insan hücrelerini ve sosyal dokuyu. Dolayısıyla âşarın kalkmasıyla tarımımızın son derece zengin kalması lazımdı. Tarımımızın büyüyüp gelişmesi lazımdı. Nereye gitti bu kaynaklar?... Yani tarımdan alıp sanayi kurmadık, e tarımı da bıraktık, tarımımıza ne oldu? Yani bazı sorular söylenip bir şeyler ekleyip geçilip gidiyor. Sanayileşmenin me-

totlarından bir tanesidir tarımın vergilendirilmesi. Ama aynı zamanda bir ferdi tasarruf mekanizması da söz konusudur. Banka sistemi, bir mali piyasa sistemi bal gibi elinde kaynağı olan, imkânı olan bir kişiyi tasarrufa yönlendirebilir. Bunu da bir başka kullanıcı alır. Sanayide yatırım yapabilir. Bu da şart değildir. Tarımda bir pamuk müstahsili ertesi gün bir iplik tesisi kurabilir. Fakat kafamız neye çalışıyor? Devlet eliyle sanayileşme. Bütün işleri devlet eliyle yapma modelinin kıskacıları arasında sıkışıp kaldığımız için başka türlü olmaz. Ordan da vergi almam için benim elimde kaynak yok. Ben nasıl yapacağım? Bunu söyleyip geçiyorum, ama fırsat verilirse daha da açmak isterim. Çok derin bir konu, bir mevzu planlama, ekonomi ilişkileri ve demokrasi. Fakat öz olarak, zannediyorum, bugünkü hükümetin programında, seçim manifestosunda ve sonradan hükümet programında sergilediği kararlılığı hatırlatmak istiyorum. Şöyle ki, tekrar tekrar serbest piyasa ekonomisi ve rekabet düzeni içinde ferdi teşebbüsü ön planda tutan bir anlayışla hareket edeceğiz. Kaynak dağılımından ve bu teşebbüs gücünden azami istifade ederken nâzım rolü oynayacağız. Fakat mikro müdahaleler yapmayacağız. Bunu söylerken, sağ olsunlar, Sayın Akat bile 70 yıllarının kayıp bir on yıl olduğunu rahatlıkla ifade ettiler. Fakat aslında kendi düşüncelerine yakın yönetimlerin elinde bu noktalara geldi bu meseleler. Sayın Prof. Singer, dün çok iyi bir noktaya işaret etti. Plan esprisi felsefi modelinden belki de daha ziyade mühim olan, bu planı tatbik edecek olan, icraya koyacak olan mekanizmalardır. Yani karar bütünlüğüdür, uyumdur dedi. Ben bu hususun altını çizmek istiyorum. İngilizcesine 'Üç C', 'three C's' deniyor. Yani hükümetin ve planlama idaresinin bir kere görüşünün anlaşılır olması lazım, inandırıcı olması lazım ve güvenirlilik ifade etmesi lazım. Tabii bu belki sürekli olarak kamuoyuyla temasla bugün böyle söylüyor, yarın söylediği meydana çıkıyor, gerçekleşiyor ise zamanla bu iletişim neticesi kurulacak bir diyalogdur. Yoksa tamamen vatandaştan kopuk, tamamen toplumdan ka-

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

Ölkemiz tarımı için gerekli fosfatlı kimyevi gübreyi üretmek amacı ile, T.C. Ziraat Bankasının öncülüğünde 1953 yılında kurulan Şirketimiz, İskenderun ve Yarımcı'daki tesisleriyle Türk Tarımına hizmet sahasını gittikçe arttırmaktadır.

1982 yılındanberi de Asya ve Avrupa Ülkelerine Triple Süperfosfat gübresi ihraç ederek Ölkemize döviz kazandırmaya devam etmektedir.

İSKENDERUN KOMPLEKSİ

— Sülfürik Asit Fabrikası	230.000 ton/yıl H ₂ SO ₄
— Fosforik Asit Fabrikası	75.000 ton/yıl P ₂ O ₅
— Triple Süperfosfat Fabrikası	200.000 ton/yıl 42 – 44 P ₂ O ₅

YARIMCA KOMPLEKSİ

— Fosforik Asit Fabrikası	75.000 ton/yıl P ₂ O ₅
— Triple Süperfosfat Fabrikası	200.000 ton/yıl 42 – 44 P ₂ O ₅
— Kompoze Gübre Fabrikası	200.000 ton/yıl

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

DAİMA TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE

GÜBRE
FABRİKALARI
T.A.Ş.

GENEL MÜDÜRLÜK

YARIMCA FABRİKASI

İSKENDERUN FABRİKASI

Kasap Sokak No. 22 Esentepe/İSTANBUL

Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 39 İZMİT

Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 238 İSKENDERUN

Tel: 1722882 (8 Hat)

Tel: 31306 – 32131

Tel: 3796 – 3791

Enerji tasarrufu pencereden başlar, yurda yayılır.

Isıcam'la başlasın yakıt tasarrufu.

Isıcam'la yayılsın yurda.

Isıcam bir tasarruf sembolüdür.

Az yakıtla iyi ısınmanın pencerelerdeki formülüdür.

Isıcam'lı pencerelerden ısı dışarı kaçamaz,
soğuk içeri geçemez.

Hem paradan, hem de ısıdan yana
kazançlı çıkarsınız.

Isıcam®

"çift camlı pencere sistemleri"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi Beytem Han Kat 4-8

Şişli, İstanbul Telefon: 146 11 30

puk «Ben bir müşavir organım, böyle tarifliyorum» deyip, bir sene sonra tekrar bir enjeksiyon yapılamaz. Demek ki teşkilatın inandırıcılığını ve güvenilirliğini sağlaması, günlük icraatta da ses getirmesiyle ve sık sık aynı bir arabanın direksiyonundaki şoförün «Bakın şimdi şurdan geçeceğiz, burada vites düşürecek, biraz hızımız azalacak, şurada sağa döneceğim» gibi yolcusuna gittiği yol hakkında bilgiler vermesine benzetiyorum. Devamlı bir diyalog, tutarlı bir diyalog olması lazım ve demokrasinin de zannediyorum başlıca gereklerinden biridir. Mesela bir teşvik mevzuatı, bir ihracat teşvik mekanizması kurmak için yola çıktığınızda üç beş satır bazı tedbirler yazarsınız, fakat bunun kâğıt üzerinde kuru bir metin olarak kalmasını ancak çok sürekli bir biçimde, müteşebbisle, bu işi görecekle ihracatçılarla diyalogla, bir **feed-back** mekanizmasıyla sağlayabiliyorsunuz. Yani her gün «Ben şu nu yazdım, buna itirazı olan var mı? İşte şu tedbiri aldık, bizden başka görüş var mı?» Ertesi gün bunu daha iyiye götürme hedefi olması söz konusu. Aslında Japon modelinin de içinde bu yatıyor. Japonlar hiçbir zaman basit bir üretim tesisinde, diyelim bir imalat sanayiinde, bir otomotiv sanayiinde bugün yaptıkları işi yeterli görmüyorlar. Yani yarın bundan daha iyiye gideceğini ana varsayım olarak kabul ediyor. «Yarın bugünkü performanstan daha iyiye nasıl götürebilirim?» Bunun arayışı içinde. Benzeri bir yaklaşımın idareci arkadaşlarımızda da olması lazım geleceğini vurgulamak istiyorum. Sadece bir planı, bir kararnameyi yazarak bir kenarda bırakmamak, fakat yarın bundan iyisini yapmak için çabalamak esas olmalı. İngilizce **consistency** veya **coherence** denilecek tutarlılık, uyumluluk ve kararlılık esas. Yani yine planlamayla hükümeti bir noktada birbirini tamamlayan bir ilişki içinde düşünerek, fikir olarak getirilen seslerin birbirleriyle tutarlı olması lazım, basit bir kaldeyle. Amerikan cumhurbaşkanı Johnson için işte fazla ekonomi bilmez, onun için **we shall have gun and butter** diye kalkıp da TV'de beyanatta bulunduğu söylerler. Yani hem silahımız olacak

hem yağ yiyeceğiz kabilinden. Ekonominin, planlamanın, bir sınırlı bütçe ve kaynakların dağılımı olduğunu, bir şeylerden ancak feragat edilerek başka bir şeylerin elde edileceği prensibinin devamlı hatırlatılması gerektiğini vatandaşla bir anlayış çerçevesi içinde, «Bugün bundan sarfınazar ediyoruz ama yarın ona da sıra gelecek» yaklaşımıyla öncelikleri koymakla, yine demokrasiyi en canlı bir şekilde çalıştırma gayretinde olması lazım. Üçüncü özelliği, planlama teşkilatının ve hükümetin icraatının İngilizcesi **continuity** olan sürekliliği ve belki daha belirgin bir tarifile istikrar olayına gelip düşümleniyor. Yani sık sık rota değiştirmek, «bugün böyle düşünüyorum, yarın şöyle olsun» diye kararsızlık içinde ve piyasaya da nereye gidildiği yönünde ciddi sürekli işaretler veremeyen bir planlama ve idare anlayışında yine demokrasiyi istikrarlı bir şekilde yaşatmayacak bir şekilde çarpıklıklara, tansiyonlara sebep olacaktır. Dolayısıyla öncelikle mesaj olarak bu üç C'ler diye sık sık tekrarlanan idarede istikrar, inandırıcılık ve tutarlılık esaslarını işlemek istedim. Toplumun ihtiyaçlarının sınırı yoktur. Özellikle Türkiyemiz gibi bir ülkenin. Yani coğrafi konumunu hatırlayacak olursak 50 milyon nüfus, 1.5 milyon vatandaşımız Avrupa'da çok daha değişik bir tüketim içinde. Bizden on misli gelir seviyesine kavuşmuş bir toplumun içinde ve her türlü iletişim imkânlarıyla, dış seyahatlerde ve diğer temaslarda, komşularımızda olup bitenden haberdar. Gözü açık, uyanık bir halkımız var. Bugün komşumuz gibi oldum diyecek olsak, bunun maddeten mümkün olmadığı ortada. Dolayısıyla bazı öncelikleri, bazı esasları koyarak hareket etmek zorundayız. 80 başında eğer kısmen doğruysa-yapılmış olan ana icraat şudur. Kamu sektörü, öncelikle alt yapıdan sorumludur. Alt yapının dar boğazlarını gidermek misyonuyla yüklenmiştir. 'Bunu halletmeden başka işlere koyulmaya hakkı da yoktur. Bunu altyapı düzenlendikten sonra, özel sektörün, müteşebbisin teşebbüs gücüne bırakmalı ve serbest piyasa düzeninde fiyat sistemlerinin tanzim edici rolünden istifade edilmelidir. Kaynakların dağılımında bir

kangren noktasına gelmiş olan, ekonomimizi bir çıkmaz noktaya kadar getirmiş olan döviz darboğazının kalıcı bir şekilde aşılması esastır ödemeler dengemizin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması için. Burada hedef sık sık gözden kaçırılıyor. İhracat tek başına bir hedefmiş gibi sergileniyor. Kesinlikle öyle değil. Biraz evvel bahsettiğim, en yüksek sevil-yede tüketebilmek, bir şeye kavuşabilmek için yapıyoruz bunu. Yani ithalatımızı azaltı seviyelere çıkarabilmeye hakkımızın olması için ihracat yapmak veya diğer yönleriyle döviz kaazınmak durumundayız ki ithalat yapabilelim. Asıl hedefimiz ihracat değil, tüketmek istediğimiz malların ithalatı ve bunların tüketimine kavuşma arzumuzdan kaynaklanıyor. Ben içe kapanıklığımızı, cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ve İkinci Cihan Savaşından sonraki içe kapanıklığımızı maalesef Kurtuluş Savaşından sonraki psikolojimize bağlıyorum. Şöyle ki, dünyada hiç bir dostumuz yok. Bütün dünyayla bir ölüm kâhım savaşına girerek kendimizi kurtarmışız. Elimizden tutanımız olmadığı için kendi imkânlarımızla, kendi yağımızla kavrulup bu kuyudan çıkacağız. Gelişmişlik düzeyine de erişmek istiyoruz. Ama bu kuyudan kendi başımıza çıkmanın dışında da yollar var. Sabahleyin sergilendiği gibi dünya birbirine bağımlı bir yapı arz etmeye başladı. Biz de bunun tam göbeğindeyiz dersek fazla abartmamış oluruz. Dolayısıyla kendimizi dünyadan ayırt etmeye, tecrit etmeye ne gerek var?

Sabahki oturumda Prof. Streeten gayet veciz bir şekilde, nerdeyse işin kuralı gereği bazı yerlerde bir fon fazlalığı olacağı ve bunun bir finans mekanizması ile fona ihtiyacı olan akılcı noktalara plase edileceği hadisesinden bahsetti. Bu mesela düne kadar OPEC ülkelerindeki petrol geliri fazlalığı idi. Ama bunu kullanma kabiliyeti olan ülkelerin başında gelmememiz için hiç bir sebep yok. Bunun altını çizmek istiyorum. Yani Türkiye şu sözünü ettiğimiz açık sistem ekonomi politikalarını devam ettirdiği sürece, dünyadaki müteşebbisle de tanıştığı, gelip de Türkiye'deki şartları, imkânları gözleriyle gördükleri sürece Türkiye'deki projelerin dünya ölçek-

lerinde akılcı, kârlı, verimli ve para yatırılması söz konusu olan fikirler olduğunu kavrayacak, biz bu mesajı verince ya rahatlıkla bu projeleri finanse edecek kaynağı borçlanarak bulacağız, ya da riske katılarak yabancı sermaye ortaklığı vb. sistemlerle bu fon akışını sağlayacağız. Yani «Kendi kendimize yeterli olacağız» dediğimizde sadece kendi tasarrufumuzun elverdiği ölçüde yatırım yapabiliriz, bunun getirdiği büyüme temposunun, limitinin dışına çıkmayız, demiş bulunuyoruz. Halbuki biz diyoruz ki, dışarıya bağlanırsak, bizim görünürde mukayeseli olarak bir sürü kalite avantajımız var. Bakir bir bölgede çok avantajlı bir insan gücüne sahibiz. Dolayısıyla, dış kaynakların sürekli bir şekilde, yani bugün gelip yarın gidecek bir şekilde değil, sürekli bir şekilde ekonomimizin emrine arz edilmemesi için hiç bir sebep yok. Misal olarak Brezilya'yı vermek istemiyorum. Yani 80-90-100 milyar dolarlara kadar rast gele borçlanılsın mesajını vermiyorum. Ama kesinlikle «20 milyar dolarlar bizi sıkıntıya düşürür» noktası yerine ciddi bir müteşebbisin aynen işini büyütme için düşündüğü şekilde, benim akılcı fikirlerim var, bunun yollarını araştırıp, dünyanın finans gücünden, dünyadaki fon fazlalığından; akılcı bir biçimde istifade etmemiz lazım, hakkımızı almamız lazım diye düşünüyorum. Yani bu noktayı bir kez daha tekrar edersek, dünya üzerinde para konulduğunda netice verebilecek projeler, en iyi projeler hangi ülkededir? diye sorduğumuzda biz birçok sahada çok üst seviyelerde yer alıyoruz. Bu fırsattan istifade edelim. Aslında daha ilmi bir tabirle şu anda içerideki çok yüksel reel faiz ortamı ne demektir? Yani paranın sahibine bir işe yatırdığında çok büyük bir rant sağlayan bazı aktiviteler söz konusudur. Sabahleyin gene bahsedildi, para akışlarını, para hareketlerini dengeleyen unsurlardan bir tanesi de faiz politikasıdır. Dolayısıyla bizim iç faizlerimizin, reel olarak, nominal olarak konuşmuyoruz, dış piyasalara göre yüksek olduğunu, dünya âleme sergilediğimiz zaman, şu anda bir ufak göletin içindeyiz, bir şeyleri kaldıralım, setleri ve okya-

nusları birleştirelim diyoruz. Dolayısıyla ekonomimize daha fazla kaynak girecek. Zamanla verimli projeleri yapı yapı, biz de proje verimliliği açısından, bizden daha ileri ülkelerin seviyesine geleceğiz. Ama bunu yapınca kadar çok ciddi alt yapı eksikliklerimizi tamamlama fırsatımız olacak. Sayın ana muhalefet partisi liderlerimizden geçen gün bizzat işittiğimiz için alternatif partinin dahi, ana görüşünün serbest piyasa ekonomisi olduğu, AET'yle işbirliği olduğu, yabancı sermayeye açık olduğu, dolayısıyla bunları artık tartışma konusu yapmamamız gerektiği yönünde oldukça rahatlatıcı, şu açıdan rahatlatıcı, istikrarı sağlayıp, bizi şu tempomuzu artıracak güce kavuşturacağı için memnunum. Batı'ya baktığımızda, Amerika'sı olsun Almanya'sı olsun, İngiltere'si olsun genellikle istikrar içinde ve bu düzeni tartışmadan bu işi götüren ülkeler. Ama bunu 100 senedir yapıyorlar. Doğu blokunda artık mesaj çok net çıkmış durumda. Bu sabah işlenmesine rağmen zannediyorum zaman olmadığı için ifade edilmedi. Şu petrol fiyatının son düşüşü Doğu blokundaki ekonomik dengeleri bir kere daha maalesef altüst edecektir. Çok ciddi sıkıntılar getirecektir bu camiaya. Uyanık ve kendisini kurtarmak üzere olan Çin gibi yeni görüşler ortaya çıkacaktır. Serbest piyasa ekonomisinden vazgeçmeden, onun sivriliklerini tıraşlayarak, rötuş ederek, bir bitkinin, bir ağacın köklü bir şekilde büyümesine benzetiyorum, planlama yaklaşımımızı, anlayışımızı. Yani fidan diktiğimiz gün «Şundan 18 tane dal çıkacak diye hepsine birer boru takıp, hadi bunun içinden dallar büyüsün, ben çünkü böyle arzu ediyorum, böyle düşündüm» şeklinde planlılık değil, ağaç kök saldıkça, gübresi suyu verildikçe, büyüdükçe, yerine göre bazı yerlerde aşırılık varsa, budayarak bu ağacı en köklü şekilde büyütmek ve meyve vermeye hedef olmalı. Planlılık anlayışımızın, yaklaşımımızın özü bu, teşekkür ederim.

FAHRETTİN ECEVİT: Teşekkürler Sayın Aktürk, eski bir planlamacı olan Sayın Ak-

türk, çok güzel bir başlangıçla girdiler konumuza. Değerli konuklarımız, söz sırası Sayın Doç. Dr. Bilsay Kuruç'ta.

BİLSAY KURUÇ: Sayın başkan, Sayın dekan, değerli konuklar, İktisat Fakültesinin 50. yılını kutlamak, bu kutlamaya katılmak benim için ayrı bir mutluluk. Çünkü ben, 23 yıllık Siyasal Bilgiler mensubuyum ama biraz daha uzun bir süredir İktisat Fakültesi mensubuyum. Onun için bu benim için çifte mutluluk oluyor. Burada bulunmak, bana katılmak fırsatı verdiğiniz için hem fakültemize, hem cemiyetimize ayrıca teşekkür ediyorum. Konumuz geniş bir konu. 50. yılda, güzel seçilmiş, iktisatçılar için tehlikeli bir konu: «plân, piyasa ve demokrasi.» Demokrasi olmasaydı belki daha kolay bir konu olurdu. Ama demokrasi yüzünden biraz daha zor bir konu oluyor. Onun için ben de konuya, herhangi bir tarafından mecburen giriyorum. Şu noktalar üzerinde durmak istiyorum. Bu kavramlardan ne anlıyoruz?.. Bu kavramlar üzerinde netleşebilirsek, anlayışımız Türkiye'nin işlerine yardımcı olabilir. Netlik kazanabildiğimiz oranda yardımcı olabilir. Fakat şunu da düşünüyorum: İktisatçılar aslında her şeyi çözecek silahları ellerinde bulunduran kişiler değiller. Onun için ellerindeki silahların gücünü mutlaka iyi bilmek zorundalar. Menzil nereye kadardır?.. Ve burada, ben biraz ihtiyatlı olmaktan yanayım. Önce demokrasi üzerinde durayım. Demokrasiden ne anlıyorum? Burdan başlıyorum. Çünkü demokrasi bize bir yön duygusu veriyor. Yön duygusu verdiği için demokraside netleşelim diye düşünüyorum. İki şey anlıyorum. Birincisi, sanayi demokrasisini anlıyorum demokrasiden. Yani sanayi toplumunun demokrasisi. Parlâmenter demokrasi dileyim isterseniz. Bu esas olarak, biraz daha netleştirmek gerekirse, Avrupa'nın, isterseniz Batı Avrupa'nın sanayi toplumlarının demokrasisi demek oluyor. Bunun 200 yıllık bir geçmişi olabilir. 200 yıl geriden başlatabiliriz. Demokrasi halinde 200 yıl geriye çekemeyiz ama, birkaç yıl sonra kutlanacak Fransız devrimini bir başlangıç olarak kabul ede-

biliriz. Onun için 200 yıla geri gider diye düşünüyorum. Sanayi demokrasisinin 20. yy.'ın ikinci yarısındaki genel görünümü, önce çok renkliliktir. Tek renklilik veya iki renklilik değildir. Tek renk (beyaz veya siyah) veya iki siyah-beyazdan ibaret değil. Çok renkli bir demokrasidir. Temelinde de iki şey dikkatimi çekiyor. Hoşgörü, uzlaşma ve koalisyon ile yaşayabilme demektir sanayi demokrasisi bugün. İkincisi, ekonomik olarak gelişmiş bir yapısı vardır. Bunu karakterize eden şey de sanayidir. Ticaret de bunlarda çok gelişmiştir ama, bunlara ticaret demokrasileri demiyoruz nedense. Sanayi demokrasileri diyoruz. İkinci nokta, demokrasi anlayışımızda ekonomik hakların kurumlaşmasıdır. Bunun da 50 yıllık bir geçmişi vardır diye düşünüyorum. 50 yıllık bir geçmiş için gene tam elli yıllık geçmişi olan Keynes'i anmak lazım. Çünkü hepimiz biliyoruz iktisatçılar olarak, Keynes'in çağa damgasını vuran kitabı da tam elli yıl önce yazıldı. Sanıyorum İktisat Fakültemiz bunu, bu yıl kutlamalarında da özellikle değerlendirecektir. Bütün dünyanın kutladığı veya değerlendirdiği bir şeydir. Keynes'in demokrasi anlayışımızda bize katkısı, bence önemli katkısı, istihdam denen şeyi, istihdamı bir makro değişken haline getirmesidir. İstihdam piyasalara bırakılan mikro bir olay değil, bir makro karar konusudur. Böylece Keynes'in açtığı bu kapı ile özellikle 2. Dünya Savaşından sonra, istihdam, istihdam konusu bir makro karar olarak demokrasinin ve Avrupa'nın siyasal kültürünün payandası oldu. Avrupa'da demokrasiyi tutmaya yarayan şey, buna payanda olan şey istihdamın önemli bir makro değişken, önemli bir hedef haline gelmesi oldu. Ve böylece Avrupa'da öyle sanıyorum ki, siyaset adamının sorumluluk alanı genişledi. Siyaset adamının sorumluluğu 1945-50 yıllarından sonra çok genişledi. Siyaset adamının sorumluluğunun gelişmesi ekonomik ve sosyal örgütlenmeyi doğurdu. Çünkü ekonomik ve sosyal örgütlenme olmadan, ekonomik haklar örgütlenmeden siyaset adamının sorumluluğunun genişlemesi çok anlam taşımayan bir şeydir. Ancak bu sayede siya-

set adamının sorumluluğu denetlenebilir, kontrol edilebilir ve güç kazanır. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal örgütlenme insanların otonomilerini, özerkliklerini bir bakıma artırdı ve devletin de kendine çeki düzen vermesi-ne, demokrasi anlayışını geliştirmesine yaradı. Bunun için bu demokrasi çerçevesi bize iktisatçı olarak şunu veriyor: Her iki alan, yani sanayi demokrasisi ve ekonomik hakların genişletilmesi konusu birer makro karar konusudur. Politikalarda ilk dikkate alınacak noktalardır. Ve makro karar konusu olan iki önemli değişken de yatırımlar ve istihdamdır. Fakat bu iş iktisatçının boyunu aşar. Sadece iktisatçının çözebileceği bir iş değildir. Politikacının, halkın ekonomik ve sosyal örgütlenmesi olmaksızın, politikacının sorumluluğu genişlemeksizin bu sorular çözülmez. Şimdi, Türkiye yönünden tablo nasıl? Biz sanayileşmeye bir hamleyle geçtik. 1930'larda doğru bir hamleydi. 1980'lere girdiğimizde kritik noktalara yaklaştık. Fakat bir sanayi demokrasisi olduğumuz söylenemezdi, söylenemez de. Daha epey alacak yolumuz var. Çünkü burda önemli olan arzu değil de, belli bir ekonomik yapıya erişebilmek. Sanayileşmemizde en kullanışlı araç bence planlar olmuştur. Plan anlayışı olmuştur. Bu, 1930'lardan biliyoruz, basit sektör programları, basit sektör bilançoları anlayışıyla başladı. Daha sonra 1960'lara geldiğimiz zaman bu 1930'ların basit sektör programı modelinden çıkan model anlayışı 1960'larda, 70'lerde bir büyüme modelinin üzerine oturdu. Plan modeliyle büyüme modelinin birleşmesi sayesinde sanayileşmekte 1960'tan sonra eğri veya doğru bir mesafe aldık. Dolayısıyla plâncılığımızın özü, yatırımcılık oldu. Başlangıçtan beri kurulan model, yani sermaye mallarının devletçe yapılması, devletin öncü olması anlayışı, böylece plan modelini, büyüme modeline adapte etti. 1970'li yıllarda, yatırım programları siyaset adamının da sevmeye başladığı, biraz mavi boncuk da dağıttığı için, bu sayede mavi boncuk dağıtabildiği için, ısındığı, sevdiği bir alan oldu. Sanayileşmekte aldığımız mesafe, aşağı yukarı süremiz içinde belki böyle özetlenebilir. Eko-

nomik hakların gelişmesi bakımından, kurumlaşması bakımından sanayileşme kadar mesafe alamadık. Bir senkronizasyon sağlayamadık. Geciktik senkronizasyon sağlamakta bence. Oysa başlangıçta, 1930'lu yılların başında bu arzulanmıştı, Burda ben den daha yetkili arkadaşlarımız var. 1932'de çıkma noktasına gelen İş Kanunu, 31'de hazırlanıp 32'de çıkma noktasına gelen İş Kanunu, o günün Uluslararası Çalışma Örgütünde değerlendirildiği şekliyle bayağı ileri bir kanundu. Önemli, ileri ekonomik haklar getiren bir kanundu. Bunun için bu arzu, başta gösterilen bu arzu, daha sonra gecikti ve 1960'tan sonra ekonomik hakların demokrasiyle bağlantısı 1960'tan sonra yeniden gündeme geldi ki toplam olarak, demek ki 20 yıllık bir deneyimimiz var. Gayri safi kesintileri hesaba katarsak 15 yıllık bir deneyimimiz bile yok sayılır. Kısacası, 50 yıldır Keynes'in makro değişken olarak aldığı istihdamın demokrasi için anlamını Avrupa aldı, anladı, uyguladı. Ama biz Keynes'le ve tam istihdamla, özellikle tam istihdamın topluma neler getireceği ile tanışmadık. Biz bunu o dönemde tanıyamadık, tanımakta geciktik. 1970'lerde tanımaya başladığımız zaman Avrupa'da tam istihdam artık gelişmekten uzaklaşan bir noktaya gelmişti. İşsizlik artmaya başlamıştı. Tam istihdam hedefi arka plana itilmişti. Böylece ekonomik haklar konusu Türkiye'de siyaset adamının gündemine oturmadı. Avrupa'da olduğu gibi oturmadı. Oysa biz önce Avrupalının siyasal kültürüne akraba, onun siyasal kültürüne mensup bir ülkemiz. Buna rağmen, siyaset adamının sorumluluğunu genişletecek kaynağı, sanayileşmekte yol almamıza rağmen, tam yakalayamadık. Ekonomik ve sosyal örgütlenme zayıf kaldı. Böylece demokrasi bizim için başta da ifade ettiğim gibi bir yön duygusu olarak kaldı. Kurumlaşmadı. Fakat halka ortak bir duygu verdi. Kurumlaşmadığı için demokrasili siyasal yaşamın kesintiye uğradığı zamanlarda, bu yön duygusu da kayboldu, kaybolur gibi oldu. Yön duygusu kaybolunca, demokrasili siyasal yaşamın kesintili anlarında, yön duygusu kaybolunca, yeni yön

önerileri çıkar daima. Bu yön önerileriyle bu kesinti zamanlarında hep karşılaşırız bazı çevrelerden. İşte 1930'larda başarılı görülen özel koşullara dönelim, onu tekrar deneyelim önerileri çıkar, son kesinti dönemlerinde de biraz Asya rejimlerine doğru, Asya rejimlerini andıran öykünmelerin çıktığını görüyorum. Buraya kadar daha çok demokrasi-den ve o çerçevede biraz plandan söz ettim. Şimdi biraz piyasadan söz edelim. Piyasayı iktisatta şöyle okuturuz genellikle: özel girişimin yaratıcı ve dinamik bir potansiyeli. Bu böyledir gerçekten, sadece onda olan, sadece özel girişimde ortaya çıkan bir şey olarak gözümüze çarpar. Fakat bu yaratıcı ve dinamik potansiyelin, piyasa sayesinde ortaya çıktığını anlatırız çoğunlukla derslerde. Piyasanın babası, hepimiz biliyoruz, 210 yıl önce işini başlatan Adam Smith'tir. Adam Smith'in dehası şöyle bir daha denebilir sanıyorum. Şöyle belki özetlenebilir: Eğer tam bir devlet müdahalesiyle hüküm süren bir düzende, yani bundan 200 küsur yıl öncenin merkantilist dünyasında, kişileri devletin müdahale alanından çıkarır ve kitle halinde serbest kalmalarını sağlarsanız, otonomi kazanırlarsa, bu otonomi kazanan dünya, kişilerin kendi çıkarlarını izleme, kendi ekonomik çıkarlarını izleme yetenekleri sayesinde, kendi kendine, otonomi kazanarak, başarıyla yürüyebilir. İşte bu, piyasa sayesinde gerçekleşir. Böylece bir sistem çıkar karşımıza, bir yanda devlet, bir yanda bir bakıma devlet alanından azat edilmiş olan kişilerin piyasa alanı. Fakat damgayı vuran, sisteme damgayı vuran şey piyasalardır. Bunun da adına piyasa sistemi denir. Adam Smith çağın değişmekte olduğunu gördüğü için herhalde bu hareketin felsefesini yapmaya değer, çünkü bu hareket istikbal vaat ediyor diye çıkmış, öyle anlaşılıyor. Bu bir doktrin tabii, bir doktrin olarak çıkıyor, yoksa piyasaların etkin şeyler olduğunun kanıtlanmasından ibaret bir şey olarak değil. Ancak iş doktrinleştirdiği zaman daima çatallaşır. Belki o gün çatallaşmaz. Aradan süre geçince, 100 yıl, 100 yılı aşkın süre geçince doktrinler sıkıntıya düşer. Piyasa sisteminin bir çıkmaz sokağa girdi-

ğini, bize gene geçmiş 50 yılın önemli iktisatçılarından biri göstermişti. İktisat derslerimizde okuturuz. Kenneth Arrow refah iktisadı üzerine bundan aşağı yukarı 35 yıl önce yazdığı bir kitapta, «Sosyal Tercihler ve Bireysel değerler» (1951), ünlü olanaksızlık teoremini koyuyor ortaya veya imkânsızlıklar teoremini. Şöyle bir şey bu: Piyasalara dayanan bir iktisat teorisi, kamu ve özel çıkarların nasıl bağdaştırılacağını çözemez. Oysa bu temel sorundur. Bir toplum için temel sorundur. Devletin çıkarlarıyla veya kamu yararlarıyla özel çıkarlar nasıl bağdaştırılacaktır? Piyasa sistemi burda daima özel çıkarların başı çekmesi, devletin arkadan gelmesi şeklinde bir çözüm önerir : iktisatçıların çözümü. Ama iktisatçılar burda menzillerinin ötesinde bir silahla ateşlemek istemektedirler. Bu bağdaştırmayı yapamazlar. İktisat teorisi bu noktada aciz kalır, diyor Kenneth Arrow. Dolayısıyla görünmez el piyasaların otonomisi denen şey aslında bir iktisat teorisi bu noktada aciz kalır, diyor

Türkiye’de durum nasıl, gene oraya gelelim. Türkiye’ye piyasa sistemi, piyasa konusu bence zamanlama bakımından talihsiz bir şekilde geldi. Sloganlarıyla geldi, doktrinleriyle geldi. Adam Smith’ten aşağı yukarı 200 yıl gecikmeyle geldi. Arrow’un söylediği tarihten de 30 yıl sonra gelmiş oluyor. Zamanlama bakımından talihsizliği bence şudur. Demokrasili siyasal yaşamın kesintiye uğradığı bir zamanda geldi. Yani toplumda yön duygusunun kaybolduğu bir anda geldi. Onun için kamu yararıyla özel çıkarların nasıl bağdaştırılacağı yolunda hiç bir işaret taşımadı. Bir zıtlık tablosu çizdi. Yani planın etkisizleşmesi, biraz gereksizleşmesi, demokrasinin depolitize edilmesi iddiasıyla, dolayısıyla yön duygusunun, o güne kadar sanayi demokrasisi yönünde sahip olduğumuz, Avrupa’nın sanayi demokrasileri yönünde sahip olduğumuz yön duygusunun değiştirilmesine yol açacak bir zamanda gelmiş oldu. Yön duygusunun kesintiye uğramasıyla 1980’de diyeyim, şu noktalar dikkati çekiyor bence: Birincisi, bu sanayi demokrasisine, Avrupa’nın sanayi demokrasisine yönele-

bilecek olan ekonomik yapının değişmesi, bu yapının değişebileceği anlayışı geliyor. Büyüme anlayışında farklılaşma oluyor. Sanayi yatırımlarında düşme var. Toplam yatırımlar içinde, bendeki DPT’nin geçen yıl sonu çıkardığı rakamlar doğruysa, onlara dayanıyorum, sanayi yatırımlarında, madencilik, imalat, enerji sabit sermaye yatırımlarının içinde sanayi yatırımı dediğimiz bölümde önemli bir düşme var. Bu düşme 1983’ten 1986’ya kadar olan dönemde söz konusu oluyor. Genel olarak sanayiın biraz arka plâna çekilmesi, bir ticaret anlayışının-burada ticareti kötülemek istemiyorum şüphesiz — sanki ticaret sanayiın yerine geçermiş gibi ya da ikisi de birbirini tamamlayıcı şeyler değil de, sanayiın geri plâna çekilip ticaretin ön plâna çıkartılması gibi bir anlayışın geldiğini seziyorum. Sanayiın anlamında, içeriğinde bir değişme olduğunu seziyorum. Bu demin arz ettiğim, özellikle imalat sanayiinin zayıflamasıyla sanayiın içeriğinin, dolayısıyla tanımının değiştiğini hissediyorum. Bütün bunların sonucu olarak mı bilemiyorum ama, değişik bir öykünme gündeme geliyor. En iyisi Japonya olmak üzere, çoğunluğu otoriter nitelikte olan Asya, Pasifik rejimlerine sempati, Güney Kore, Singapur, Malezya gibi rejimlere, siyasi yönlerini de dikkate almamız, hesaba katmamız gereken rejimlere bir öykünme başlıyor. Aslında klasik olarak Adam Smith’in başlattığı piyasa sisteminin İngiltere’deki uygulaması da şöyle bir düşünürsek, bugünün Asya rejimlerinden çok farklı bir ortamda olmadı. Onun için bu öykünmeyi tamamen haksız karşılamıyorum. Yani bu sistemin en iyi uygulandığı dönem 1840-1850 İngiltere’si, güçlü icra prensibine dayanan, güçlü icranın arkasında büyük parlamenter çoğunluğa dayanan ve topluma azamî bir refah sınırı çizen, bu yoksul yasalarıyla fiilen bir azamî refah sınırı çeken, büyük kitleyi onun üzerine geçirmeyen bir anlayışla uygulanmıştı. Onun için bundan 150 yıl önceki klasik uygulamasıyla bugün Asya’daki uygulaması arasında belki de çok büyük farklar yoktur. Ama tabii aradan 150 yıl geçmiştir. Gene ekonomik faktörün gündemden silindi-

ğini hissediyorum. Biraz kendi işini kendin bul yaklaşımı gündeme geliyor. İstihdam ve refah değişkenleri makro karar konusu olmaktan çıkıyor. Ücretler düşüyor ve daha düşük ücret yapılı bir ekonomiye doğru seyre ediyoruz. Hatta bütünüyle ücret yapısının düşük olduğu bir ekonomi de diyebiliriz buna. Çalışan nüfus içinde işçi sayısında azalma hissediyoruz. Bunun da gene DPT, DİE kaynaklı belgeleri var. Dolayısıyla eğer piyasa ekonomisinin klasik modelini bugün uygulamaya kalkarsanız, giriş nokتانız Avrupa değil de, Asya oluyor. Bu kaçınılmaz bir şey olduğu için de dikkat çekiyor. Yine 'serbest' sloganına rağmen kararlarda merkezîyetçilik müthiş artmış durumda. Son 5-6 yıl içinde, Cumhuriyet tarihinde belki de bu kadar merkezîyetçilik hiç olmamıştı ekonomik kararlarda üzerinde. O kadar arttı ki, bugün resmi olarak siyasi partiler ve Odalar Birliği kanunlarına kadar yansıyan bir merkezîyetçilik anlayışı hâkim her yerde. Bence bu model Avrupa'nın siyasal kültürüne akraba bir model değil. Ama Amerikan siyasal modelinin Pasifik uygulaması gibi bir versiyona geçiş denebilir. Bir siyasal kültür değişikliği gerektirir tabii. Ama benim demokrasi diye başta tanımladığım çerçeveye uymuyor. Süremin dolduğunu hissediyorum. Beş dakika daha konuşursam belki başkalarının da hakkını almış olacağım. Onun için konuşmamı burada bitirmek istiyorum. Hepinize beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim.

FAHRETTİN ECEVİT: Efendim, Sayın Kuruç'un hazırlıkları oldukça yoğun. Ancak biz kendilerinden son iki dakika içinde kısa bir özet yapmalarını rica edelim.

BİLSAY KURUÇ: Bugünkü tablo nedir? Sanayileşme bilinci aslında Türkiye'de artmıştır. Çelişkili bir durum var. Ancak buna elverişli bir sanayileşme stratejisi yok. Buna uygun bir ekonomik yapıya henüz sahip değiliz. Böyle bir stratejinin bazı asgarileri, bazı minimum gerekleri var. Bence planın

yolu da burada yatıyor. Yani geçtiğimiz yirmi yıl süresince plan bize bazı hedeflerle çalışmayı öğretmişti. Bunu belki de 50 yıla kadar uzatabiliriz. Türkiye'ye bir asgari yatırım oranı gerekiyor. Çok yüksek olmayan bir oran bu. Yani ekonomiyi ateşleyecek, çığılarından çıkaracak, harareten geçilmez orana getirecek bir oran değil, ama yüksekçe ve istikrarlı bir oranı garantiye almak lazım. İkincisi, sektörlerin örgütlenmesi ve teknolojik gelişme bu gün çok önemli. Sermaye malları dediğimiz şey teknoloji olayının merkezidir. Burası çok önemlidir. Eğer Türkiye dünyada yeni üretim kapasitelerinin, dünyada bugün patlamış olan yeni teknolojilerle nasıl üretileceğini bugünden görürse, buna göre hazırlanırsa dünyayı ancak yarın bu noktada yakalayabilir. Bunlar fiyalkalı olduğu için değil ama, ileri olduğu için çok güzel. Dünyada yarın yeni yeni üretim kapasitelerinin bugün patlamaya başlayan yeni teknolojilere göre ortaya çıkacağını tahmin edebiliyorsak bu çok güzel bir olay. Planın da işte burada son derece önemli bir rolü var. Tıpkı 19. yüzyılda demiryollarında, 20. yüzyılda otomotivde, petrolde, elektrikte olduğu gibi yeni kapasitelerle dünyada yarın ne gibi değişiklikler olabileceğini hesaba katmamız gerekiyor. Ücret yapısının mutlaka düzenlenmesi gerekiyor. Planın da burada söyleyeceği sözü var. Çünkü düşük ücretli bir ekonomiyle demokrasi olmaz. Demokrasi bedelsiz bir şey değildir, maliyetsiz değildir. Demokrasinin önemli maliyetlerinden birisi de yüksek ücretlerdir. Onun için düşük ücretli bir ekonomide sanıyorum demokrasinin varlığından da söz edilemez. Bunlar makro karar konusudur. Yatırımlar, dolayısıyla yatırımların bugün ve yarına yönelik organizasyonu makro karar konusudur. Makro karar konusu olan bir de şu vardır, o da istihdamdır. Yani kendi işini kendin bul yaklaşımıyla Türkiye'nin işsizlik sorunu çözülemez.

Gene planlamanın verilerinden anlıyorum ki, özellikle genç nüfus işsizliği son yıllarda daha önce görülmedik bir hızla artış kaydediyor. Bu Avrupa'da da arttı ama, oralarda en yüksek oran — İspanya'da özellikle

le — yüzde 30'lar civarında dolaşırken bizde bu oran yüzde 50'lere ulaşmaktadır. Türkiye'de ayrıca sendikalaşma da son derece yetersizdir. Toplam çalışan nüfusun ancak yüzde 11'i sendikalı işçidir. Bu kadar düşük ölçüde bir sendikalaşmayla ve ekonomik ve sosyal örgütlenmenin bu kadar düşük oranları bulduğu Türkiye'de demokrasinin ekonomik temelini atmak son derece zordur. İstihdam, ekonomik hakların gelişmesi gibi konular siyaset adamlarına düşen bir sorumluluk olduğu için ülkemizdeki siyaset adamlarının Avrupa ülkelerindekilerden çok daha fazla bir sorumlulukla çalışması gerekiyor. Bugün yeni bir Keynes mi bekleyeceğiz, yoksa yarınların ufkunu kendi kendimize mi çizmeye çalışacağız? Ben konuşmamı bitirmeden önce bu konuya değinmek istiyorum. Demokrasi anlayışında net olmamız gerekiyor bir kere. Nasıl bir demokrasi? İktisatçı gözüyle ve iktisatçının gözünü biraz daha zorlayarak ve yön duygusunu da ihmal etmeksizin, her zaman koalisyona hazır olarak nasıl bir demokrasi istediğimizi net bir şekilde ortaya koymamız gerekiyor. Çünkü demokrasi uzlaşmaya ve koalisyona hazır olmaksızın gerçekleştirilen bir şey değildir. Bunun kaynağını da biraz gençlerden alacağımızı düşünüyorum. Eğer biz genç bir nüfus yapısına sahip bir ülke olmasaydık hoşgörü kaynağımız bugün kurumuş olabilirdi. Eğer bugün bu toplumda biraz olsun hoşgörü varsa, bana göre bu gençlerin sayesinde. İnsan yaşlandıkça katılaşıyor. Belki de yaşlanmanın getirdiği bazı komplekslerle bazı düşüncelere sarılmak, onlardan vazgeçmemek istiyor insan. Ama onu yaşatan, yine de yaşama, günlük yaşama ve geleceğe uyum sağlamasını sağlayan şey genç nüfusun hoşgörülü oluşu, her şeye açık oluşu ve daha iyi bir yaşam istemesidir. Çok teşekkür ederim.

FAHRETTİN ECEVİT: Çok teşekkürler Sayın Kuruç. Hem öğretim üyesi hem de eski bir planlamacı olan Sayın Kuruç'un konuşmasının bu kadar uzamasını sanıyorum izleyiciler de anlayışla karşılayacaktır. Şimdi ben sözü Sayın Taner Berksoy'a veriyorum. Sanı-

yorum Sayın Berksoy da konuya çok değişik bir açıdan bakacaklar. Buyurun Sayın Berksoy.

TANER BERKSOY: Ben konuşmama başlamadan önce hem Fakültemize hem de İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne teşekkür etmek istiyorum. Teşekkür etmemin iki nedeni var. Birincisi konuyu gerçekten de çok güzel saptamışlar. Birazdan sizlere bu konudaki görüşlerimi söyleyeceğim ama, daha şimdiden konu hakkındaki görüşlerimi de söylemeden geçemedim. İkinci teşekkür nedenim de böyle bir güzel konuda bana da bir konuşma fırsatı verdikleri için olacak.

Dikkat ederseniz benim bu masada durumum biraz zor. İki tane esbak planlama müsteşarı, bir tane de elhak planlama müsteşar muavininin arasında oturuyorum. Eğer Türkiye'deki planlama uygulamalarından bahsedecek olursam öyle sanıyorum ki kalp kıracağım. Üstelik de şu anda masada oturan dostlarımın kalplerini kırarım. Bu yüzden ben konuyu biraz daha farklı bir yönden ele almaya çalışacağım.

Konuşmamın başında konunun güzel olduğunu söyledim. İki gündür süren oturumlarda konunun iki ucunun olduğunu düşündüm. Bir ucu tabii bizim mesleğimiz ekonomisi. Bizler iktisatçı olarak bu işi çok sevdiğimiz için yapıyoruz ve şu anda da onun için bir araya toplanmış bulunuyoruz. Konunun diğer ucu da epeyce bir süredir unutmış olduğumuz demokrasi konusu. İki gündür konuşmalarda bu konu ile ilgili unutkanlığımız devam ediyor ve nedense hep ekonomiden konuşuyoruz. Demokrasi konusunda çok fazla bir şey söylemiyoruz. Plan, piyasa demokrasisi ilişkileri bunları bir araya getirmekte çok etkili bir araç. İşte ben konuşmamda bu konuyu ele almaya çalışacağım.

İlk önce dünkü ve bugünkü konuşmalara çok ufak bir referansla başlamak istiyorum. Burada bulunan kişilerin çoğu genç. Bu işi de muhtemelen göz ucuyla takip ediyorsunuz. Daha orta yaş kuşağına dahil olan

bizler birkaç senedir, bu salonda senenin de hep aynı aylarında bir araya gelip aynı şeyleri konuşuyoruz. Konuşmalarda da acaba içeriye mi dönelim, dışarıya mı açılalım konusu sürekli ele alınıyor. Bu konuda ikiye ayrılmış durumdayız. Birimiz diyor ki, «dışa açılmanın sonu yoktur, iyi bir şey değildir, içerisi daha iyidir.» Ötekiler ise «İçeride zaten mahvolduk, biraz dışarıya açılalım. Bakın Kore ne yaptı!» Ve yıllardır hep aynı konuları ele alıp bir türlü uzlaşmıyoruz. Bende bir izlenim var, bizler sürekli bu tartışmaları yaparken kimse bizi dinlemiyor diye düşünürüm. İki gündür yine dikkat ettim. Burada gerçekten kimse dinlemiyor. Ancak dinleyen birilerini gördüm, onlar da yabancı konuklarımız. Baktım Singer de, Streeten da bizi gayet güzel dinlemişler. Ne dediğimizi anlamışlar. Bizim pek kestiremediğimiz bir dille, bizim beş yıldır söylediklerimizi burada teker teker söylediler. Kısaca ne dediklerine bakalım. Ben özellikle Singer'i çok eskiden beri tanıdığım için bir miktar da şaşırdım. Diyorlar ki: «Bu dışa açılmanın sonu yok. Siz gene o eski ithal ikamesi işine devam edin. Bu tabii bir şey değil ama çok anormal bir şey de değil. Onlar daha uyanık bakıyorlar trendlere. Dünyayı daha yakından izliyorlar. Bana esas ilginç gelen şey, bizler birkaç senedir bunları söylediğimizde hep homurdanan insanlar allak bullak oldu. Bu yabancılar da bu işleri ne güzel biliyorlar, dediler. Şimdi konuşmama bunu kaydederek başlıyorum. Şöyle devam ediyorum: Bundan sonra Cemiyetimiz böyle bir toplantı yaptığında mutlaka uzlaştırıcı bir yabancı, şöyle namı şanlı bir profesör, bir yabancı da getirtsin ki, oturumlara onunla başlayayım.

Dikkat ederseniz dün Profesör Singer halıyı çok güzel yaydı. «Bu da olur, şu da olur. Birazcık ithal ikamesi yaparsanız çok daha güzel olur» dedi. Oturumlarda dünden beri pek bir heyecan görünmüyor. Yani o eski patırtı, gürültü yok, cıt çıkartılmıyor. Adam nasılsa feraset sahibi bir adam. Bu benim genel olarak tespitim. Bana kalırsa burada Cemiyeti de kutlamak gerekiyor. Böyle arabulucular getirip, bir sürü konularda, daha ön-

ce kesinlikle bir anlaşma zemini bulamadığımız konularda bizleri uzlaştırabiliyor. Şimdi hep söylüyorum. Türkiye'de iki tane çok zor meslek var. Biri iktisat, biri tıp. Çünkü her ikisinde de sizin dışınızdaki insanlar sizden daha iyi biliyorlar olayı. İktisatçı olmayanlar iktisadı çok iyi bilirler. Bir de hiç tıpla ilgisi olmayanlar her türlü hastalığı rahat teşhis koyarlar. Bizim meslek zor. Zorluğu şuradan geliyor, kavramları genellikle birbirine karıştırıyoruz. Özellikle plan söz konusu olduğunda bu kavram kargaşası bilerek veya bil-meyerek özellikle yaratılıyor. Birkaç karşıtıyla beraber söyleyeceğim: Plan ile mülkiyet birbirine karıştırılıyor. Aslında karıştırılan şey şu: Plân dediğimizde hepimizi çok ürkütücü bir merkezi plân bekliyor. Tabii merkezi plân dediğimizde şöyle bir 10'lara, 17'lere filan gidiyoruz. Kanlı devrimler oluyor, mülkiyetler kamuya devrediliyor filan... Çağdaş dünyada bu tür bir plan kavramı var. Tabii onda dahi kimi belli noktalara esneklikler, yumuşaklıklar girmeye başlamış ama çağdaş dünyada kapitalist ülkeler gayet rahat, hiç mülkiyet düzenine dokunmaksızın ekonomiyi yönlendirici plân yapabiliyorlar. Şimdi burda kavram karışıyor. İnsanın kafasına bir kuşku geliyor. Acaba herhangi bir plân dendiğinde merkezi plân mı kastediliyor? Yani şu ekonomiyi plânlayalım, daha derli toplu götürürüz dediğinizde, siz merkezi plân mı istiyorsunuz? Merkezi plânda bir iktisadi çözüm olarak merkezi plân istiyorsunuz kaygısı yok. Yani siz onun arkasında kanlı bir devrim istiyorsunuz, ortalık birbirine girecek, mülkiyet el değiştirecek vs... Ben açıkça söylüyorum, benim plân kavramım bu değil. Ben plân dediğimde merkezi plânı kastetmiyorum. Çünkü merkezi plân netice itibarıyla bir düzenleme biçimidir. Eğer iktisadi düzeyde teknik bir alet olarak bakacak olursanız, belli bir düzenleme biçimidir. Ama oluşması siyasi çözüdür. Yani şimdi siz ve ben bir araya gelsek, hadi Türkiye'de merkezi plân yapalım dersek yapamayız. Türkiye'de merkezi plân yapabilmek için önce bir siyasi çözüm olması gerek. Onun birtakım birikimlerinin olması lazım vs... İşin o tarafına hiç girmek istemi-

yorum. Ama baştan söylüyorum. Bu kavram kargaşasından vazgeçmek lazım. Plân dediğimizde fiyatlar sisteminin düzenleyici müdahaleler bütünlüğü anlayacağız. Biraz sonra söyleyeceğim: Plân çerçevesinde müdahale ve plânsız müdahale ne tür farklılıklar yaratır, onu anlatacağım. İkincisi plânlama ile fiyatlar olayını tartışmaya başladığımızda — yani bir tarafta fiyatlar ve fiyat sistemi, piyasa sistemi var, bir tarafta da planlama kavramı var — gene içimizi bir korku alıyor, acaba bu plân fiyatları bozacak mı diye. Hiç bana sormayın. Bakın iki gündür yabancı dostlarımız, misafirlerimiz plânın tersine, fiyatları bozmak değil de zaten piyasaların belli biçimlerde işlemesi sonucu bozularak ortaya çıkan fiyatların düzeltilmesi amacıyla yapıldığını söylüyorlar. Bize inanmıyorsanız onlara inanın. Onlar, biliyorsunuz, feraset sahibi koskoca profesörler. Dolayısıyla benim anlayışımda plân bu nedenle yapılır.

Sistematik olarak fiyatları bozmanız mümkündür. Bunu gözden kaçırmamanızı istiyorum. Bunun mutlaka açıklanmış bir amacı vardır. Eğer açıklanmış bir amacı olmadan fiyatları sistematik veya gayri sistematik olarak bozuyorsanız, o zaman yaptığınız işe zaten plân denmez. Ekonomiyi ciddi şekilde bir plânsızlığa götürüyorsunuz demektir. Ortada bir plân metni vardır. Rafta duruyordur. Ama uygulamalarınız veya tercihleriniz ciddi bir ekonomik istikrarsızlık, kargaşalık ortaya çıkarır. Dolayısıyla plân dediğimizde eğer ciddi konuşuyorsak plân kavramı üzerinde, — ki Batıda genellikle biz derslerde de okutuyoruz biliyorsunuz — fiyat sisteminin bozuk yönlerini düzeltmek için plân müdahale eder. O müdahale bütününe daha sistematik, daha belirli tercihlere oturtulmuş hale getirmektir. Demek ki plân, piyasa ve özellikle demokrasi konularını rahatlıkla, kompleksiz tartışabilmemiz için plânı merkezi plân değil, bitaraf, nötr bir iktisadi teknik olarak tartışmamız lazım. Onun dışındaki siyasi çözümler, zaten bizim halledeceğimiz, bizim konuşacağımız çözümler değil. İkincisi, plân dediğimizde fiyat sisteminden vazgeçme değil, tersine diyeceğiz ki, özel mülkiyetin ol-

duğu, fiyatların özel piyasalarda belirlendiği bir ekonomide plânlama fiyat sisteminin aksaklıklarını düzeltmek için yapılır. Ya da devletin, kamu otoritesinin kaçınılmaz olarak ekonomiye yaptığı kapsamlı müdahaleleri sistematik hale getirmek, dağınıklığı önlemek için, çığırından çıkmaması için plân yapılır. Benim anlayışım bu. Eleştirirsiniz, katılırsınız katılmazsınız, bilmiyorum. Fakat benim hissettiğim Türkiye'deki tartışmalarda bu kompleks var. Bu kompleksler bizi bir tür oto-san-süre götürüyor. Yani bu konuları tartışmaya götürüyor.

Plânı benim anladığım, yukarıda açıkladığım tarzda ele aldığımızda (kavramsal çerçeveye oturttuğumuzda) mülkiyeti merkezileştiren ya da özel ellerde tutan, özel girişime yer veren ekonomilerde teknik bir araç haline geliyor. Sayın Aktürk'ün söylediği gibi, plân aslında kaynakların etkin dağılımına katkıda bulunacak bir araçtır. Eğer teorik düzeyde düşünecek olursak, normalde piyasa ekonomisinde piyasa mekanizmasının, fiyatlar mekanizmasının kaynakları etkin bir biçimde dağıtması lazım, bir. Bu kaynak dağılımı sonucunda da makro düzeyde tam istihdam dengesi olması lazım, iki. Keynes'den bu yana bu fiyat sisteminin tam istihdam dengesi vermediğini biliyoruz. O kadar iyi biliyoruz ki, son sıralarda en ciddi sayılan teorik katkılardan Friedman'ın katkısında dahi bu tür bir tam istihdam dengesinin olmayacağı söyleniyor. Demek ki, en azından bu tür bir müdahale zorunluluğumuz var. Kaynakları etkin dağıtıyor mu? Teorik düzeyde şu koşullarda dağıtır: Eğer alternatif maliyetleri tam olarak yansıtan fiyatlar ise kaynakları etkin dağıtacağını matematiksel bir çözüm olarak görmek mümkündür. Uygulamaya baktığımızda bu tür bir fiyat sistemi yok. Belki de hiç olmamış. Olmadığını hepimiz biliyoruz. O zaman piyasa sistemine baktığımızda veya fiyat sistemine baktığımızda, eğer kaynak israfı ortaya çıkıyor ise, o zaman gene müdahale edeceksiniz. Nasıl müdahale edeceksiniz? İki şekilde edebilirsiniz: Bir kere benim bir gözlemim var, dünyada ekonomiye kapsamlı bir şekilde müdahale etmeyen devlet

yok. Piyasa sistemleri öyle bir hale gelmiş ki, işte tekelleri var, çarpıklıkları var vs., devletler yoğun bir biçimde ekonomiye müdahale ediyorlar. Şimdi bunu nasıl yaparsınız? Benim eskiden beri süregelen bir görüşüm var, ya darmadağınık müdahale edersiniz, gene müdahale ediyorsunuzdur, gene fiyat göstergelerini bozuyorsunuzdur, gene tercihleri bozuyorsunuzdur, darmadağınıktır, rast gele bir şey çıkar ortaya. Sanayiler filan kurulur ya da kurulmaz. İhracat filan yapılır, bazen yapılmaz. Böyle darmadağınık bir şey çıkar ortaya. Veya sistematik olarak, daha önceden açıklanmış tercihleriniz çerçevesinde, açıklanmış aletlerinizle gidişi disiplin altında tutarsanız. Herkes de ekonomiye bu dozda müdahale edileceğini bilir. O dozda müdahale ederek gidişi disiplin altında tutarsınız. Ben plânı bu tür sistematik, disiplinli bir müdahale aracı olarak görmek eğilimindeyim. Şimdi kaynakları dağıtacağız, bir de diyoruz ki, piyasa sistemi bu kaynakları çok etkin bir biçimde dağıtmıyor. Yani kaynak israfına yol açıyor. O zaman plânı kullanalım, bu tür bir alet olarak. Şimdi birden fazla plân modeli var. Plânlama teknikleri çok sayıda. Nasıl bir plân yapacağız? Veya nasıl bir plân yapacağımıza nasıl karar vereceğiz, nasıl müdahale edileceğine kim karar verecek? Bana kalırsa siyasi düzen ile iktisadi çözüm arasındaki bağlantı burada yatıyor. Ekonomide makro bir düzenleme siyasi tercih olmaksızın yapılamaz. Dolayısıyla ciddi sistematik müdahale getiren, belli bir yönü olan plânın ilk adımı açıklanmış siyasi tercihlerdir. Aksi halde yıllardır yapılan plancı tercihleri mi egemen olacaktır, siyasi tercihler mi tartışmasına, tuzağına düşmüş olursunuz. Eğer siyasi tercihiniz yok ise ve plancılara bırakırsanız birtakım teknik çözümlerle karşılaşsınız. Oysa siyasi tercihleriniz var ve bunu planlama örgütüne söylerseniz, açıklarsanız benim siyasi tercihlerim şudur, diye, planlama örgütü muhtemelen size birden fazla çözüm verir. Bakın parantez içinde şunu söylüyorum: Aynı siyasi tercihler sistemi içinde dahi alternatif vardır. Siyasi tercih konusunda dünya kadar al-

ternatif vardır. Ama aynı siyasi tercihte dahi teknik çözüm olarak alternatif vardır. Ondan sonra siz ne yaparsınız? Siyasi tercihlerinizle tutarlı teknik çözümlerden, asgari maliyetli — size siyasi maliyeti asgari olacak — bir plânlama yöntemini veya plânlar hedef sistemini kabul edersiniz. Onu uygulamaya koyarsınız. Demek ki, ciddi bir plân yapılabilmesi için siyasi tercihlerin olması lazım.

Nerden kaynaklanacak bu siyasi tercihler? Bana kalırsa demokrasi, esas konumuzun üçüncü parçası olan demokrasi burada devreye giriyor. Bu siyasi tercihler, ya halkın oylarıyla belirlendiği siyasi tercihlerdir, ya da bir grubun veya güçlü bir elitin kendi gücüne güvenerek topluma empoze etmeye kalktığı tercihlerdir. Bana kalırsa siyasi tercihlerin net olarak belirlenmesi, siyasi partilerin kendi siyasi tercihlerinin, yani ekonomiyi düzenlemedeki siyasi tercihlerinin net olarak belirlenmesi siyasi düzenlemenin, siyasi örgütlenmenin, siyasi ifade özgürlüğünün olduğu ortamda söz konusudur. Ancak bu tür özgürlüklerin olduğu ortamda çoğunluğun oyları iktidarın ekonomiyi düzenlemedeki siyasi tercihlerini etkiler. Ekonomiyi düzenleyecek olan siyasi otorite aldığı oydan aldığı güce göre ekonomiye müdahale dozunu, biçimini, siyasi hedeflerini belirler. Buna göre müdahale eder. Bu koşullar ortaya çıktığında siyasi iktidar rahattır. Çünkü halktan yetki almıştır. Plânlama örgütü rahattır. Çünkü halktan yetki almış bir siyasi otoritenin kendilerine açıkça verdiği siyasi hedeflere göre plân yapmaktadır. Uygulamacılar rahattır. Çünkü hedefleri açık ve net olarak belirlenmiştir. Bana kalırsa bu koşullarda halkın da öyle çok fazla şikâyet edecek hali yoktur. Çünkü oy vermiştir. İktidar gelmiştir. Siyasi iktidar oluşmuştur. Sizin oy verdiğiniz siyasi tercihleri ekonomiye plân aracılığıyla aktarmaktadır. Burda çoğunluğun şikâyet edecek hali yok. Şimdi bakın size bir gözlem sunayım: Bakıyorum, ara rejim dönemlerinde, yani demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde siyasi tercihler net ve açık bir biçimde ortaya konuyor. Fakat bu net ve açık bir biçimde ortaya konan siyasi tercihlerin kimin

tercihi olduğu belli değil. Demokratik seçim mekanizmasına gelindiğinde benim bir tespitim var, katılırsınız ya da katılmazsınız, tartışmaya açık bir şekilde söylüyorum, Türkiye’de siyasi iktidarlar özellikle siyasi hedeflerini henüz açık, billûrlaştırılmış bir biçimde söylemiyorlar. Halka açıklamıyorlar. Benim kanaatime göre Türkiye’de ilk kez, belki kendi eğilimi dışında ya da nüvesi dışında ekonomiye ilişkin siyasi hedeflerinin ne olduğu açık ve seçik olarak iktidara gelen hükümet bugünkü hükümettir. Çünkü bugünkü hükümet sadece hedefleri değil, ufak tefek sonuçları da ortaya çıkmış bir ekonomik modele sahip çıkmıştır. Bunu seçimlerden önce açıkça deklare etmiştir. Ben bu modeli devam ettireceğim demiştir. Bana kalırsa bu hedefler çok açık ve nettir. Halk da buna olur demiş ve onları iktidar getirmiştir. Tabii bu olur ne tür bir olurdur, bunu tartışırız. Burada bu siyasi iktidarın ekonomiye ilişkin siyasi tercihlerini tartışmamız çok anlamlı bir şey değil. Peki o zaman neyi tartışabiliriz.? O zamanki demokratik ortama konan sınırlamaların ortaya çıkartmadığı siyasi tercihler vardır. O seçim işleminde halka o siyasi tercihler sorulmamıştır. O siyasi tercihler oya konulmamıştır. O siyasi tercihler de bununla beraber oya konulsaydı ve bu açıklanmış tercihler çoğunluğu alıp ekonomik çözüm de ondan sonra ortaya çıksaydı, sanıyorum, «ben demokratım, demokrasiye inanıyorum, halkoyuna inanıyorum» diyen insanların itiraz edeceği hiç bir şey kalmazdı. Yine sizlere düne ilişkin bir gözlemimi daha sunmak istiyorum. Dün Sayın Kemal Kurdaş konuşurken dedi ki: «Bakıyoruz, kolektivist ekonomik çözümlerde, bu çözümlerin olduğu ekonomilerde özgürlük olmuyor. Buna karşılık piyasa sisteminin, serbest girişimin, fiyatlar sisteminin olduğu ekonomilerde de özgürlük oluyor, demokrasi oluyor. Dünyanın her tarafına bakın, bu böyledir.» Tabii aklındaki örnek Kuzey Amerika ülkeleri, Avrupa ülkeleri Sayın Kurdaş’ın bu sözleri söylerken. Ben o kanaatte değilim. Bakın Pinochet’in Şili’si piyasa ekonomisi haline getirilmiştir. Franco’nun İs-

panya’sı piyasa ekonomisiydi. Salazar’ın Portekiz’i piyasa ekonomisiydi. Bildiğimiz kadarıyla Ziya-ül-Hak biraderimizin yönettiği Pakistan da piyasa ekonomisidir. Cunta dönemi Brezilya’sı yine piyasa ekonomisi yönünde zorlanmış bir ekonomiydi vs... Dolarıyla uygulamada serbest girişim, serbest piyasa sistemi ile siyasi özgürlük ve demokrasi ortamı arasında ciddi bir korelasyon kurulamaz. Dünyanın bir ucuna bakarsanız belki tersine bir korelasyon ortaya çıkar. Onun için o gözlemi şöyle düzeltmek istiyorum. Diyorum ki, görebildiğim kadarıyla özellikle kitlelerin refahına, kitlelerin satın alma gücüne daraltıcı önlemler içeren siyasi tercihler demokratik ortamlarda gizleniyor. Anti-demokratik ortamlarda ise çok açık ve net bir biçimde söyleniyor ve uygulanıyor. Fakat o tercihin kimin tercihi olduğu belli değil. O tercih belki işte o sırada belli bir kuvvet dengesi nedeniyle iktidarı ele geçirmiş bir örgütün de olabilir. Bir grubun ya da bir kuruluşun da olabilir. Daha bir sürü ihtimali söyleyebilirsiniz. Ama halktan kaynaklanan bir siyasi tercih olarak kime ait olduğu belli olmayan bir dizi tercihtir. Şimdi şöyle bir toparlarsak, bir, plân konusunda kavram kargaşası olmaması gerekir. Özellikle meslektaşlar arasında, yani bu işin mürekkebinin yalayan insanlar arasında. Yani en azından bizlerin iktisatçı olarak kendi kavramlarımıza sahip çıkmamız gerekir. İkincisi, plân dediğimiz olayın süreci itibariyle, siyasi tercihin plânın neresine oturduğunu, ne tür etki yaptığını bilmemiz lazım. Bir örnek vereyim: Türkiye’de 1974-1975’ten sonra, biliyorsunuz, bir koalisyonlar dönemi yaşandı. MC hükümetleri vs... Bir de on kadar ismi konmamış koalisyonlar dönemi vardır. O da 1978-1979 döneminde yaşandı. Açık ve net olarak ekonomiye ilişkin siyasi tercih yoktur bu dönemlerde. Sürekli seçim ekonomisi, sürekli bugünü kurtarma tercihleri egemen olmuştur ekonomiye. Bu dönemler ayrıca plânın açık ve seçik bir biçimde dejenere olduğu dönemler olmuştur. Bir başka deyişle plânın devre dışı kaldığı dönemlerdir. Çok yakın geçmişimize baktığımızda, iktidarın ekono-

miyi düzenlemedeki siyasi tercihlerinin ne kadar önemli, bundan sonraki düzenlemeleri disiplin altına alması, belli bir yere götürebilmesi açısından ne kadar ciddi olduğunu, en azından oradan kavramak mümkün.

Son olarak, dün yapılan bir hatayı düzeltmek istiyorum. Dün bunun için vaktim olmamıştı. Ben kesinlikle şu kanıda değilim; girişim özgürlüğü, piyasa özgürlüğü. Bunlarda siyasi özgürlük ve demokrasi arasında çok kuvvetli bir korelasyon yoktur. Teşekkür ederim.

FAHRETTİN ECEVİT : Teşekkürler Sayın Berksoy. Söz sırası sizin Sayın Yülek.

ERTAN YÜLEK : Sayın Berksoy bir kavram karışıklığından bahsetti. Galiba bizim son 20 yılda bütün çektiklerimiz bir kavram karışıklığından ileridir. Tabii bu kavram karışıklığını düzeltelim derken, ben öyle zannediyorum ki, Sayın Berksoy da biraz karıştırdı. Kendi plân anlayışı bir anlayıştır, ama plân o değildir. Sayın Berksoy'un anladığı plân bugün Japonya'da yürütülen ve uygulanan bir plânlama anlayışıdır. Japonya kapitalist bir ülkedir, biliyorsunuz. Hem de son derece ileri bir kapitalizm uygulanır bu ülkede. Orada bir plânlama merkezi vardır. Bunun da başında bir bakan vardır. Ancak onların plânlama anlayışı rejimle ya da ekonomik yapıyla doğrudan doğruya ilgilidir. Bizim İktisadi Plânlama Dairemizde bir konjonktür işlerini, ekonomik işleri takip eden bir şubemiz ve bir de Türkiye'deki üretimleri, birtakım gelişmeleri takip eden bir birimimiz var. Bu anlamda, bizdeki plân biraz daha geniş boyutlarda. Ben bu kavram karışıklığına meydan vermemek için kısa başlıklar halinde plânı açıklayayım. Bu arada şu noktayı belirteyim: Ben plân hadisesini işletme iktisadi bakımından ele almak istiyorum.

Plân, belli bir zaman aralığında, belli ekonomik, sosyal amaç ve hedeflere ulaşmak için yürütülen faaliyetlerin toplamıdır. Plân amaçlarını kaynakların optimal kullanılması, işgücünün tam kullanılması, üretim

kapasitesinin en yüksek seviyede kullanılması, hayat standardının ve refahın yükseltilmesi, iktisadi büyümenin sağlanması, dengeli ve adil bir gelir dağılımını sağlamak, ekonomide konjonktürel hareketlerin etkisini en alt düzeye indirmek olarak sayabiliriz. Plân araçları olarak da şüphesiz para, kredi, maliye bütçe politikaları, dış ticaret rejimi yatırımlar vs. alıyoruz. Plân çeşitlerini ise, uzun vadeli, orta vadeli ve kısa dönemli plânlamalar olarak alıyoruz.

Merkezi plânlar bilindiği gibi sosyalist ülkelerde uygulanan ve doğrudan doğruya rejimle de ilgisi olan bir plândır. Bizdeki plânlar ikisinin ortasındaki yol gösterici plândır. Kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici plândır. Ve bu arada tamamen ademi merkeziyetçi, Japonya'da olduğu gibi, sadece ekonominin genel gidişini takip eden ve hükümete dünya ve kendi ülkesindeki ekonominin gidişatı hakkında bilgiler ve raporlar veren ve çeşitli tavsiyelerde bulunan, üretimi, çeşitli yatırımları vs. takip ederek hükümete dokümanite eden ve kararlarında yardımcı olan kuruluşlardır. Bu, plânla ilgili genel tariflerden sonra piyasa hakkında konuşmak istiyorum. Bilindiği gibi, serbest piyasa mekanizması çok sayıda üretici ve tüketicinin olduğu, giriş ve çıkışın serbest bulunduğu, fiyatın arz ve talebe göre belirlendiği bir mekanizmadan oluşmaktadır. Tarif böyle olmasına rağmen biz piyasada aksaklıklar görüyoruz. Çeşitli sebeplerle tekelleşmeler oluyor. Bu tekelleşmelerin sonucunda da bir aksak rekabetin bulunması, karşımıza bir aksak piyasa hadisesi çıkartıyor. Dolayısıyla bunun törpülenmesi, giderilmesi sorunu da ortaya çıkıyor. Demokrasi de milâttan önceden beri tarif edilen, halkın kendi iradesini kullanarak kendini yönetecekleri seçmesi ve bu şekilde kendi kendini yönetmesidir. Tabii burada yine bir kavram karışıklığı var. Sadece bir tek partiye oy vererek buna gerçek demokrasi diyenler de var, çoğulcu demokrasi dediğimiz parlamenter demokrasi diyenler de. Fakat benim buradaki demokrasi anlayışım daha çok, halkın sadece oy verme hadisesi değildir. Halkın

serbest iradesini başka konularda da kullanması meselesi çok önemlidir. Benim demokrasi anlayışım, oyu serbestçe kullanmanın ötesinde kendi hür iradenizi başka meselelerde de kullanabilmenizdir. Tasarruf haklarınızın bulunmasıdır. Peki, bu konuda anayasamız veya Türkiye'deki plânlama uygulaması ne demektir? Anayasanın 166. maddesi şöyledir: «Ekonomideki sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu bir biçimde hızla gelişmesini sağlamaktır.» Daha sonra, 1960 yılında 91 sayılı kanunla Devlet Plânlama Teşkilâtı kurulmuş, hemen arkasından da 99 sayılı kanunla birtakım ekler getirilmiştir. Bir süre sonra da 77 sayılı kanunla plânın meclislerden geçmesiyle ilgili bir kanun kabul edilmiş, 930 sayılı kanunla 1976 yılında yatırımlarla ilgili özel sektörün teşvik edilmesini öngören bir kanun geçmiş, 223 sayılı kanun hükmündeki kararnameyle de 1984'te yeniden kanunlaştırılmış ve çift meclislerden tek meclise geçtikten sonra da 77 sayılı kanunun yerine 3127 sayılı kanunla plânın bozulmazlığı, bütünlüğünün korunmasıyla ilgili başka bir kanun kabul edilmiştir.

Ben şimdi plânı bir de mikroekonomik açıdan ele almak istiyorum. İyi bir yönetici ister asker olsun ister firma yöneticisi, isterse de devlet yöneticisi, isabetli kararlar alabilmek ve kendi yönetimi altında bulunanları çok iyi idare edebilmek, sevk edebilmek, onların mutluluğunu artırabilmek ve daha verimli kullanabilmek için planlama yapmak zorundadır. Bir devlet adamı olarak, herhangi bir kimse kendi halkının mutluluğunu artırmak ve en azından bilhassa demokratik rejimlerde, iktidarının devamı için halkının ihtiyaçlarına cevap verecek bir sistem, bir mekanizma kurması lazım. Bunu kurabilmesi için de elinde aletlerin olması lazım. Bu aletlerden birisi planlama hadisesidir. Ama burada siyasi tercihler de çok önemlidir. Nitekim bizim DPT'nin vazifeleri arasında ülkenin tabii, beşeri, iktisadi her türlü kaynak ve imkanlarını tam bir şekilde tespit ederek, takip edilecek iktisadi ve sosyal politika he-

deflerinin tayinlerinde hükümete yardımcı olmaktadır. Çünkü hükümetler iktidara gelirken özellikle demokratik rejimlerde birtakım vaatlerle gelirler. O halde bu vaatlerini yerine getirmek zorundadırlar. Bunu da yerine getirirken elbette halkın arzularına uymak durumundadırlar. Bunun için de herhangi bir organı kendisine müşavir olarak ya da yardımcı olarak alabilir. DPT'nin esas fonksiyonlarından birisi devlete müşavirlik etmek, ondan sonra da şüphesiz planlama yapmak, istemiş oldukları doküman ve benzeri şeyleri yerine getirmek, yol gösterici tavsiyelerde bulunmak, ekonominin gidişatı vs. ile ilgili düzenlemelerde hükümete yardımcı olmak gibi diğer hususlar yer almaktadır. Siyasi organlar DPT'nin getirdiği çeşitli raporları her zaman dikkate almak zorunda değildir. Çünkü kendilerinin siyasi angajmanları vardır ve bunlara uygun hareket etmek zorundadırlar. Elbette başarılı olabilmeleri ve çeşitli uçlar arasındaki dengeyi kurabilmeleri için de böyle bir müşavir organa ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla burada şunu belirtmek istiyorum: Demokrasi ile ekonomik yapı ve planlama arasında her ne kadar yakın bir ilgi yok deniyorsa da benim kanaatimce vardır. Çünkü bu iki uç birbirinden öyle kolay ayrılacak kuruluşlar değildir.

Siz halkın serbest iradesini ortaya koymadığı bir yerde merkezi planlama yapıyorsunuz, halkın kendi yöneteceklerini seçtiği yerde de bu merkezi plânlamayı yapmamız mümkün değildir dediniz. Burda biraz evvel söylendiği gibi Ziya-ül-Hak rejiminde serbest piyasa ekonomisinin olmadığını belirttim. Bir İspanya için de, orada da tam anlamıyla bir serbest piyasa ekonomisinin olmadığını söyleyebiliriz. Devletin belli noktalarda ağırlığı vardır. Belli yerlerde hep devlet müdahale etmiştir bu ülkelerde. Öyle tahmin ediyorum ki, her rejimin, demokrasi ile idare edilsin edilmesin ya da totaliter rejimlerle idare edilsin, mutlaka piyasa anlayışı, serbest piyasa anlayışı, plân anlayışı ve demokrasi arasında çok sıkı bir korelasyon, bağıntı olmamakla beraber aralarında bağıntıları da bulunmaktadır.

19 Nisan 1986 (Sabah)

Ekonomik Demokrasi Üzerine

Oturum Başkanı — **Prof. Dr. Memduh YAŞA**
Millet Vekili

Tebliğ — **Gwyn MORGAN**
AET Türkiye Temsilcisi

Panelistler — **Prof. Dr. Toktamış ATEŞ**
İ.Ü. İktisat Fakültesi

Prof. Dr. Nusret EKİN
İ.Ü. İktisat Fakültesi

İsmail CEM
Gazeteci - Yazar

Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ
İ.Ü. İktisat Fakültesi

MEMDUH YAŞA : İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin İktisat Fakültesi ile ortaklaşa düzenlediği seminerin üçüncü gününün birinci oturumunu açıyorum. Hepiniz toplantıya hoş geldiniz. Bu gün de konferansın temasını devam ettiriyoruz : ekonomi ve demokrasi. Tabii demin arkadaşlarla konuşurken haklı olarak işaret ettiler: Hemen her günkü toplantıların konusu aynı ve tabii herkese göre de hem bir demokrasi anlayışı var, hem

ekonomik düşünce tarzı var. Fakat zannediyorum arzulanan, herkesin kendine göre demokrasi anlayışını, daha doğrusu ekonomik kalkınma için nasıl bir siyasî rejim düşündüğünü anlatmak değil de demokratikleşme süreci içerisinde ekonomik kalkınmanın nasıl olabileceği veyahut da demokrasi içerisinde kalkınmanın nasıl gerçekleşebileceği konusu. Yani ideal olan, Türkiye için beklenen, arzulanan, ekonomik kalkınmanın, eko-

nomik kalkınma hedeflerinin uğruna demokratik ideallerin feda edilmemesidir. Ben en azından bu anlayıştayım ve zannediyorum konferansçıların çoğu da bu anlayışı paylaşmaktadır.

Her günkü toplantılara uygun olarak bu gün de bir konuşmacımız var, bir de panelistlerimiz var. Konuşmacımız Bay Gwyn Morgan'dır. Efendim, Bay Morgan Ortak Pazarın Türkiye temsilcisi halen. 1935 doğumlu. Kendisine yanlışlıkla İngiliz diyebiliriz. Halbuki Gaili, Welsh yani; British diyebiliriz, ama English diyemeyiz. Bütün tahsil hayatı İngiltere'de geçmiş ve genellikle siyasi kariyerini —  yle diyelim — İşçi Partisi içerisinde yapmış. İşçi Partisi Talebe Birliğinde başkanlık yapmış, Milletlerarası Talebe Teşekkülleri genel sekreterliği yapmış, İşçi Partisinin milletlerarası ilişkilerinin başkanlığını yapmış — '60'larda  umumiyetle —, '68'de artık tam politika içinde İşçi Partisi genel sekreter yardımcılığı görevini yüklenmiş, sonra Sosyalist Enternasyonalin Maliye Komitesi başkanlığına gelmiş, 1973'te, yani İngiltere Ortak Pazara girdikten sonra ordaki ilk İngiliz temsilcisinin kabine direktörlüğünü yapmış, yani özel kalem müdürlüğünü yapmış — biraz değişiktir orda özel kalem müdürlüğü, yani böyle özel işler pek yapmaz özel kalem müdürleri—, 1979'da da Kanada'da enformasyon başkanlığı — genel müdürlüğü diyelim — görevini yüklenmiş, 1983'te de Ortak Pazar Türkiye temsilciliğine atanmış. Biliyor-sunuz, bu görevinde bir hayli — kendi diliyle — controversial bir şahsiyet sergilemiş, bir hayli gürültülere sebebiyet veren davranışları olmuş veya öyle davranışlarda bulunduğu sanılmış,  mma yine de kuvvetli şahsiyeti ile bu görevini sürdürmeye de muvafak olmuş. Evli ve maşallah dört  ocuk babasıdır. Kendisinden rica ede eğim, konuşmasını 20 ila 25 dakikada bitirmesi için; ondan sonra da panelistler görüşecek.

GWYN MORGAN : Doktor Yaşa, sayın davetliler, bayanlar ve baylar, öncelikle burada böyle bir toplulukla bir arada bulunmaktan

büyük bir memnunluk duyduğumu belirtmek isterim. Ayrıca konferansın  rg tleyicilerine de bana böylesine ilginç bir konuşma konusu verdikleri için teşekkür ederim. Genellikle dokuma ya da tarım ürünleriyle ilgili teknik ayrıntılar üzerinde konuşmak zorunda kalıyorum. Dolayısıyla bu sabah daha geniş bir ilgi alanına y nelebilmem çok güzel bir şey.

 Ekonomik demokrasi  konusunda konuşmayı büyük  l de en iyi bildiğim örgüt olan Avrupa Topluluğunun tecrübesine dayanarak kabul ettim. Gene de değine eğim noktaların yalnızca Avrupa Topluluğu için değil, daha geniş bir alanda geçerli olacağını umuyorum. Ekonomik demokrasi, tek başına hiç bir siyasi partinin tekelinde değildir. Ekonomik demokrasi birçok biçime bürünebilir. Ama ekonomik demokrasinin özel yönü, bir ekonomik demokrasiyi y r t klerini sanan kimselerin, halkın iradesiyle sırayla değiştirilebilmesidir. Bu nedenle ekonomik demokrasinin her türlü biçiminin temelini h r ve serbest seçimler olduğunu öne s re eğim. Sanıyorum ki ekonomik demokrasinin Avrupa Topluluğunda mevcut olduğu gerçeği ihtil f konusu değil. Öte yandan ekonomik demokrasi hakkında  ne sürdüğüm nokta, yani ekonomik demokrasinin her hangi bir tikel politika felsefesine ait olmayışı, en açık olarak Avrupa Topluluğu içerisinde görülmektedir. Sayın Thatcher ya da Sayın Papandreu'nun aynı siyasi - felsefi düzlemde bulunduklarını iddia edeceklerini hiç sanmam. Ama her ikisi, Avrupa Topluluğu içerisinde birer ekonomik demokrasinin başında bulunduklarını iddia edecektir. Avrupa Topluluğunun ekonomik demokrasinin iyi bir örneğini oluşturmasının nedeni, sağın da, solun da Avrupa Topluluğunu tekelleri altına alamamış, alamayacak olmasındır. Çünkü ne zaman İngiltere'de muhafazakâr bir h k met varsa, Yunanistan ya da Danimarka'da veya Almanya Federal Cumhuriyetinde de sosyalist bir h k met var. 12 ülkede yapılan seçimlerin oluşturduğu köşe kapmaca da, Topluluk içerisinde her hangi bir anda sağın da, solun da tam bir egemenlik kuramayacağının güvencesidir. Bu da, bir bakı-

ma ekonomimizin yönetilmesi ve bununla ilgili demokratik kavramlar üzerinde son derece doğal olan, sağın olsun solun olsun aşırılıklarına karşı neredeyse yerleşik bir güvence oluşturan bir murakabe yaratmaktadır.

Avrupa Topluluğunun kendisi kurulurken ekonomik demokrasi kavramı büyük ölçüde göz önünde bulundurulmuştu. Topluluk kurulduğunda durum neydi? İkinci Dünya Savaşının sonrasındaydı. Avrupa bir yıkıntı hâlindeydi. Hem fiziksel hem zihni bir tahribata, siyasal irade tahribatına uğramıştı, her türlü gelecek inancı tahrip edilmişti. Kimse üçüncü bir dünya savaşının çıkmayacağına güvenemiyordu. Avrupa Topluluğunun yaratılmasına götüren unsurlar bunlardı. Başta gelen sebepler hem stratejik hem de iktisadîydi. Öncelikle Avrupa'nın ortasında yer alan ülkelerin iki dünya savaşı başlatmış olan Almanya'nın, asla yeni bir dünya savaşının tohumlarını atacak ölçüde güçlü ve yalıtılmış hâle gelmemesini sağlamak yolunda bir kararlılıkları söz konusuydu. Bundan söz etmek pek hoş değil, ama Avrupa Kömür ve Çelik Birliğini, en sonunda da Avrupa Ortak Pazarını kurma kararı, Almanya'yı demokratik bir uluslar çerçevesine sokma yönünde girişilmiş bir çabaydı. Bu, yalıtılmış hâlede fazlasıyla zayıf olan Belçika, Hollanda, Lüksemburg gibi ulusları başlıca ticaret ortaklarının egemenliğine karşı koruyacaktı. Stratejik ve siyasal irade buydu. İkinci, iktisadî irade ise, Avrupa'da hiç bir ülkenin, savaşta yıkılmış hâllerıyla, Amerika Birleşik Devletleri ile asla rekabet edemeyeceği bilinciyle. Gerçi ABD de savaşa katılmıştı, ama istim üzerinde bir iktisadî makineye sahipti. Bu makine savaş üretimine göre ayarlanmış idiyse de, barış üretimine kolayca geçirilebilirdi. Böylece araştırma ve geliştirmeyi biriktirerek, bunu da Avrupa ekonomisinin köşe taşı olan kömür ve çeliğe dayandırarak, iktisadî konularda demokratik yapılara sahip bir Avrupa iş birliği fikri doğmuş oldu. Topluluğun bünyeyerek 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılmasıyla 9 ülkeli bir topluluk hâline gelmesi, Topluluk'u yeni demokratik

normlar, iktisadî normlar benimsemeye yöneltti.

Avrupa Topluluğu ve ekonomik demokrasi konusunda söylemek istediklerimin özü şu: Ekonomik demokrasiye sahip olmak istiyorsanız bir miktar bağımsızlığınızın olması şarttır. Bilirsiniz, sınıfta kuvvetli bir olan varsa ve gücünü göstermeye karar vermişse, öbür çocuklar eşit rekabet fırsatından yararlanamazlar. Dershane'deki kural iktisadî arenada da aynen geçerlidir. Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşundan önce iktisadî anlaşmaların başlıca çerçevesi GATT idi. Kennedy görüşmeleri oluyordu, başka görüşmeler oluyordu. Buralarda olan şeydu: En önemli iktisadî güç, bu durumda Amerika Birleşik Devletleri, önce Japonya ile, sonra belki ilk Topluluk'un altı üyesiyle, ardından üye olmayan başka sanayileşmiş ülkelerle, o arada diyelim Birleşik Krallık ile görüşmelere oturuyordu. Birleşik Krallık örneğini alacak olursak, bu ülke Japonya'nın da, Topluluk'un ilk altı üyesinin de gerisindeydi. Amerika Birleşik Devletlerinin görüşme masasında kalan kırıntılar da, ya Japonya'nın ya da ilk 6'ların payına düşüyordu. Avrupa Ekonomik Topluluğunun kendisine eşitlik kazandıran bir başka özelliği de, kolektif olarak, dünyanın en büyük ve en karmaşık sınaî piyasası olmasıdır. 1984'ten bu yana bu piyasa 320 milyon insanı kapsıyor; Avrupa Ekonomik Topluluğunun gayri safi yurt içi hâsilası 1984'ten bu yana her yıl Amerika Birleşik Devletlerinininkini geçti. Şimdi Amerika Birleşik Devletlerinin müzakerecileri, bizimle eşit koşullarla müzakerelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gelmek zorunda kalıyorlar.

Eskiden görece küçük Avrupa ülkeleri gerçek birtakım sorunlarla karşı karşıyaydılar. Her şeyden önce kendi aralarındaki farklılık ve rekabet, kendi kendilerine zarar veriyordu. Topluluk'un Topluluk içindeki görece yoksul bölgeleri etkileyen politikalarını örnek vermek istiyorum. Topluluk'un «bölgesel politika» adını taşıyan bir politikası var. Bu politika, insanların kesinlikle kendi kusurları olmaksızın, iktisadî mahrumiyet bölgelerinde yaşadıkları bölgelere, ister Kuzey

İrlanda ister İtalya'da Mezzogiorno ister Hollanda ve Almanya'nın metruk sanayi bölgeleri olsun, Topluluk'un bölgesel yardım vermesini öngörüyor. Bu bölgelere yardımda bulunmaya ilişkin kurallar Topluluk'un her tarafından aynıdır. Söz gelimi Birleşik Krallık'taki Coventry işçilerine tanınan her hangi bir ayrıcalık yoktur; böyle bir ayrıcalık Bonn'daki işçilerin işlerinden olmalarına yol açabilirdi. Yardım alanında eşit muamele esastır. Peki, bu yardımın gerçek amacı ne? Topluluk'u bir bütün olarak daha uyumlu kılmaktır. Bu düzenlemelerden önce çok uluslu şirketler — bunlardan bazılarının bütçesi küçük üye ülkelerinkinden daha büyüktü — söz gelişi Hollanda hükûmetine giderler, «Hollanda'da beş bin kişi çalıştıracak bir tesis açmayı düşünüyoruz, bize ne vereceksiniz?» derlerdi. Hollanda hükûmeti, anlaşılabilir nedenlerle ulusal çıkarlarını gözeterek, potansiyel yatırımcıya, «size bedava arazi vereceğiz, alt yapıyı, kanalizasyonu, elektriği filân bedava vereceğiz, dört yıllık da vergi bağışıklığı tanıyacağız» derdi. Şirket temsilcisi, «Teşekkür ederiz, haftaya gene geliriz» diye cevap verir, hemen ardından Federal Almanya'ya geçerek, «siz bize ne verebilirsiniz?» diye sorarlardı. «Size çok daha büyük, yemyeşil bir arazi vereceğiz, fabrika binanızı inşa edeceğiz, sizin için yeni yollar yapacağız, vergi bağışıklığının süresi yedi yıl olacak.» Böylece üye ülkeler arasında bir müzayededir sürüyor, çok uluslu şirketler bu durumu sömürüyordu. Oysa nihai sonuç yalnızca para ve fabrikalar değildir, insanlardır. Çünkü bir ülkedeki iktisadi durum o ülkeyi daha az kârlı hâle getirmeye görsün, şirketlerin daha fazla para kazanma kaygısıyla işlemlerini Hollanda'dan Belçika'ya kaydırmaları sonunda döviz kuru eğilip bükülmeye görsün, çok uluslu şirketler üye ülkelerden birini terk edip bir başkasına gitmekte hiç tereddüt etmezlerdi. Ya geride ne bırakırlardı? Geride bıraktıkları, anî bir işsizlik, komşu ülkede de şişkin bir ekonomi oluyordu.

Bu artık mümkün değil. Çünkü Avrupa Topluluğunun kuralları, hiç bir ülkenin, dış

yatırımcılara Topluluk'un diğer üyelerinde global olarak sunulmakta olan olanakların ötesinde ayrıcalıklar tanımasına izin vermemektedir. Çok uluslu şirketlerin bu gün İrlanda'ya, ertesi gün, daha kârlı gördüklerinde Britanya'ya gidebildikleri günler geride kaldı. Topluluk içinde iç yatırımlar için verilen teşvik ve yardım miktarı, her ülkede aynı olmayabilir; fakat global etki ve tutarın özdeş olması zorunludur. Bu durum, Topluluk içerisinde yatırımların istikrarında müthiş bir iyileşmeye yol açtı. Ama bunu mümkün kılan, yalnızca kolektif olarak bunu yapabilecek kudret ve güce sahip oluşumuzdur; tek tek bu güce sahip değiliz.

Ekonomik demokrasi konusunda ileri sürmek istediğim bir başka nokta da şu: Her bir üye ülkede, ayrıca Topluluk içerisinde de maliye politikaları, hazine politikaları ile daha çok bireyle birey olarak ilgilenen politikalar, söz gelimi çevre politikası, sosyal politika vb. gibi politikalar arasında bitmek bilmeyen bir kavga var. Avrupa Topluluğu içerisinde sırf büyük iktisadi girişimlerce, ICI, Krupp, Shell vb. gibi, güdülüyor olsaydık, bunların yaşam koşullarını, şirket çıkarlarına uygun düşecek yönde yasaları vs. belirlemesi kaçınılmaz olurdu. Gel gelelim Avrupa Topluluğunu oluşturan başka etkenler var. Üç yanlı bir murakabe sistemine sahibiz. Ekonomik demokrasi eşit katılım olmadan olmaz. Yalnız büyümeyi yaratan ve bundan kâr eden kapitalizmin değil, işçilerin de eşit katılımı. Avrupa Topluluğunun dokunulmaz, vazgeçilmez bir ögesi de, Avrupa Topluluğunun kamu yaşamının yönetimine sendikaların bunun ayrılmaz bir parçası olarak katılmasıdır. Avrupa Topluluğunun önemli politikalarının hepsi hakkında görüş belirtmesi zorunlu olan bir Ekonomik ve Sosyal Komitemiz var. Bu komitenin üçte biri bütün üye ülkelerden gelen sendika temsilcilerinden, üçte biri bütün üye ülkelerden gelen iş veren temsilcilerinden, üçte biri de bütün üye ülkelerden oluşan «bağımsızlar»dan oluşuyor. Bunun mükmmel çalıştığı söylenemez. Çünkü her şeyden önce «bağımsızlar», öteki iki etkenden biri adına bağımsızlar.

Gene de toplumumuzun bu önemli kesimleri için bir tartışma ve kamu oyu önünde eleştiri olanağı yaratmaktadır. Gene de gerçek ekonomik demokrasiyi gerçekleştirdiğimizi söyleyebilmemiz için daha uzun bir yolu katetmemiz gerekiyor. Avrupa Topluluğu içinde yurttaşlarımızın hayatının bütün yönleri üstünde denetim sahibî değiliz. Üye devletler çok eski, egemenlikleri onlar için bir övünç kaynağı, milliyetçiliğe fazla bağlılar, egemenliklerinin bir bölümünü her hangi bir uluslararası kuruluşu terk etmek yanlısı değildirler. Ama terk etmek zorundadırlar. Çünkü biz yalnızca teorik bir uluslararası kuruluşu temsil ediyor değiliz; biz Birleşmiş Milletler değiliz; biz parası vergi mükelleflerimizce ödenen, onlara karşı sorumlu olan, onlarca seçilen bir örgütüz. Dolayısıyla görece yapay nitelikteki uluslararası kuruluşlarda bulunmayan bir doğrudan ilişkiye sahibiz. Ama hükümetlerimiz isteksiz. Bayan Thatcher'ın, yetkilerini kendisinin bütün görüşlerini paylaşmayabilecek bir uluslararası kuruluşla paylaşmak isteyeceğini ileri sürmek uygun olmaz. Bay Papandreu'nun, kendisinin bütün görüşlerini benimsemeyen bir kuruluşu bir kısım yetkilerini devretmek istemeyeceği de su götürmez. Ne var ki bu milliyetçilik kalıntısının kurbanı Avrupa yurttaşlarıdır. Çünkü bu tür kontrollerin kaldırılmamasından yurttaş zarar görüyor. Size bir örnek vereyim. Çok ayakları yere basan bir örnek. Ulaşımı alalım. Ulaşım alanında kontrol uyguluyoruz — güvenlik önlemleri, yol işaretleri, yol sistemleri arasında iş birliği, yol inşaatı, yol standartları, araç standartları gibi Avrupa Topluluğunun yetkisinde. Gel gelelim hava ve deniz taşımacılığında kontrol olanağından yoksunuz. Sonuç ne? Bir kartelle, üye devletlerin hava yolları arasında kurulmuş bir kartelle karşı karşıyayız. Kartelin amacı, bilet fiyatlarını yüksek tutmak ve rekabetten kurtulmak, sıradan yurttaş için bilet ücretlerini makul bir seviyeye indirmemek. Kilo metre başına dünyada en pahalı uçak yolculuğu — bir skandaldır bu — Londra ile Avrupa'nın başkenti Bruxelles arasındaki uçak biletidir. Belçika ve Britanya hükümetleri sa-

yesinde Sabena, British Airways ve British Caledonian'ın iş birliğiyle saptanan bu fiyatın hiç bir gerekçesi olamaz. Ve Avrupa Topluluğu içinde bu konuda kontrolü ele geçirmeye çalışıyoruz ki yurttaşlarımız için ulaşımı daha ucuz hâle getirebilelim.

Şu da var. Biz doktriner değiliz. Bir karteli dağıtmak sosyalizm gibi görünebilir. Oysa kartelin dağıtılması sırf daha fazla rekabet sağlamak içindir, demek ki kapitalizmdir. Demek istediğim, iktisadî kalkınmamızda uygulamakta olduğumuz, doktriner olmayan bir yaklaşımdır. Ama nerede tekeli varsa, Topluluk olarak ona meydan okuyoruz. Fransız hükümetini Avrupa Divanına verdik.

Böylece Avrupa Divanına gelmiş bulunuyorum. Mahkemelerde bireylerin hakları üstündür. Avrupa Divanı da, her üye ülkenin her bireysel yurttaşına istediği şirketi, başka bir bireyi, hatta kendi hükümetini ya da başka bir üye hükümeti Divan'a şikâyet etme hakkı tanımıştır. Verilen kararlar da hafif olmaktan uzaktır. Bireylerin haklarına, şirketler hukukuna vb. tecavüz ettikleri gerekçeyle üye hükümetlerin hemen hepsi, ağır para cezalarına çarptırılmıştır.

Şimdi ekonomik demokrasi konusuyla ilgili başka politikalarda geliyorum. Topluluk içerisinde ekonomik demokrasi var. Ama üçüncü ülkelerle ilişkilerimizde de ekonomik demokrasi uyguluyoruz. Üçüncü ülke terimiyle Türkiye'yi kastetmiyorum. Türkiye'nin Topluluk ile bir ortaklık antlaşması var ve bu, onu Topluluk karşısında özel bir statüye yerleştiriyor. Son olarak da bu bağlam içinde Türkiye'den söz edeceğim. Şimdi ise emperyalizmin ve sömürgeciliğin günümüze uzanan etkilerinden, Afrika, Karaiip ve Pasifik ülkelerinin sömürülmesinden bahsediyorum. Avrupa Topluluğunun bu konuda yaptığı şey, Afrika, Karaiip ve Pasifik'te 60'tan fazla ülkeyi kapsayan bir iş birliği ve yardım sistemi kurmak oldu. Bu sistem, yardımın saygın, yeterli ve himayecilik gütmeyen bir tarzda örgütlenmesini mümkün kılıyor. Sisteme adını veren Lomé Konvansi-

yonunun yönetim kurulunda hem yardım alan ülkeler hem de Avrupa Topluluğuna üye devletler yer alıyor. Bu müzakere kurulunda gerçek kararlar alınıyor, tek yanlı değil, üye ülkelerin bu yardımları tek başlarına yaptıkları yılların en iyilerine oranla kalkınma yardımının miktarı üç kat artırıldı. En önemli tarafı ise istikrar sağlaması. Bir sabit fiyat sistemi uyguluyoruz. Morityus gibi şekere dayalı bir tek ürün ekonomisine sahip bir ülke düşünün. Yılın belli bir döneminde bir tayfun çıkar da şeker fiyatları **yo-yo** gibi inip çıkmaya başlarsa, böyle bir ülke hıptı yutar. Bizim sistemimiz böyle değil. Biz, beş yıllık bir dönem için garantili bir şeker fiyatı ve miktarı veriyoruz. Böylece ilgili bakanlar ve hükümetler, beş yıllık bir süre boyunca hava ve piyasa koşulları gibi etkenleri dahi bir ölçüde hesap dışı bırakarak iktisadî kalkınmalarını plânlama olanağına buluyorlar. Bir de başlıca ticaret ortaklarımızla ilişkilerimiz var. Avrupa Topluluğunun tek başına en büyük ticaret ortağı Amerika

Birleşik Devletleridir. Şu anda Amerika Birleşik Devletleriyle bir ticaret savaşının ta içindeyiz. Sbebi gayet açık. Tahammül edebilmemizin nedeni de misilleme yapabiliyor olmamızdan başka bir şey değil. Üye devletlerimiz tek başlarına böyle bir savaşta ayakta kalamazlardı. Amerika Birleşik Devletleri Kongre seçimlerine yaklaşıyor. Şimdi taviz elde edemezlerse, seçimden sonra hiç edemezler. Amerika Birleşik Devletlerinde bulunmuş ya da çalışmış herkes, Kongre'deki bu lobilerin gücünü iyi tanır. Örneğin ABD eyaletlerinin üçte ikisinde bir tekstil lobisi vardır. Yani tekstil konusunda Amerika ile müzakerenin ne denli güç olduğuna tanık oldukça, Amerika'daki tekstil çıkarlarının bu yaygınlığının siyasal etkisini hatırdı tutun. Ne var ki Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ile Portekiz'in Avrupa Topluluğuna katılışlarını bir mazeret olarak kullanıp «Sizin bu iki ülkeyi Topluluk'a almanız ve onlara süre vermeniz bizim İspanya ve Portekiz ile iş yapmamızı zorlaştırıyor» demekte beis görmedi. Çok özür dileriz, İspanya ile Portekiz ailemizin birer tam

üyесidirler, kurallara uyuyorlar. Her çocuk gibi onlar da ebeveynlerinin koruması altındalar. Ama bu kurallara uygun. Kaldı ki İspanya ile Portekiz'in Avrupa Topluluğuna girişleri, özür dilerim ama, Amerika Birleşik Devletlerinin rahatsızlıklarından bağımsız bir olay. Amerika Birleşik Devletleri Avrupa şaraplarına, tekstiline, çeliğine, odun ve selülozuna kota ve tarife koyunca da, hay hay, biz de karşılıklı bir tarife ve kısıtlama listesi ilân ediveriyoruz. Sonunda GATT karar versin. Söylemek istediğim, Amerikalıların hep yaramaz çocuk gibi davrandıkları değil. Bizim de yaramazlık ettiğimiz oluyor. Önemli olan, onlar yaramazlık ettiklerinde, Avrupa ülkeleri açısından ekonomik demokrasinin Avrupa'nın buna karşı koyacak gücü kendinde bulabilmesine, «yeter» diyebilmesine bağlı olması. Ticaret savaşlarını, ticarî misillemeleri sevmiyoruz. Ne çare ki içinde yaşadığımız dünyada ekonomik demokrasi, zaman zaman uysal ve mantıklı olmaktan çok pазı şişirmeyi gerekli kılabilir.

Nihayet Topluluk ile Türkiye'nin durumuna geliyorum. Türkiye için üçüncü ülke deyimini kullanmamıştım. Çünkü Türkiye ile imzalanan ortaklık antlaşması, Ankara antlaşması, 23 yıl önce imzalanan bu antlaşma taktır, eşi yoktur. Dünyada şu anda başka hiç bir ülke yoktur ki Avrupa Ekonomik Topluluğuna üyelik için başvurmayı yasal bir hak olarak elinde bulundursun. Türkiye bu bakımdan benzersizdir. Ben şahsen hem Türkiye'nin hem de Avrupa Ekonomik Topluluğunun özel birtakım sorumlulukları olduğuna inanmaktayım. Bizim sorumluluğumuz, iş gücünün serbest dolaşımı ve Avrupa Topluluğu içerisindeki Türk işçilerine uygulanan muamele gibi konularda sözlerimize olabildiğince bağlı kalmaktır. Benim temsil etmekte olduğum Avrupa Topluluğu Komisyonunun - bazı üye ülkelerin tereddütleri olsa bile -, Türkiye'nin 1 Aralık 1986'da işçilerini Avrupa Topluluğuna göndermekte mutlak ve yasal olarak haklı olacağından en ufak bir kuşku yoktur. Türkiye bu konuda bizi mahkemeye verirse, hukukçularımız bize Türkiye'nin kazanacağını söyleyeceklerdir.

Gel gelelim durumun öbür yüzü de şu: Avrupa'nın iktisadî durumu, toplumsal evrimi öyle ki böyle bir gelişme, Avrupa için içinden çıkılmaz sorunlar, Türkiye için de bir ikilem doğuracaktır. Çıkarılabilecek tek sonuç, bir anlaşmaya varmanın gerekliliğidir. Ama öyle bir anlaşma ki fedakârlığı tek bir tarafın sırtına yüklemesin. Hiç kuşku yok ki Komisyon'un üye ülkelere sunduğu öneriler-bunlar henüz kabul edilmiş değil, bunları üç hafta önce sunduk-, Avrupa'daki göçmen işçi sorununu çözme amacıyla sunulan öneriler, Türkiye'nin Avrupa'ya göçmen işçi gönderme hakkını ilke olarak kabul etmektedir. Ancak Komisyon, 1 Aralıktan başlayarak tam bir açık kapı politikası uygulanması hâlinde, Türk işçilerinin şu anda üye ülkeler içerisinde toplumsal açıdan, kültürel açıdan karşı karşıya bulundukları talihsiz fakat gerçek sorunların ağırlaşacağına inanmaktadır. Ve Komisyon'un inancına göre zaten Avrupa'da bulunan Türk işçileri bakımından atılması gereken ilk adım, Avrupa Topluluğunun öteki yurttaşlarına uygulanmayan her türlü ayırimcılığın kaldırılmasıdır. Zaten orada bulunan Türk işçilerine uygulanmakta olan hukukî, toplumsal ayırimcılıkların hiç bir mazereti olamaz. Türkiye'de bulunan aile üyelerine ilişkin mevzuat liberalleştirilmelidir. İleri de Türk işçilerinin Avrupa'ya göçüne karşı kapıları kapatmamamız gerektiği de kuşkusuzdur. Öyle bir sistem yaratmalıyız ki tam bir *laissez-faire* uygulamasıyla Avrupa piyasasına koşullarına giren işçinin, geldiği ülkeden daha çok zarara uğramasına yol açmasın, sorunun makul ölçüler içinde ve öngörülebilir bir gelecekte çözümünü engellemesin. Bu açıdan bakıldığından Komisyon'un önerileri olumludur ve üye ülkelerce benimseneceğini umuyorum. Çünkü ortaklık antlaşmasını imza etmekle Türkiye ile olan ilişkinin farklı olduğunu, farklı olması gerektiğini kabul etmiş bulunuyoruz.

Bunun karşısında elbette bizim de Türkiye'nin, özel statüsüyle, bizim kulübün kurallarını kabul etmesi konusunda ısrarlı olmaya hakkımız var. Her ne kadar Türkiye'nin üyelik için başvurmaya hakkı varsa ve üye-

likten büyük yararlar elde etmesi muhtemel-se de, yerine getirilmesi gereken şartlar vardır. Türkiye açısından zorlu sayılabilecek şartlar arasında şu aşağıdakileri sayabilirim ki bunların ekonomik demokrasi üzerinde mutlak bir etkisi vardır. Türkiye'de gerçek bir serbest sendika hareketi yoktur. Ve Avrupa Ekonomik Topluluğu içerisinde bildiğimiz düzeyde serbest ve engelsiz bir sendika faaliyeti ekonomik demokrasiye katılımın bir parçası olarak Türkiye'de tanınmadığı sürece ve tanınıncaya dek Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğunun tam üyesi olarak hiç bir zaman tanınmayacaktır. Sendika haklarından söz etmemin nedeni, bunun Avrupa Topluluğunun temel direklerinden biri oluşudur. Başka birtakım hassas sorunlar da var; ama bunlarla da yüzleşmek gerekiyor. Sermaye hareketleri, mal hareketlerinin serbest olması gerekiyor. Malî alanda sorunlu nitelikteki döviz kuru düzenlemelerine uyulması gerekiyor. Kadınlar ile erkeklere eşit muamele de gerekli. Fırsat eşitliği - bunu söylemek kolay, ama uygulanması bizim kendi toplumlarımızda bile son derece zor. Kadınlar ve erkekler için fırsat ve ücret eşitliğini Türkiye'de uygulamanın da bir o kadar zor olmadığından kuşku duyarım. Bunları zikrediyorum, çünkü Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmak her derde deva bir ilâç değildir. Ama Türkiye ile Topluluk'un geri kalan bölümü arasında dürüst ve gerçekçi bir ortaklık olacaksa, bu öğelerin mevcut olması gerekiyor.

Sözlerime son verirken, sayın başkan, ekonomik demokrasinin siyasal demokrasi-den ayrılamayacağını vurgulamak isterim. Her parti, her birey parti kurmakta, fikirlerini dile getirmekte, istedikleri her yerde seçimlere katılmakta tamamen özgür olmalıdır. Her partinin katılımına izin verilmesi, demokrasi için bir teminattır. Böylece onları siyasal sistemin dışına çıkarmamış, aşırılıklarını özendirmemiş olursunuz. Bizde siyasal güçleri oy sınavına tâbi tutulmasın diye siyasal sistemin dışında kalmayı, seçimlere hiç katılmamayı tercih eden partiler var. Ne kadar rahatlatıcı bir şey!

Son bir nokta: Avrupa Parlamentosunun yetkileri henüz gerekli düzeyde değil, ama genişliyor. Üye devletler bundan hoşlanmıyorlar, ama bunu kabullenmek zorundalar. Avrupa Parlamentosunun güçlenmesi, Avrupa sendika hareketinin güçlenmesi, Avrupalı iş verenlerin de tam olarak katılımı, bireysel yurttaşların katılımı, bu demokratik siyasal haklar, eninde sonunda gerçek ekonomik demokrasinin biricik güvencesidir.

MEMDUH YAŞA: Çok teşekkür ederim, Mister Morgan. Mister Morgan'ın fikirleri ile fikirlerimiz arasında bağdaşma olsun veya olmasın, fakat bir meziyetini görmemezlikten gelmek mümkün değil. O da gayet açık sözlü bir kişi olması ve bu güne kadarki kişiliğini bu konuşmasında da ispatlamış bulunmasıdır. Mister Morgan yalnız açık sözlü olmakla kalmadı, fakat bir Avrupa vatan-daşı gibi konuştu. Kendini üye ülkelerden birinin vatandaşı olmak sıfatından rahatlıkla sıyrarak Avrupa birliği, yani Ortak Pazarı sinesinde toplayan Avrupa toplumu mensubu bir kişi olarak ve onu hissederek konuştu. Bu konuşmada aynı zamanda Türkiye'de Ortak Pazara Türkiye'nin tam üye olmasını istemeyen birçok grupların bu isteksizliklerinin arkasındaki motifleri de az çok bize göstermiş oldu. Bir şey daha göstermiş oldu: Eğer Mister Morgan'ın bütün söylediklerine inanıyor isek, ki ben birçoğuna inanıyorum, Türkiye'nin bağımsızlığını uzun yıllardan beri savunanların aynı zamanda Türkiye'nin Ortak Pazara girmesine karşı olmalarını anlamak fevkalâde güçleşiyor. Bu konuşmanın hem dinleyiciler arasında hem de panelistler arasında çok canlı bir tartışmaya vesile olacağını umuyorum ve panelistleri kürsüye davet ediyorum.

İlk sözü sayın Toktamış Ateş'e veriyorum. Buyurun efendim.

TOKTAMIŞ ATEŞ: Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. 11'incisini kutlamakta olduğumuz bu törenlerde, bu haftalarda ilk kez olarak bir tek işçi temsilcisinin bulunmaması

ilginç, ilginç olduğu kadar da üzerinde durulması gereken bir husustur. Yani aslında Türkiye'de kanadının biri çok gelişmiş, öbür yanı olmayan bir kuş, bir demokrasi kuşu uçurulmaya çalışılıyor. Bunun nereye kadar uçurulabileceği, nasıl uçurulabileceği ilginç bir soru. Zaten egemen kılınmak istenen, zaten üzerinde durulan anlayış ekonomide mümkün olduğu kadar özgürlük, demokraside mümkün olduğu kadar kısıttır. Ve bu mantıkla varılmak istenenin de ne derece mümkün olabileceğini zaman içinde görebileceğiz. Aslında ekonomik demokrasi dendiği zaman, genel olarak anlaşılan günümüz halk demokrasilerinde egemen olan anlayıştır. Yani liberal özgürlüklerin bir anlamı olmaya-cağı, örneğin bir seyahat özgürlüğünün ancak seyahat edecek ekonomik olanakları olan insanlar açısından bir anlam taşıdığı, örneğin bir eğitim özgürlüğünün ancak eğitimin fiyatını ödeyen insanlar için olabildiği düşünülür. Bu oturumda, bize verilen on beş dakika içinde bu konuya giremeyeceğiz. Bizim üstünde durmak istediğimiz husus, demokrasi içinde ekonomik ilişkiler nasıl olmalıdır? Üzerinde durmak istediğim bir nokta şudur. Türkiye'de ilginç bir anayasa ihlalinin olması. Ben bunu değişik işçi seminerlerinde vurguladım. Cumhuriyet savcılarının dikkatini çekmedi. Belki burada bir ses gilderse dikkatlerini çeker. Anayasamızın ikinci maddesi «Türkiye Cumhuriyeti toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir» der. Sosyal bir devlet anlayışı... Ben sosyal bir devlette tam bir piyasa ekonomisinin uygulanmasının anayasamızla bağdaşmadığı inancındayım. Ve gene kaderin garip bir cilvesidir ki, nasıl ithal ikameci modeli savunmak bugün bizlere düşüyse 1982 Anayasası'nı savunmak da bizlere düşüyor. Buna kaderin garip bir cilvesi diyelim isterseniz. İnsanlığın gelişme çizgisinde doğa, bilimsel ve teknik düzey ve insan bilincinin değişimi yepyeni paylaşım talepleri ortaya çıkartır. Bunlar doğrudan doğruya

sınıfsal taleplerdir. Ve bu sınıfsal talepler elbette mülkiyet ilişkileriyle de ilgili taleplerdir. Bir devlet içinde kaynak paylaşımı, o devletin rejimi ne olursa olsun, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduranların kararları ile olur. Bu ister kanun gücünde kararnamelerle, ister yönetmeliklerle. İşte demokrasi bu ekonomik kararların alınma sürecinde ya vardır, ya yoktur. Aslında demokrasiyi bir seçim olarak görmek son derece yanlıştır. Çünkü günümüzde, en azgın diktatörlüklerde bile belirli aralıklarla bir seçim sandığı her yerde görülür. Ama alınan kararların katılımlı olup olmaması demokrasiyi belirler. Yani, yasama yetkisini ve yürütme yetkisini ellerinde bulunduranlar bu yetkilerini gerçekten katılımlı bir şekilde mi almışlardır, yoksa bir başka biçimde mi almışlardır? Demokrasi burada ya vardır, ya yoktur. Ve aslında gene çok önemli bir husus, alınan yetkinin sınırı nereye kadardır? Oyunun kurallarını bozma hakkı var mıdır? Örneğin hür katılımlı bir seçim sonucu iktidar olan bir grup, oyunun kurallarını değiştirme hakkına sahip midir? Örneğin günümüz Türkiye'sinde parlamentoda temsil edilmek için yüzde 20 oy almak, yüzde 25 oy almak, yüzde 30 oy almak gibisinden birtakım sınırlar, birtakım barajlar getirilse, «Biz çoğunluğu temsil ediyoruz, buna hakkımız var. Yüce meclisin iradesi budur» denilebilir. Bu, oyunun kurallarının dışına çıkmaktır. Tersten bakalım. Aynı şekilde demokrasi içinde demokrasiyi yok etme özgürlüğü var mı? Elbette yok. Ben demokrasiyle iktidara geleceğim, ama aynı yolla gitmeyeceğim. Elbette buna da hak, yetki yoktur. «Ben milli iradeyi temsil ediyorum.» Kimdir milli iradeyi temsil eden? Millî irade çoğunluk iradesiyle azınlık iradesinin toplamına eşittir. Ve demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran, demokrasinin erdemi, azınlık iradesi denilen iradenin de bir değerinin olmasıdır. Demokrasi sürekli olduğu takdirde, katılım sürekli olduğu takdirde sistem işliyor demektir. Örneğin, hazin bir şekilde, günümüz Türkiye'sinde, «Susan Türkiye mi istiyoruz, konuşan Türkiye mi istiyoruz?» tartışması yapılmakta. Ve Türkiye'de devlet yönetiminin en üst makamlarında görev alan

bazı insanlar, «Susan bir Türkiye'de daha iyi kalkınırız» demek cüretinde bulunabilmektedirler. Bir diktatörlükte, resmi ideolojinin dışında konuşmak istemek nasıl suçsa bir demokraside insanların susmasını istemek aynı derecede suç olsa gerekir. Elimizde bulunan araştırmalar toplumların gelişme dönemlerinde, özellikle emekçi kesimlerin ücret gelirlerinin iyiye doğru gittiği dönemlerde daha yüksek sesle tartışıldığını, daha ileri demokratik ve sosyal haklar istendiğini gösteriyor. Ve enteresandır, ücretler sefalet sınırlarına yaklaştıkça bu sesler azalmaya başlıyor. Ücret sınırı açıldıktan sonra da çıt çıkmaz oluyor. Ancak bu sessizliğin, bu çıt çıkmayan ortamın üzerinde hükümet eden hiç bir demokratik hükümet de görülmemiştir. Bu sessizliğin arkasından büyük patlamalar gelmesi beklenir ki, bir demokratik rejim içinde bunu beklemenin de doğru bir şey olmadığına inanırız. Gene bazı kimseler «Huysuz atın arpasını kısmalı» derler. Gerçekten doğrudur. Huysuz atların arpası kısıldıkça, huysuzlukları geçer, kişnemeleri azaleir. Ama insanlarla atlar arasındaki farkları görmemek hazin bir durumdur. Bunu görmeyen gözler bir gün gelir açılır, ama korkarım zaman fazlasıyla geçmiş olur. Teşekkür ederim.

MEMDUH YAŞA : Söz sırası sizin Sayın Ekin.

NUSRET EKİN : Teşekkür ederim Sayın Başkan. Demokrasi, tabii benim çok uzmanlık konum değil. Ama baktığımız zaman demokrasinin altında iktisatçının zaferi var. Bu bakımdan iyi bulunmuş bir isim. İktisatçı zafer kazandıkça, bana göre demokrasi de zafer kazanacaktır. Çünkü bu siyasi rejimi ulusların gündemine getiren iktisatçılardır. Biliyorsunuz, endüstri devriminden önce birbiriyle fevkalade tutarlı, uygun bir yapı söz konusudur. Feodalizm, merkantilizm, küçük zanaat hayatı ve bu yapısal ilişkiler birbiriyle fevkalade tutarlı iktidar ilişkilerinde ortaya getirilmektedir. Fakat Rönesans, ticaret kapitalizmi ve daha sonra sanayi kapitalizmi Charles Dickens'ın ünlü kitabı **İki Şehrin Hi-**

kâyesi'nde belirtildiği gibi Londra ve Paris'i ülkelerin kaderinin bir köşe taşı haline getirmiştir. Londra sanayi devriminin, Paris Fransız devriminin bir sembolü olarak insanlara yeni bir dünya hazırlamaya başlamıştır. Yeni teknolojiler, yeni bilimler, iktisat biliminin tarih sahnesinde ortaya çıkışı, yeni üretim ve çalışma ilişkileri, kentleşme, yeni siyasi sistemlerle günümüzün ikinci endüstri devrimlerine kadar yeni bir dünya ortaya çıkmıştır. Tabii bu gelişme trendi içinde her faktörün kendi içinde değişik aşamalar kaydettiğini görüyoruz. Demokrasiler de temsili demokrasiye, özgürlükçü demokrasiye, sosyal refah devletine ve katılımcı demokrasilere doğru gelişmeler gösteriyor. Daha sonra bu gelişmelerin Sombart, Max Weber ve daha sonra takip eden yazarlarla bizim için fevkalade önemli birtakım sonuçları ortaya çıkıyor. Acaba, demokrasi, iktisaden sanayileşmiş, kentli, şehirli ülkelerin siyasi sistemi midir? Bu gerçekten tarihi bir sualdir. Bakıyoruz ki, Hindistan'ın krizli ve buhranlı demokrasisi dışında 1000 doların altında geliri olan hemen hiç bir ülkede demokrasi yoktur. Buradan ülkemiz bakımında dersler almamız gerekiyor. Eğer biz bizden sonraki nesillerin de bir kaderi olacağı faziletli bir siyasi rejim olan demokrasiyi istiyorsak, sanayileşmemizi, kalkınmamızı, kentleşmemizi hızlandırmamız gerekiyor. İktisatçının başarısı siyasi demokrasinin başarısını adeta belirleyecektir. Burada ülkemizin gelişme trendlerine baktığımız zaman - biliyorsunuz Ulu Atatürk Cumhuriyeti kurmakla siyasi rejimimizi belirlemişti — ve 10 yıllık tereddütlü bir dönem bir tarafa bırakılırsa 1930 sanayi planıyla siyasi rejimimize, cumhuriyetimize demokratik bir içerik verme özelemleri, açıkça ifade ettiği sözlerinde kendini göstermektedir. Artık siyasi zaferler bitmiştir. Gerçek zaferler iktisadi zaferlerdir. İktisadi zaferler bir ülkede çoğulcu demokrasinin gerçek temellerini ortaya çıkaracaktır. Bunu en anlamlı ve çağdaş bir şekilde yorumlayan rahmetli İsmet İnönü'dür. 1945'ler döneminde Demokrat Parti'nin kurulması, Cemiyetler Kanunu tadili vs. ile başlayan çoğulcu siyasi demokrasi için

de, demokrasi — sendikacılık veya çalışma hayatının özgürleştirilmesi ilişkisini görerek, ilk defa Sendikalar Kanunu 1947'de çıkarılmıştır. Hatta bu bir devlet politikası olarak çıkarılmıştır. Parti sendikalar kurmakla kamu kesimini görevlendirmiştir. Birçok insan bu sendikalaşmaya tereddütle yaklaşmıştır. «Ben komünist değilim, ben sendika kurmak istemiyorum» gibi fevkalade ilginç yaklaşımlar olmuştur. Böylece sendikacılıkla siyasi demokratik gelişme arasında bu tarihi bağlar açık seçik ortaya çıkmıştır. Burada tarih içinde üç basamağın çıkıldığını görüyoruz. Bir tanesi haklar: 1936, örgütlenme: 1947, çıkarlar: 1963. Bu basamak hemen hemen dünyanın tüm ülkelerinde görülen bir basamaktır. Siyasi rejimin özgürlükçü demokrasi yapısıyla da uyumlu bir merdiveni simgelemektedir. İktisadi demokrasi tartışmaları, siyasi demokrasi tartışmaları ülkemizde bir asra, belki de bir asrı geçen bir süreye rastladığı halde, iktisadi demokrasi tartışmaları son yirmi yılın tartışmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada sadece başkalarına söylemekle yetineceğim: Çok şey tartışan bir ülke Türkiye, en büyük özelliği çok tartışıp her şeyi yüzüne gözüne bulaştıran bir ülke. Türkiye'nin her sorunda 30-40 tane model değiştirdiğini, fakat bunların hiçbirini kararlı, ısrarlı, anlaşılabilir modellere çeviremediği için başarılı olamadığını görüyoruz. Türkiye'nin en dikkatimi çeken özelliklerinden birisi sürekli fikir **manipulation**'u yapmasına rağmen bunların hiçbirini başarılı modellere dönüştürememesidir.

İktisadi demokrasinin bir alt sistemi olarak düşünebileceğimiz endüstriyel demokrasi konusunda veya iktisadi demokrasi konusunda yoğun tartışmalar getirmiştir, Türkiye. Bir defa sendikacılık ve toplu pazarlık, acaba endüstriyel demokrasinin bir aleti midir? Aşağı yukarı 25 yıla yaklaşan dönem içinde Türkiye bunları çok tartışmış, hatta çok yaşamıştır. Belirli bir noktaya gelmiştir. O da Mr. Morgan'ın «Türkiye'de sendikal özgürlükler yok» iddiasına kadar gelmiştir.

İkinci tartışma plânlı gelişme dönemin-

de plânlamaya katılma modelleridir. Biliyorsunuz, özel ihtisas komisyonları vs. yoluyla plânlı dönemin ilk yıllarında halkın veya çıkar gruplarının ülkenin iktisadi plânına katılmaları konusunda birtakım gelişmeler dik-katimizi çekmektedir. Bunun yanında işletme, iş kolu, bölge ve milli plânlara katılma konusunda tartışmalar yapılmıştır. Mahalli idarelere ve siyasi iktidarlara katılma konusunda ilginç tecrübeler yaşanmış, siyasi partiler çalışanlardan veya işverenlerden kontenjanlar tespit etmiş, hatta kara liste uygulamasıyla belirli çıkar gruplarına yardımcı olmayan insanların seçilmemesi konusunda listeler düzenlenmiştir. Tabii burada çeşitli paradokslar da yaşanmıştır. Hatırlıyorum, bu kara listelerden birinde, mesela çalışanlar lehinde olmadığı iddia edilen bir aday komudan alması gerekenden çok daha fazla oy almıştır. Bu biraz Türkiye'nin hâlâ bir köylü toplum karakterinde oluşundan kaynaklanmaktadır.

Biliyorsunuz, bugün Türkiye'de en başarılı olduğumuz sektör nüfus artışı. Cumhuriyet döneminin en başarılı göstergesi nüfus artışı, günde 6 bin adet çocuk doğmaktadır. Bu 1985'in şok yapan nüfus artışı içinde 52 milyona yaklaşan Türkiye'de Cumhuriyet döneminde yarata yarata 2.5 milyon sigortalı işçi yaratabilmişizdir. Bu 2.5 milyonun 1 milyonu —karısı kocası, kapıcı, odacı bir tarafa bırakılırsa— gerçekten iktisadi. Yapı içinde bağımlı çalışanların oranının fevkalade düşük olduğunu görüyoruz. Memurlarla bir arada olduğu zaman 4 milyonluk bir bağımlı çalışanlar var. Buna mukabil 6 milyonluk bir işportacılık yapan, kavun, karpuz, simit satan insan var. Yani örgütlenmemiş sektörlerdeki insan sayısı, örgütlenmiş sektörlerin hemen hemen iki katına yaklaşmaktadır. Hâlâ bir köylü toplumu havası veya gölgesi işgücü yapısı üzerine çökmektedir. Bunun dışında milli seviyede işbirliği özelemleri zaman zaman işçi sendikalarında, zaman zaman işverenlerden ve Çalışma Bakanlığı'ndan gelmiştir. Türkiye'nin gelişme hedefleri ile çıkar hedeflerini uyuşturacak milli seviyede işbirliği sloganları ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar için-

de Sosyal Sigortalar, Yüksek Hakem Kurulu, Asgari Ücret Komisyonları, Milli Prodüktivite Merkezi, Çalışma Meclisi gibi katılmalı, çıkar gruplarının hedeflere katıldığı birtakım örgütler ve gelişmeler görüyoruz. Bunun dışında çok yakın olarak biliyorsunuz, Türkiye uzun bir süre, aşağı yukarı yirmi yıl yönetime katılma tartışması yapmıştır ve özyönetim tartışması yapmıştır. KİT'lerde 440 sayılı kanun uygulaması yapılmıştır ve burada Türkiye'nin, açıkça söylüyorum, ne yönetime katılmayı, ne özyönetimi, ne de bu katılmalı yönetim uygulamalarını çok iyi anladığını, buna uygun düzenlemeler getirdiğini söylemek yerinde bir yaklaşım olmaz. Burada çok önemli, tarihi hatalar yapılmıştır. Bunun dışında işçilerin bir iktisadi güç, yani sadece sendikalar, örgütler değil, bir iktisadi güç olarak toplum yapısında yer almalarına imkân veren banka kurma, İYAK teşebbüsleri, servet ve gelir dağılımı politikaları tartışılmıştır. Bunlarda da başarılı bir sonuç alınamamıştır. Aslında Türkiye'nin bir işçi hareketi olup, köylü hareketine dönüştürdüğü bir kooperatifçilik hareketi var. Türkiye bunu da yüzüne gözüne bulaştırmıştır. Bu arada halk sektörü, milli ücret, gelir politikaları tartışmaları, kâra katılma, halka açılma, tüketicinin korunması ve son aylarda tartışılan enteresan bir konu olan işçilerin iflas eden şirketleri yaşatma gayretlerini gene bu çerçevede içinde tartışıp ele alabiliriz. Bütün bu dağınık ve nitelikleri birbirinden farklı tartışma sahaları dışında gene Türkiye'nin çok çok enteresan ve adeta Türkiye'nin bulduğu bir model olan, literatüre de «Türk Modeli» olarak geçen, Sayın Yalçıntaş'ın da bir raporunda zikrettiği bir işçi şirketleri hareketi var. Bu işçi şirketleri hareketi çağdaş bir harekettir. Servet dağılımına, gelir dağılımına ve mülkiyet dağılımına imkân veren fevkalade ilginç bir yaklaşımdır ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) bunu bir Türk modeli olarak Tunus, Fas, Cezayir, Yunanistan, Yugoslavya'ya tavsiye etmiştir. Türkiye bu modeli ahım şahım bir törenle büyük bir başarısızlıkla noktalamıştır. Yaklaşık 20 milyar civarında dolar heba edilmiştir. 350 şirketten bugün bir

elin parmaklarına sığmayacak kadar şirket ortada kalmıştır. Bu tecrübeler bizlere şunları gösteriyor. Birincisi, siyasi demokraside sıkıntılarımız var. Sivil kadrolar da çok başarılı değil. Türkiye'de tabii sivil kadroların sürekli başarısızlığı siyasi demokrasideki sıkıntıları sürekli gündeme getirmektedir. Acaba bu köylü toplum oluşumuzdan mı kaynaklanmaktadır? Sanayideki performansımız çok başarılı değildir. Biliyorsunuz, 1930'larda Belçika'ya uçak satan, yani uçak teknolojisini sıfırlamış bir Türkiye bugün bin dolar civarında bir milli gelirle, yüzde 40 sanayi kapasitesiyle, sanayileşme heyecanı ve tecrübeleri yaşamakta, adeta kutsal sanayileşmeye girme gayreti sarf etmektedir. İktisadi demokrasi gayretleri yok. Bu bizim bir icadımızdır. Burada AET yetkililerinin çok yardım ettiğini görüyoruz. Türkiye gelişen bir ülkedir, fakat 77 blokunda değildir. Türkiye Müslüman bir ülkedir ama Arap değildir. Türkiye Müslüman bir ülkedir, fakat şeriat devleti değildir. Türkiye gelişen bir ülkedir, fakat petrol üretmeyen gelişen bir ülkedir. Türkiye Müslüman gelişen ülkedir. Ama tarih sahnesinde, vitrininde en değerli malı demokrasisidir. Bu gelişen ülkeler içinde Türkiye dışında ciddi demokrasisi olan bir ülke yoktur. Türkiye 40 senedir, 50 senedir çoğulcu demokrasi için çok fiyat ödemiştir. Çok krizler atlattır. Bedelini ödemiştir. Dilerim ki, bu demokrasi Türk halkının gelecekte de kaderi olsun.

Bir başka enteresan tarafı Türkiye'nin yakın tarihte imparatorluklar kurmuş bir ülke olmasına rağmen az gelişmiş bir ülke halinde olmasıdır. Böyle 40 ülkeye milli marş yazdırıp, az gelişmiş bir ülke haline gelen başka bir ülke bulmak çok zordur. Tabii, bu niteliğinden dolayı hem Doğudan, hem Balkanlardan, Bulgarlardan tutun da Libya'ya kadar değişik Arap ülkelerinde ve Balkan ülkelerinde bir nevi husumeti üzerine çekmektedir.

Avrupa'nın tüm göstergelerinde Türkiye en alt sıralarda yer almaktadır. Şimdi burada 100 senedir, Fabian sosyalizminden bu yana tartışılan konularda Türkiye'nin başa-

rısızlıklarını noktaladıktan sonra birkaç kelimeyle bu Ortak Pazar hikâyesine gelmek istiyorum.

Şimdi Türkiye'de bir takım dilemmalar var. Türkiye bütün bunları Libya olayında da açık seçik yaşayan bir ülke. Biliyorsunuz Türkiye NATO ülkesi; AET ülkesi değil. Neden AET ülkesi değil? Tamamen bizim hatalarımız yüzünden. Bir yabancıнын önünde de açıkça hatalarımızı söylemek gerekir. Türkiye AET meselesini büyük bir ihtişamla yüzüne gözüne bulaştırmıştır. Kala kala fevkala da bilgisiz ve farkında olmayarak serbest dolaşıma takılmış bir AET ilişkisi vardır. Bu da fazla şuurlu bir şey değildir. Kendiliğinden olmuştur. Neden bunu Türkiye yüzüne gözüne bulaştırmıştır? Bir defa sanayiciler ithal ikamesine dayalı yapıda 40-50 milyon tüketici olduğu için böyle Avrupa'ya falan açılıp tatlı kârlar gidecek diye AET'yi kontrol etmek için vakıflar kurmuşlardır. Sosyalistler kendilerine göre bir dünya içinde AET'ye çok sıcak bakmamışlardır. Dini gruplar AET'de bir Hristiyanlık propagandası veya Hristiyanlık etkinliği ve diğer gruplar ve üniversiteler bu konuda tam bir fikir perişanlığı içinde konuya yaklaşmışlardır. Ben hamt olsun bunların dışındayım. 25 sene AET meselesini bir işçi meselesi olarak lanse ettim. Bir domates salçası meselesi olarak lanse etmedim. Tabii AET ilişkilerinin en korkulu günlerinde Türkiye şaheser bir hareketle AET ilişkilerini dondurmuştur. Brüksel'de sabaha kadar içki âlemleri yapılmıştır. Ben o tarihte Brüksel'deyim. O korkulu rüya ortadan kalkmış ve böylece 10'lu ve sonra 12'li yapıya dönüşülmüştür. Biliyorsunuz, AET 10'lu yapıya dönüşürken İspanya ve Portekiz'in üyeliği için Yunanistan AET'den, özellikle Federal Almanya'dan 2 milyar dolar almıştır. Tabii Türkiye'nin üyeliğine evet diyebilmesi için Yunanistanın isteyeceği bedel 50 ya da 100 milyar dolar olabilir. Böylece AET - Türkiye ilişkileri son derece belirsiz bir geleceğe terk edilmiş bulunmaktadır.

Burada AET'nin politikalarının etkisi olduğu kadar bizden de kaynaklanan çok cid-

di, fahiş ve hatta ülkenin geleceğini ipotek altına alabilecek birtakım gelişmeler olmuştur. Şimdi, baktığımız zaman NATO üyesi olan Türkiye'nin AET'nin üyesi olmadığını görüyoruz. Yani siyasî kanatta varız, ancak iktisadî ve sosyal kanatta Avrupalı sayılmıyoruz, orada yer almıyoruz. Burada AET yetkililerinin çok yardım ettiğini görüyoruz.

Ben şahsen Sayın Morgan'dan çok özür dileyerek şu sözlerle konuşmamı bitirmek istiyorum. Türkiye'de sendika özgürlüğünün olduğunu söylemek çok aşırı bir iddia olur. Türkiye'de sendika özgürlüğü vardır, ama bu özgürlüklerde bazı teknik hatalar, bazı düzeltme ihtiyaçları, bazı boşluklar mevcuttur. Biz de bir sosyal politikacı olarak endüstri ilişkilerindeki boşlukları, açıkları gündeme getirmeye çalışıyoruz. Bu bakımdan benim dileğim Avrupa'yla bütünleşmiş ama hiç bir zaman köprü olmayan, ancak Avrupa ile bütünleşmiş, batılı olup Doğuyla iş yapan bir Türkiye özleminin gerçekleşmesidir. Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım.

MEMDUH YAŞA : Biz size teşekkür ederiz Sayın Ekin. Şimdi söz sırası Sayın İsmail Cem'de.

İSMAIL CEM : Ekonomik demokrasi anlayışının değişik tanımları, değişiklik yönleri var. Ben burada benden önce konuşan konuşmacıların çok ilginç bir biçimde ortaya koydukları noktaları tekrarlamaktansa ekonomik demokrasinin bir başka tanımından yola çıkmak istiyorum. Ekonomik demokrasi Batı Avrupa sendika hareketinde ve Batı Avrupa solunun gelişiminde özel bir anlam taşıyor. Ben bu Batı Avrupa sendikalarının ve Batı Avrupa'daki sosyal demokrat nitelikli sol sosyalist partilerin lügatindeki ekonomik demokrasi anlayışı üzerinde durmak istiyorum. Demokrasi olayı bir bakıma iktidar gücünün paylaşılması demektir. Geçmişe baktığımız vakit siyasal demokrasiyi öncele-

iktidar gücünü, krallara, padişahlara ait bir gücü giderek artan sayıda insanın paylaşması olarak yorumlamak mümkün. Daha sonra siyasal demokrasinin ikinci aşamasında sosyal demokrasiyi görmekteyiz. Sosyal demokrasiyi de geçmişte, sadece bazı imtiyazlı grupların elinde tuttuğu bazı sosyal hakları, giderek daha büyük kitlelerin paylaşması, giderek daha çok sayıda insanın bu sosyal haklara ortak çıkması diye nitelenebilir. Gene sözünü ettiğimiz sendikal ya da ekonomik demokrasi çoğulcu demokrasinin üçüncü aşaması olarak niteleniyor. Yani çoğulcu demokrasi ilk başta, siyasal demokrasi iken buna daha sonraları sosyal demokrasi ekleniyor. Nihayet son aşama olan ekonomik demokrasi ile de özünü kazanıyor. Bir bütünlük içinde baktığımız zaman ekonomik demokrasi denilen şey şu: Ekonomik demokrasi işçilerin ve genel olarak emekçi kesimin işyerlerindeki kararlara ve yönetime katılımı, geleneksel olarak mülkiyet sahipliğinden kaynaklanmış ve işverenlere ait yetkilerden bir bölümünün o iş yerinde çalışan işçiler tarafından da üstlenmesi demek oluyor. Buna şöyle de bakmak mümkün. Özel sermayenin ve piyasa kurallarının geçerli olduğu bir ekonomide — ki Batı Avrupa toplumları bu özelliği taşıyor — sendikaların büyük bölümünün ve solun önemli bir kesiminin iddiası üst düzeydeki karar mekanizmalarına, yani bütçe politikalarına, vergi politikalarına egemen olan emekçi kesiminin kendi doğrultusunda ekonomiyi yönlendirebileceği. Başka bir deyişle klasik olarak mülkiyet araçlarının el değiştirmesine gerek kalmaksızın sadece ekonomiyi yönlendiren mekanizmalara sahip çıkan siyasî hareketlerin ekonomiyi işçilerin, köylülerin, öncelikle kendi savundukları kitlelerin yararına biçimlendirebileceği şeklindedir. Bu geneldeki iddiayı bütünleyen de sözünü ettiğim ekonomik demokrasi anlayışı oluyor. Yani bir işyerinde işverenin bulunduğu, mülkiyetin genel olarak işverene ait olduğu bir ortamda o iş yerinde çalışan insanların kararlara katılmasıyla, geçmişte işverene ait yetkilerden bir bölümünü paylaşmasıyla bir denge kurulacağı ve

böylece ekonomik demokrasinin gerçekleşeceği var sayılıyor. Ekonomik demokrasi kavramının ilk savunucuları 1920'lerin Alman sendikacıları olmuştur. Alman sendika hareketinde işçinin işyerinde çoğulcu bir denge kurulması öngörülmektedir. Bunun ilk öncülerinden, Alman sendikalizminin teorisyenlerinden Fritz Naphtali ekonomik demokrasiyi 1928 yılında şöyle tanımlıyor: Demokrasinin özü işçilerin kararlara katılmasıdır. Ekonomik demokrasinin anlamı işyeri yönetiminin üretim araçları kullanımındaki serbestliğini sınırlamaktır. 1920'li yıllarda bunu savunan sadece ve sadece güçlü Alman sendikalarıdır. Başka da hiç kimse ve kurum savunmamıştır. Buna karşılık Batı Avrupa'daki sendikalar ve sol partilerin büyük bölümü «İşverenin işi kendisine ait, işçinin meselesi kendisine aittir. Hiç bir şekilde bir sendika işverenin sorumluluklarını üstlenemez, o sorumlulukları paylaşamaz» şeklinde bir düşünce geliştirmekteydi. O dönemlerde Batı Avrupa sendikalarından daha fazla komünist partilere yakın olanlar tanım olarak böyle bir katılımı kabul etmemekteydi. İş yerinde işçilerin kararlara katılımını bir bakıma da teori açısından ve pratik açıdan işçinin aleyhine olarak yorumlamaktaydılar. Burada ilginç bir noktaya temas etmek istiyorum. Bu sözünü ettiğim yaklaşımın aynısı Amerikan sendikalarında da vardır — ki Amerikan sendikacılığı son derece güçlü ve etkin bir sendikacılıktır. Amerikan sendikacıları da bir işyerinde işçinin etkinliğini artırmak veya işyeri kararlarına işçinin de katılması gibi bir düşünceye sahip değil. Buna karşılık Batı Avrupa'da Almanları önce İngilizler izliyor. Bunun başlangıç noktası da 1960'lı yıllara rastlıyor. Sosyal demokrasinin beşiği denebilecek güçlü bir yapıya sahip olan İsveç ve diğer İskandinav ülkelerine ise bu görüş ancak 1970'li yıllarda ulaşıyor. Bu yıllardan itibaren ekonomik demokrasi adı geçen ülkelerde bir sendikal ve siyasal teze dönüşüyor. O tarihlere kadar İsveç sendikaları ve Sosyal Demokrat Partisi «Biz işverenin işine karışmayız» görüşünü savunuyordu. Hatta çok ilginçtir ki İsveç'te işverenlerin işçi hiç bir müda-

hale hakkına sahip olmadığı şeklindeki bir madde de o yıllarda imzalanan toplu sözleşmelere kural olarak konulmaktaydı. 1970'li yıllardan itibaren İsveç'te bir değişme gözlenmeye başladı. Bu ülkede bir değişiklik başladığı zaman çok hızla geliyor. Önce Almanya'da, daha sonra da İsveç'te çıkartılan yasalarla ve sendikaların toplu sözleşmelere koydurttukları maddelere bugün iki bin kişiden fazla işçi çalıştıran büyük şirketlerin yönetim kurullarında yüzde 40'a yakın işçi temsilciliği şartı getirilmiştir. İsveç'te gözetim konseyleri adı verilen konseyler yasayla getiriliyor. Bu konsey birçok işyerinde işin nasıl yönlendirildiğini, çalışma koşullarının nasıl belirlendiğini denetliyor. Gene birçok işyerinde bir işçiyi işten çıkartmak veya yeni bir işçi almak doğrudan doğruya sendikanın onayına bağımlı oluyor. Bu anlayış özellikle Batı ve Kuzey Avrupa'da bir yetkinin paylaşılması, geçmişte az sayıda insanın elinde olan, işverenin elinde olan yetkileri şimdi çoğulcu demokrasi uyarınca ve çoğulcu demokrasi doğrultusunda çok daha geniş bir kitlenin paylaşması anlamını taşıyor.

Ben bu çizdiğim çerçeveye katılıyorum. Bu görüşleri bütün gücümle destekliyorum. Ekonomik demokrasi gerçekten de çoğulcu demokrasi anlayışının daha ileri bir dönemi bana kalırsa. Demokrasi eğer ilk başlarda çok az bir grubun elinde toplanmış iktidar gücünün —ki bu güç sadece siyasal iktidar anlamına gelmemektedir, aynı zamanda sosyal düzeydeki iktidardır, aynı zamanda işyeri düzeyinde, işletme düzeyindeki iktidardır— tarih içinde giderek daha büyük kitlelerce paylaşılması anlamına gelmekteyse ekonomik demokrasi de önümüzdeki dönemlerde işyerlerinde işletme düzeyinde daha sınırlı sayıda insanın elinde, tekelinde bulunan bir iktidar gücünün o işyerinde çalışanlarca, o işletmeye emek verenlerce paylaşılması anlamına gelecek ve bu doğrultuda gelişecektir. Teşekkür ederim.

MEMDUH YAŞA : Biz teşekkür ederiz Sayın

İsmail Cem. Şimdi de sıra Sayın Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ta.

NEVZAT YALÇINTAŞ: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Ekonomik demokrasinin teorik temelleri, tarihi gelişimi ve Türkiye'deki uygulaması benden önceki arkadaşlarım tarafından ele alındı. Ben müsaadenizle bu konulara girmeyeceğim. Sayın Nusret Ekin Türkiye'deki yönetime katılma, sendikalaşma, işçi şirketleri gibi, kooperatifleşme gibi ana sahalarda görüşlerini belirttiler. Ben bu konular üzerinde de durmayacağım. Yalnız, müsaade ederseniz, konuşmama işçi şirketleri konusunda bir gözlemimi anlatarak başlamak istiyorum. İşçi şirketleri Türk işçilerinin, yani köylerden, belki de hiç büyük şehir görmeden Avrupa'nın en gelişmiş şehirlerine gidip yerleşen, ileri teknolojinin nimetleriyle karşı karşıya gelen işçilerin kendiliklerinden ve aralarından çıkarttıkları liderlerle kurdukları şirketlerdir. O yüzden Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir başvuru üzerine bir Alman grubuyla bu şirketleri incelediğimizde bizim çıkarttığımız neticeyi, yani bunun bir Türk modeli olarak tavsiyesi önerimizi kabul etmişti. Birleşmiş Milletler bizim yaptığımız bu öneriyi daha sonra Kuzey Afrika ülkelerine, İspanya, Portekiz, Yugoslavya ve Yunanistan'a tavsiye etmiştir. Ancak birçok ülkeye örnek teşkil eden işçi şirketlerimiz sonradan başarısızlığa uğradı. Bu şirketler arzu edilen neticeleri veremedi. Bu şirketlere el uzatmak veya beraber olmak, çalışmak durumunda olan daha üst seviyelere geldiğinde işte ekonomik demokrasinin belli hastalıklarından biri başladı. Çünkü bu kuvvetleri ellerinde bulunduranlar daha çok siyasi fikirler etrafında teşekkül etmiş gruplardı. Bunların da meseleye bakışı daha ziyade durumları icabı ya sağ veya sol gibi bazı meselelere giriyor ve sloganlaşıyordu. Çok özel sektörcü olanlar bunları halk sektörü gibi gördüler ve sempatik bakmadılar. Çok solda görünenler ise bunları sermayenin dağılması ve tabanın yaygınlaşması olarak değerlendirdiler. Hele enflasyon canavarı, iş-

gücünün sevk ve idare grubunun zayıf olması şirketlerimizin istenilen neticeyi elde edememesiyle sonuçlandı. Ekonomik demokrasinin belli bir hastalığı dedim, bunu kasıtlı söyledim. Çünkü hepimiz biliyoruz ki, bu terim Jakobenizmle başlamıştır. Fransız ihtilalini takip eden günlerde Jakobenist kulüpteki azınlık üyelerin sadece hukuki alandaki eşitliğin değil, fakat ekonomik alanda da eşitliğin şart olduğu fikrini şiddetle müdafaa etmeleri, «Eşitler» kulübünü teşkil etmeleri, sonradan François Babeuf ve diğerleriyle konunun radikal bir yöne doğru kayması, belki bu kadar köklü bir kavramın zaman zaman, yer yer ve devre devre sloganlaşması riskini doğurmaktadır. Nitekim bugüne gelirsek, bu gün de konunun sosyal demokrasi bakımından dengeli uygulamalar yanında diktatörlüklerin elinde dahi bir literatür, bir çeşit halk kitlelerini oyalama sloganı halinde kullanıldığını görürüz. Bunun örneklerini ise askeri diktatör, sivil diktatör, Ortadoğu diktatörlükleri veya Doğu Avrupa diktatörlüklerinde görüyoruz. Yani kavram çok rahatlıkla dengeli uygulamalar yanında sloganlaşıp totaliter rejimlerin haklı gösterilmesi, yani «size ekonomik alanda da demokrasi sağlayacağız, onun için de hukuki demokrasi denen şey burjuvanın uygulamasıdır, onları bırakalım, önce öbür işleri halledelim» gibi dengesiz ve aslından çıkarılmış noktaya da götürülme durumundadır. Ben tabii konuşmamın başında bu konulara değinmeyeceğimi söylemiştim. Ben bana verilen süreyi son konuşmacı olarak Sayın Morgan'ın teşhisleri üzerinde temerküz ettirmek istiyorum.

Kendilerinin çok güzel söylediği gibi ekonomik demokrasiyle siyasi demokrasi ayrılmayacağı için acaba Türkiye'deki demokratikleşme, demokrasinin yerleşmesi sürecinde Avrupa ile olan ilişkilerimiz nasıl bir mahiyet gösteriyor ve gösterecektir? Karşılıklı bakışlar nasıl olmuştur? Bu konular üzerinde teşhislerimi sizlere arz etmek istiyorum.

Sayın Ekin kardeşimiz kabahatî genelikle bizlerin omuzlarına koyuyor. Bu konuda

çok şey söyleyebiliriz. Bundan da ders çıkartabiliriz. Fakat biraz da paranın öbür yüzüne doğru bakmamız lazım gibi geliyor bana. Gerçi zaman zaman da bu yüzüne bakmamazlık etmeyeceğiz. Acaba Avrupa Türkiye'deki demokratlaşma vetiresinde nasıl bir tavır takınmıştır? Bizler ve onlar tarih ve kültürün esas olduğu topraklarda yaşıyoruz.

Buradan **question d'Orient**, Şark meselesine gelmek istiyorum. Jön Türkler, Şark meselesinin tahakkukunda gayet ideal bir vasıta olmuştur. Mademki mesele Türkleri Avrupa'dan çıkarmak ve Asya topraklarını paylaşmaktır, öyleyse güzel ve yeni bir dinamik güç gelmiştir. Ve biliyorsunuz İttihat Terakkicilere kadar Jön Türklerin — yeni fikirler, demokrasiye ait, liberalizme ait yeni düşünceler dışında — nasıl parçalayıcı bir rol üstlendiklerini. Tabii mesele yalnız Jön Türkler için değil; imparatorluk içinde, devlet içindeki diğer unsurlar için de öyle olmuştur. **Cemiyet-ül Arabiye el-Fetah**, yani tam tercümesiyle Genç Araplar Cemiyeti, 1911'de Paris'te kurulmuş ve imparatorluğun parçalanmasında yeni bir âlet olarak görülmüştür. Tabii ki İttihatçılar meselesi ayrı bir konudur, ama mantığı aynıdır. Nasıl olacak ki devlet içerisindeki birtakım yenilik hareketlerini tasfiye için kullanabileceğiz? Yani Avrupa'nın sömürgecilik geleneği, Türkiye'deki kıpırdamaların ancak bu açıdan değerlendirilmesine yol açmış bulunuyor. Demokratizasyon süreci bizim için bir zaaf olarak ele alınmış ve bu zaaftan Avrupa istifade etmiştir. Tabiatıyla parlâmentolarda veyahut da genel plâtformlarda verilen nutuklar bir tarafa, aynı zamanda Orta Doğu bu ülkeler arasında **zone'lara** bölünüyordu. Bu dönemi bırakıp yakın döneme, şimdiki döneme gelince, Ankara anlaşması bir nişanlılık dönemi açtı. Fakat bir türlü nikâh olmuyor. Peki, bu nikâhin olmaması acaba sadece bizim huysuz olmamızdan mı? Yani daha mütevazı bir ev mi istiyoruz, kız tarafı beğenmiyor? Ya da başka bir şeyler mi ileri sürüyoruz, beğenmiyoruz? Meseleye, arz ettiğim gibi, Türkler başka açılardan bakmışlardır Tanzimattan beri. Şimdi mesele başka açılara gidiyor.

Türkler Avrupa'ya muasır medeniyet kavramıyla bakmışlardır. Avrupa'da siyasî ve demokratik gelişmeyi, demokratlaşmayı, ekonomik kalkınmayı ve ilim ve teknoloji alanında ideallerimizi tahakkuk ettirmeyi görmüşlerdir. Avrupa ile ilişkilerimiz artarsa, Avrupa ile entegre olursak — bu idealleri Türkler Tanzimattan beri kovalamışlardır. Tabii ilk karşılaşma bu alanda menfidir. Avrupa bunları ellerinin tersiyle itmiştir. Asıl gayeleri olan toprakları bölüşme ve Türkleri Avrupa'dan çıkarma hedefleri olmuştur. Bu gün için yeni bir dönem başladı mutlaka. Artık 1. Dünya Savaşı öncesi ve hatta sonrasının şartlarında değiliz. Ama bu dönemde de bizlerin tereddütleri var. Türk kamu oyunda yeni tereddütler çıkmış. Bu nişanlılık dönemi uzuyor ve uzadıkça her iki taraf için bazı dersler ortaya çıkıyor. Önce şunu tespit edelim ki Avrupa'nın bizim entegrasyon meselesinde zaman zaman bizi belli müesseselerde, bu gün Sayın Morgan'ın yaptığı gibi, tenkit etmesi yerinde bir şeydir. İyi dersler alabiliriz. Bunu objektif bir açıdan değerlendirebilir, bizi bu konuda eksik buluyorlarsa, «acaba haklı mıdır?» sualini sorup düzeltme imkânı bulabiliriz. Eğrilerimizin gösterilmesi, yanlışlıklarımızın belirtilmesi bir şanstır. Fakat mesele sadece objektif bir değerlendirme açısından mı görülebiliyor? Sadece hadise bu mudur? Zannediyorum bunun yanında bizleri tereddüde düşüren, şüpheyi götüren başka uyandırıcı yeni faktörler ortaya çıkıyor. Bunları ben size üç noktada ortaya koymak istiyorum.

Önce birinci nokta, Avrupalıların Türkiye'de demokrasinin dar zamanlara düştüğü zaman yanımızda olmaması problemi ve meselesi gelir. Yokturlar. Yani iyi gün dostu diye bir tabir vardır Türkçede. Neşeniz vardır, sıhhatiniz ve paranız vardır, aktifsiniz — bazı dostlar etrafınızdadır. Hastalanırsınız, parasız kalırsınız, cemiyetten uzaklaşırsınız — kimse yoktur. Türkiye zaman zaman demokrasinin hiç bir şekilde işleyemediği, insan haklarının en ağır şekilde ihlâl edildiği devirler yaşadı; terorizm devresi yaşadı. Terorizm bu ülkede demokrasinin en

basit prensiplerinin tatbikatını ortadan kaldırdığı zaman hiç bir reaksiyon göremiyordu. Biz o zaman da nişanlıydık, o zaman da AET ile anlaşmamız vardı. O zaman da entegrasyon çabaları daha aktif olarak götürülüyordu — donma hadiseleri pek yoktur. Burada bazı hatıralara, bazı müzakerelere girecek vakit yok. Bu müşahede sadece genel bir müşahede değil. Ciddî şekilde konuşulduğu zaman «bu sizin meseleniz» — Avrupalıların bazı tabirleri vardır, İngilizce, Fransızca, hepimiz bilirsiniz, o tabirleri kullanıyorlar. Önce bu tereddüt geliyor. Acaba neden? Biz bu dar bogaza düştüğümüz zaman niçin şimdi bu konularda bu kadar hassas olan Avrupalılar o dönem lâl ü ebkem olmuşlardır?

İkincisi, bir de Türk kamu oyunu halen tereddüde düşüren şudur: Türkiye’de bu terorist hadiselerin ve demokrasinin işlemesine tam manasıyla mânî unsurlar halkın, her sınıftaki insanın, zenginden en fakirine kadar, en masumundan en aktifine kadar insanların sokağa çıkmasını bile önleyen bu zamanlarda ortalığı kırına kesen bu insanların bir kısmının, yani şakilerin ve mücrimlerin koruyucu meleği rolünü de görüyoruz. Elbette ki bazı insan hakları meselelerini hepimiz anlıyoruz. Bunda hiç kimsenin tereddüdü yoktur. Fakat kanlı katiller, Interpol tarafından aranması lâzım gelen bölücüler, suikastçılar kendilerine korunma yeri bulmuşlardır. Şuna inanarak söylüyorum ki, bir mübalâğa değil, şayet M. Ali Ağca papayı öldürmek gibi bir teşebbüste bulunmasaydı, bu gün Avrupa’da gayet rahatlıkla dolaşıyordu, belki konferanslar veriyordu, belki tanıdıklarına bir şeyler öğretiyordu. Çünkü aynı durumları yapanlar, benzerlerini yapanlar, daha ağırını yapanlar himaye gördüler. Sadece birtakım eksantrik sosyetelerden değil, devlet kademesindeki insanlardan, resmî kuruluşlardan destek gördüler ve lânce edildiler ve kahraman gösterildiler. Bu, Türk kamu oyunu haklı olarak endişeye düşürüyor. Zaman zaman bunlar ifade ediliyor. Belki çok demokratik olan yerlerde değil, ama mütevazı demokratik olan çevrelerde ifade ediliyor. İkincisi, bu tereddüt vardır.

Üçüncüsü, yine bazılarımızda şaşkınlık yapan, fakat demokrasinin, ekonominin sosyal ve tarihî kökleri üzerinde biraz düşünmüş olanlar için yine ibretâmiz olan, Avrupa’daki ırkçı uygulamalardır. Şimdi bu teoriye zıt düşünüyor. Ne kadar çok demokratikleşirse bir ülke aykırılıklar müsamaha görür. Fakat öyle olmuyor. Türkler, Cezayir ve Tunuslular ve Faslılar, yani bugün AET içinde ifadesini bulmuş olan Avrupa kültür ve tarih köklerinden gelmeyen diğer gruplar ayırıcı uygulamalara hedef teşkil etmektedir. Tabiatıyla bir İtalyan işçisi değil, bir İspanyol işçisi değil. Görülüyor ki bu uygulamalar — bunu Sayın Morgan **discrimination** olarak haklı olarak ifade etti — yalnız işi elden giden banliyö işçisinin reaksiyonu değildir. Bunu hem birtakım resmî seviyelerde hem teşkilâtlanma seviyelerinde görüyoruz. Son olarak Fransa’da Le Pen’in partisinin asırlık kökleri Fransa’nın tarihine yerleşmiş Komünist Partisi kadar başarı göstermesi çok kolaylıkla bunların bir plâtfom bulacağını göstermektedir. Yani ben size, sayın başkan, Türkiye’nin de bazı tereddütleri varsa, şüpheleri varsa, bunların sadece bizim beceriksizliğimiz ve içimizdeki bazı kimselerin ön yargıları değil, fakat Avrupa’nın da Türkiye’ye bakışının bazı hatalar ihtiva ettiğini, bunlar üzerinde de durulması gerektiğini işaret ediyorum. Biraz fazla bezirgân gözüktüyor Avrupa. Bizde de bezirgân gibi bu işe yaklaşanlar vardır. Avrupa’ya entegre olalım, biraz daha fazla ihracat, biraz daha fazla döviz kazanırız diye. Mesele sadece Avrupa entegrasyonundan ibaret değil. Fakat Avrupa da bize böyle yaşıyor. Tekstilde, iş gücü meselesinde konu artık iyice bu noktadaki resmî aydınlık kılınıştır.

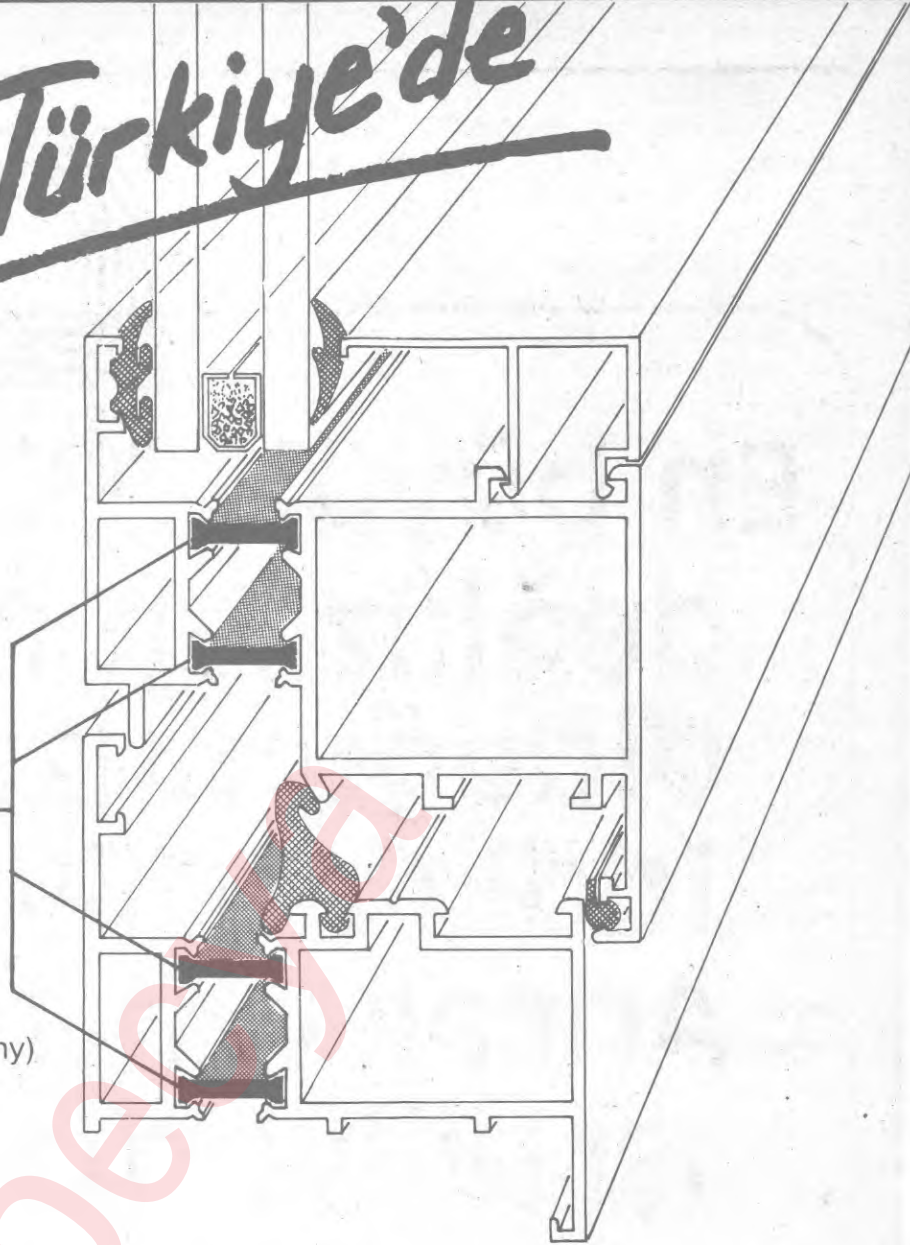
Zannediyorum üzerinde duracağımız ikinci nokta: Biraz evvel verdiğimiz misallerle ayırıcı tutum devam etmektedir. Bunun tarihî kökleri olabilir, tarihî birikimleri vardır. Halihazırda çıkan bazı problemler olabilir. Fakat bu problemler Avrupalıların kendi aralarında da vardır. Bunları kolaylıkla, baştan beri absorbe etmesini bildi. Almanya’nın, Sayın Morgan’ın buyurdukları gibi, Kömür ve

Çelik Birliğine alınarak götürülmesi, bir Fransız-İngiliz rekabeti karşılıklı anlaşmalarla halledilebiliyor. Bizdeki nikâhın zoraki olmaması lâzım. Eğer bir nikâh yapılacaksa bunun tabiî bir nikâh olması lâzım. Yoksa Sayın Morgan'ın verdiği misalde mahkeme-de yapılacak bir nikâh gibi oluyor. Yani «müracaat ederseniz hukukçularımız size hak verir». Böyle değil. Zannediyorum Türkler ve Avrupalılar oturup bu meselelerini çok gerçekçi bir şekilde ortaya koymalıdır. Problemlerini ortaya koymaktan çekinmemelidirler. Onlar çok rahat koyuyorlar. Not aldım, zaten zaman zaman söylenmektedir bizdeki bazı durumlar. Biz de Türkler olarak ideallerimiz yanında problemlerimizi, onlardan gelen problemleri de çok açık koymalıyız. Medenî bir diyalog kurmalıyız. Ve Türkiye'de demokrasinin yerleşmesinde bizim Avrupa'yla olan münasebetlerimizin bereketli ve müspet sonuçlar vermesi, zannediyorum sayın hocam, bu medenî diyaloga ve karşılıklı saygıya dayanan anlaşmaya bağlı olacaktır. Teşekkür ederim.

MEMDUH YAŞA : Teşekkür ederim Sayın Profesör Yalçıntaş.

Şimdi Türkiye'de

- RÜZGARA
 - SUYA
 - SOĞUĞA
 - SESE
- Karşı yalıtımlı.

Isı farklarından etkilenmeyen
Alüminyum ile eşdeğer
genleşmeli özel
ısı yalıtımlı köprüler.
(Pat: Ensinger West Germany)

İZO profil® ile yakıtta %40 tasarruf

sistem

İZOPEN®

Isı, ses izolasyonu sağlayan
Alüminyum profil ve doğramalar
Alman Ensinger Lisansı ile üretilmektedir.

Üretim proje ve tatbikat:

ÇUHADAROĞLU

alüminyum SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Tel.: 141 05 46/4 Telex: 23 695 Çuha

Genel dağıtım:

ÇUHADAROĞLU

sanayi ve pazarlama A.Ş.

Cemil Bengü Cad. Hürriyet Mahallesi
Şişli - İstanbul Tel.: 141 02 34

ANKARA ALÜMİNYUM SAN. ve TİC. A.Ş.
Menekşe Sok. 13/2 Kızılay - Ankara Tel.: 18 83

En büyük

**değiliz ,en iyi
olduğumuzu da
iddia etmiyoruz
Ancak yaptığımız
iş biliyoruz**

**POLYESTER
TEKSTÜRE İPLİK BİZİM
İŞİMİZDİR**

**Daha iyi kalite ve daha iyi
hizmet için bizi arayınız**

POLYLEN SENTETİK İPLİK SANAYİİ A.Ş.
organize Sanayi Bölgesi BURSA

Telefon 31110/114 31347
Teleks: 32134 Poly.Tr.

19 Nisan 1986 (Öğleden Sonra)

Ekonomi ve Demokrasi

Oturum Başkanı — **Şeref ÖZGENCİL**
İFMC eski başkanı

Panelistler — **Bedrettin Doğancan AKYÜREK**
Millet Vekili

Mehmet BARLAS
Gazeteci - Yazar

Mehmet DÜLGER
Plânlamacı

Oktay EKŞİ
Gazeteci - Yazar

Dr. Seyfettin GÜRSEL
Ekonomist

ŞEREF ÖZGENCİL: Toplantının sonuna gelmiş oluyoruz. Bu sebeple toplantıyı düzenleyen İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'ne, İktisat Fakültesinin kuruluşunun 50. yıldönümünde tebriklerimi sunuyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

Sayın misafirler, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyetinin 11 yıldır sürdürmekte olduğu İktisatçıları Haftasının 11.'sinde genel konu olarak ekonomi ve demokrasi seçilmiştir. Bu son oturumumuzun konusu da ekonomi ve demokrasidir. Tabii demokrasi derken

cemiyetimiz tüm kesimlerin ve insanların demokrasi konusundaki diyalog ihtiyaçlarını gördüğü için bu sene bu konuyu seçtiler. Sayın hocam daha çok ekonomi ve demokrasi üzerinde duracaklar. Diğer konuşmacılar demokrasi konusunu daha çok tartışacaklardır. İlk sözü Sayın Oktay Ekşi'ye veriyorum.

OKTAY EKŞİ: Teşekkür ederim sayın başkan. Ben demokratik sistemle ilgili gözlemlerimi, düşüncelerimi ve olabildiği kadar da demokratik sistemle refah ilişkisini, tabii do-

laylı olarak da bir anlamda ekonomiyle ilişkisini huzurunuzda getirmeye çalışacağım. Demokratik sistem bilindiği gibi, özellikle bugün yaşadığımız merhalede tabii bir oluşumun ürünü olarak vardır. Şunu demek istiyorum: Biraz tarihine inecek olursak hepimizin hatırlayacağı 1215 gibi, Magna Carta gibi, **Habeas Corpus** gibi 1600 sonları, 1789 gibi bizim dışımızda demokratik sistemi oluşturan, geliştiren kilometre taşları var. Onların dünyasında demokratik sistem kendiliğinden gelişirken sonunda kaçınılmaz bir tablo olarak hepimizin bildiği gibi 1805, 1839 gibi Türkiye’de, Türk toplumunda demokratik sistemin öncüsü sayılabilecek önemli tarihler var. Demokratik sistem bu kilometre taşlarından geçe geçe anlayış, muhteva ve anlam değiştirmiştir. Hemen bu arada bir noktayı işaret etmek isterim: Demokratik sistem bu tabii yapısıyla aslında bir anlamda gelişmeye ve topluma daha önce düşünülmemiş boyutlarda hizmet götürmeye en müsait sistemdir. Yani önceden plânlanmış, kalıbı çıkarılmış, bir anlamda Marxizmin ürünü olan rejim gibi şekli ve amacı ve muhtevası önceden belirlenmiş bir sistem olarak görmemek gerekir. Demokratik sistem bu nedenle mana, muhteva değiştirirken tabii demokrasi ile birlikte ekonominin de oyun içindeki etkisi artmıştır. Bizi 1215’den bu yana yaşanmış olayların götürdüğü sanıyorum bir ortak nokta var. Demokratik sistem ekonomik olaylarla ve gerçeklerle o kadar iç içedir ki yoksulluğun arttığı dönemlerde demokratik sistemde ciddi krizler olmaktadır. Refahın arttığı ve özellikle refahın paylaşıldığı ortamlarda ve toplumlarda demokratik sistem sağlıklı bir şekilde işleyebilme ve gelişebilme şansına kavuşmaktadır. Kendi deneyimlerimizden örnek vermek gerekirse sanırım 1960 ve 1980 müdahaleleri, demokratik sisteme yapılan müdahaleler bizde ekonomik krizlerle demokratik sistemin yaşama şansı arasında veya gücü arasında çok yakın bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. 1960 öncesi hatırlanacağı gibi Türkiye’de yaşanmış ciddi döviz darboğazı, ekonomik kriz dönemidir. 1980 öncesi de hepimizin hafızai-

rında pek taze anılar olarak bulunmakta ve demokratik sistemle ekonominin arasında ne kadar ciddi bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmekte olan bizim gibi ülkelerde demokratik sistemin böyle ikide bir müdahaleye uğraması, öyle sanıyorum ki, bizde toplumun henüz demokrasinin vazgeçilmezliği noktasına ulaşamadığının ayrı bir kanıtı olmaktadır. Gerçi bizim anayasamızda siyasi partilerin demokratik sistemin vazgeçilmez unsuru olduğuna dair kesin, açık hüküm vardır; ama demokratik sistemin vazgeçilmezliğini müeyyideye bağlayacak olan toplum bilinçlenmesi, kamuoyu gücü ve ekonomik altyapı olmadıkça maalesef demokratik sistemi ikide bir elden çıkarmak, tatile göndermek zorunluluğu doğmaktadır. Demokratik sistemle ekonomi ve refah arasında bağdan söz edince, öyle sanıyorum ki bu bağın, toplumun hangi kesimlerinde daha fazla olduğu, toplandığı üzerinde durmak lazım. Yaşanmış olayların gösterdiği açık bir gerçek refahın belirli ellerde toplandığı toplumlarda demokratik sistemi yaşatmaktan çok elden çıkarma ihtimalinin güçlendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim demokratik sistemin elden çıktığı ortamlarda ve dönemlerde asıl müreffeh kesim, yani refahı elinde toplayan üst kesim çoğu kez demokratik sisteme arkasını dönebilmekte, mevcut yönetimle, o yönetimin şekli, amacı ne olursa olsun, demokratik sistemle ilişkisi ne kadar uzak bulunursa bulunsun derhal ilişki kurabilmekte ve bütünleşebilmektedir. Bütün bu gözlemlerden benim huzurunuzda getirmek istediğim bir husus var. Türkiye gibi henüz ekonomik açıdan güçlenebilmiş olmayan ya da yeterince güçlenebilmiş olmayan, kamuoyu baskısı henüz yeterince güçlü olmayan ülkelerde demokratik sistemi yaşatmak için sanıyorum ki toplumun bazı kesimlerine ekstra sorumluluklar düşmektedir. Bunu elbette bir mensubu olduğum basın müessesesini sayarak belirtmek isterim önce. Ama ardından aydınları ve refahın en üst kesimini bölüşen kadroları ilave etmek lazımdır. Öyle sanıyorum ki Türkiye gibi ülkelerde ve özellikle bizde aydınlara ve demokratik sistemi ko-

ruma konusunda ekstra sorumluluk taşıması gereken öteki müesseselerin yeterince konuya sahip çıkmamış olmaları, bu arada siyasi parti liderlerinin ve üst kadrolarının demokratik sistemi elden çıkaran olaylar karşısında zamanında tepki göstermemiş bulunmaları bizim sistemimizin ikide bir tökezlemesinin başlıca nedenlerindendir. Demokratik sistemden bu kadar söz edince öyle sanıyorum ki demokratik sistemin geçirdiği anlam değişiklikleri üzerinde bir nebze durmakta yarar var. Geriye doğru gittiğimiz zaman Türkiye’de demokrasinin bugünkünden hayli değişik bir şekilde anlaşıldığını görmekteyiz. 1930’larda, yani Serbest Fırka’nın kurulduğu tarihlerde demokratik sistem o tarihin başbakanı olan İsmet İnönü ile Ali Fethi Bey mecliste birbirlerine karşı eleştiride bulundukları takdirde dahi meclis salonundan kol kola çıkmalarını özleyen bir anlayışın ürünü olarak karşımızdadır. O tarihte görülen demokratik sistem zamanla biraz muhteva değiştirse de aslında uzunca bir süre çok fazla ana çizgisinden sapmamaktadır. Şunu demek istiyorum: O tarihte muhalefetten beklenen şey aslında iktidara yardımcı olmak, ona olumlu eleştiriler getirmek, ona yanlışlarını söyleyip o noktada durmaktır. Eğer muhalefet iktidara geçmek gibi kendi haddini aşan bir talep ortaya koyarsa o maazallah vatan hainliğine kadar uzanabilecek tehlikeli bir tavidir. Bunun ilginç bir örneği, sanıyorum 1911-12’lerde olacak; İttihat Terakki iktidardadır, Talat Paşa, tarihte hata edebilirim tabii, Talat Paşa sadrazamdır, Meclis-i Mebusan’da İttihat Terakki ağır eleştiriyeye uğrar. Sadrazam Paşa kürsüye çıkar ve muhalefetin asıl maksadını ben biliyorum, der. Bunların asıl maksadı, tüm bu eleştirilerden asıl maksadı iktidara gelmektir, der. Onun üzerine Hürriyet İtilâfçılardan, adını hatırlamam mümkün değil şimdi, biri ayağa kalkar, Paşam, der, eğer iktidarda bulunmak suç ise zatı âliniz cürmümeşhut halinde değil misiniz? Gerçekten iktidara gelmenin suç olduğu bir demokratik düzen anlayışı uzunca bir süre devam ettikten sonra 1946, 1950 ve 1960’lara kadar Türkiye’yi getirmektedir.

ŞEREF ÖZGENCİL : Teşekkür ederiz Sayın Ekşi. Efendim, şimdi sözü Sayın Mehmet Barlas’a veriyorum. Buyurun Sayın Barlas.

MEHMET BARLAS : Ben daima son sözü basın söyler, diyordum. Meğer burada önsözü biz söylüyormuşuz. Hepinize saygılar sunarak söze başlamak istiyorum.

Ben konuşmamda basın, demokrasi ve ekonomi adı verilen o birbirine geçmiş karmaşık dünyanın kendi yaşadığım deneylerini anlatmaya çalışacağım. Birtakım pratik sonuçlar vermeye çalışacağım. Bizim basın mensupları olarak demokrasinin yaşamasında payımız büyük. Basın, daha doğrusu elektronik ve yazılı basın geliştikçe bilgi düzeyi, kültür düzeyi ileri oldukça okuyucularına, dinleyicilerine daha ileri, daha çağdaş, daha gerçekçi bir dünya görüşü verdiği sürece demokrasi de sağlıklı olur. Demokrasinin diktatörlükten farkı: Diktatörlükte tek kişinin bilgi ve erdemli ve aydın olması istenir. Demokraside ise bütün nüfusun o diktatör kadar aydın, erdemli ve sorumlu olması gerekir. Eğer demokrasiyi yaşatacağsak, bu kitleyi mutlaka bilinçli, aydın ve ileri kılmamız gerekiyor. Burada da basına mutlaka büyük görevler düşmektedir. Biz basın olarak Türkiye’nin demokratik tarihinde bu görevleri yaptık mı, onu düşünmemiz lazım.

Biraz önce meslektaşım Oktay Ekşi’yi dinlerken bazı şeyleri düşündüm. Biz bir kere önyargılıyız. Önümüze birtakım klişeler koymuşuz. Diyoruz ki, demokrasi ancak sosyal adaletin gerçekleştiği ülkelerde mümkündür. Bu da bence bir klişe. Eğer sosyal adalet, yani gelirin belli ellerde toplanmaması demokrasinin teminatı ise, şu anda mesela Libya demokratik bir ülkedir. Çünkü zengin de yoktur, fakir de yoktur, herkes eşittir. Aynı şekilde Bulgaristan’da da bir sosyalist rejim vardır. Zengini yoktur, birtakım bürokratların ya da teknokratların dışında ama, Bulgaristan da demokratik bir ülke değildir. Yani demokrasinin ön şartı kesinlikle sosyal adalet falan değil. Başka bir şey bu. Demokrasinin şartı acaba 1215’

ten itibaren başladığı gibi İngiltere'de Magna Carta'yı, **Habeas Corpus**, **Bill of Rights** ya da Westminster'ı akla getirmek midir? Bence o da değil. Bu başka bir şeyle de beraber gidiyor. Ben İngiltere'de çalıştım. Hem de işçi olarak. Burada fabrika müdürünün evine birkaç kere gitmiştim. Ufak tefek, taştan bir evdi. Ufak, mazgal gibi pencereleri vardı. Sorudum ben de dayanamadan, neden böyle kalın duvarlı ve küçük pencereli bir evde oturuyorsunuz? diye. Şöyle cevap verdi: «Bu ev 450 yıllık bir evdir. Burada en aşağı 5 ya da 6 kuşak yaşamıştır. İngiltere'de Güller Savaşı yapılırken, iç savaş yapılırken, I. James'in boynu kesildikten sonra çıkan kavgada bu evde bu mazgallar sayesinde korunulmuş.» Demek ki demokrasinin gelişimi birtakım milliyetçi kuşakların yaşadığı evlerin bulunmasına da, bir mülkiyet kavramının da bulunmasına bağlı. Bakıyorsunuz, batı edebiyatıyla bizim edebiyatımızı bir karşılaştırmaya tabi tuttuğumuzda, bir **Boddenbrock Ailesi**'ni okuyun, o evde 4 kuşak yaşamıştır. Bir de **Kıralık Konak**'ı okuyun, Karaköy'deki ahşap konaktan, Şişli'deki apartmana geçişin kavgası vardır. Bir kuşak değil, üç kuşak aynı süreç içinde durmadan ev değiştirir. Daha ötesi acaba devlet gereksinmesi mi, yani bugün istimlak diye sözünü ettiğimiz, kamu menfaati midir? Yine Osmanlı tarihine bakın, bu kamu menfaatinin geçirdiği aşamaları görmek için. İşte 17. yüzyılda o zamanki padişah, bizim Deli İbrahim olarak bildiğimiz padişah, şişman kadından hoşlanırmış. O sırada Anadolu'daki en güzel toplu hanım İpşir Paşa'nın hanımıymış. Padişah haber göndermiş, bana İpşir Paşa'nın hanımını alın diye. Bu bir istimlak, kamu ihtiyacını padişahın bu şekilde bildirmesi. Bu işle görevlendirdiği Var Var Ali Paşa buna çok sinirlenmiş. Bu namusla ilgili bir şeydir, padişah da olsa ben bunu kabul edemem. Daha sonra da padişaha baş kaldırmış. Padişah da bu kez İpşir Ali Paşa'ya: «Seni serdar yapayım, gidip bu Var Var Ali Paşa'yı yen» demiş. Ancak sebebini de söylememiş. İpşir Paşa Var Var Ali Paşa'yı yenmiş ve esir etmiş. «Yahu» demiş Var Var Ali Paşa İpşir Paşa'ya, «Benimle niye kavgaya ettin, niye esir ettin?

Padişah senin karını istemişti. Ben de onun için savaşıyordum.» İpşir Paşa ise şöyle cevap vermiş: «Olsun, bu bir devlet emridir. Karımı vermeyeceğim ama, seni de idam edeceğim.» Daha sonra da Var Var Ali Paşa'yı öldürmüş.

Var Var Ali Paşa olayını ben bir gazeteci olarak izlemedim. Ama bütün bunları hepimiz sonuçta okuyarak, yazarak, konuşarak kafamızda bir şekle sokmaya çalışıyoruz. Bütün bu deneyimler bizi bir noktaya getiriyor, fakat yine benim Türkiye'de gazeteci olarak dikkat ettiğim, genel olarak aydınlardaki hastalığımız biz gazetecilerde fazlasıyla var. Bizim hafızamız zayıftır. Fazla tarihe meraklı değilizdir. Deneylerden ders almıyoruz. Unuturuz, birtakım klişelere saplanırız. Sizlere başımdan geçen bir olayı anlatmak istiyorum. Aslında bu galiba yalnız Türk gazetecilerinin başından geçen bir olay değil, dünya basını da öyle. Bu meşhur Davos toplantılarının ilk senelerinden birisiydi. Dört gazeteci oturuyoruz. Biri **Le Monde**'dan, diğeri **Guardian**'dan ve **Daily Telegraph**'tan bir kişi daha. Bir de ben. Yakamızda da hepimizin gazeteci olduğu yazıyor. Akşam yemeğini yerken zayıf bir adam yanımıza geldi. Baktık UBS'in genel müdürü, «Müsaade ederseniz oturabilir miyim? Gazetecilerle arkadaş olmak istiyorum» dedi ve oturdu. Daha sonra konuşma sırasında «Sizler şimdi bana hırsız olarak bakıyorsunuz» dedi. Bizler isyan ettik. «Niye?» dedik, «siz dünyanın en önemli bankalarından birisinin genel müdürsünüz.» O ise konuşmasını şöyle sürdürdü: «Şimdi siz gazeteci olduğunuza göre beni alıcı satıcı olarak görüyorsunuzdur. Hırsız gibi görüyorsunuzdur» dedi. Yani bunu **Le Monde**'a da söylüyor, **Guardian**'a da. «Ne yaptığımı sizlere anlatayım» diye konuşmasını sürdürdü. «Ben iki adamı buluştururum. Bu iki adam nedir mesela? İsterseniz size örnek vereyim. Arjantin'de bir adam vardır. Elinde toprağı vardır. Ne yapacağını bilememektedir. Bilgisi, parası yoktur. Endonezya'da bir adam vardır. Yine toprağı vardır, parası yoktur. Ben Arjantin'deki adama senin ülkende çok ucuz emek var, senin Kuzey Amerika'daki

bağlantıların birtakım bilgi akımını sana kolayca sağlar, sana kredi açayım, uzman getireyim, burada bir tekstil fabrikası yap, derim. Adam o fabrikayı yaptırır. Arkasında Endonezya'ya gideriz. O hiç kullanmadığı arsası olan adama da şunları söylerim: «İklimin müsait. Ucuz emek var. Eksik bilgi. Biz bunu telafi edeceğiz. Gel şurada pamuk yetiştir» derim. Onu pamukçu, ötekini tekstilci yaparız. Onun pamuğunu götürür, tekstil fabrikatörüne satarız. İklimleri, meridyenleri, rejim farkları, para farklarını aşarız. Bu iki adamı buluştururuz. Biz de bu arada yüzde 50 kâr alırız» dedi. Şimdi bunlar bizim hayatımızda yaşamadan bilmediğimiz deneyler. Ondan ön yargılıyız. Ben de açıkçası **Cumhuriyet**'le gazetecilik yapmaya başladım. 1976 yılında **Günaydın**'dan ayrılmak zorunda kaldım. Siyasi anlaşmazlıktı aramızdaki. Çaresizdim. Bir iş kurmak zorunda kaldım. Ve kendime en yakın bir meslek olduğu için matbaacılık yapmaya başladım. Fakat işte yaşadığım deneyleri Haldun Simavi, Nadir Nadi, Erol Simavi, o zamanki Ercüment Karacan gözümde çok büyüttü. Adamın elinde makinesi var, gazetesi var. Ya ben onun gibi nasıl olurum? Derken matbaayı açtık. Yavaş yavaş anladım ki, hiç biri ilah değil. Bir gazetecinin bu deneyi yaşamadan bilmesine imkân yok. Makine filan önemli değil, onu anladım. Birincisi, her sene o makinenin kullandığı kâğıt, hammadde üç tane makineden daha fazla para ediyor. İkincisi, pazarlama sorunu vardı. Üçüncüsü, finansman sorunu var. Dördüncüsü işçi sorunu var. Beşincisi, verimlilik sorunu var. 88 tahe bu tür sorunlarla karşılaştıktan sonra anladım ki, ben bu ticari hayatı pratikle yaşamadan gazeteci olarak ticari hayattan hiç bir şey anlamıyorum. Ben hukuk fakültesi mezunuyum. Avukatlık stajımı yaptım. Okurum, yazarım. Fakat kendi matbaamı açtığım döneme kadar virman kelimesini ilk kez orada duydum. Yani bankaya senedi verip, onu da kırdırıp, bunun da virman olduğunu orda öğrendim. Bankanın ne olduğunu öğrendim. Banka nedir, bilmiyormuşum meğer. Ben bankayı sanıyordum ki, işte Erol Sabancı Akbank'ın ba-

şındadır. Bilmem kim de Ziraat Bankası'nın başındadır. Bunlar birbirleriyle konuşur. Anladım ki, banka denen kurumların bir alt yapısı var. Eğer bankaların şube yapıları, şubede çalışan personel iyi olmazsa o bankanın ekonomide entegrasyona giremeyeceğini, dış ticarete hiç bir şey yapamayacağını orada öğrendim. Ancak bütün bunları insan pratik yaşama girince öğrenebiliyor.

Şimdi bizim bazı önyargılarımız var. Şimdi aynı önyargıların kendi hayatımda, kendi yaşadığım dönemde basına yansımaları görüyorum. Ekonomik demokrasi nasıl işleyecek konusunda. Geçenlerde genç bir arkadaşım geldi. Kendi yaptığını gidip görmemi istedi. Bu genç bir **trading house** kurmuş. Karşısında da bir **computer** var. Reuter'in bülteni geçiyor. Dünyada çeşitli malların fiyatları sürekli geçiyor. Yanında da bir telefon, mesela Philips Brothers diye dünyanın en büyük **trading house**'u ile bağlantısı var bu telefonun. Telefonu açıyor, şu anda Türkiye'de mercimek ucuz, onu maalesef o listede göremiyor, ama işte Seylan'da çay ucuz ya da Londra borsasında buğdayın fiyatı düşmüş. Bütün bunları anında izleyebiliyor. Bu genç Philips Brothers firmasıyla telefon bağlantısı yaptı benim yanımda, 15 milyon dolarlık. Ben bunun kâğıdının nerde olduğunu, hiç bir kâğıt yazıp yazmayacağını sorduğumda «Dünyada ticaret söz üzerindedir» dedi. «Türkiye şimdi bu devrelere girdi.» «Sen bu şirketin sahibi değilsin, müdürü değilsin, bu 15 milyon dolarlık malı ya patronun kabul etmezse.» O bunu şöyle açıkladı. Bir daha bu telefon açılmaz, Philips Brothers bir daha benim şirketimle bağlantı yapmaz. İşte Türkiye şimdi böyle uygulamalar içine girdi. Biz basın olarak bütün bunların daha pek farkında değiliz. Basın olarak Türkiye'de demokrasiyi düzeltmeye kalkarız, tıbbi, mimariyi, şehirciliği, hükümeti, demokrasiyi düzeltmeye kalkarız. Ama biz basın olarak nedense kendi kurumumuz, yani basını düzeltmeyi hiç denemeyiz. Zaten bunu da pek fazla önemli olarak görmeyiz. Ama bir bakarsınız herkesin önünde en yüksekte konuşan yine bizleriz. Zamanında Demirel'i beğenmeyiz. Zamanın-

da Ecevit'i, Özal'ı beğenmeyiz. Ama hiçbirimiz kendi basınımıza yön veren patronlarımızın yanlış uygulamaları karşısında ağızımızı açmayız. Böyle bir özelliğimiz var. Şu anda Türk basınının yapısına bakın. Diyoruz ki, işte KİT'ler niye kâr etmiyor? KİT'ler niye zararda? Türk gazetelerine bakın. Prototip bir Türk gazetesine 100 lira ya da 80 lira ya da 120 lira —şimdi **Cumhuriyet** 120 lira oldu, 20 lira devrim farkı alıyor— verip alanlar «bir gazete okuyorum» diye düşünmüyor. Gazeteyle beraber ya bir kamyon almak istiyor, bir eş almak istiyor. Bir yaz tatili geçirmek istiyor, bir kütüphane yapmak istiyor. Yani kendi basınımız, kitleleri eleştiren biz Türk basını kendi ekonomik yapımızı öylesine çarpıtmış ki sonuçta Türk basınında genel giderlerin içinde emeğin payı ortalama yüzde 9. Bakın, düşünün, bilgi, enformasyon, kültür, çağdaşlık satmakla görevli olan Türk basını şu anda Türk ekonomisi içinde emeğe en düşük ücreti veren kurumlardan biri. Bu konuda nedense gazetelerin hiç birinde bir yazı görmüyoruz. Sosyal Sigorta emeklilere neden az para verir deriz, niye devlet memurlarına zam yapmıyor? deriz. Sabancı bankasında neden ucuz maaşla insanları çalıştırıyor? deriz de, hiç bir gazeteci kalkıp da, kendi sütununda «Yahu neden biz bu kadar ucuza çalışıyoruz?» diye sormaz. Bizim aldığımız aylıkla, ortalama bir Türk muhabiri aldığı maaşla eğer her gün bir **Le Monde**, bir **Guardian** alsa, o maaşının iki misli para vermesi lazım. Bugün düşünün ki, yabancı bir derginin fiyatı 1500-2500 lira. Dört tane alsa ayda 28 tane, işte 40 bin lirası gitti. Bugün Türk basınının, toplumun daha ilerisinde bilgi vermesi gereken Türk gazetecilerinin bu işi yapmalarına imkân yoktur. Bu konuda hiç birimiz ağızımızı açmayız.

Bunun son dönemdeki pratiğini size anlatabayım. 1980 yılında 24 Ocak kararları başladı. Hepimiz ortaya çeşitli teoriler attık. «Türkiye'de içindeki mallar ihraç edilecek, zaten halk fakir, demek ki Türkiye'de yiyecek hiç bir şey kalmayacak. Bütün mallarımızı yabancılar yiyecek» gibi yorumlarda bulunduk. Sonuç: Bu tür şeylere geldik. İhraca-

tın da artmayacağını, zaten Türkiye'nin satılacak malı olmadığını söyledik. Daha sonra dediler ki: «Biz serbest piyasa ekonomisine geçiyoruz». Yani nedir bu? Kambiyo rejiminde, bankalarda gittiğiniz zaman parayı verince istediğiniz miktar döviz alabileceksiniz. Biz buna da inanmadık. Hatırlarsanız o dönemlerde gazeteler bir-bir buçuk ay bankalara muhabir gönderdi. Acaba sizde döviz var mı? Ertesi gün manşetlerde hükümet ilan etti. Ama şu anda bankalarda döviz yok. Ertesi gün başka bir bankanın şubesinde yine dövizin olmadığına dair haberler. Şu anda böyle bir sorun var mı? Yani Türkiye'de kendine güvenen, Türkiye'nin potansiyeline güvenen bir basının en azından bu gerçeği bilmesi lazımdı. Gidip Tahtakale'de iki paralık bir ahşap dükkânın içindeki adama güveniyorsunuz, veriyorsunuz 15 milyonu, adam hiç sözsüz senetsiz o 15 milyon lirayı dolar ya da mark olarak dışarıya transfer ederken, Türk devletinin bankasında döviz satamayacağına inanmışız. Aynı şey altında da oldu. Denildi ki, hükümet, Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası bankalara altın verecek. Yine bir ay süresince manşetleri hatırlayın. Gittik, altın yoktu, altın sıkıntısı. Sanki Türkiye'de böyle bir sorun var. Oysa şimdi istemediğiniz kadar. Parası olan gitsin alsın.

Biz Türkiye'ye demokrasiyi de, ekonomiyi de, siyaseti de önyargılarımız ve eksik bilgimiz yüzünden son bu örneklerde olduğu gibi yıllardır çeşitli konularda uğraştırdık durduk. Aslında hepsi çıkmaz sokaklardı. Türkiye'nin dinamiği kendini aşmış. Türkiye belli bir yöne doğru gidiyor. Biz ise ona sonradan uymaya çalışıyoruz, hep gerisinde kalıyoruz. Yine **Cumhuriyet**'te çalıştığım dönemleri hatırlıyorum. Otururuz, yazı işlerinde ne konuşurduk, biliyor musunuz? Bu yaz ne yapacaksın, acaba para bulup araba alabilecek misin, acaba çocuğunu yabancı okula sokabilecek misin? Zordur çünkü bu iş, 70 bin kişi katılıyor bu sınavlara. İşte bütün bunları konuşurduk. Ertesi sabah gazeteyi açardım. Anayasa, babayasa, Danıştay, tamamen siyaset. Yani okurlarımıza kendi konuştuğumuz dünyanın içyüzünü sunmak zahmetini

bile göstermezdik. Bu gün de bakın durmadan siyasi problem icat etmekten, başka bir görevimiz yok. Ama basınsız olmaz. Yani benim söylemek istediğim, demokrasinin yaşamı basının da kendi düzeyini yükseltmesini gerektiriyor. Durmadan Türkiye'de toprak reformu, Türkiye'de para reformu, vergi reformu isteyenler mutlaka kendi içlerinde de basın reformu yapılması gerekliliğini kabul etmek zorundalar. Türkiye'nin şu anda çarpık bir aydınlatma mekanizmasına sahip olduğu konusunda sanırım büyük ölçüde ittifak vardır. Ekonomi siyaseti, siyaset ekonomiyi etkiler. Demokratik ekonomi özellikle bilginin fazla yaygın olmadığı toplumlarda pahalı bir yöntemdir. Aslında da en pahalı bir yöntemdir. Çünkü demokratik ekonomide kuşak sıkırmak zordur. Topluma kuşak sıktırmazsınız. İşte örneği, 1980 başında askeri rejim geldi. 24 Ocak tam anlamıyla uygulandı. Ücretler donduruldu, fiyatlar neticede talep düşürerek gayri cazip hale geldi. Birinci senenin sonunda enflasyon yüzde 25'e düşmüştü. Arkasından hafif demokratik, yani Anayasa referandumu sırasında Kafaoglu Maliye Bakanı idi. Mecburdu, Cumhurbaşkanı'nın konuşma yapacağı yere Ziraat Bankası'ndan haber giderdi. Mutlaka orada ödeme yapılırdı. Neticede işte bankerler olayını izleyen bir takım sıkıntılar vardı. Orada da para basılırdı. Birtakım manipülasyonlar, ekstra emisyon genişlemeleri. Sonuç: 1983 yılını yüzde 60, 1984'ü yüzde 55 dolayında enflasyonla karşıladık. Yani yüzde 25'e düşürdüğümüz enflasyonu demokrasinin hafif canlanmaya başladığı dönemde tekrar canlandırdık. Yani demokrasi çok pahalı bir rejimdir. Bunu bilmek lazım. İkincisi, demokraside kuşak sıkırmak gerçekten zordur. İşte Sovyet rejimi, istediğiniz kuşağı sıkın, yani deyin ki, önümüzdeki 10 sene içinde Sovyetler Birliği'nde kimse naylon çorap giymeyecek, kimse giymez. Yani bunun tartışması yoktur. Neticede Sibirya'nın uzak bir köyündeki parti fonksiyonerinden Moskova'daki Gorbaçev'e uzanan o mekanizma, bu sorumlulukları paylaşmıştır. Giymeyin deyince giyilmez. Gelin bakalım bu işi burada yapın. Şimdi diyorum ki,

Türkiye'de eleştiriliyor. İşte **Çikita** muz getiriliyor. Canı istediği zaman herkes yurt dışına çıkabiliyor. Bu lüks ithalat nedir? Merak ediyorum. Türkiye'de herhangi bir siyasi parti kalkıp ben iktidar olursam bu ithalatı yasaklıyorum, yurt dışına zırt pırt çıkmayı kaldırıyorum, bunun yanında hacca gitmek de fazla bir şeydir, bunu da yasaklıyorum. Bütün bunları söyleyecek bir parti seçimlerde oy alabilir mi? Yani demokrasi zor, pahalı ve kuşak sıkması çok zor olan bir rejimdir. Mutlaka aydınlatma mekanizmalarının, yani bizim basının, üniversitelerin ve aydınların burada yardımcı olmaları gerekir.

Demokrasi başında da söylediğim gibi bilgili kadrolara, bilgili topluma ihtiyaç gösteren bir rejimdir. Olayları çarpıtmadan vermek gerekir. Örneğin kapitalizmle demokrasi bir arada bulunabilir. İlle de demokratik eğilimlerin sosyalist olması gerkemez. Sosyal adalet demokrasinin şartı değildir. Ekonominin ön şartı da kârdır. Oysa Türk toplumunda ta Tanzimattan bu yana baktığımız zaman zaten kâr başından ayıp olarak kabul edilmiştir. Kâr ancak azınlıklar yapabilir. Hele hele bir Türkün kâr etmesi ihtikârdır, vergi kaçakçılığıdır. Oysa Türk toplumuna şunu anlatmamız gerekiyor. Kâr neticede müstakbel zararın sigortasıdır. Kâr gelecekteki yatırımın teminatıdır. Kâr daha fazla istihdamın teminatıdır. Bunları bilerek Türk toplumuna anlattığımız takdirde sanıyorum demokrasiye de katkımız fazlalaşır. Biz, Türkiye'de basın ve genel olarak aydınlar, iktisadî, ekonomiyi kitaplarda gördüğümüz zaman çok kutsal sanırız. İktisat teorileri büyük insanlardan söz eder. Keynes'lerden, Friedman'lardan, Karl Marx'lardan... Fakat iktisat pratiğine girdiğimiz zaman, yani o kitaplardaki teoriler pratiğe uygulandığı zaman çok ayıp şeyler olur. İşte holdingler doğar, insanlar ucuza alıp, pahalıya satar. İşçileri sömürür. Aslında böyle bir şeyin olmaması lazımdır. Bakarsınız İktisat Fakültesinde öğrencilerine ders veren hocalar o verdikleri dersi Türkiye'nin büyük kapitalistlerine verip «Yahu kardeşim, akılcı ol, bak, mülkiyetin yapısı değişti. Artık Sakıp ağanın malı yok. Batıda

baktığımız zaman Rockefeller'ın kendi grubu üzerindeki mülkiyet payı yüzde 5'i geçmez» derlerse, şirketin yapısını, vergi yapısını değiştirmeye kalkarlarsa, ne ayıp, iktisat profesörü iktisatla uğraşmaya başladı diye onları damgalamaya kalkarsınız. İşte böyle bir demokrasi biraz zor yürür benim gördüğüm kadarıyla. Demokrasi sorumluluk, namusluluk, ön yargısızlık, çifte standartsızlık ister. Dünya olaylarına da böyle bakmak ister. Bakarsınız şu anda hepimizin boy hedefi, bütün dünyadaki aydınların, ilericilerin boy hedefi Marcos diktatördür. Üstelik çalan bir diktatördür. Buna karşı iki tepki gösteririz. Birincisi, Türkiye'yi Filipinlere benzetmeye çalışırız, Marcos'u aramaya başlarız. Aramızdaki farkı unutturuz. İkincisi, Marcos'a kızdığımız özelliklerin var olduğu diğer dünya ülkelerinden bazılarını görmezden geliriz. Şu anda güneyimizde bazı ülkeler var. Suriye'nin rejimi acaba Marcos'unkinden farklı mı? Acaba bize şu anda ilerici gibi görünen birçok ülkenin rejimi gerçekten demokratik midir? Bu ülkelerin başındaki diktatörler bu halkın refahına, toplumun kalkınmasına mı, yoksa silaha ve İsviçre bankalarına mı gitmektedir? Bunları hiç araştırmayız. Kafalarımızda şemalar vardır. Bu Türkiye'ye dönüktür. Dünyaya dönüktür. 1930'da ne söylüyorsak, 1940'da ne söylüyorsak, dünyanın şartlarını gelişen şartlarını hiç dikkate almadan birtakım şemaları uygulamaya çalışırız. Okuyucumuzu da yanıltırız. Sonra biz sanırız ki, gazetelerin bordrosunda olmakla, siyasi partilerin üye listelerinde olmak aynı şeydir. Bazıları sanır ki, kendi patronları sosyalisttir, bazıları kapitalisttir. Oysa sonuçta ucuza çalıştırılıp, neticede kârını artıran kapitalist müesseselerin istihdam ettiği elemanlar olduğumuzu unutturuz. Hiç bir rejimi beğenmeyiz. Bu tür pek çok çarpıklıklar oluyor. Sanıyorum sürem oldu. Saygılar sunarım.

ŞEREF ÖZENGİL : Teşekkür ederiz Sayın Barlas. Efendim üçüncü konuşmacımız Sayın Mehmet Dülger. Sayın Dülger eski bir planlamacı olduğu gibi halen DYP Genel Başkan yardımcısıdır. Buyurun efendim.

MEHMET DÜLGER : Teşekkür ederim Sayın Başkan. Ben ilk başka İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin düzenlemiş olduğu bu güzel toplantıya beni de çağırmış olduğunuz için teşekkürlerimi sunarak konuşmama başlamak istiyorum.

Efendim, ben konuşmamda demokrasi ve kriz idaresi, buhran, çalkantı, kargaşa idaresi nedir, bunları birkaç nokta halinde sizlere arz etmek istiyorum. Konuşmamın bir bölümünde istikrar, kriz münasebetinin tarihleri, bunları nasıl sevk ve idare etmek lazım geldiği, sevk ve idarenin metotları ve esaslarının neler olduğu konusunda bazı izahlar yapmak istiyorum. İkinci olarak siyaset ve ekonomide istikrar ve kriz nosyonlarının birbirleriyle münasebetlerini ele alacağım. Üçüncü, küçük bölümde ise Türkiye'deki siyasi istikrara çok ana hatlarıyla bir bakış ve birkaç mülâhazayı huzurunuzda arz etmek istiyorum. Dördüncü bölümde de sığdırabildiğim ölçüde ulaşacağım birkaç sonucu küçük bir forum halinde sunacağım.

Meseleleri sükûnet içerisinde düşünebilme, makul öncelikler sırasına sokabilme ve bünyenin kabul edeceği çözümlere kavuşturma hadisesini rahatça yaptığımız zaman istikrar söz konusudur. Tarifi itibarıyla istikrarın içerisinde devamlılık, düzen, kararlılık, istikamet ve öngörebilme hasletleri vardır. Kriz, bunalım, buhran, çalkantı veya kargaşa olarak sayabileceğimiz, orda dahi tek kelimeyle ifade edemediğimize göre mesele hâlâ bir açıklığa kavuşmuş gibi gözüküyor. Bugünden yarına ne olacağının bilinmemesi, öngörülebilmesi, olayların değerlendirilip yönlendirilmesinde hangi kıstas ve kuralların hâkim olacağının bilinmemesi, bir de çözümsüzlük halinden doğan bir durumdur. Tarifi itibarıyla düzensizlik, kuralsızlık, çarpıklık, sebatsızlık, başbozukluk ve istikametsizlik söz konusudur. Kriz dönemi aslında bir yönüyle süratli bir yenileşmenin, süratli ve bün-yevi değişikliklerin bahi skonusu olduğu bir dönemdir. Krizin altında yatan sebepleri tahlil etmek mümkündür. Onları öngörmek mümkündür. Krizi sevk ve idare etmek mümkün-

dür. Ben burada krizin sevk ve idare edilmesi konusunu ele almak istiyorum.

Kriz, buhran zamanı, çalkantı zamanı aslında tehlikeli bir zamandır. En büyük tehlike de gerçeklerin inkârından veya onların görülmesini reddetme temayülünden doğar. Kriz aynı zamanda liderlik fırsatının ortaya çıktığı bir zamandır. Liderlik imkânı bu devre içinde bulunabilir. Kriz dönemi idarecisi kriz döneminde karar alma mevkiinde bulunanlar bazı tutumları benimsemek zorundadır. Gerçekleri olduğu gibi görmeye çalışmak birinci özelliktir. Hızlı değişimleri faydalı eylemlere girişme imkânı veren fırsatlara dönüşürecek stratejiler nelerse onları tespit etmek gerekir. Çünkü değişme hem bir fırsat hem de bir tehdit olabilir. Yaşanan çerçeve içinde yeni gerçekleri, yeni yeni fırsatları ve yeni tehdit unsurlarını isabetle teşhis edebilmek, müesseselerin beka kapasitesi, yani tehlikeli hadiseleri atlatabilme, musibet ve belalardan ayakta kalabilme gücünün olup olmadığı, müesseselerin bünyeleri itibarıyla kuvvetlerini, yeni fırsatlardan istifade edebilme gücünü iyice araştırmak ve bu hasletlerden emin olmak gerekir. Dikkatli, sebatkâr, azimli, kararlı ve şuurlu bir şekilde olduğu kadar her an sevk ve idare edilmedikçe bu temel kaidelerle ilgili meseleler değişmez. Ancak onların sevk ve idaresi için lüzumlu ve belirli özellikler iç ve dış şartlara bağlı olarak ve zamana bağlı olarak büyük değişiklik gösterebilir. Öngörülen dönemlerde temel ve kaidelerle ilgili hususlar mutlak olarak telakkî edilir. Kriz zamanında, kriz zamanının temel ve kaidelerle ilgili hususlardaki sevk ve idaresi mevcut bünyenin hayatiyet ve başarısını etkileyen yeni ve farklı taleplerin tartışılarak ortaya konmasıyla başlar. Bir memleket hayatında temel ve kaidelerle ilgili hususları şöylece özetleyebiliriz. Memleketin birlik ve beraberliğinin sağlanması. Adaletin tesisi. Ülke içinde huzur ve güvenin tesisi, müşterek savunmanın sağlanması, genel refah seviyesinin artmasının sağlanması, halen yaşayan ve gelecek nesiller için hürriyetin nimetlerinin emniyet altına alınması.

Bunlar esasa dayalı meselelerdir. Bunların idaresinde fevkalade büyük dikkat sarf etmek çok önemli bir husustur. Sadece teorik bazda gidiyorum. Biraz ileride Türkiye'de bu konuların ne ölçüde ele alındığı meselesine de kısaca temas edeceğim.

İkinci metot yarın için sevk ve idare etmek, yarını düşünmek. Pek çok halde yarın bugünden yapılır. Kriz zamanında yarının bugünün uzantısı olduğunu söylemek ve o sorumluluğu yüklenme imkânı pek yoktur. Bütün kaynaklar netice almak için yoğunlaştırılmalıdır. Yenilik ve değişiklik esas alınarak sevk ve idare edilmelidir. Yenilik ve değişikliğin esasında, bugün saymak icap ederse, computer büyük bir bünyesel değişme alanı, montaj zincirinde otomasyon, mucizevi ilaçlar, sağlık, hızıssıhha kanunları. Son yirmi beş yılda plânlama kavramı çok işe yaradı. Bugünden hareketle geleceğin projeksiyonunu yapmak mümkün oluyordu. Bugün kabul edilebilecek faraziye görünüşü esaslı surette ve kökten değiştiren tek olaydır. Tek olayı plânlamak mümkün değildir. Olsa olsa onu öngörmek veyahut ondan fayda sağlamak için hazırlık yapmak, tedbirler almak mümkün olabilir. Plânlama bugünün eğilimlerini yarın için optimize etmeye çalışır. Stratejinin gayesi ise yarının yeni ve farklı fırsatlarını kullanmaktır. En büyük değişikliklerin vuku bulacağı tahmin edilen alanlarda yarın için geçerli olabilecek stratejiler hazırlanabilir. Dikkat edilecek husus her şeyi içine alan iki ihtimal mevcutsa her iki ihtimalin ortasında yer alan, 'strategy in between' denen stratejiyi benimsememektir. Çünkü her iki ihtimali kombine etmeye çalışan strateji yürümez. Mutlak bir seçim yapmak, fakat o seçim doğru yapmak lazımdır. Çalkantılı ve buhranlarla dolu bir çevrede sevk ve idare, içinde bulunduğu çevrenin üç veçhesinde, yani ekonomik, sosyal ve siyasi veçhesinde yeni gerçeklerle, yeni meydan okumalarla, yeni belirsizliklerle karşı karşıyadır. Çok ana hatlarıyla belirtmek icap ederse ekonomik açıdan dünya şimdiye kadar görülmedik bir biçimde bütünleşmiş ve karşılıklı bir bağımlılık içerisine girmiş bir haldedir. Dünya eko-

nomisi gittikçe bütünleşirken dünya politikası da aksine gittikçe küçük parçalara ayrılıyor. Ekonomik yönden çok önemle üzerinde durulması lazım gelen bir husus. Sosyal bakımdan bakınca bu asrın gerçek yeniliklerinden bir tanesi çalışanlardan ibaret bir toplumun yaratılmış olmasıdır. Pratik olarak bilhassa Amerika'da milli hâsılanın tamamı çalışanlara maaş veya ücret olarak ödenmektedir. Dünün proleterlerine nispetle bugünün çalışanları yüksek eğitimden geçmiş profesyonel orta sınıfı teşkil ediyor. Elle çalışanlar yerine bilgileriyle çalışanlar söz konusu. Bunun çok önemli sonuçları var. Sevk ve idare ve sendika mekanizmalarının mantığını ve meşruiyetini tartışma noktasına getirecek çok önemli bir gelişme söz konusudur. Siyasi bakımdan bakınca bütün gelişmiş ülkelerde sistem çoğulcu müesseseler toplumu hüviyetini alıyor. Bugün gelişmiş ülkelerde en küçük bir iş dahi devamlı olmak için kurulmuş liderliğe bağlı ve bünye içinde sevk ve idare edilen müesseseler vasıtasıyla yapılıyor. Geçen asrın İngiliz sosyal bilimcisi Henry Maine, tarihin gelişme eğiliminin statüden mukaveleye doğru geliştiğini söylüyor. Bugünün bütün gelişmiş ülkelerinde ve muhtemelen totaliter ülkelerde de siyasi sürecin bütünleşmeden, yani 'entegrasyon'dan karşı karşıya gelmeye, yani **confrontation'a** doğru geliştiği gözleniyor. Toplumun gelişmesiyle özel gayelerle teşekkül eden müesseseler gittikçe sosyal maksat ve niyetleri, sosyal değerleri ve sosyal etkinliği taşıyan birer vasıta haline geliyorlar. Böylelikle bu müesseseler belirli sayıda seçmenleri cezbedebilecek ve tatmin edebilecek siyasi müesseseler hüviyeti dahi kazanmaktadır.

Siyasi kriz, siyasi istikrar, iktisadi kriz, iktisadi istikrar meselesine sadece küçük bir muhakeme şeklinde göz atmak istiyorum. Siyasi kriz, iktisadi kriz düşünülecek en kötü hal. Siyasi istikrar, iktisadi istikrar en iyisi. Bunu tamamen gerçekleştirecek bir ülkenin olduğunu da tahmin etmiyorum. Siyasi istikrar, iktisadi kriz: Bu hal çözülebilir. Yani galiba en fazla en yaygın olan hal. Bu önemli noktada görüşlerimi söyledikten sonra Tür-

kiye'deki duruma bir bakmak istiyorum. Türkiye meseleleri olan bir memleket. Ama inkâr edilemeyen bir gerçek de bu meseleleri temel seviyede hâlâ yaygın bir mutakabatla desteklenmediği için bir çözüme kavuşturmuş durumda değil. Çeşitli sebeplerden dolayı büyük bir kavram karışıklığı zihinlerde hüküm sürüyor. Rejimini örnek aldığımız ülkelerde tartışması çoktan sona ermiş temel kavramlar ve prensipler için memleketimizde herkes, her makam kendine uygun bir mülâhaza öne sürebiliyor. Bu selahiyeti, bu yetkiyi kendinde bulabiliyor. Bundan derin bir bunalım doğmaktadır. Türkiye'yi uzun zamandan beri siyasi bir fetret içerisinde çalkalamakta, pek büyük sıkıntılara sokmaktadır. Başka türlü ifade etmem icap ederse Türkiye henüz temel meselelerini tam idrak etmemiş ama sıkıntılar içinde kıvranan dertlerine çare aramak için de zemini olmayan bir memleket durumundadır. Bugün Türkiye'nin sancıları esas itibariyle memleketin hür ve demokrat olmasında, devletin de işlememesinde yatar. Millet'in hür iradesiyle gelmiş bir parlamento ve o parlamento'nun güven oyuna dayanan hükümetler dönemini askeri müdahaleler kapatıyorsa, yeniden serbest bir ortamda millet'in hür iradesiyle siyasetten soğuması, ilgisizliği ve nemalazımcılığı söz konusu olmaktadır. Öte yandan önemli hadiseler karşısında devletimizin işletilmediği de bir vakıadır. Bugün bu husus belki layıkıyla bilinmiyor. Bilinse de üzerine gitmiyoruz. Son 6 yılın gündeminde ön sırayı işgal eden anarşi ve terör bu konudaki kanaatlerimizi fazlasıyla doğrulamaktadır. Türkiye bugün anarşiyi neden sürdüremediğini tartışacak zihin serbestisinden mahrumdur. Ama devlet güçlerinin bu belayı niye defetmediğini arayıp düzeltmek, devletin işletilmesinin yollarını açmak ve mutlaka bulmak memleketimizin en öncelikli meselesidir. Türkiye yıllardır peşinde koştuğu istikrarı bir türlü bulamıyor. Siyasi, sosyal ve iktisadi bünyesinde büyük değişikliklere, hatta sıkıntılara yol açacak radikal çarelere başvuruyor. Ama yine de büyük bunalımlardan sancılardan kurtulamıyor. Türkiye'nin bu açıdan bakıldığında en öncelikli

konusu mutlak surette istikrarın sağlanması olarak görülmektedir. Bu çok büyük bir çerçevede. Meseleyi Türkiye’de siyasi istikrar ile ilgili meseleler, ekonomik istikrar ile ilgili meseleler, sosyal istikrar ile ilgili meseleler şeklinde etüt etmek lazım. Ben sadece Türkiye’nin siyasi istikrar ile ilgili meselelerini, çok ana temaları itibariyle, sabrınızı taşırmamak üzere kısaca söylemeye çalışacağım.

Siyasi istikrarın başlıca unsurlarını hür ve demokratik Türkiye’ye ulaşma, bir; açık rejimin ve devletin işler hale getirilmesi, iki; geleceğe duyulacak güven ve şevkin yeniden tazelenmesi olarak sıralayabiliriz. Hür ve demokratik Türkiye’ye ulaşılmasının ilk şartı üstün irade, milletin iradesi ve üstün kitap, anayasa üzerinde millî bir mutabakat tesisi ve bu üstünlüğün herkes tarafından kayıtsız şartsız kabul edilmesidir. Zira rejim bir sistemdir. Memleketin meseleleri bir sistem içerisinde ve hukuk kurallarına riayet edilerek çözülecektir. Sistem demokratik bir rejimdir. Demokratik rejim asıldır. Askeri müdahale asıl değildir. Tayin edici görünüyorsa ama asıl değildir. Demokratik rejim bir mücerret mefhum da değildir. Ülkenin iyi bir şekilde idaresini sağlayan en ideal bir yönetimdir. Kişiyi hak sahibi vatandaş, ülkenin idaresine ortak ve idarede son söz sahibi yapma gibi faydaları vardır. Kim bundan rahatsız olabilir? Kim ben bunu istemiyorum, diyebilir? Türkiye eninde sonunda demokratik bir ülke olma hedefine varacağına göre o hedefe memleketi bugünden yönlendirmek zaruridir. Hür ve demokratik bir Türkiye’ye ulaşmış olmanın ilk alameti demokrasi şablonuna uygunluktur. Bunun ilk ifadesi de insan hakları beyannamesinde, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu’nda yer alan serbest bir ortamda yapılacak hür seçimdir. Hür demokratik bir rejime ulaşmış olmanın önemli göstergelerinden başka bir tanesi de ülkenin meselelerini tartışabilmesi, doğruları öğrenebilmesidir. Tartışma eğer kısır çekişme, kavga mevki ve makam ihtirası olarak telakki edilirse doğruları bulmak mümkün olmaz. Hele milleti yönlendirmekte en önemli rolü oynayan devletin radyo ve televizyonu bugünkü tutumunu

devam ettirecek olursa, hakkaniyeti ve eşitliği ayaklar altında alan bir tutumu devam ettirirse doğruyu bulmak gerçekten güçleşiyor. Açık rejimde devletin işler hale getirilmesi devletin organlarının yerinin ve yetkilerinin çok iyi tayin edilmesiyle gerçekleşir. Kim kimden emin olacaktır? Herkes bu konuda açık ve berrak bir fikre sahip olmalıdır. Herkes yerini görevini ve yetkisini bilecek, buna da razı olacaktır. Yeri gelmişken Silahlı Kuvvetlerimizin iç hizmet kanununun 35’inci maddesine dayanıp anayasa üzerine çıkan bir davranışının ülke için önemli bir meşruiyet meselesi doğurduğunu da ifade etmeyi bir borç bilirim. Ülkeye yönelmiş tehdit ve tehlikenin değerlendirmesini Silahlı Kuvvetler değil, Silahlı Kuvvetlere danışarak sivil idare yapacak, Silahlı Kuvvetler sivil idarenin vereceği emre göre bu tehdit ve tehlikeyi ortadan kaldıracaktır. Görevi Silahlı Kuvvetler yapacaktır ama bunu resen yapamaz. Bir yerden emir alacaktır. Emir alacağı yer parlamentodur. Parlamente’ye de o emri tasdik ettirecek hükümdür. Bunalım her memlekette olabilir. Bunalımın olması rejimin kusuru değildir. Bunalımın demokratik sistem içinde tedbiri vardır. Onun için siyasi istikrarın diğer istikrarsızlıklara nispetle önceliğine işaret ettim. Üstün irade milletin iradesidir. Esas olan da bu iradenin aşılamaıdır. Bugün Türkiye’de siyaset oturmamıştır. Zira 1986’nın 4’üncü ayına geldik. Hâlâ siyasi partilerin birleşmesi, bütünleşmesi, yeni partilerin kurulması gibi meseleler kamuoyunu işgal ediyor. Siyaset bir teşkilatlanma meselesidir. Anayasa’nın 68. maddesinde izne tabi olmadığı belirtilen siyasi partilerin kurulması vetolarla izne tabi hale getirilince normal meclisinde siyasi organizasyon yapılmamıştır. Anayasa’nın yürürlükte olduğu ülkelerde ihtilal şartlarının devam ettiğini gösteren davranışlar da zihinlerde büyük tereddütler yaratmaktadır. Anayasayı yapanlar ihtilali yapanlardır. Ama referandum geçtikten sonra anayasa hükümleri herkesi bağlar. Yürürlükte olan yasaklar, hiç bir mahkul dayanağı bulunmayan, mahkemesiz suç ihdas ederek ceza veren ve benzerine hiç bir

demokratik ülkede rastlanmamış yasaklar da şu andaki rejimimizin özel bir veçhesidir. Hem siyasetçiden vazgeçilmeyecek, hem siyaset ve siyasetçileri kötüleyen çelişkili bir davranışı benimsemek; bunu bağdaştırmak gerçekten mümkün değildir. Ülke idaresinin herkesçe bilinen ve mutabık kalınan bir sistem içinde cereyan etmesi, milletin geleceğe güvenle bakmasını temin eden en önemli haddesidir. Bunalım ve istikrarsızlığın tarifi demin dediğim gibi bugünden yarına ne olacağının ve hadiselerin değerlendirilip, yönlendirilmesinde hangi kıstas ve kuralların hâkim olacağının bilinmemesi olduğuna göre, en kısa yoldan milleti ve vatandaşları tehlikeli bir kayıtsızlığa sevk edecek olan bu hale son vermek ve yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da meselelerimizin büyümesine, çözülmez hale gelmesine sebep olan bu hali durdurmak en önemli bir görevdir. Türkiye’de siyasi istikrarını sağlanması görüldüğü gibi pek çok temel meselelerin halledilmesini, o meselelerin korkusuzca hür ve serbest bir ortamda enine boyuna tartışılmasını, önyargısız makul çözümlere kavuşturulmasını gerektirmektedir. Kısacası demokratik bir rejim içinde siyaset, halkın politikadan uzaklaşması icap ettiğini savunan resmi kanaatlerin aksine son söz olan millet iradesiyle şekillenerek memlekete en yüksek seviyede hizmet etme imkânı sağlayacaktır. Sabrınızdan dolayı hepinize teşekkür ederim.

ŞEREF ÖZGENCİL : Teşekkürler Sayın Dülger. Tam zamanında bitirdiniz. Efendim, dördüncü konuşmacımız İstanbul milletvekilimiz Sayın Bedrettin Doğancı Akyürek’tir. Sayın Akyürek, ANAP Genel Başkanlık Divanı üyesi ve aynı zamanda genel muhasibidir. Buyurun Sayın Akyürek.

BEDRETTİN DOĞANCI AKYÜREK : Önce İktisat Fakültesi mezunlarına teşekkür etmekle söze başlamak istiyorum. Bundan önce de Sayın Akarcalı arkadaşşıma teşekkür etmem gerekiyor. Çünkü esas konuşmacı oy-

du. O burada mazereti nedeniyle bulunamadığından ötürü bendeniz buraya geldim. Bu yüzden pek fazla hazırlık yapamadım. Ayrıca iktisatla ilgili olarak da burada bulunan değerli izleyicilere bir şeyler söyleyecek kadar da kendimi yetkili görmüyorum. Tabii demokrasi konusunda da. Çünkü demokrasi konusunu bizden daha iyi bilen çok kişi var. Ben o konuda da uzman değilim. Üstelik bunlara ilaveten bir de benim hayatımda ikinci olarak katıldığım panel bu oluyor. Diğer panel ise meşhur muzır yasasıyla ilgili panel-di. Bu yüzden de konulara ilmi olarak değil de, biraz pratik bir gözle bakacağım. Bir sade vatandaş, bir sade milletvekili olarak sizlere bu konulardaki görüşlerimi sunacağım.

Ben bundan önceki toplantıya da katılamadım. Ancak sonuna gelebildim. Ama konumuz demokrasi ve ekonomi. Ben bu yüzden ilk önce bu ikisinin birden bir tahlilini yapmak istiyorum. Aralarındaki benzerlikleri ortaya koymak istiyorum. Bu yüzden sabah alelacele birkaç not çıkartım, onlar çerçevesinde konuşmamı sürdüreceğim.

Benim en önem verdiğim husus ekonomik gelişmenin demokratik gelişmeyle paralel geliştiğidir. Bunu söylerken de dünya yüzünde kapalı rejimlerde, bugünlerde, bundan evvel olduğu gibi genelde, ekonomik sorunların açık ve demokratik rejimlerden daha fazla olduğu. Buna bazı misaller de vermek mümkün. İşte Güney Amerika memleketleri, sosyalist ve komünist blokta Romanya, Polonya, Macaristan ve diğer memleketler ve hatta hatta rejimlerin en kuvvetlisi, en otokratlı olan Sovyet Rusya’da dahi açık rejimlerdeki, batı âlemindeki eşdeğer liderine nazaran ekonomik yönden aynı derecede bir kuvvetlilik söz konusu değil. Türkiye’de de 1954 seçimlerinden itibaren oy kullandım. 1946 ve 1950 seçimlerinde talebeydim. O dönemlerin Türkiye’sinin havasına ilişkin bir müşahedem var. Türkiye’de ne vakit bir siyasi istikrar olmuşsa, ekonomimizde de bir istikrar kanalına, dönemine geçilmiştir. Mesela şöyle bir hafızamı yoklarsam, 1956-

1957'lere kadar olan durum, ondan sonra 1957'den 1960'a doğru bir bozulma durumu, 1960'tan sonra gene bir bocalama, ondan sonra 1965'te tekrardan bir istikrarın başlaması, 1969'dan itibaren tekrar siyasi istikrarın bozulması nedeniyle ekonominin bozulması, 1970'li yıllarda tamamen heba olmuş yıllar gibi kabul ediyorum memleket için. Bu devir de, dikkat ederseniz, siyasi istikrarın, demokrasinin en yozlaştığı, üzerinde mutabakat sağlanamadığı dönemler. Bunların içine de maalesef o meşhur koalisyon dönemleri giriyor. İkinci söyleyeceğim şey, demokrasinin bir toplu yaşama olduğu. Yani demokrasi toplu olarak yaşamının kaderinin millet tarafından tesis edilmesi. Bu kaidele- rin bu kaideyi uygulayacak kimselerin anlayacağı bir tarzda olması lazım.

Efendim, bir de biz, benim kanaatimce demokrasiye geçtiğimizden beri daima demokrasiyi yukardan aşağıya bina etmek, yukardan aşağıya anlatmak durumunda kalmışız. Halbuki bunun daha kolay yolu demokrasinin aşağıdan yukarıya tesis edilmesi, yani fertlerden başlaması, fertler arasında bir demokrasinin tesisidir. Ekonomiyi de aynı parelele getireceğim. Ekonomi de yukardan aşağıya konan kaidelerle değil, aşağıdan yukarıya, fertlerin ekonomik olarak bilinçlenmesi yoluyla yapılırsa daha ziyade muvaffak olur kanaatindeyim. Tabii burada demokrasinin ana kuralı olan hoşgörüye önem vermek icap ediyor. Hani deriz ki, «fikirlerinize iştirak etmiyorum ama onları savunmanızı tabii karşılıyorum». Bence bu kural, ekonomide de cari olmak gerekir. Ekonomi bir hoşgörüye, bir serbestliğe, bir liberalliğe dayandığı takdirde ferdi teşebbüslerin, ferdi kabiliyetlerin yaratıcılığından faydalanmak mümkündür. Bunların sonucu olarak yine kafamda bir kavram var ama, kolay ya da zor olup olmadığını bilemiyorum. Her konuda demokratik düşünmek gerekir. Aile ilişkilerinde, sosyal ilişkilerde, öğrenci öğretmen ilişkilerinde, hâkim sanık ilişkilerinde, siyasi partiler arasındaki münasebetlerde demokratik düşünmek lazım. Ekonomide son yılların getirdiği yeniliklerden esinlenerek söylüyorum. Ekono-

mik düşünür hale de gelmemiz lazım. Yani günlük hayatımızda ekonomi sadece yukarda «şunu şöyle yapalım, bu kanunları çıkaralım, şu kararları uygulayalım»dan ibaret değil. Bunları uygulayacak fertlerin de ekonomik düşünmesi lazım. Benim gördüğüm kadarıyla batı memleketlerinde bu ekonomik düşünce evlere, hatta çocuklara kadar, ilkokul çağındaki çocuklara kadar inmiştir. Bu konuyu biraz daha açarsam, bir toplumun bir ailesinin fertlerinin, hatta çocuklarının da ekonomik düşünmesinin altında yatan şudur. Gördüğüm kadarıyla memleketimizde aşırı derecede bir israf, aşırı derecede bir tüketim bozukluğu var. Bu biraz önce konuşan arkadaşlarımın da dediği gibi, hani çok eski yıllardan gelme, Osmanlı devirlerinden kalmadır. Mesela pazara gidince 250 gr. biber istediğiniz zaman satıcı «tartım yok» diyor. Yarım kilo domates almak isteyen müstehzi ifadeyle bakılıyor. Halbuki diğer taraftan ücret düzeyinden şikayet eden bazı kimseler 3-4 kilo domates alıp plastik poşetlere koyuyorlar. Tahmin ediyorum ki, bunların yarısı da çürüyor. Ondan sonra da ücretimiz, maaşımız yetmiyor, diyorlar. Şu halde tüketimdeki bu israfın da önlenmesi için fertlerin teker teker ekonomik düşünmesi lazım. Buradan şuna geleceğim. Biz bir şeyi çözmek için hemen «Burada bir aksaklık mı var, hemen bir kanun çıkaralım. Burada bir şey mi görülüyor, hükûmet bir tedbir alsın, bir tebliğ yayınlayalım. Şunu yapalım bunu yapalım.» Tamam güzel, ancak bu yapılan şeylerin uygulaması büyük şeyler mi, ya da uygulamada bu kanunları, bu zamları koyarken düşündüğünüz şeyler mi var? Veyahut uygulamayı aynı şekilde denetliyor musunuz? İzliyor musunuz? Bu olmuyor. Bunların sonucu bence dönüp dolaşıyor, eğitime geliyor. Ona dayanıyor. Gelişen ülkelerde de, bizde de yavaş yavaş geliyor demokrasinin tesisi, demokrasinin hakiki manada anlaşılması. Bu gide- rek daha istenen düzeylere de ulaşacak. Aynı şekilde ekonominin düzelmesi, ekonominin istenilen seviyeye çıkartılması için eğitime önem verilmesi gerekiyor. Çünkü eğitimin buradaki rolü gerçekten çok büyük. Bundan şu

kıyaslamayı yapacağım. Kendi temaslarımdan da gördüğüm kadarıyla eğitim düzeyi düşük kişilerde doğruyu ifade etmek bile tam netice vermiyor. Yani bu gibi kimseler dolayısıyla daha fazla yalan söylüyorlar, daha fazla aldatma, daah fazla kurnazlık yoluna gidiyorlar. Bu bakımdan demokrasi ve ekonominin sağlıklı hale getirilmesinde ben başlıca faktör olarak eğitimi görüyorum. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkürler.

SEREF ÖZGENCİL : Teşekkür ederim Sayın Akyürek. Efendim şimdi son konuşmacımız Sayın Seyfettin Gürsel'e söz veriyorum.

SEYFETTİN GÜRSEL : Teşekkür ederim Sayın Başkan. Ben konuşmama sizlere teşekkür ederek başlamak istiyorum. Panele ben biraz iktisada, biraz da Sayın Dülger'in başlattığı polemige dayandırarak devam ettirmek isteyeceğim. Konuşmamın konusunu bir soruyla tanımlayabilirim. Bu soruyu da şöyle formüle etmek istiyorum. Ekonomik istikrarın sağlanamadığı, kalkınma sorununun ağırlaştığı bir ekonomide, buna karşılık demokrasinin başlıca bir siyasal hedef olduğu toplumda sosyal demokrasinin programı ne olmalıdır? Neden sosyal demokrasi? Ben kişisel olarak şöyle düşünüyorum. Ayrıca genel olarak kamuoyunun yönelimlerine baktığımız zaman ANAP iktidarının kendinden bekleneni vermediğini görüyoruz. Şunu da itiraf edeyim, ANAP'lı olmayan bir iktisatçı olarak, salt iktisadi alanda ANAP'ın tümüyle başarısız olduğunu iddia etmiyorum. Kısmi başarıları vardı bu iktidarın. Ancak bütün olarak amaçladığı hedefe, yani ekonomik istikrara ANAP iktidarı ulaşamamıştır. Bunun sonucunda çok sayıda vatandaş sosyal demokrasiye ve sosyal demokrat bir iktidara bir kurtarıcı gözülle bakmaya başlamıştır. Tabii burada bir seçim tahmini yapmak söz konusu değildir. Seçimlerde kimin kazanacağını tahmin etmek benim hiç işim değil. Ancak bir kısım vatandaşlar da sanırım ANAP'ın bu başarısızlığını görmesine rağmen

iktidarı bıraktığı takdirde arkasında bir boşluk bırakacağına inanmaktadır. Bu belki de seçimin kaderini belirleyecek olan ve hiç de küçümsenmeyecek olan bir durumdur. Bunu çeşitli çevrelerden de gözlemleyebiliyoruz. Bunda da bu çevrelerin pek haksız olduğunu söyleyemeyeceğim. Açıkçası sosyal demokrat bir iktidarın bir yandan demokratik beklentilere cevap vermeye çalışırken, öte yandan ekonomik sorunları göğüslemede ve onlara çözüm getirmede gereken beceri ve sağduyuyu göstermeyeceğinden bazı çevreler kuşulanmaktadır. 1987 ve 1988'de ülkemizin önemli bir kesimi bu yanlışların tekrarlanmasından korkmaktadır.

Özal «Biz alternatifsiziz» derken de bana göre kötü alternatifler içinde «en az kötüsü biziz» demek istiyor. Bunda bir miktar gerçeklik payı olduğunu kabul etmek zorundayız. Kabul edersiniz ki, yanlış iktisat politikaları sonucu ekonominin çökmesi, yeniden büyük bir krize yuvarlanması sosyal demokrasiye sadece uzun yıllar iktidar kapısını kapatmakla kalmayacaktır. Demokrasiyi de tehlikeye sokacaktır. Bu 30 yıllık deneyim şunu göstermiştir. Adeta Türkiye Cumhuriyetinin kendine özgü bir tunç kanunu ortaya çıkmıştır. Siyasal istikrarsızlığın teşvik ettiği, tahrik ettiği bir siyasal iktidarsızlık ve bu istikrarsızlığın sonucunda da demokrasinin, hafif bir deyimle, rafa kaldırılması ki, bu konuya diğer konuşmacılar da değindiler. Zaten hepimizin bildiği bir gerçek üzerine sanırım uzun boylu durmaya gerek yok. Muhtemel bir sosyal demokratik iktidarı nasıl bir ekonomik ortam bekliyor? Bunda çok uzun bir gelecek için konuşmuyoruz. ANAP iktidarının bir erken seçim yapma ihtimali de var. 1987 Haziran ya da Ekim'inde. Erken seçim olmasa bile en geç 1988 yılında, yani yaklaşık 2 yıl sonra Türkiye'de yeniden seçimler yapılacak. Dolayısıyla böyle bir soruyu ortaya atmak, gündeme getirmek sanıyorum pek de fazla fütürizm olmayacaktır.

Evet, ne diyordum? Sosyal demokrat bir iktidarı nasıl bir muhtemel ortam bekleyecektir? Bu konu başlıklar halinde toparlanabilir.

Yüksek bir enflasyon. Gerçi ucuz petrol ANAP iktidarının imdadına yetişmiştir ama, ne kadar yararlanabileceklerini bilemiyoruz. Enflasyonun düşme eğilimi gösterdiği artık kesinleşmiştir. Ama buna rağmen enflasyonun batı ülkelerindeki oranla karşılaştırıldığında Türkiye’de yüksek bir düzeyde olduğunu düşünüyorum. Hele seçim arifesinde olduğumuz düşünülürse bu durum daha da ilginçtir.

İkincisi kısa süreli ödemeler dengesi, üçüncüsü yetersiz bir büyüme hızı, dördüncüsü iyice adaletsizleşmiş bir gelir bölüşümü düzeni ve beşincisi her geçen sene biraz daha artan işsizlik. Bu koşullarda iktidara gelecek sosyal demokrat partinin ekonomik programı ne olmalıdır? Başta da sorduğum soruyu yeniden tekrarlayarak şimdi konuşmanın asıl bölümüne geçmek istiyorum. Bana göre böyle bir iktidarın iki temel görevi olacaktır Türkiye’de. Birincisi Türkiye’yi vatandaşlarının çağdaş özgürlüklerin tümünden ve eksiksiz olarak yararlandıkları demokratik bir ülke haline getirmektir. Bir başka deyişle tevekkülle boyun eğmenin erdem olmaktan çıktığı, buna karşılık hak aramanın, vazgeçilmez ve devredilemez özgürlüklerin ve özgürlüklere sahip çıkmanın erdem haline geldiği bir ülke haline getirmektir. Geçmiş yıllarda, hatta Türkiye’nin tarihine baktığımız zaman bunun böyle olmadığını sanıyorum.

İkinci önemli görevi başta gelir ve servet eşitsizlikleri olmak üzere, çalışan-ışsız eşitsizliği, eğitim ve fırsat adaletsizliği, —daha bu listeyi uzatabiliriz— pek çok eşitsizliği büyük ölçüde azaltmaktır. Uzun boylu açıklamalara gerek yok sanıyorum. Bu ikinci hedefin yeterli olmasa bile ikinci koşulu hızlı kalkınmadır. Gene açıktır ki, bu ikinci hedefe kısa sürede ulaşmak olanaksızdır. Bunun bilincinde olmak zorundayız bir kere. Birinci hedefe, yani demokrasi hedefine ulaşmak içinse ekonomik istikrarın sağlanması gerektiğine inanıyorum. Bunun vazgeçilmez bir koşul olmasa bile çok önemli bir koşul olduğunu düşünüyorum.

Soruna bu şekilde yaklaştığımız takdirde ekonomik programın sanıyorum kısa, orta ve

uzun vadeli politikalar ve önlemler kümesi şeklinde düşünülmesi zorunluluğu doğacaktır. Burada hemen kısa, orta ve uzun vadeden neler kastetmek istediğimi anlatmak istiyorum. Çünkü iktisat teorisinde kısa vade, orta ve uzun vade denildiğinde ortaya çok farklı şeyler çıkıyor. Ben siyasal bir çerçevede iktisada ilişkin birtakım görüşler açıklamaya çalıştığım için yeniden tanımlamakta yarar görüyorum. Kısa vadeden çok basit olarak şunu kastediyorum. Bir siyasal iktidarın ilk iki yılı; orta vadeden ise Türkiye’de her beş yılda seçim yapıldığına göre bir siyasal iktidarın parlamento dönemiyle sınırlı 5 yılı kastediyorum; uzun vadeden ise 1 ya da birden fazla parlamento dönemini kastediyorum. Dolayısıyla eğer böyle görürsak meseleleri sosyal demokrat bir iktidar programı hiç olmazsa bir sonraki seçimleri de kazanacak şekilde düşünmelidir. Yani uzun vadede yapacağı işleri de daha başlangıçta plânlayarak ve bunları yapabilme fırsatını elde edebilmek için de, ikinci, en azından bir tane daha parlamento dönemi yaşayabilmenin koşullarını oluşturarak hareket tarzını ve politikalarını saptamak zorundadır. Kısa vadede sosyal demokrat bir iktidar Türkiye’nin biraz önce sözünü ettiğim somut koşullarında temel ekonomik dengeleri tesis etmeye yönelik bir istikrar programı uygulamak zorundadır. Dikkat ederseniz kısa vadeye iki yıl dedim. ANAP hükümetinin yaptığı gibi 5 yıldan beri sürüp giden bir istikrar programından söz etmiyorum. 2 yılla, en fazla bilemediniz 2-2.5 yılla sınırlı bir istikrar programından söz ediyorum. Bu programın ayrıntılarına girmek mümkündür. Ancak burada yeterli vaktimiz olmadığı için maalesef bunu yapamayacağım. Yine de şu kadarını söyleyebiliriz. İki tane temel hedefi vardır. Birincisi enflasyonu düşürmek, yani ekonomik istikrarsızlığı en azından önleyecek, bu istikrarsızlığa son verecek düzeye kadar düşürmek, yüzde kaç olduğunu tartışmak çok önemli değil, ama bugünkü seviyelerin bir hayli altına düşürmek. Bunu kabul etmeliyiz.

İkinci görevi ise dış dengeyi güvence al-

tına almak olmalıdır. Bu hedeflere varabilmek için de fazla seçenek yoktur. Büyümeyi yavaşlatmak pahasına genel dengeleri sağlamak ki bunu kaynak-harcama dengesinde özetleyebiliriz, tabii bütçe açığını da koyabilirsiniz, kamu harcamalarını, gelirlerini ve diğer tasarruf-yatırım dengelerini de koyabilirsiniz. Kısacası kaynak harcama dengesini kurmak, döviz gelirlerini düşürücü bir kur politikasına izin vermemek durumundadır. Bunun başka yolu olduğunu ben düşünmüyorum. Bunların elbette muhafazakâr politikalar olduğu söylenecektir. Türkiye’de solun ekonomi anlayışı, geleneksel politikaları, tarihi deneyiminin iktisadi ideolojideki izdüşümleri, kabul edersiniz ki, böyle bir yaklaşımla açıkça çelismektedir. Sosyal demokrat iktidarın önündeki en büyük engel bence budur. Başlangıçta atılacak adımlar kaçınılmaz olarak sorunları daha da artıracak, gecikerek alınacak zorunlu önlemlerin faturası çok daha ağır olacaktır. Ve belki de en kötüsü, sosyal demokrat iktidar bu yanlış adımlar yüzünden bir sonraki seçimleri kaçınılmaz olarak kaybedecektir. Burada çok kısa bir süre önce uluslararası düzeyde yaşanmış iki tane deneyim vardır. Bunları hatırlatmakla yetineceğim. Bir tanesi Fransa’dır, diğeri de Yunanistan’dır. Diyeceksiniz ki, Yunanistan tam böyle olmadı. Papandreu yine kazandı. Yalnız Yunanistan’ın çok özel bir koşulu vardı. Papandreu ilk parlamento döneminde AET’nin inanılmaz kaynaklarından büyük bir rahatlıkla yararlandı. Dış borçlanmasını büyük bir süratle artırdı. Çok şanslıydı. 4 yıllık bir marj; konjonktür ona bir marj tanıdı. Ama aslında seçimleri yaptığı zaman devir bitmişti. Nitekim, biliyorsunuz, seçimler yapıldıktan sonra ve iktidara yeniden geldikten sonra bambaşka bir politikayı uygulamak durumunda kaldı. Türkiye’ye sosyal demokrat bir iktidarın Papandreu’nun ilk parlamento dönemindeki şartlara sahip olmayacağını düşünürsek demek ki Yunanistan’ı aslında bu örneklerin içine katabiliriz. Bence böyle bir hükümetin en kritik dönemi ilk altı ay olacaktır. Eğer sosyal demokrat hükümet biraz önce hatırlattığım geleneksel

saplantılardan kurtulmazsa bazı yerleşmiş tabuları yıkamazsa sanırım başarısızlığa mahkûm olacaktır. Daha önce de söylediğim gibi bu başarısızlık sade sosyal demokrasinin başarısızlığı olmayacak, sosyal demokrasinin ideallerinin çok uzun yıllar bir daha gündeme gelememesine, belki de çok daha vahimi, demokrasinin dahi yeniden kaybedilme ihtimaline yol açmış olacaktır.

Orta vadede, kısa dönemde tabii burada uzun uzun bir istikrar programının teknik olarak, bir iktisatçı olarak tartışmasına giremeyeceğim. Ama ben inanıyorum ki bu ilk iki yılda eğer gerekli önlemler alınırsa, akıllıca politikalar uygulanırsa ve dediğim gibi saplantılardan kurtulabilirse başarılı olma ihtimali yüksektir. Bu başarının üstüne orta vadede sosyal demokrasi, sosyal demokrat bir iktidar nasıl bir programla devam etmelidir? Sanırım burada esas mesele, gündeme gelecek mesele büyümedir. Türkiye’nin bu günkü büyüme hızının yetersiz olduğunu hepimiz biliyoruz, çünkü Türkiye’de en önemli sorun olan sanayileşme ve işsizlik sorununu bu büyüme hızıyla çözmemiz mümkün değildir. Bunu rakamlarla da ispatlamak çok kolaydır. Normal olarak hesaplara baktığımız zaman bir iktisatçı gözüyle sanayi kesiminin hiç olmazsa yılda ortalama % 10, toplam ekonominin ise hiç olmazsa ortalama yüzde 6,5-7 bir büyüme hızı tuturabilmesi gereklidir ki uzun vadede Türkiye sorunlarını çözeblsin. Bu tabii kolay bir iş değildir. Bunun nasıl yapılacağını da etrafli olarak ben burada tartışmasına girmek istemiyorum. Buna ne zamanımız müsait, ne de böyle bir sosyal demokrat partinin üyesiyim. Onların adına nasıl bir program yapacaklarını nasıl bir politika saptamaları gerektiğini söylemek bana düşmez. Ancak bir takım genel ilkelerden her şeye rağmen söz edebiliriz. Bir kere, düşmüş bir enflasyonda yatırımları canlandırmak çok daha kolaydır, eğer doğru bir faiz politikası uygulanırsa. Bu hem özel yatırımları canlandırmak için müsait bir ortamdır, hem de kamu eğer o birinci dönemde harcamalarından ve savurganlığından gerçekten vazgeçebilmişse hiç olmazsa ikinci dönemde, orta vadede bizzat

naylon ve polyester iplik sanayiinin güçlü kuruluğu

“naylon elyaf üretiminde Türkiye’de tek kuruluş,,

ÜRETİM

._Naylon iplik

._Naylon elyaf

._Polyester iplik

üretim, ihracat, istihdamda
ülke ekonomisine büyük katkı

1985 Yılı İhracatımız: 10.739.000 \$

SİFAŞ

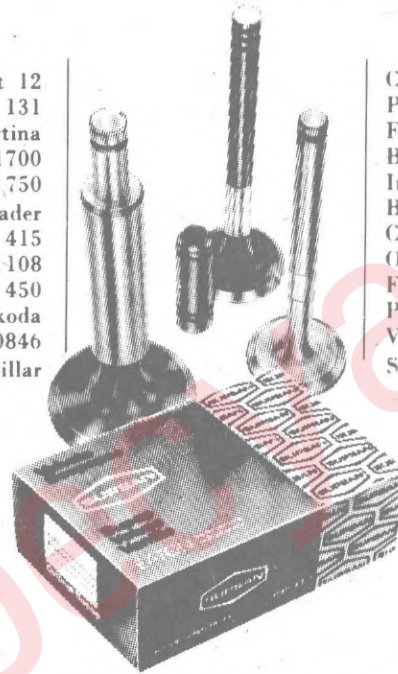
SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

Bursa Organize Sanayi Bölgesi Tel: 31400 (4 Hat) P.K.77

Teleks : 32126 SIF TR

WE MANUFACTURE ENGINE VALVES, GUIDES & HALF CONES FOR THE FOLLOWING MAKES OF VEHICLES

Renault 12
Fiat 124, 131
Ford Cortina
Ford Transit 1600, 1700
Ford Truck D 1210 - D 750
Thames Trader
Fiat tractor 480-640, 415
Hatz motor E 80, E 89, E 108
Lombardini LAP 250, LDA 450
Skoda
Man Do 026 MG - 0846
Daimler-Benz, Caterpillar

Chrysler 225 inch 3
Perkins 6-354, 4-203, 3-152
Ford tractor 3000-5000-3600
BMC 5, 1-5, 7-98
Inter 1800-205s TR 654-s TR 444
Bedford 330, 381, 214 inch 3
Chevrolet 230 250, 235
Opel
Ford 12M, 17M, 20M.
Peugeot 504
Volkswagen EA 489-1200/1300
Steyr, Hillman

MOTOR SUPAPLARI SANAYİ VE TİCARETİ A.Ş.

HALKALI CAD. - SEFAKÖY/İSTANBUL Tel: 79 07 40 - 79 07 41 Telex : 23475 Cable : SUPSAN-İSTANBUL

REPRO

kamu yatırımlarını carî harcamalarını kısarak ya da kısmış olarak canlandırma yoluna gidebilir, en azından bu olanağa sahip olabilir. Burada tabîî çok başka ayrıntılara girmek mümkündür, tasarrufları artırıcı politikalar vs., bunlardan söz edebiliriz. Teknoloji çok önemlidir, teknolojiye nasıl bir yol izlenmesi gerekir, teknoloji transferinde ve seçiminde? Bunların üzerinde de durulabilir. Ama takdir edersiniz ki zamanımız buna müsait değil. Orta vadede ikinci önemli hedef, politikaların ona göre saptanması gereken hedef, elbette gelir bölüşümünü düzeltmektir. Bu gün Türkiye’de gelir bölüşümün çok büyük ölçüde bozulduğunu kabul etmek zorundayız. Sayın Özal’ın ve ANAP’lıların bu konuda ne söylediklerini, nasıl itiraz ettiklerini biliyoruz. Efendim, deniliyor ki en son 1973’te gelir bölüşümü hesapları yapıldı, ondan bu yana yapılmadı, nereden çıkartıyorsunuz gelir bölüşümünün bozulduğunu? Tabîî ücretlerin millî gelir içindeki payına bakarak bu payın nasıl azaldığını, dramatik bir düşüş gösterdiğini hepimiz biliyoruz. Sanırım bunu inkâr etmek de mümkün değildir. Ama deniliyor ki bu ilk bir gelir bölüşümüdür, bu tüm gelir bölüşümünü açıklamak için yeterli değildir. Doğrudur teorik olarak ama bir şartla doğrudur. Eğer ücretlilerin hiç olmazsa büyük bir çoğunluğu ev sahibiyse, kirada evi varsa, kassasında tahvilleri, hisse senetleri temettü toplamak için varsa, bankada vadeli hesaplar da — reel faiz getiriyor bankalar, kabul etmek lâzım — tasarruf mevduatları varsa elbette bu insanların gelirleri düşmemiştir, düşmemiş olabilir ama gelirleri içinde sadece ücretin payı düşmüştür. Ama kabul edersiniz ki kaç tane böyle ücretli vardır Türkiye’de? Sabahleyin bir sendikanın eğitim konferansında konuştuğum 30 kadar sendikacı vardı, iş yeri temsilcisi vardı. Kendilerine bu soruyu sordum: Kaç tanesinin böyle olanakları var? Ve aldığım cevap hemen hemen hiç birinin olmadığıydı. Dolayısıyla sanıyorum gelir bölüşümünün bozulduğunu artık kabul etmek zorundayız ve bir sosyal demokrat iktidarın da orta vadede bu istikrar programından sonra mutlaka yönelmesi gereken hedef

bu gelir bölüşümünün düzelmesi olmalıdır. Burada tabîî denilecektir ki kârlar çok önemlidir, çünkü yarının birçok konuda teminatıdır, dendi. Bunu tabîî bir iktisatçı olarak kabul etmek durumundayım. Biraz sonra uzun vadeli programda bu konuyla da ilgili bir şeyler söyleyeceğim. Ama şimdiden şunu vurgulamak istiyorum ki Türkiye’de gelir bölüşümünün bozulmasının en başlıca nedenlerinden bir tanesi kârların ücretlere göre çok artmış olması değil, ücret dışındaki gelirlerin anormal ölçüde artmış olmasıdır. Yani biz iktisatçıların rantlar olarak topladığımız gelirler Türkiye’de hakikaten belki de tarihinin en yüksek değerlerine varmıştır ve bu hiç bir ekonominin kabul edemeyeceği ve kaldıramayacağı düzeylerde, çünkü kârları da baskı altına almaktadır ve dolayısıyla kârların getireceği teminatlar da gündemde maalessif olamamaktadır. Burada gene önemle belirtmek isterim ki plânın yeri elbette vardır. Önemli bir polemik konusu ama ben şahsen müdahaleci bir plânlamaya, merkezî bir plânlamaya inanmıyorum. Böyle bir plânlamanın sorunlara çözüm getireceğine inanmıyorum. Ben bir iktisatçı olarak piyasa ekonomisinden yanayım. Tabîî diyeceksiniz ki o zaman, siz ANAP’lısınız. Bunu da reddediyorum. Çünkü Sayın Özal’ın piyasa ekonomisi diyerek piyasa ekonomisiyle ilgisi olmayan bir düzen kurduğunu düşünüyorum. Bunu da fazla uzatmak istemem, çünkü Sayın Kemal Kurdaş perşembe günü öğleden sonra bu konuda bir hayli bilgi sundu. En azından o konuşmada olan arkadaşlar için bir tekrar olacak. Ayrıca sağda solda da çok tartışıldı bu konu.

Benim aslında korkum şudur: Özal iktidarı başarısızlığı yüzünden iktidarı kaybettiği takdirde piyasa ekonomisi fikrini de beraberinde götürmesinden korkuyorum açıkçası. Neden bu piyasa ekonomisi? Bu uzun uzun anlatılabilir, ama şurası çok önemli: Bir sistem içinde rekabet altında özerk firma kurumunun yerini biz başka hiç bir kurumla dolduramayız. Bu gün bunca yıllık kolektivist ekonomi deneyimi, devletçilik deneyimi gerek Türkiye’de olsun gerek uluslara-

rası düzeyde olsun bize gösteriyor ki o tip ekonomilerde etkinliği sağlamak mümkün olmuyor. Demek ki özerk firma, rekabet piyasasında çalışan firma, dolayısıyla piyasa ekonomisi hakikaten şimdilik, en azından görünür tarihî perspektifte de yerine alternatifi olmayan bir kurumdur. Bu açıdan da baktığımızda — bu orta vadede çok önemlidir — KİT reformu mutlaka sosyal demokrasinin programında olmalıdır. Gerçekleri hepimiz biliyoruz. 1984 baharının sonunda Sayın Özal bir basın konferansı yapmıştı; orada ilk olarak ilân etti, KİT'leri özelleştireceğiz, dedi. 6 ay, 1 yıl — her defasında biraz daha geriye gidiyoruz. Daha Türk Hava Yollarının bile — ki en kolay onu özelleştiririz zannediyorlardı — hisse senetleri satılamamış durumda ve bu konuda benim edindiğim bilgilere göre bu konuda kurulan çok çeşitli komisyonlar, çeşitli kurullar da çalıştıkça sorunun ne kadar güç olduğunu görüyorlar. Çözüm burada değildir, yanlış bir yola sapılmıştı, mesele özelleştirmek değildi, çünkü — size hemen söyleyeyim, hesapları yaptım — 1985 yılının rakamlarıyla 7-8 trilyondur bunların değeri. Bunları satın alacak bir tasarrufun ben Türkiye ekonomisinde olduğunu sanmıyorum.

Uzun vadede ise sosyal demokrasinin servet bölüşümünü düzeltmeye yönelik bir programa sahip olması lâzım. Servet bölüşümü bir ekonomide bozuksa gelir bölüşümünü istediğiniz kadar iradî olarak ve devlet müdahaleleriyle düzeltmeye çalışın, başarısız olacaktır. Bir dönem için düzeltirsiniz; ondan sonraki dönem yeniden servet bölüşümü kendine uygun olacak gelir bölüşümünü size dayatacaktır. Dolayısıyla burada alternatifler nelerdir? Ben şahsen burada devletçiliği reddediyorum. Daha dünyada da, uluslararası düzeyde de kendini ispatlamış alternatifler yoktur ama uygulanmaya konulmuş, üzerinde tartışılan modeller vardır. Bunların — hemen sayabilirim — temel ilkelerinin bir tanesi sendika fonlarıdır. İsveç'te uygulanmaya başlamıştır. Yeni hisse senetlerinin ücretlerden ve daha çok kârlardan yapılacak kesintilerle sendikaların bu fonlarla hisse senedi

satın alması, böylece mülkiyeti mümkün olduğu kadar farklılaşmış bir mülkiyet yapısının düzeltilmeye çalışılması. Buna karşı çıkanlar vardır. İkinci bir öneri: Hayır, sendikalara bırakmayalım, bu hisse senetlerini tüm topluma, tüm vatandaşlara yaygınlaştırmaya çalışalım. Bunun mekanizmaları ne olmalıdır, tabii önemli bir tartışma konusu, hem teorik hem politik bir tartışma konusu. Ayrıca Amerika'da da — çok şaşırtıcı gelebilir size — ESOP diye bir model süratle geliyor. ESOP'la şunu kastediyorlar: **Employees' Stock Ownership Plan** diyorlar buna, yani çalışanların hisse senedi sahibi olma plânları. Bu da büyük bir hızla geliyor. Özellikle zor durumdaki firmalar için çok iyi bir yöntem olduğu ortaya çıktı. Çalışanlar fabrikaya ortak oluyorlar, hisse senetlerine sahip oluyorlar ve bu ESOP türü firmaların son 5 yılda — bunu **Business Week** dergisi yayımladı — verimlilik artışının Amerikan ekonomisindeki ortalama verimlilik artışının üzerinde olduğu ortaya çıkıyor. Son bir sözle bitiriyorum. Serbest bölüşümü amaçlayan bir programa sahip olmayan ya da böyle bir programı olsa bile şu veya bu nedenle programı uygulamayan sosyal demokrat bir iktidar, bana öyle geliyor ki, mevcut beğenmediğimiz düzeni idare etmekten başka bir şey yapamayacaktır. Teşekkür ederim.

ŞEREF ÖZGENCİL : Teşekkürler Sayın Gürsel.

**MUTLUYUZ
GURURLUYUZ
GÜÇLÜYÜZ**

SERMAYEMİZ

50

**MİLYAR'A
YÜKSELDİ.**

ankamız Genel Kurulu' nun 11 Temmuz 1986 tarihli toplantısında alınan karar gereği sermayemiz 50 milyar liraya yükse

GARANTİ BANKAS

Rekord
SİMTEL
KAT KALORİFERİ

